

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
2017-YL-019**

**KURULUŞU VE İLK YILLARINDA NAZİLLİ
SÜMERBANK BASMA FABRİKASI**

**HAZIRLAYAN
Büşra BİGAT**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ**

AYDIN-2017

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Büşra Bigat tarafından hazırlanan “Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası” başlıklı tez, .../.../2017. tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan: Yrd.Doç.Dr. Günver GÜNEŞ	ADÜ
Üye :Yrd.Doç.Dr Taner Bulut	ADÜ
Üye :Prof.Dr Hakkı Uyar	DEU

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun Sayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ahmet Can Bakkalcı
Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

.../.../2017

Büşra BİGAT

ÖZET

KURULUŞU VE İLK YILLARINDA NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASI

Büşra BİGAT

Yüksek Lisans Tezi, TARİH Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ
2017, 313 sayfa

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Cumhuriyetin ilk Basma Fabrikasıdır. Mustafa Kemal Atatürk tarafından açılışı gerçekleştirilen fabrika, ürettiği basmalarla ülkede tekstil alanında büyük bir açığı kapatacaktır. Bunun yanında fabrika ile Nazilli ilçesi ve çevresinde gözle görülür şekilde gelişim hareketleri fark edilecektir. Kente yeni bir kimlik kazandıran fabrika, başta kurulduğu mahalle, olmak üzere birçok yapıya ve kültürel etkinliklere ismini verecektir. Nazilli Cumhuriyet'in ilkleriyle Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası sayesinde tanışacak, bugünkü modern yapısına kavuşacaktır. Fabrikanın bünyesinde bulundurduğu sosyo-kültürel unsurlar, zamanla ilçede de etkisini gösterecek, halk daha önce adını dahi bilmediği birçok faaliyeti bizzat yaşayarak öğrenecektir. Nazilli bu sayede ülkedeki pek çok şehirden daha önce kalkınmış şehirlerarasında yer alacaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Nazilli, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Modernleşme, Sosyo-Kültürel Faaliyetler.

ABSTRACT

ESTABLISHMENT AND FIRST YEARS NAZILLI SÜMERBANK PRINT FACTORY

Büşra BİGAT

M.Sc. Thesis, Department of History
Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

Nazilli Sumerbank Print Factory is the first print factory of the Republic of Turkey. The factory was opened by the greatest leader Mustafa Kemal Ataturk and has filled the big gap in the textile industry of the country with producing great products. It has also helped Nazilli and the surrounding towns prosper. The factory modernized the city; and from the street of where the factory was established, lots of buildings and cultural events then followed and were named after the factory. Nazilli would be introduced with the benefits of the republic system with Nazilli Sumerbank Print Factory truly made the city what it is today. The people(nation) would be living and learning the socio-cultural activities brought forth by the factory. Nazilli came to be one of the most rapidly developed cities in the country.

KEYWORDS: Nazilli , Nazilli Sümerbank Print Factory, Modernization, Socio-Cultural Activities.

ÖNSÖZ

Çalışmamızda üzerinde duracağımız nokta Atatürk'ün Ekonomik kalkınma modeli ve bu kapsamda girilen en büyük adımlardan biri olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'dır. Bu çalışmayı yapmak istememizdeki amaç ise Sümerbank'ın Nazilli'de açılan Basma Fabrikası ile oluşturmaya çalıştığı Cumhuriyet Kültürünün boyutlarının doğru bir şekilde aktarılmasıdır. Araştırmalarımız sırasında açıkça görülmüştür ki Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Cumhuriyet'in meydana getirdiği sanayi kurumları içerisinde yalnızca yaptığı üretim faaliyetleri ile değil kendine has özellikleri ile de son derece dikkat çekicidir. Taranan arşiv belgeleri, süreli yayınlar, kitap ve makaleler ile sözlü tarih çalışmalarından öğrendiklerimiz bu kaniya varmamıza neden olmuştur. Ne yazık ki kurumla ilgili sağlam kaynaklar elde edebileceğimiz Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası arşiv ve kütüphanesine defalarca denememize rağmen "Arşivin düzenlenme durumunda olduğu" gerekçesiyle girme şansımız olamamıştır. Bu durum ülkemizde arşiv geleneğinin olmadığını, araştırmaların el yordamıyla yapılmak durumunda olduğunun açık göstergesidir. Türk ekonomisine 65 yıl hizmet etmiş, Nazilli'nin simgesi haline gelmiş olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası hakkında ilçede geniş çaplı bir müze de bulunmamaktadır. Fabrikayı yaşatmak isteyen bir grup Sümerbank sevdalısı dışında yaşadıkları ilçeye büyük önem arz eden Cumhuriyet değerlerini getirmiş, modernliğin timsali olmuş bu kurum için ilçe halkı da önemli bir girişimde bulunmamıştır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen elde ettiğimiz verilerin, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın kurum mahiyetini anlamada yardımcı olacağını ümit etmekteyiz.

Araştırmalarım sırasında desteğini sürekli olarak yanımda hissettiğim, önerileri ile yolumu aydınlatan, bana her konuda cesaret veren ve kaynak temininde her türlü imkânı sunan Hocam Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca gerek yazılı kaynaklar ve fotoğraflarla, gerek sözlü olarak verdiği değerli bilgilerle çalışmamıza katkıda bulunan Sayın İlhan ÖDEN'e, yine değerli kaynaklarını bizimle paylaşan Fatih DEMİR'e ve Sözlü Tarih Çalışmalarımızda bilgi aktarımında bulunan Etem Oruç, Bingül Adalığ, Nihal ERBAKAN, Murat DİLMEN, Hamdi Cemil ÜNÜVAR, Mustafa ÇAKIR, Şengül ÖZDEMİR ve Berrin-Vural SEZER'e, son olarak bu süreçte her zaman yanımda olan ve her konuda destek veren aileme ve nişanlım Mustafa AKÇA'ya da teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	v
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
SİMGELER DİZİNİ.....	xix
TABLOLAR DİZİNİ	xxi
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xxiii
EKLER.....	xxix
GİRİŞ	1
1. TÜRKİYE’DE DEVLETÇİLİK POLİTİKALARI VE SÜMERBANK	24
1.1. Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Miras.....	25
1.2. Cumhuriyetle Birlikte Oluşturulan İktisat Politikaları ve Sanayileşme Faaliyetleri.....	27
1.2.1. İzmir İktisat Kongresi.....	29
1.2.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu	34
1.2.3. Yeni Arayışlar, 1930’lu Yıllarda Ekonomi	37
1.2.4. Devletçiliğe Geçiş	40
1.2.5. Devletçilikle İlgili İlk Uygulamalar	45
1.2.6. Devletçiliğe Yapılan Eleştiriler ve Celal Bayar’ın İktisat Vekili Olması	47
1.2.7. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	51
1.3. Sümerbank.....	54
1.3.1. Kuruluş Kanunu ve Tarihsel Gelişimi.....	54
1.3.2. Sümerbank’ın Yönetim-Denetim Mekanizması.....	60
1.3.3. Sümerbank’ın Devraldığı Fabrikalar.....	62

1.3.3.1. Feshane (Defterdar) Fabrikası	62
1.3.3.2. Bakırköy Bez Fabrikası (Basmane).....	63
1.3.3.3. Hereke Yünlü ve İplikli Dokuma Fabrikası	64
1.3.3.4. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası	65
1.3.4. Sümerbank Tarafından Kurulan Devlet İşletmeleri.....	66
1.3.4.1. Pamuklu Sanayi ve İşletmeleri	66
1.3.4.2. Kayseri Bez Fabrikası.....	66
1.3.4.3. Ereğli Bez Fabrikası	67
1.3.4.4. Nazilli Basma Fabrikası	68
1.3.4.5. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası.....	69
1.3.4.6. Bursa Merinos Fabrikası ve Gemlik Suni İpek Fabrikası.....	70
1.3.5. Fabrikaların Özellikleri	72
1.4. Türk-Sovyet Münasebetleri	75
1.4.1. 1930’lu Yıllarda Türk Sovyet İlişkileri	77
1.4.2. Türk Sovyet İlişkilerinde İktisadi Boyut	81
1.4.3. Sovyet Uzmanların Türkiye’ye Gelişi ve Ülkedeki İncelemeleri.....	83
1.4.4. Sovyet Uzmanların Raporu	84
1.4.5. Uygulamaya Geçiş ve Kredi Anlaşması.....	85
2. SÜMERBANK ÖNCESİ NAZİLLİ’NİN GENEL DURUMU VE NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASININ AÇILMASI.....	87
2.1. Nazilli İlçesi	87
2.1.1. Nazilli Coğrafyası ve İklimi	87
2.1.2. Nazilli Tarihçesi	88
2.1.3. Cumhuriyet Döneminde Nazilli	92
2.1.3.1. Sümerbank öncesi Nazilli’nin durumu	92

2.2. Rus Heyetin İncelemeleri ve Dokuma Fabrikalarının Yerlerinin Belirlenmesi	99
2.2.1. Basma Fabrikasının Nazilli’de Açılmasına Karar Verilmesi	99
2.2.2. Sümerbank’a Giden Süreç: Neden Nazilli	105
2.2.3. Fabrika’nın Kurulma Kararının Ardından Yapılan Hazırlıklar	109
2.2.3.1. Pamuk İslah İstasyonu’nun kurulması ve sulama işlerinin düzenlenmesi	109
2.2.4. Nazilli Basma Fabrikasının Yapılış Planı ve Temel Atma Töreni	118
2.2.5. İnşa Faaliyetlerinin Başlaması İle Nazilli’de İlk İzlenimler.....	124
2.2.6. Celal Bayar’ın Nazilli Basma Fabrikasını Ziyareti ve İlk Üretim Başlaması	134
2.3. Ekim 1937 Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Açılış Töreni	137
2.3.1. Fabrikanın Mühendisleri, Ustaları ve Bölümleri.....	161
2.3.2. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Yerleşkesinin ve Binaların Yapısal Özellikleri.....	172
3. NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASI’NIN İŞÇİLERİNE SAĞLADIĞI OLANAKLAR VE NAZİLLİ’YE KATKILARI.....	178
3.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın Üretim Durumu ve Sosyal Kültürel Faaliyetleri.....	178
3.1.1. Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Fabrikası’nın Üretim Durumu	180
3.1.2. Fabrika’nın İstihdam Durumu, Sağladığı İş Olanakları	184
3.1.3. Fabrikanın İşçilerine Sağladığı Olanaklar	188
3.1.4. Temel İhtiyaçların Karşılanması ve Sosyal Faaliyetler.....	190
3.1.4.1. İşçi sandıkları	190
3.1.4.2. Yemek hizmeti	190
3.1.4.3. Barınma	193
3.1.4.3.1. Vazife evleri ve işçi pavyonları.....	193
3.1.4.4. Taşıma hizmeti	200

3.1.4.4.1. Gıdı Gıdı treni.....	200
3.1.4.5. Giyim.....	203
3.1.4.6. Kantin ve fırın	204
3.1.4.7. Sağlık hizmeti.....	205
3.1.4.7.1 Hastane ve revir	205
3.1.4.8. Kreş/Bakımevi.....	207
3.1.4.9. Ekonomalar	212
3.1.4.10. Hamam	212
3.1.4.11. Radyo.....	213
3.1.4.12. Eğitim hizmetleri	213
3.1.4.12.1. Okuma-Yazma kursları	213
3.1.4.12.2. Mesleki ve teknik eğitim	214
3.1.4.12.3. Sümer İlkokulu	214
3.1.4.12.4. Sümer çocuk kütüphanesi.....	217
3.1.4.13. Sümer Vakfı	218
3.1.4.14. Sümerbank Basma Fabrikası Camii	218
3.1.4.15. Spor faaliyetleri	220
3.1.4.15.1. Sümerspor.....	220
3.1.4.15.2. Sümerspor Futbol Takım.....	225
3.1.4.16. Balolar, Kutlamalar ve Partiler.....	227
3.1.4.16.1. Resmi Bayram Kutlamaları	227
3.1.4.16.2. Balo ve Partiler	228
3.1.4.16.3. Düğünler ve Sunnet Düğünleri.....	233
3.1.4.17. Tiyatro ve Sinema Gösterimi.....	234
3.1.4.18. Kuşadası Kampı.....	236
3.1.4.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası İçin Yazılmış Türküler ve Marşlar	238

3.1.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Üzerine	243
3.2. Sümerbank Basma Fabrikası'nın Nazilli'ye Katkıları	245
3.2.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Halka Sosyo-Kültürel Etkileri	253
3.2.2. Sümer Halkevinin faaliyetleri	257
3.2.3. Sümerspor'un Nazilli'ye Katkıları	265
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	267
KAYNAKLAR	271
EKLER.....	281
ÖZGEÇMİŞ	313

SİMGELER DİZİNİ

- ATÜT :Asya Tipi Üretim Toplumu
BBSP :Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
CHP :Cumhuriyet Halk Partisi
DSO :Devlet Sanayi Ofisi
GSMH :Gayri Safi Milli Hasıla
İDT : İktisadi Devlet Teşekkülleri
TAŞ :Türk Anonim Savaşı
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSKB : Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
TSMB : Türkiye Sanayi Maadin Bankası
SMO : Sanayi Maadin Ofisi
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Akala cinsi pamuğun çiftçiye dağıtılmaya başlandığı 1936 senesinden itibaren, üretim miktarı.....	113
Tablo 3.1. Fabrikanın üretim durumunun yedi senelik artışının miktarlarının rakamlarla gösterilmesi (1938-1944)	182
Tablo 3.2. 1927- 1950 yılları arasında Aydın, Denizli, Nazilli Nüfusunun karşılaştırılması	249

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Fotoğraf 1.1. Feshane Fabrikasından bir görünüş	63
Fotoğraf 1.2. Bakırköy Bez Fabrikasından bir görünüm.....	64
Fotoğraf 1.3. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasından bir görünüm.....	65
Fotoğraf 1.4. Kayseri Bez Fabrikasının genel görünümü	67
Fotoğraf 1.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının genel görünümü	69
Fotoğraf 1.6. Karabük Demir ve Çelik Fabrikasından bir görünüm	70
Fotoğraf 1.7. Bursa Merinos Fabrikasından bir görünüm	71
Fotoğraf 2.1. Nazilli İlçesi 1935 senesinden bir görünüş.....	94
Fotoğraf 2.2. Nazilli pamuk tohumu üretme çiftliği binası.....	110
Fotoğraf 2.3 Nazilli pamuk üretme binası ve ilk pamuğun çırçırılanıp işlenmesi.	111
Fotoğraf 2.4 Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Rus mimarlar tarafından yapılan planları.....	119
Fotoğraf 2.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası temel atma töreni Celal Bayar ve beraberindekiler tören alanında	121
Fotoğraf 2.6. 1936 senesi Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın basma kısmı inşaatı	127
Fotoğraf 2.7. 1936 senesi Fabrikanın Müdüriyet binası inşaatı	128
Fotoğraf 2.8. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası işletmesi çatısında işçi ve memurlar	129
Fotoğraf 2.9. 1936 senesi Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası inşaatından bir görünüm	130
Fotoğraf 2.10. 1937'de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası lojmanları inşaatından bir görünüm	131
Fotoğraf 2.11. Atatürk ve beraberindekiler Nazilli Basma Fabrikası açılışı için özel trenle Nazilli'ye gelirken. (Afet İnan, Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak, Celâl Bayar, Cemal Kranda (Atatürk'ün Hizmetkarı) ve İsmet İnönü) ...	140
Fotoğraf 2.12. Atatürk Nazilli garında trenden inerken	141

Fotoğraf 2.13. Atatürk, Afet İnan ve beraberindekiler Nazilli Garında	141
Fotoğraf 2.14. Atatürk ve beraberindekiler Nazilli’de	142
Fotoğraf 2.15. Atatürk ve beraberindekiler Fabrikaya giderken	142
Fotoğraf 2.16. Fabrikanın önünde Atatürk’ün gelmesi bekleniyor	143
Fotoğraf 2.17. Atatürk’e pamuk çiçekleri armağan eden çocuklar	143
Fotoğraf 2.18. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış gününde giriş kapısının yan tarafına koyulan kitabe.....	144
Fotoğraf 2.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası tören alanı.....	144
Fotoğraf 2.20. Atatürk müdüriyet binası balkonunda töreni izliyor.....	145
Fotoğraf 2.21. Atatürk müdüriyet binası balkonunda töreni izliyor.....	146
Fotoğraf 2.22. Nazilli Halkevi Başkanı Avukat B. Sami Bey nutkunu söylerken.....	147
Fotoğraf 2.23. Açılış günü Nazilli Sümerbank işçilerinin resmigeçidi	149
Fotoğraf 2.24. Nazilli Sümerbank işçilerinin resmigeçidinden bir başka görünüş	149
Fotoğraf 2.25. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Sporcular.....	150
Fotoğraf 2.26. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Güreşçiler	150
Fotoğraf 2.27. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Kadın Sporcular.....	151
Fotoğraf 2.28. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü kadın işçiler.....	151
Fotoğraf 2.29. Atatürk Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasını altın anahtarla açarken.....	152
Fotoğraf 2.30. Atatürk, Afet İnan, İsmet İnönü, Celal Bayar ile birlikte çalışan makineleri incelerken	153
Fotoğraf 2.31. Atatürk Fabrikanın Gravür Dairesinde	154
Fotoğraf 2.32. Atatürk iplik kapısı önünderken (Afet İnan ile birlikte)	154
Fotoğraf 2.33. Atatürk ve beraberindeki zevat fabrikayı dolaşırken	155

Fotoğraf 2.34. Müdür Fazlı Turga, Atatürk, İsmet İnönü ve Celal-bayar'a pamuk üretimiyle ilgili bilgi veriyor	155
Fotoğraf 2.35. Atatürk dokuma salonunda Fazlı Turga'dan bilgi alıyor	156
Fotoğraf 2.36. Atatürk İplik Bölümünü Gezerken	156
Fotoğraf 2.37. Atatürk Nazilli Basma Fabrikası işletme bölümünden çıkarken ..	157
Fotoğraf 2.38. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası iplik bölümünde çalışan bir bayan işçi.....	164
Fotoğraf 2.39. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası atkı aktarma bölümü	164
Fotoğraf 2.40. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası dokuma bölümünden bir görünüm.	165
Fotoğraf 2.41. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası dokuma tezgâhlarından bir görünüm	166
Fotoğraf 2.42. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ham bezlerin kalite kontrolü yapılırken.....	167
Fotoğraf 2.43. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası basma bölümünden bir görünüm	168
Fotoğraf 2.44. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kimya laboratuvarı	168
Fotoğraf 2.45. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası türbin dairesinden bir görünüm	171
Fotoğraf 2.46. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası giriş kapısı.....	172
Fotoğraf 2.47. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası bacalarının yandan görünümü	173
Fotoğraf 3.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası işçi yemekhanesi ilk yılları ..	192
Fotoğraf 3.2. Nazilli Sümerbank Basa Fabrikası lojmanları 1940'lı yıllar	194
Fotoğraf 3.3. İç lojmanlar 1940'lı yıllardan bir görünüm	195
Fotoğraf 3.4. Gıdı Gıdı Treni ve fabrika çalışanları.....	202
Fotoğraf 3.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası fırınından bir görünüş	204
Fotoğraf 3.6. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası hastanesi muayene odası	206
Fotoğraf 3.7. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde küçük çocuklar	209

Fotoğraf 3.8. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde şarkı söyleyen çocuklar..	210
Fotoğraf 3.9. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde çocuklar, doktor ve hemşirelerle birlikte.....	211
Fotoğraf 3.10. Kurulduğu yıl Nazilli Sümer İlkokulu	215
Fotoğraf 3.11. Nazilli Sümer İlkokulu öğretmenleri	216
Fotoğraf 3.12. Sümer Cami inşaatından bir görünüm	219
Fotoğraf 3.13. Sümerbank Basma Fabrikası idare heyeti karar defterinde Sümerspor ile ilgili kararname	220
Fotoğraf 3.14. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu oyuncular	221
Fotoğraf 3.15. 1939 Nazilli Sümerspor oyuncularını trende	224
Fotoğraf 3.16. Nazilli Sümerspor Atletleri.....	224
Fotoğraf 3.17. Nazilli Sümerspor Futbol Takımı oyuncularını	226
Fotoğraf 3.18. 29 Ekim 1937’de Cumhuriyet Bayramı Töreninde Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası İşçileri	227
Fotoğraf 3.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası balo salonu	231
Fotoğraf 3.20. Basma balosu için Sümerbank basmalarından hazırlanmış kıyafetleriyle Sümerbanklı genç kızlar	231
Fotoğraf 3.21. 1940’lı yıllarda Nazilli’de sosyal hayat.....	233
Fotoğraf 3.22. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası tiyatro grubu “Keşanlı Ali” oyununu oynarken 1940’lı yıllar	235
Fotoğraf 3.23. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Sümer Kampı ilk yılları.....	237
Fotoğraf 3.24. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Sümer kampında tatil yapan çalışanlar aileleri ile birlikte	238
Fotoğraf 3.25. Nazilli Sümerbank Marşı Notaları.....	242
Fotoğraf 3.26. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası sosyal tesisinden bir görünüm 1950 yılları.....	244
Fotoğraf 3.27. Sümer Halkevi Biçki-Dikiş Kursunda kursiyer genç kızlar	258

Fotoğraf 3.28. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Müzik Grubu 1939 yılı.....	259
Fotoğraf 3.29. Sümer Halkevi Müzik Grubu 1939 yılı	260
Fotoğraf 3.30. Sümer Halkevi tarafından giydirilen ihtiyaç sahibi çocuklar fotoğraf	263

EKLER DİZİNİ

Ek 1: İktisat Vekaleti Tarafından Hazırlanan Sümerbank Kanun Tasarısı	281
Ek 2: Sümerbank'ta Yabancı İşçilerin Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	282
Ek 3: Dört Yabancı İşçinin Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	283
Ek 4: Rus Tebaasından Fedor Smirnov ve Ivan Novoselsef'in Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	284
Ek 5: Rus Tebaasından Viktor Lebkovski'nin Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	285
Ek 6: Alman Tebaasından Schöbel'in ve Yahudi Asıllı Alman İstefen Fürth'ün Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi	286
Ek 7: İsviçre Tebaasından Mütahassis Edvard Volary'nin ve İsviçre Tebaasından Montör Jules Gebet', Oscar Urech ile Jakop Bacnofher'in Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi.....	288
Ek 8: İsviçre Tebaasından İki Montör İle Bir Mühendisin Nazilli Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi.....	289
Ek 9: Polonya Tebaasından W. Lukasiwicz'in Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi.....	290
Ek 10: İngiliz tebaasında basma uzmanı William Mc Nabb'ın Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda çalıştırılmasına izin verilmesi.....	291
Ek 11: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Temel Atma Töreni.....	292
Ek 12: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Açılış Günü Basına Yansıyan Haberler	293
Ek 13: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları (1933-1938).....	298
Ek 14: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları (1939-1944).....	299

Ek 15: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları (1945-1950).....	300
Ek 16: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları (1951-1956).....	301
Ek 17: Sümerbank'ın 1933'den 1957 Yılına Kadarki Sermaye Durumu.....	302
Ek 18: Sümerbank'a Bağlı Fabrikaların 1946 Yılı Teftiş Raporu.....	303
Ek 19: Nazilli Basma Fabrikası'nın İnşaatı Tesisatında Kullanılmak ve İş Bittikten Sonra Turkstroy Trostuna Gönderilmek Üzere Montaj Aletlerinin Türkiye'ye Sokulmasına İzin Verilmesi	304
Ek 20: Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nde Açılacak Dokuma Fabrikaları'nı İnşa ve Tesis Etmek Amacıyla Kurulan Turkstroy Ajansı Arması.....	305
Ek 21: Sümerbank'a Ait Reklam Afişi.....	306
Ek 22: Nazilli Basma Fabrikası'nın İlçede Yarattığı Etki İle İlgili Haberler	307
Ek 23: Nazilli Basma Fabrikası'nda Basılan Basma Kumaş Örnekleri.....	311

GİRİŞ

Türk milletinin başarıyla sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşı'nın ardından siyasi bağımsızlığın sağlanmasıyla, yepyeni bir Türk Devleti doğmuştu. Yeni Türkiye Devleti, siyasi olarak rejimini cumhuriyet olarak belirlemiş, bundan sonraki hedefini de bağımsızlığını koruma ve çağdaşlaşma, olarak saptamıştır. Devlet askeri savaş döneminin ardından yaptığı anlaşmalarla bağımsızlığını ispatlamış, her alanda milli politikalar izlenmeye başlanmıştır. Belirlenen yeni hedeflere yönelik olarak, milli ve kendi kendine yetebilen bir devlet olma adına düzenlemeler yapılmıştır. Bağımsızlaşma ve ulusallaşmanın önemli halkalarından biri olan ekonomik gelişmişlik de üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu idi. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasında diğer unsurların yanında en büyük etken ekonomik sıkıntılardır. Ekonomide çağın gereklerine uyamama ve sürekli dış borçlanmalar, devleti çıkmazsa sokmuş, sonunda kaçınılmaz son olarak ülke ekonomisi dibe vurmuştur. Bunun yanında dünya savaşlarına sebep olan en esaslı konu da yine ekonomidir. Devletlerarası sorunların büyük bir yüzdeliğini oluşturan ekonomik çıkarlar, ülkeleri birbirine düşürmüş, bu durum I.Dünya Savaşı'nda açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti tüm bunları göz önünde bulundurmak ve Mustafa Kemal Atatürk'ün deyimiyle “siyasi zaferlerini ekonomik zaferleriyle taçlandırmak” zorundaydı. (Çavdar,2003:153) Bunun için Genç Cumhuriyet kurulduğu dönemde birtakım ekonomik politikalar izlenmiştir.

Bu konuya değinmeden evvel Osmanlı'nın son dönemindeki ekonomik durumu kısaca belirtmemiz gerekir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ekonomide yarı sömürgeleşmiş bir toplum yapısı göze çarpmaktaydı. Bu durumu yaratan etkenler arasında alınan ağır yenilgiler ve sonrasında yapılan ağır antlaşmalar kapsamında yabancı unsurlara verilen tavizlerle ekonomik bağımsızlığın kaybedilmesi, Sanayi Devrimi'ne ayak uydurulamaması, ülke üretiminin geri planda kalması ve giderek artan dış borçlanma başı çekmektedir. Osmanlı maliyesinin dışa bağımlı hale gelmesinde bir diğer etken de son dönemlerde ağırlık verilen demiryollarının oluşumu sırasında yabancı sermayeye verilen imtiyazlardır. Bunların yanında üretim sağlayan belli başlı kurumların kapatılıp, ithalatın arttırılması, sanayi ürünlerinin birçoğunun büyük ölçüde dışarıdan alınması ekonomiyi güç duruma düşürmüştür. Bu durumun düzelmesi için devlet bazı sanayileşme girişimlerinde bulunmuşsa da üretilenler, ülke

ihtiyaçlarını karşılamamış, giderek artan dış borçlar, yabancı sermaye yatırımları karşısında ekonomide istenilen sonuçlara ulaşılamamıştı.

Cumhuriyet'in ilk yönetici kadrosu işte bu srei gözönüne alarak biliyordu ki, ulusal bağımsızlık hareketinin en önemli halkalarından biri ekonomik bağımsızlıktı. Gazi Mustafa Kemal Atatürk bu önemi “siyasi muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi muzafferiyetlerle talandırılmadıca husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner” sözleriyle belirtmiştir. Bu amaçla daha Cumhuriyet'in ilanından önce toplanan İzmir İktisat Kongresinde yeni devletin ekonomik prensipleri belirlenmeye başlamıştır.

Kuruluş senesi ve devamındaki senelerde ülke ekonomisinde liberal sistem hakim olmuş devlet, özel sektörü destekleyerek, ekonomide başarı sağlamayı ummuştur. Bu amaçla Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmış, ülkede sanayileşme adına ilk hamlelerin atılması sağlanmaya çalışılmıştır. Kanun ile amaçlanan hedef sanayileşmektir. Sistem bir ara işe yarasa da liberal sanayileşmede istenilen sonuç elde edilememiştir. Dönemin önemli bir ayrımı da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'dır.1929 senesi ekonomide bir dönüm noktası olacak dünyada patlak veren “ekonomik buhran” Türkiye'yi de derinden etkileyecektir. Buhran temelde ABD'nin sorunu gibi görülse de, dünyanın geri kalanını da olumsuz etkilemiş, özellikle Batı lkelerinde yıkıcı etkiler yaratmıştır. Bu etkiler Türk ekonomisinde de görülmeye başlanmış, güçlendirilmeye çalışan ekonomide yeni arayışlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ekonomide görülen bazı sıkıntılar şöyleydi. Tarımsal ürünlerde köylüyü g durumda bırakan fiyat düşüşleri, gümrük tarifeleri, ithal malların ülkeyi boylu boyunca sarması, dolayısıyla yerli üretim faaliyetlerinin durması, İthal edilen malların genellikle sınai nitelikte olması yöneticiler bazında “Sanayileşme”nin sağlanmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bunun yanında buhran sebebiyle büyük devletlerin ekonomisinde yaşanan sarsıntılar, ülkeyi yepyeni bir ekonomik düzen arayışına itmıştir. 1930'lu yıllar ve devamı bu bağlamda, ekonomik hayatta bir dönüm noktası olacaktır. Liberal ekonomi yerini devletçiliğe bırakacak, ekonomide etkin rol oynama sırası devlete geçecektir. Özel sektör ve devlet ekonomide beraber hareket edecek, başka bir deyişle devlet ekonomide etkin güç haline gelirken, özel sektörü de özellikle Sanayileşme konusunda destekleyecektir. Böylece ekonomide “Devletçilik”e geçiş sağlanmış, aranan yeni sistem bulunmuştur. Devletçiliği kabul edilmesinde dönemin ekonomik koşullarının yanında Sovyet etkisinin de payı büyüktür. Dünya Ekonomik Buhran sebebiyle kaos yaşarken, krizden hemen hemen hiç

etkilenmeyen tek devlet Sovyetler Birliği olmuştur. Bunda devletin ekonomide benimsediği politikaların etkisi büyüktür. Sovyet ekonomisi plan disiplininin itişyle hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Devletler kriz halindeyken Sovyetler yeni kalkınma planlarıyla daha da büyüme imkanı bulmuştur. Bunun üzerine Türkiye’de de kapitalist yönteme karşı, Sovyet yönteminin başarısıyla planlı ekonomiye karşı ilgi duyulmaya başlanmıştır. Gerek ülkenin ekonomik durumu gerekse Sovyetlerin başarıları Türk Yöneticilerin ekonomide devletçiliği kabul etmesini hızlandıran faktörler olmuştur. Sovyetlerle Milli Mücadele Döneminde başlayan dostane ilişkiler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında da devam edecektir. Türkiye Cumhuriyeti gibi Sovyetler Birliği’nin de emperyalist güçlere karşı verdiği mücadele devletlerin birbirine yakınlaşmasına sebep olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti batılı devletlere karşı yalnız kalmak istemiyordu ve Rusya dış siyasette bir dayanak olarak görülmüştü. İki devlet arasında yaşanan olumlu gelişmeler 1930’lu yıllarda da devam edecek, hatta bundan sonra ilişkiler ekonomik boyut kazanacaktı. Batılı Devletlerin 1929 Ekonomik krizi sebebiyle ekonomilerinde görülen sarsıntılar karşısında Rusya’nın planlı ekonomisi ile buhrandan etkilenmemesi Türk Yöneticilerin dikkatini çekecek ve nihayetinde - planlı ekonomi- adı verilen bu sistem, Türk Yöneticiler tarafından da benimsenecektir. Devletçilik sistemiyle hedeflenen ise şunlardır. Devletçilik, Türkiye’nin ihtiyaçlarına ve halkın istek ve arzularına karşılık vermeli, keskin sınıf çatışmaları yaratılmamalı dengeli kalkınma sağlanmalı, ekonomi pazar ekonomisinin kurallarına göre işletilmeli, Devlet Pazar ekonomisi kurallarına uymalı, kişisel girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir. Bu dönemde Devletçilik iktisadi politikanın temeli olurken, sanayileşme de bu politikanın amacı olacaktır. Planlı-devletçi bir sanayileşme stratejisi, kurulacak devlet tesislerinin nasıl yönetileceği konusunu da gündeme getirmiştir. Sanayiye yatırım ve Kredi sağlayan Sanayi ve Maadin Bankası ihtiyaca karşılık vermediğinden, iki devletçi kanunla, Sanayi Maadin bankası kaldırılmış yerine “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası” ile “Devlet Sanayi Ofisi” olmak üzere iki ayrı kuruluş çıkmıştır. Devamında, bu iki yeni kuruluş yeniden birleştirilerek, 2262 sayılı kanunla, kurulan Sümerbank bu birleşmeden ortaya çıkmıştır. 11 Temmuz 1933 tarihinde 2262 sayılı kanunla kurulup, 17 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilen Sümerbank, Türk Sanayisinde güçlü bir müessese olacaktır. Sümerbank hem bankacılık hem de işletmecilikle görevli kılınan yeni bir kurum olmuştur. Devletçi kalkınma politikası doğrutusunda sanayi alanında atılan ilk önemli adım 1934-1938

dönemlerini kapsayan yıllarda “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlanmasıdır. Bu doğrultuda I.Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulamaya konması ile, plan kapsamındaki uygulamaların ülke sanayileşmesinde en etkili unsuru da şüphesiz Sümerbank olacaktır. Kuruluş kanununda belirtilen hedef ve amaçlar doğrultusunda ülke genelinde bir yeni iktisadi yapılanma olacak olan banka, sanayinin izleyeceği yolu belirlemiştir. Sümerbank’ a devraldığı fabrikaları işletmenin yanında, hammaddeye yakın ve uygun yerlerde yeni teşebbüsler kurma görevi de verilmiştir. Yetiştirilen hammaddelere yakın olması, coğrafi ve beşeri faktörler de göz önünde bulundurularak açılan Sümerbank fabrikaları, hem ülkenin sınai ürünlere olan ihtiyacını karşılayacak, hem de ekonomik kalkınma adına etkin bir rol izleyecektir.

Türkiye’de Sümerbank ile ilgili yapılan çalışmalar ise şu şekildedir.

Zafer Toprak- Sümerbank Holding A.Ş

Sümerbank ile ilgili yapılan en kapsamlı ve verimli çalışmalardan biri olan bu eser, Holdingi birçok yönden analiz etmiştir. Beş bölümden oluşan eserde sırasıyla sanayileşmenin gelişim evreleri ve dahilinde Sümerbank’ın kuruluşu ile geçirdiği süreçler ele alınmış ve metinler resimlerle desteklenmiştir. Yazar “İlk Sanayileşme Girişimleri” bölümünde Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren dünya pazarına açılması ile başlayan Sanayileşme faaliyetleri üzerinde durmuştur. Cumhuriyet ve Sanayi sorunu ile fabrikalardaki yeni yönetim biçimi ele alınmış, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Türk Sanayi Maadin Bankası, Devlet Sanayi Ofisi’nden bahsedilmiştir. Sümerbank’ın Kuruluşu ve Gelişimi bölümünde yazar Sümerbank’ın kurulmasının öngörüldüğü 2262 kanunla, bu kanunda bahsedilen kuruluş gerekçelerini açıklamıştır. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında kurulan, Kayseri Bez Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Burs Merinos Fabrikası, Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Bünyan Fabrikası, Isparta, Gemlik Sungipek, Kastamonu Kendir Fabrikaları ile Halkapınar Dokuma Fabrikası ele alınmıştır. Fabrikanın yönetim mekanizması satış örgütü ve perakende satışı üstünde de duran Toprak, yerli mallar pazarlarının kuruluşunda Sümerbank fabrikalarının bütün mamullerinin satışını tek elden yürütme amacı olduğunu vurgulamıştır.

Olgunluk Döneminde Sümerbank’ın durumu bölümünde fabrikanın İkinci Dünya Savaşı ertesini durumu gözler önüne serilmiştir. Toprak, Planlı Kalkınma

Döneminde dokumacılıkta görülen gelişmelerle etkinlik kazanan dokuma sektörünün gelişimini tesislerin bütünleşme süreci ışığında değerlendirmiştir. Yazar Durgunluk Dönemi ve Yeni Kimlik Arayışı bölümünde Sümerbank'ın III. Beş Yıllık Kalkınma Dönemi'ne kadarki kırk yıllık süre içindeki faaliyetlerini gözden geçirerek yeniden yapılanma sorununu ele almıştır. Türkiye ve Sümerbank başlığında yazar, haritalar oluşturarak, Sümerbank müesseselerini Türkiye üzerindeki konumlarını ve sayılarını yıllara göre yorumlamış ve göstermiştir. (Toprak, 1988)

Hulusi Doğan-Sanayinin Musikisinden Bilginin Türküsüne

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının ayrıntılı bir şekilde ele alındığı bu eserde yazar, fabrikanın çeşitli özelliklerini on üç bölümde incelemiştir. Birinci bölümde “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Kuruluşuna Zemin Oluşturan Unsurlar” üzerinde durmuş fabrikanın ilçede açılma gerekçelerini açıklamıştır. İkinci Bölümde Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın inşa süreci ve açılış töreni, kısmında fabrikanın açılış günü yaşananların yanında, fabrika açılış günü dağıtılan gezi kılavuzundan hareketle Fabrikanın bölümlerini ele almıştır. Üçüncü bölümde “Fabrikanın İlk Yılları Üretime Geçiş, Deneyim ve Zorluklar Dönemi”ni 1943 ve 1960'lı yıllar arasındaki faaliyetleri tablolar üzerinden değerlendirmiştir. Fabrikanın ürün türlerine göre üretim miktarlarını, seneler içerisinde üretim miktarlarını, satış tutar ve oranlarını, kar ve zarar hesabını ve belirtilen dönemle ilgili temel verileri sayısal oranlarla gözler önüne sermiştir. Dördüncü Bölümde Hulusi Doğan ele alınmıştır. Yazar fabrikanın bölümleri ve üretim faaliyetlerini somut verilerle göstermiştir. Dördüncü bölümde “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Düzen ve İstikrara Geçiş Dönemi” başlığında fabrikanın iplik ve dokumada üretim ve Fiili kapasite oranlarını Norm ve Verimlilik oranlarını, ortalama işçi ücretlerini, ortalama saat, gün ve aylık işçi kazanç miktarlarını, 1952 yılı Sümerbank pamuklu fabrikalarının genişçi hareketlerini ele almıştır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Altın Yılları başlıklı, beşinci bölümde Doğan, 1963-1968 yılları itibariyle Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'na ait genel faaliyet bilgileri üzerinde durmuş, belirtilen yıllarda ürünlerin üretim miktarları hakkında bilgi vermiştir. Altıncı bölümde “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda Birikmiş Sorunlar Dizisi ve Modernizasyon Çabaları, başlığında fabrikanın 80'li yıllarda geldiği durum ve modernleşmeye duyulan ihtiyaç ile modernizasyon çalışmaları içerisindeki tutarsızlık ve çelişkilerin düşündürücülüğüne vurgu yapmıştır. Yedinci Bölümde “Küreselleşme Sürecinin

Yansımaları ve Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda Kaçınılmaz Sona Yaklaşım" bölümünde 1989-96 seneleri itibariyle Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'na ait genel faaliyet bilgilerini tablo üzerinden göstermiş, yine aynı yıllar arasında bilanço zarar düzeyleri, genel üretim satış ve stok tutarları, işçi ve memur sayısını sayısal verilerle göstermiştir. Sekizinci Bölümde, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Kapanışı ve Adnan Menderes Üniversitesi'ne Devri Fabrikanın son dönem faaliyetleri ve kapanış nedenlerini ele almıştır. Dokuzuncu Bölümde, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Eğitim Faaliyetleri üzerinde durulmuş, Sümer İlköğretim Okulu, Sümer Çocuk Kütüphanesi, Okuma Yazma, Eğitim ve Meslek Kursları, Sümer Vakfı ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Kitabın onuncu bölümünde, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Sağlık Alanında Yaptığı Katkılar incelenmiş, Hastane ve Revir'i ile işçilere ve halka yaptığı hizmetlerden bahsedilmiştir. On birinci Bölümde, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Sosyal Alanda Yaptığı Katkılar kısmında, çalışanlara yapılan sosyal yardım destekler, taşıma, giyim, biriktirme ve yardım sandıkları değerlendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde kreş/çocuk yuvası, Sümerbank Basma Fabrikası Camii ve vazife evleri, fırın, ekonom, hamam, işçi/bekar pavyonu, özel/resmi günler, basma baloları, düğünler sünnet düğünleri, buzhane, Kuşadası Dinlenme Kampı hakkında bilgi verilmiştir. On ikinci bölümde, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Kültür ve Sanat Alanında Yaptığı Katkılar ele alınmıştır. Fabrikanın, sineması, tiyatrosu, fabrikada gösterilen resim sergileri, Defile ve konserler, fabrika bando takımı, Fabrikadaki heykel ve sırrı, Atatürk büstü, radyo ve müzik yayınları ile ilgili son derece önemli bilgilere yer verilmiştir. On üçüncü bölümde ise Hulusi Doğan, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Kültür ve Sanat Alanında Yaptığı Katkılar Sümerspor'u ele almıştır. Sümerspor'un önemli faaliyetlerini anlatmış, fabrika ve ilçeyi onurlandıran başarılarından bahsetmiştir. (Doğan, 2007)

Faruk Güçlü – Yıkılan Bir Cumhuriyet Kurumu: Sümerbank

Yazar Faruk Güçlü Yıkılan Bir Cumhuriyet Kurumu: Sümerbank adlı eserinde ilk olarak Sümerbank'ın kuruluşu ve amacından bahsetmiş, Sanayi sektörü içinde Sümerbank'ın yerini irdelenmiştir. Güçlü, Sümerbank'a ait bazı önemli sanayi kuruluşlarını da ele aldığı çalışmada, Bakırköy Pamuklu Sanayi Müessesesini, Kayseri Pamuklu Sanayi Müessesesini, Ereğli Pamuklu Sanayi Müessesesini, Nazilli Basma Sanayi Müessesesini, Adana Bez Fabrikası, Çırçır Fabrikası ve İplik Fabrikasını, Denizli Pamuklu Dokuma Sanayi (Bez Fabrikası)

ve İplik Fabrikasını, Erzincan Pamuklu Dokuma Sanayini (Bez Fabrikasını) Eskişehir Pamuklu Dokuma Sanayini (Basma Sanayi), İzmir Basma Sanayini, Kahramanmaraş Pamuk Dokuma Sanayini, Nevşehir Pamuklu Dokuma Sanayini, Antalya Pamuklu Dokuma Sanayini, Bergama Pamuklu Dokuma Sanayini Manisa Pamuklu Dokuma Sanayini, Kastamonu Taşköprü Kendir Sanayini, Isparta Halı Fabrikasını, Hereke Yünlü Sanayi Müessesesini, Defterdar Yünlü Sanayi Fabrikasını, Bünyan Yünlü Sanayi Fabrikasını, Bursa Merinos Yünlü Sanayini, Tarsus Mensucat Boya Fabrikasını, Gemlik Sungipek ve Viskon Mamulleri Müessesesini,(Kimya Sanayi), Beykoz Deri ve Kundura Sanayini, Van Deri ve kundura Sanayini, Sarıkamış Ayakkabı Fabrikasını, Kütahya Seramik Fabrikasını, Tercan Ayakkabı Fabrikasını, Erzurum İspir Fabrikasını, Çanakkale Sentetik Deri Fabrikasını, Yıldız Porselen Çini İşletmesini, Isparta Gülyağı Fabrikasını, Malatya Pamuklu Sanayini, Sivas Çimento Fabrikasını, Filyos Ateş Tuğla Sanayini, Bolu Sun-i İpek Tahta Sanayini Ordu Soya Sanayini, Konya Krom Magnezit Sanayini, Yarımca Porselen Seramik ve Çini Sanayini, Bozüyük Seramik Fabrikasını, Kelkit Ayakkabı Fabrikasını, Gercüs Ayakkabı Fabrikasını, Yalvaç Hazır Giyim Fabrikasını, Sungurlu Konfeksiyon Fabrikasını, Dumlu Yün İpliği Fabrikasını, Şanlıurfa Yün İpliği Fabrikasını, Afyon Sincanlı Tiftik Fabrikasını ve Boyabat Ayakkabı Fabrikası'nı ayrı başlıklar altında ele almıştır.

Üçüncü başlıkta yazar, “Bankacılık Sektöründe Sümerbank’ın Yeri” başlığında Sümerbank’ın bankacılık faaliyetlerinden bahsetmiştir. Dördüncü başlıkta ise özelleştirme kapsamında Sümerbank ve bağlı kuruluşları özelleştirme dönemlerini verilerle açıklamıştır. Beşinci başlıkta Güçlü, Sümerbank’ın bugünkü durumunu değerlendirmiş, fabrikaların geldiği son noktayı değerlendirmiştir. Altıncı başlıkta ise Sümerbank’ın yok oluşuna tepkileri kaleme almıştır. Burada yazar, tarihçi, gazeteci ve birçok kesimden kimseleri fabrikanın kapatılışı ile ilgili görüşlere yer verilmiştir. Son başlıkta Siyaset ve Sümerbank üzerinde durulmuş, önemli siyasetçilerin Sümerbank’la ilgili görüşlerine yer vermiştir. Sekizinci başlıkta Sendikalar ve Sümerbank başlığında üzerinde durulan Sümerbank’ın özelleştirilen kurumlarının sendikalarca dava edildiği ve davalarından alınan sonuçlardır. Sendikaların Sümerbank’ın kapatılışına seyirci kaldığından bahseden yazar, bu durumu eleştirmiştir.

Son söz olarak Faruk Güçlü, Sümerbank’ın ülke ekonomisinde etkili bir durumdayken ve ülkenin tekstil ürünlerini, ayakkabı ihtiyaçlarını, karşılayan önemli bir kuruluşken, kapatılması hakkındaki görüşlerini kaleme almış ve

Sümerbank'ın yok edilmesinde halkın, sendikaların siyasal partilerin ciddi bir tepkisinin görülmemesini eleştirmiştir. (Güçlü, 2015)

Serkan Tuna - Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1938)

Bu eser, Cumhuriyet Döneminde Devletin Ekonomik Politikaları ve Sümerbank'ı inceleyen bir eserdir. Kendi ifadesiyle yazar Türkiye'de Devlet İşletmeleri'nin 1932-1939 aralığındaki genel özellikleri ve gelişimini Sümerbank deneyimini ön plana alarak, hem tarihsel boyut ve tartışmalar hem de ekonomi ve mali analiz kapsamında irdelemiştir. Yani çalışma Kamu İktisadi Teşekküllerinin incelenmesi merkezli bir çalışma olduğu kadar, Sümerbank tarihi olarak da değerlendirilebilir. Dört bölümden oluşan kitabın Giriş kısmında Tuna, tanım, amaç ve yöntem başlığı altında Devlet İşletmeciliği olgusunun günümüzdeki yeni tanımlaması ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri kavramının tanımını yapmış, daha sonra K.İ.T.'in yapılan düzenlemelerle İktisadi Devlet Teşekkülü ve Kamu İktisadi kuruluşu olarak ikiye ayrılmasından bahsedilmiştir KİT'lerin tarihsel gelişimi, Osmanlı son dönem ekonomisinin özelliklerini, Cumhuriyet'in ekonomik politikaları, Sanayi Maadin Bankası'nın açılışı, amacı ve görevlerini, 1927 Teşviki Sanayi Kanunu'ndan da bahseden yazar, kanunla oluşturulmak istenen Sanayileşme ile birlikte teşvikten yararlanacak girişimcilerin sahip olacağı kıstaslar üzerinde durmuştur. Birinci Bölümde Seran Tuna işletmelerin neden kurulduğunu açıklamakta Sümerbank'ın kuruluşunu “Devlet İşletmeleri ve Sanayide Uzlaşma” olarak belirtmektedir. İkinci Bölümde ise iktidardakilerin ve milli iktisadın temel ayaklarından özel sermayenin devlet işletmeciliğine dair görüşleri ve tartışmaları aktarılmıştır. İlk bölümde ortaya çıkan görüşlerle paralel ya da karşıt bulunan kişi ve kurumların nitelikleri belirtmiştir.

Üçüncü Bölümde yazar “İçeriden” ve Dışarıdan Devlet İşletmeciliğine Bakış” başlığı ile Türk Aydınlarının ve yabancıların görüşleri devlet işletmeciliği konusundaki eleştirilerini aktarmıştır. Dördüncü ve son bölümde Tuna, Sümerbank'ın Ekonomik Faaliyetlerinin İncelenmesi, başlığında Sümerbank'ın 1939 yılının sonuna kadarki çalışmalarını incelemiş ve bir verimlilik analizi yapmaya çalışmıştır. (Tuna, 2009)

Janset Özen Aytemur- Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank(1930-1945)

Eserde hem yönetim ve ideoloji organizasyonunun Türkiye’de gelişimi hem de örgütleri incelenmiştir. Çalışmada Türkiye’de devletin sanayileşmede öncülüğü üstlendiği ve bu amaçla bazı alanlarda büyük işletmeler oluşturduğu 1930’ların başlarıyla 1945 arasındaki dönemde, bu işletmelerin en önde geleni Sümerbank incelenmektedir. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Aytemur, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kalan İzler başlığı ile yönetim düşüncesi kavramını açıklamış, ve bu kavramın Cumhuriyet Türkiye’sinin yönetim düşüncesini olan etkisinden bahsetmiştir. İkinci Bölümde, Devletçi Dönem Makro kurumsal Çevre ve Egemen Aktörler bölümünde yazar dönemin kurumsal çevresinin niteliği ve oluşumunda etki eden faktörler üzerinde durmuştur. Bu kurumsal çevrenin ana ekonomik aktörlerini de arayan yazar, dönemin yönetim düşüncesini keşfetme çabası içinde araştırmacılara kritik kavramları öne çıkaran bir anlama ve yorumlama çerçevesi sunmak amacındadır. Sonuç kısmında yazar Sanayi Geliştirme Holdingi olarak tanımlanan Sümerbank ile 1930-1945 dönemine özgü örgütsel formun ve yönetim uygulamalarının 1950 sonrasının özel sektör sahipliğindeki holdinglerin varlığını, yapısal ve yönetsel özelliklerini biçimlendiren bir kurumsal çevre yarattığını belirtmiş, çalışmasında bunun vurgulandığını ancak bu etkinin düzeyi ve niteliğinin, ele alınmamış ve araştırma bekleyen önemli sorular olduğunu belirterek eserini tamamlamıştır. (Aytemur, 2010)

Mert Öreroğlu- Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Kuruluşu ve Nazilli Basma Fabrikası

Dört bölümden oluşan bu eser, Cumhuriyet Dönemi Sanayi Politikaları kapsamında Sümerbank ve devamında, Nazilli Basma Fabrikasını incelemektedir. Eserin Birinci bölümünde yazar, “Cumhuriyet Döneminde Sanayi” başlığı altında daha Cumhuriyet’in ilanından önce Atatürk’ün ekonomi ile ilgili tespitlerinden bahseder. Devamında kronolojik olarak Türk İktisat Kongresi, kongrenin içinde Atatürk’ün telaffuz ettiği sözler, kongrenin amacı ile ilgili bilgi verilmiştir. Cumhuriyet Hükümetlerinin ekonomik tutumları irdelenerek, 1924 senesinde açılan İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası ile sanayiye yatırım yapmak isteyenlere kredi sağlanması, 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ile de işletmelere mali yatırımların yanı sıra destek ve satış garantileri verildiği belirtilmiştir. 1929 dünya

krizinin Türkiye üzerindeki etkisi ve vadesi gelen dış borçların ekonomide sarsıntı işçi sorunları ve işçi haklarını ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, Osmanlı'dan Cumhuriyete Ekonomik politikalar ve Sanayileşme faaliyetleri kapsamında, İzmir İktisat Kongresi'nden başlayarak, Ekonomik Buhran, I Beş Yıllık Sanayi Planı gibi Sanayileşme yolundaki önemli duraklardan bahsedilmiştir. Nihayet Sümerbank'ın Kuruluşu kısmında da Sümerbank yasası, bu kanunla almış olduğu görevler ve devraldığı fabrikalar kısaca belirtilmiştir. Devamında Sümerbank eliyle açılan fabrikalar ve üretim durumları hakkında bilgi verilmiştir. Öreoğlu Üçüncü Bölümde Sümerbank'ın ilk Dokuma Fabrikası olan Nazilli Basma Fabrikası'nı ele almıştır. Nazilli Ovası'nın coğrafi özellikleri devamında ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan bu kasabanın, Fabrikanın kuruluşu ile canlanması, Fabrikanın kuruluş sermayesi, işçilerin uzmanlaştırılma çabalarından da bahseden yazar fabrika için "o yıllarda bugün için bile oldukça modern sayılacak bir işletmecilik anlayışı hakimdir " ifadesini kullanmıştır. Yazar Fabrikanın İç Sahası, Dış Sahası ve Dış Evler Sahalarını sayısal verilerle göstermiştir Gıdı gıdı treninden, fabrikanın sahip olduğu sosyal ve kültürel tesislerden fabrikanın yıllar itibariyle faaliyetlerini hangi kimlikler altında sürdürdüğü ele alınmıştır. Nazilli Basma Fabrikası'nın ürün çeşitliliği ayrıntılı olarak incelenmiş, işletmenin istihdam durumu ve sendikal faaliyeti tablo halinde gösterilmiştir Dördüncü bölümünde yazar fabrikanın işletme ve yönetim yapısı üzerinde durmuştur. İş başı eğitim, işe hazırlamak, uyum eğitimi, yükselme eğitimi gibi eğitim faaliyetleri de ifade edilmiştir. Kalite hedefleri, kalite kontrol planlaması, işletmenin satın alma faaliyetleri ve satın alma politikası, istatistiki teknikler başlıklar altında incelenmiştir. (Öreoğlu, M. ve Palabıyık, E., 2004)

Senem Zeybekoğlu: Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri

Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Mimarlık Ana bilim Dalı Tasarım Programında hazırlanan bu tez Sümerbank kapsamında açılan bu dört fabrikanın, mekansal analizini yapmaktadır. Çalışmanın giriş kısmında Problemin Tanımı ve Amaç başlığında modernleşme faaliyetleri ile iktisadi hayatta başlayan Sanayileşme olgusu açıklanmıştır. Yaşanan kentsel dönüşümler üzerinde çözümler üretmek amacıyla ortaya atılan teorileri aktaran yazar, Sanayileşme ile birlikte iyi sanayiciler tarafından kurulan Şirket Şehirleri üzerinde durmuştur. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Modernleşme ve Sanayileşme başlığı altında

yazar, ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve hedeflerinden bahsederek, cumhuriyetin kalkınma projesinin bir parçası olan Sanayileşme olgusunu açıklamıştır. Bu dönemde açılan sanayi kuruluşlarının temel özelliklerini ayrı başlıklar halinde incelemiştir. Çalışmanın son bölümünde ilk olarak Sümer Holding A.Ş. Nazilli Basma Fabrikası başlığında Nazilli ilçesinin tanıtımı yapılmış ve ulaşım hatları şema şeklinde gösterilmiştir. Fabrikanın kuruluşu, Nazilli ve çevresine sağladığı iş imkanı, “kentten uzak bağımsız bir leke olarak inşası” üzerinde durulmuştur. İşletmenin yönetim binası, yemekhane binası, dokuma salonu planı ile atölyelerin görünüşü resimli belgelerle gösterilmiştir. Fabrikanın Nazilli'ye sunduğu hizmetler ve bölgede görülen reaksiyonları ele alan yazar, işletmenin halka sunduğu önemli hizmetleri ele almış, fabrikanın doğusunda yer alan lojmanların doğal dokusu hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra Kayseri Pamuklu Dokuma Fabrikası'nı inceleyen yazar, bu fabrikanın da planlı bir organize şemaya sahip olduğunu, fabrikanın birimleri ve vaziyet planını, yönetim binası ve elektrik santralini ve su deposunu resimli belgeler ile gösterilmiştir. Son olarak fabrikanın hizmet ve reaksiyonlarından bahsedilmiş, Fabrika bünyesinde açılan evlerin ve usta apartmanının tahlili yapılmıştır. Sümer Holding A.Ş. Bursa Merinos Yünlü İşletmesi başlığında yazar yine Bursa'nın tanıtımı ile başlamış buranın, ulaşım olanakları üzerinde durmuştur. Pek çok sanayi işletmesini bünyesinde barındıran kentin, Cumhuriyet'in İlanı ve bankaların açılması ile oldukça geliştiğini ve Merinos Fabrikası'nın Kuruluşunu Sanayi planı ile öngörüldüğü biçimde kamgarn ipliği ithalatını önlemek ve yurt içinde buna bağlı sanayi dallarının oluşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Eskişehir Şeker Fabrikası başlığında da yazar yine Eskişehir ilinin tarihi özellikleri kapsamında tanıtımını yapmış ve buranın da ulaşım elverişli bir yerde bulunması sebebiyle ticari açıdan gelişmiş olduğunu vurgulamıştır. 1925-1950 senelerinde sanayi alanında planlı bir döneme girilmiş olduğundan ve Eskişehir'de de bu dönemde kurulan sanayi yapılarından bahsedilmiştir. Diğer üç fabrika gibi bu fabrikanın da kentin ekonomik yaşantısına önemli katkıda bulunduğu, elektrik ve sağlık ihtiyaçlarını büyük ölçüde karşıladığı ayrıca binaların düzenlenmiş bir peyzaj içinde yer aldığını belirtilmiştir. Fabrika birimlerini yazar, resimlerle göstermiş ve binaların yapısı hakkında bilgi vermiştir. (Zeybekoğlu, 2002)

Burak Peri- Bulding The “Modern” Environment In Early Republican Turkey: Sümerbank Kayseri And Nazilli Factory Settlements (Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde “Modern” Çevrenin İnşası: Sümerbank Kayseri ve Nazilli Fabrika Yerleşimleri)

Burak Peri tarafından Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü kapsamında yazılan bu tez Sümerbank ve devamında Kayseri ile Nazilli Fabrikalarının Erken Cumhuriyet dönemi koşullarında analizinin yapıldığı kapsamlı bir master tezidir. Birinci Bölümde yazar, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde başlayan modernleşme sürecinin ekonomik, sosyal katkıları ve yeni binaların yapımı üzerinde durmuş, bu bağlamda Nazilli Sümerbank Fabrikası ve Kayseri’deki çalışmalara odaklanarak analizlere başlanmıştır. Devamında yazar, 1929 Dünya Ekonomik Krizine bağlı olarak daha planlı yatırımlara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Yazar çalışmasında Kayseri, Ankara, Nazilli Sümerbank Fabrika ve Genel Merkezlerinin arşivlerini incelediğini belirtmiştir. En önemli dokümanlarından biri fabrika açılışlarının filmini kullanmak olmuştur. Filmden dönemin ve insanların sosyal hayatları hakkında ipuçları elde edilmiştir. İkinci kısımda da Türkiye’nin Yeni Cumhuriyet yıllarında nasıl modernize edilmesinden bahsedilmektedir. Bu kısım üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde sosyal bakımdan değişimler, ikinci bölümde çevreyi etkileyen sürekli değişimler (binalar) elde edilmiştir. Üçüncü bölümde ise endüstriyel gelişimi ve modernleşmesi incelenmiştir. (Peri, 2002)

Aylin Dilek- Türkiye’de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık ve Verimlilik Analizi

Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Endüstrisi kapsamında yapılan bu çalışmada, Özelleştirme çalışmaları çerçevesinde Sümerbank İşletmesi karlılık-verimlilik analizi baz alınarak incelenmiştir. Dilek ilk bölümde Özelleştirme kavramın açıklamış ve özelleştirmenin dar ve geniş anlamda tanımını yapmıştır. Devamında Özelleştirme uygulamalarının tarihi gelişimi üstünde durulmuştur. Özelleştirmenin amaçları, Türkiye’de izlenen ekonomik politikalar doğrultusunda, özellikle 1986’dan sonra uygulamaya konulan özelleştirmenin amaçları açıklanmış, özelleştirmeyi savunanların özelleştirme gerekçeleri ile buna karşıt görüşleri de ayrıntılı olarak irdelenmiştir. İkinci, bölümde yazar, Dünyada ve Türkiye’de özelleştirme uygulamalarını ele almıştır. Türkiye’de Özelleştirme

Sürecini, Özelleştirme ile ilgili yasal çalışmaları 1923 İktisat Kongresi'nden başlayarak 1994' yılına kadar ki dönemi seneler halinde ele almıştır. Üçüncü ve son bölümde yazar ayrıntılı olarak Sümerbank ve Nazilli Basma Fabrikası üzerinde durmuştur. İlk olarak sanayileşme tarihsel süreçte açıklanmış, Osmanlı'da Sanayileşme faaliyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşme hamleleri ve Osmanlı'dan devraldığı fabrikalar irdelenmiştir. Nazilli Basma Fabrikasını ayrıntılı ele alan Dilek, fabrika ile birlikte değişen Nazilli'yi sosyal ve kültürel açıdan değerlendirmiş, son olarak da fabrikanın karlılık-zararlılık faaliyetlerine bağlı olarak özelleştirme kapsamında Nazilli Sümerbank'ı irdelenmiştir. (Dilek, 2006)

Çağatay Emre Doğan- Formation Of Factory Settlements Within Turkish Industrialization And Modernization In 1930: Nazilli Printing Factory (1930'larda Türk Modernleşme ve Sanayileşmesi İçinde Fabrika Yerleşimlerinin oluşumu: Nazilli Basma Fabrikası)

Doğan, Orta Doğu Üniversitesi, Mimarlık Bölümü Yüksek Lisans Programında hazırlamış olduğu bu tezde ve Nazilli Basma Fabrikası yerleşimini ele almıştır. Fabrika modernliğe dönüşümün kritik bir noktasıdır. Burada amaç politik ve kültürel değil aynı zamanda sosyaldır. Bu çalışmada da Nazilli Basma Fabrikası modernize edilmiş bir şekilde mimari ve inşaat, yapı alanında incelenmiştir. Fabrika sosyal birliktelik ve materyal dünyanın dönüşümsel bir modernleşmesidir. Yazar Endüstrinin mekansal analizi başlığında yer seçimi olarak İstanbul, Ankara gibi kentler yanında küçük kasabaların da Sanayileşme için seçildiğini belirtmiş fabrikaların ülke genelindeki dağılımını ele almıştır. Bu bağlamda Nazilli kentini ele almış ve bölgenin özellikleri üzerinde durmuştur. Fabrikanın yeri, fabrikanın yerleşimi, yönetilmesi, bölge halkı ve işçilerin konutları, çalışanların daireleri, bekar pavyonları, bekar çalışanların daireleri, a2 tipi daireler, eğitim formasyonu, fabrikanın okulu, ilkokul, kantini rekreasyon ve spor faaliyetleri, kreşi ve hastanesi ayrı başlıklar halinde geniş kapsamda irdelenmiştir. Fabrika mimari açıdan analiz edilmiş ve fiziksel özellikleri yanında ideal insan yaratma amacıyla da faaliyet göstermiş olduğu belirtilmiştir. (Doğan, 2003)

Günver Güneş- Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası.

Sümerbank Basma Fabrikası'nın Nazilli'de yarattığı sosyo-ekonomik değişimlerin ele alındığı bu çalışmada yazar, "Kimliğini Arayan Bir Kasaba Nazilli" başlığında 20.yüzyılın sonlarında Nazilli'nin genel durumunu değerlendirmiştir. Nazilli'nin Osmanlı'nın çöküş döneminde yaşadığı problemleri, ilçede çıkan iki büyük yangının ve bir büyük depremin yanında, Yunan işgalinin ardından ağır dönemlerden geçtiğini belirten Güneş, Cumhuriyet'in devraldığı Nazilli'nin durumu hakkında bilgiler vermiştir. Özellikle Yukarı-Aşağı Nazilli ayrımında, Aşağı Nazilli bölgesinin unutulmuşluğu ve bünyesinde barındırdığı sorunlar üzerinde durulmuştur. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nazilli" başlığında, Yunanlıların kentte yarattığı tahribatın ardından, Nazilli'nin en büyük sorununun yeniden imar meselesi olduğu ve bu durumun çözülmesi için, halk ve kasabanın ileri gelenlerinin el ele vererek çalışmalara başladığı, planlı ve modern bir şehir haline gelme yolunda önemli adımların atıldığı vurgulanmıştır. 1930'lu yıllarda imar alanında atılan önemli adımların yanında, şehrin devam eden sorunları da vardır. Aşağı Nazilli bölümünü büyük ölçüde etkileyen sıtma hastalığı bu sorunların başında gelmektedir. Yapılan çalışmaların ardından Nazilli'nin şehirleşme yolunda hızla ilerlediğinden bahseden Güneş, şehrin gelişiminde asıl büyük sıçramayı gösterişli bir şekilde temeli 1935'te atılan 1937 yılı Ekim ayında faaliyete geçen Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ile gerçekleştiğini belirtmiştir. "Fabrikanın Kuruluşunu Hazırlayan Gelişmeler" başlığında yazar Sümerbank tarafından kurulmasına karar verilen bankaların Cumhuriyetin kurucu kadrosunun kalkınma hedefini taşıyan kombinalar şeklinde örgütlendiğini belirtmiştir. Bundan sonra Nazilli Basma Fabrikası'nın temel atma töreni ve törenin ardından ilçede hemen her alanda kendini gösteren gelişmelerden bahsetmiştir. Kombinanın inşaatının ilerlemesi ve memur, usta kesiminin şehre yerleşmesi ile Nazilli'nin ekonomik durumunun da rahatlamış olduğundan bahseden Güneş, fabrikanın bir an evvel açılması için hummalı çalışmaların devam ettiğinin, ve bu gelişimlerin dönemin gazetelerinde geniş yer bulduğunu röportajlar eşliğinde belirtmiştir. "Yeni Bir Kasaba Yaratan Fabrika" başlığında da üzerinde durulan nokta fabrikanın faaliyete başlaması ile birlikte Nazilli'de modern yaşama geçişin ilk adımlarının atıldığından bahsedilmiştir. Fabrika ile modern yaşama geçişin fikri dönüşümle beraber ilerlediğini, Sümerbank'ın insan merkezli bir işletme olduğunu vurgulayan Güneş, bu değişimin yalnızca fabrikada çalışan işçilerde değil tüm

Nazilli halkında görülmeye başladığını örneklerle açıklamıştır. Geleneksel üretim keyfiliğinden sıyrılarak sanayi üretiminin gerekliliklerini yerine getirecek kurallara uyumlu hale gelmesinin bölgenin nüfus artışının temel sebeplerinden biri olduğunu vurgulamış, fabrika halkının sosyalleşme konusunda ilçe halkına öncülük ettiğini belirterek, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın sahip olduğu kültürel öğeleri ve bunların bölge halkı üzerindeki tesirini aktarmıştır. Tiyatrosu, sineması, spor faaliyetleri, halkevi ile çevre yerleşim yerlerine kültürel faaliyetlerin tanıtılmasında öncü olmuştur. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Sosyal Fabrika olmasına bir diğer örnek de halka altı ayda bir dağıtılan ıskarta basmalardır. Basmanın halk arasında sevdirmesi için öncelikle fabrika işçileri çeşitli Basma Baloları düzenlemiş, zamanla bu balolar bölgenin vazgeçilmezlerinden olmuştur. Fabrikanın kombina şeklinde olmasının dışarıya bağımlı olmaktan kurtulmasına sebep olduğunu belirten yazar, fabrikanın işçilerine sağladığı barınma, giyim, yemek, gibi sosyal temel ihtiyaçlardan başkadır. Bundan sonra yazarın üzerinde durduğu konu Aşağı Nazilli'nin değişen kaderidir. Fabrika ile birlikte unutulmuş bölge olmaktan kurtulmasının yanında, şehrin bu kesimi artık göç alan ve modernliğin simgesi olan kesimdir. Son olarak II. Dünya Savaşı'nda Sümerbank Basma Fabrikası'nın durumunu değerlendiren Güneş, 1950'lisenelerde ülkenin basma ihtiyacının %30'unu karşılayan kombinanın, 1970'li yıllarda bazı ihmallerden dolayı durgunluk sürecine girdiğini belirtmiştir. (Güneş, 2007: 950-971)

Türkiye'nin Tekstil Sektörünü Kuran Sümerbanklılar - Bir Okudular Bin Dokudular

Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası ile Bahçeşehir Üniversitesi ortaklaşa Sümerbank üzerine bir çalışma yaptırarak, "Türkiye'nin Tekstil Sektörünü Kuran Sümerbanklılar - Bir Okudular Bin Dokudular" kitabını yayımlamışlardır. Projenin tasarımını ve kitabın yazımını Sinem İnce yapmıştır..

Kitapta Cumhuriyet'in 10. yılında bir tekstil firması olarak kurulan Sümerbank'ın, farklı sektörlerde ülkemiz sanayiinde kurulan yeni kurumlara iştirak ederek, destekleriyle farklı sektörlerde kurumlar kazandırdığı bilgisine yer verilmiştir. Kağıt sanayisinde SEKA, Demir- Çelik'te Karabük Demir-Çelik, deride Beykoz Kundura, bankacılıkta Sümerbank Bankacılık gibi önemli kuruluşlarda da katkılarının olduğu belirtilmiştir. 1950'lerden sonra Türkiye'de tekstil sektörü gelişirken birçok başarılı, yetişkin Sümerbanklının özel sektöre

transfer olarak bu gelişmede önemli rol oynadığı, bu transferlerle özel sektöre geçenlerin anlattıkları kitapta yer almıştır. Sümerbank'ı bu özellikleriyle değerlendiren Yılmaz Karakoyunlu, bunu “Sümerbank Türkiye’de endüstri demektir” değerlendirmesiyle dile getirmiştir.

Kitapta verilen bir diğer bilgiye göre; Hacı Ömer Sabancı, dönemin başbakanının Adana’da yeni kurduğu fabrikasını gezerken yaptığı övgü üzerine, “Efendim daha iyilerini de yapacağız. Ama sizden ricam Sümerbank Nazilli Basma Fabrika Müdürü’nü bize vermeniz” diyerek istekte bulunmuştur.

Sümerbank’ın 1985 yılındaki özelleştirme kararına kadar güçlü ve disiplinli bir kuruluş olarak sektörde yer almasının temelinde hem içeride sürekli kurum içi eğitim yapılması hem de yurtdışına İngiltere gibi ülkelere gönderilen bursiyerlerin Sümerbank’ın Anadolu’nun çeşitli kentlerindeki fabrikalarında çalışmalarından kaynaklandığı belirtilmiş, bir zaman Sümerbank’ta çalışmış olan düz işçiler, ustalar ve yurtdışında bursiyer olarak okutulanlar kitapta kendi öykülerini anlatırken, bir yandan Sümerbank’ta eğitimin sürekliliğini ve kendilerine katkısını ortaya koymuş, bir yandan da kurumun eğitimleri yanında sosyal gelişmelerine de önemli katkısı olduğu belirtilmiştir.

Sümerbank’ta işçi-işveren ilişkisi ise kitapta genel müdürlerden Kemal Varol’un anlatımıyla ortaya konulmuştur. Varol, sık sık grevlerin kuruma zarar vermesi üzerine, Beykoz Kundura’da o dönem yaptıkları toplu sözleşmeye, sendikanın karşı çıkmasına karşın yıllık karın yüzde 25’inin işçilere teşvik primi olarak dağıtılması maddesini koyduklarını anlatmıştır.

1933 yılından özelleştirmenin 2005 yılında son bulmasına kadar Sümerbank’ta 27 genel müdür görev yapmıştır. Bunların 21’i, kurulduğu 1933 ile özelleştirme kararının alındığı 1985 yılına kadar görev almışlar, 20 yıl süren özelleştirme döneminde ise 6 genel müdür görev yapmıştır. Bu müdürlerden bir kısmı ile de görüşülmüş, eserde müdürlerin Sümerbank ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Anadolu’daki Sümerbank fabrikalarının tümü geniş araziler içerisinde ağaçlar içerisinde, çevreye saygılı kuruluşlar olmuştur. Bu Sümerbank Eskişehir Basma Fabrikası’nı özelleştirmeden alarak çalıştıran Cemallettin Sarar’ın kitaptaki anlatımında da görülmektedir. “O günün parasıyla 5.5 trilyon lira ile 4 arsayı

birden aldım. 240 bin metrekaaredir. Ve her yeri yeşildir. O yeşillikler, o güzellikler hala duruyor. Muhafaza ediyoruz. O fabrikada şimdi 1200- 1500 kişi çalışıyor.”(*Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası ile Bahçeşehir Üniversitesi*, 2016)

Bir Ulusu Giydirmek: 1956-2000 yılları arası Sümerbank Desenleri

İzmir Ekonomi Üniversitesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü ile İzmir Kalkınma Ajansı'nın ortak yürüttüğü proje Prof. Dr. Ender Yazgan Bulgun, Prof. Elvan Özkavruk Adanır, Yrd.Doç. F. Dilek Himam Er, Berrak Sarı, Kardelen Aysel, Nur Ceren Kurt, Zülal Sevinçler tarafından hazırlanmıştır.

1930'lu yıllardan itibaren Türk Ekonomi tarihinde Cumhuriyet Dönemi süresince yapılan en önemli atılımlardan biri olan Sümerbank, özelleştirilinceye kadar sanayileşme hamlesinin temelini teşkil eden sembol isimlerden biri olmuştur. Sümerbank'ın bir devlet girişimi olarak yerli malını kullanırmaya özendirici girişimleri, ülke ekonomisine yönelik kalkındırma politikaları ve Türk tekstil tarihi içindeki önemli konumu, kurumu sahip çıkılması gereken bir değer haline getirmiştir. Sümerbank'ın üretimi 2000'li yıllardan itibaren tamamen durdurulmuştur. Sümerbank'tan geriye önemli bir tekstil arşivi kalmıştır. 1949 yılında temelleri atılan İzmir Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi'ne ait arşiv İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil tasarımı Bölümü tarafından 2006 yılında korunmaya alınmıştır.

İzmir Ekonomi Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi elinde bulunan mevcut arşivin dijitalleştirilmesi ve Türkiye tekstil tarihine ilişkin kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması amacı ile 2014 yılında “Dijital Tekstil Desen Arşivi ve Sanal Müze Oluşturulması” isimli projenin hazırlıklarına başlamıştır. Sümerbank'ın geride bıraktığı bu desen arşivinin dijital bir müze platformunda sergilenmesine yönelik olarak hazırlanan proje İzmir Kalkınma Ajansı tarafından 25 Aralık 2014'tarihinde onaylanmış ve bir yıl içinde tamamlanmıştır. Proje hazırlanırken çok sayıda giysi ve obje de araştırmacılara bağışlanmıştır. Türk tekstil tarihinin önemli bir parçası olan bu arşiv Türkiye ve dünyadaki araştırmacıların, tasarımcıların, öğrencilerin ilgili kurumların paylaşımına açılarak desen arşivinin genişletilmesi hedeflenmiştir.

Proje kapsamında Sümerbank Halkapınar Basma Sanayii Müessesesi'nin 1956-2000 yılları arasında üretilmiş, dönemi en iyi şekilde yansıttığı düşünülen yaklaşık 6000 kadar kumaş dijital ortama aktarılmıştır. 13 Kasım 2015 tarihinde “TUDİTA-Türkiye Dijital Tekstil Arşivi” www.tudita.com web adresinde paylaşımına açılmış, aynı tarihte Sümerbank kumaş arşivi “Bir Ulusu Giydirmek: 1956-2000 yılları arası Sümerbank Desenleri” başlıklı sergi Ahmed Adnan Saygun Sanat Merkezi'nde sergilenmiştir. Bu tarihten itibaren çeşitli illerde izleyiciye sunulan sergilerde, Sümerbank'ın kurulduğu 1930'lu yıllardan başlayan kronolojik bir zaman çizelgesi eşliğinde tasarıma yön veren toplumsal ve kültürel olaylar arka planda sunulmuş, orijinal Sümerbank katalog ve kartelalarının yanı sıra, yine Sümerbank tarafından üretilen takvim ve porselen gibi tasarım nesnelere de yer verilmiştir. Orijinal kumaş desenlerini serigrafi ve dijital baskı yöntemleriyle yeniden üreten araştırmacılar, bu kumaşları dönemin moda dergilerinde yayınlanan elbise kalıplarının üzerine uygulamışlardır. Serginin ilgi çeken diğer bir bölümü ise Moda ve Tekstil Tasarımı bölümü öğretim görevlisi Angela Burns'ün kumaş desenlerinden ilham alarak Sümerbank ruhunu yansıttığı illüstrasyonlarıdır. (*İzmir Ekonomi Üniversitesi Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü ile İzmir Kalkınma Ajansı*, 2016)

Sinan Meydan – Atatürk'ün Akıllı Projeleri -Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası

Cumhuriyetin ilk yıllarının en parlak yatırımlarından birisi olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ile ilgili olarak, Gazeteci Sinan Meydan'ın, ODA TV'de yayımladığı fabrikayla ilgili, 'Atatürk'ün Akıllı Projesi. Türkiye'yi Kalkındıracak Proje Böyle Olur' başlıklı yazısında ve beş ciltlik eseri “Akl-ı Kemal”de yazar fabrikaya ve fabrikanın şaşırtıcı özelliklerine değinmiş,

O Fabrikanın Venezuela'da Ne işi Var?

Sevgili arkadaşım, değerli dostum gazeteci-yazar Banu Avar, Venezuela'da karşılaştığı bir olayı şöyle anlatmıştır:

“Şehri göreceğimiz tepeye doğru turmanırken, Kemal Atatürk tabelasını geçince şaşırdım ki, tepeye geldik. Genç kız rehber heyecanla, “Şu fabrikayı görüyor musun? Yanında nikah salonu, şu sağlık ocağı, şu okul onun arkasındaki de bizim ev.”“Eeee,” dememe kalmadı, rehber, “Biz buna ATATÜRK modeli

diyoruz”, diye yapıştırdı. Venezuela'da bu gördükleri ve duydukları üzerine uygulanan Banu Avar, “Venezuela tepesinde tüylerim diken diken, gururum tavan yapmıştı...” diyerek anlatmıştır heyecanını.

Peki ama Türkiye'den binlerce kilometre uzaktaki Venezuela'da “Atatürk Modeli' diye adlandırılan bir fabrikanın ne işi vardı?” Atatürk Modeli Fabrika' da nedir? Türkiye'de bu fabrikadan var mıdır? İşte bütün bu soruların cevaplarını verebilmek için şimdi hep birlikte Nazilli'ye uzanalım!

Venezuela'daki “Atatürk Modeli Fabrika'ya” esin kaynağı olan fabrika, 1937'de Atatürk tarafından açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'dır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Atatürk'ün kafasındaki “Sosyal Fabrika Projesi'nin” ilk uygulaması olması bakımından çok önemlidir. Atatürk'ün kafasındaki fabrika, sadece üretim yapılan bir mekan değil, aynı zamanda “ar-ge” çalışmalarının yapıldığı bir laboratuvar, eğitim verilen bir okul, her türlü sanat ve spor imkanlarına sahip bir kültür kompleksi, kısacası adeta dört dörtlük bir 'yaşam alanı', bir kampustur. Atatürk, işçilerin yüksek standartlarda, her türlü imkandan yararlandıkları bu 'sosyal fabrikaları' Anadolu'nun her yanına yapmayı planlıyordu. Ama bu projesini yaygınlaştırmaya ömrü yetmeyecekti.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, genç Cumhuriyetin Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk önemli eseridir. Sümerbank'ın kurduğu ilk Türk basma fabrikasıdır. Devlet eliyle kurulan ilk basma fabrikasıdır.

Fabrika, Türk-Sovyet ortak yapımıdır. Makineler ve teçhizatların çoğu Sovyetler Birliği'nden narenciye karşılığında alınmıştır. Fabrika kuruluşundaki işçi açığını kapatmak için 120 Sovyet montör ve mühendisi istihdam etmiştir.

Fabrikanın temelleri 25 Ağustos 1935'te atılmış, yapımı 18 ayda tamamlanmış ve 9 Ekim 1937'de açılmıştır. Bina ve makineler dahil, 8 milyon liraya mal olmuştur.

Fabrikanın, 28 bin iş ve 800 otomatik tezgah ile çalışmaya başlaması ve 2.400.000 kilo iplik işlenmesi planlanmıştır. Bununla 20 milyon metre basma imal edilecektir.

Fabrika 15 bin ton kömür yakacaktır.

Fabrika her gün en fazla 2400 işçi çalıştıracak ve ücret olarak senede 1 milyon lira ödeyecektir.

Fabrika, beş kısımdan oluşmuştur: Dokuma bölümü, Basma bölümü, Desen bölümü, Gravür bölümü ve Baskı kısmı... Basma, Desen, Gravür bölümünden geçen kumaşlar, Dokuma bölümünde, yarısı elektronik olmak üzere 768 tezgahta dokunacaktır. Günlük dokuma, 62 bin ile 64 bin metre arasındadır. Baskı bölümünde ise 4 baskı makinesi vardır. Burada farklı renk ve desenlerde günlük ortalama 85 bin metre basma yapılacaktır.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, sosyalist ülkeler de dahil, dünyada görülmemiş bir "sosyal" niteliğe sahiptir. Evet, fabrika kurulurken Sovyet modeli esas alınmıştır ama genç cumhuriyetin genç mühendisleri Türk devrimine has, çok özgün bir eser ortaya çıkarmayı başarmışlardır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, 1930'ların dünyasında bir benzerine daha rastlanmayacak kadar özgün bir" sosyo-kültürel' ekonomi projesidir.

İşte Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın şaşırtan özellikleri:

- a. Fabrika, balolar, danslar ve partiler düzenlemiştir
- b. Fabrikada sinema salonu vardır.
- c. Fabrika Halkevi kurmuştur.
- d. Fabrikanın korosu vardır. Fabrikada, çalmayı bilen işçilerin kullanımlarına açık bir de piyano vardır.
- e. Fabrikanın hamamı vardır.
- f. Fabrikanın ressamı vardır.
- g. Fabrikanın spor kulübü vardır.
- h. Fabrika halka bedava basma dağıtmıştır
- i. Fabrikada işçi hakları üst düzeydedir.
- j. Nazilli'nin kabusu haline gelen sıtma hastalığı fabrikanın sağlık ekibi tarafından kurutulmuştur.
- k. Ayrıca bir işçi radyosu ve işçi çocukları için 26 yatak ve 40 mevcutlu bir kreş kurulmuştur. İşçiler ve memurlar, fabrikanın hemen önünde özel

olarak inşa edilen 264 dairelik ve 1000 kişilik lojmanlarda çok uygun bir ücretle kalırken, bekar işçiler için 350 kişilik bir 'Bekar İşçi Pavyonu' vardır.

- l. Lojmanda kalamayan işçi ve memurları şehirden fabrikaya taşımak için düzenli seferler yapan Gıdı Gıdı adı verilen mini bir tren kullanılmıştır.
- m. Fabrika işçilerinin yiyecek ve giyeceklerini temin etmek için fabrika bünyesinde bir kooperatif vardır.
- n. Fabrikanın ar-ge bölümü vardır.
- o. Fabrikanın elektrik ve su santralleri vardır: Fabrika, bir dönem hem kendi elektrik ihtiyacını hem de Nazilli kentinin elektrik ihtiyacını kendi bünyesindeki bir elektrik santraliyle sağlamıştır.

İşte Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası. İşte Atatürk'ün Sosyal Fabrika Projesi'nin ilk uygulaması... İşte genç cumhuriyetin, halkına, insanına, işçisine bakışı Türkiye'de devlet eliyle kurulan bu ilk basma fabrikasını 9 Ekim 1937'de bizzat Atatürk açmıştır. Atatürk, Ege manevraları için bölgede bulunan ordu komutanlarıyla ve yöneticilerle birlikte açılışa gelmiştir. Atatürk'ün açılışını yaptığı ilk ve son fabrika olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın açılışına verilen önem, asker-sivil neredeyse bütün devlet erkanının açılışa katılmasından da bellidir.

Nazilli Basma Fabrikası istasyonunda fabrika yetkililerince karşılanan Atatürk'ün ilerlediği istasyondan fabrika müdüriyet binasına kadar parke döşenmiş yolun her iki yanında halk düzenli bir şekilde sıralanmıştır. Sıraya geçmiş küçük kızlar, ellerinde pamuk dallarıyla misafirlerini karşılamışlar ve bunları Atatürk'e hediye etmişlerdir.

Atatürk'ün açtığı Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, çok kısa bir sürede Nazilli'nin çehresini değiştirmiştir, Daha önce göç veren Nazilli kısa zaman içinde göç alan bir kent haline gelmiştir. Genç cumhuriyetin çağdaşlaşma projesi kapsamında en erken ve en köklü şekilde aydınlanan kentlerden biri, belki de birincisi Nazilli olmuştur. Nazilli'nin “çağdaşlaşmasında” Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın yeri çok büyüktür. (Meydan, 2015)

Bu bilgilerden hareketle görülmektedir ki, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası sahip olduğu özellikleri ile pek çok akademik çalışmaya, bilimsel

makaleye ve köşe yazılarına konu olmuş, önemli bir müessesedir. Tüm bunlara ek olarak, bizim çalışmamızın esasını oluşturacak olan bölüm Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ve Fabrikanın ilk yıllarındaki faaliyetleridir. Daha önce yapılan bu çalışmalardan farklı olarak ele alacağımız nokta ise fabrika ile Nazilli ve çevresinin kazandığı kimliktir. Yalnızca iktisadi alanda gelişme sağlamanın dışında fabrika ile oluşturulmaya çalışılan “Sanayi Kenti” projesi için Nazilli, kentsel ve bölgesel gelişme açısından önemli bir örnektir. Sinan Meydan tarafından Atatürk’ün çılgın projelerinden biri olarak değerlendirilen kurum “bütünsel devrim”in de somut bir kanıtı kabul edilebilir. Fabrika daha temel atılmaya başlandığı andan itibaren ilçede etkileri görülmeye başlamıştır. Kent 20. Yy başından beri boğuştuğu birçok sorunu arkasında bırakacak, Yunan işgalinin kötü izlerini taşıyan harap şehirden, yaşamak için tercih edilen şehir şekline bürünecektir. Bunda İmar çalışmalarının yanında en önemli atılımı Sümerbank’ın kurulması sağlayacaktır. Fabrika özellikle Aşağı Nazilli’nin kaderini değiştirecek, Aşağı-Yukarı Nazilli İkileminde Yukarı Nazilli’ye nazaran tercih edilmeyen, unutulmuş bölge algısı fabrikanın burada faaliyete geçmesiyle yıkılacaktır. Bunlardan başla kentin önemli sorunlarından sıtma, sel baskınları, bataklıkların yarattığı bunalımlar, sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi temel sıkıntılar da yine fabrika ile aşılanacaktır. Kent iş imkanları yeni ve taze görünümü ile göç veren kent durumundan göç alan kent statüsüne yükselecektir.

Fabrika çalıştırdığı işçi ve memur kapasitesi ile ilçe için çalışma sahası olmuş, üretilen basma bez ile yurtiçi ihtiyacının karşılanması yanında, ihracat ile de ülke ve şehir ekonomisine katkı sağlamıştır. Pamuk ıslahı ve satışı bilimsel bir temele oturtulmuş üretimde önemli artışlar görülmüştür. Şehirleşme faaliyetlerinde görülen atılımlar da yine Sümerbank’ın eseridir. Fabrikadan önce çalışmaları sürdürülen elektrik işleri, Basma Fabrikası açılınca buraya devredilmiş, böylece ilçeye sağlanan enerji hizmeti büyümüş, Nazilli tamamen elektriğe kavuşmuştur. Eğitime daima önem veren, şehrin yeniden imarı sırasında bizzat kendi çalışmalarıyla eğitim faaliyetlerini yürüten Nazilli halkı Sümerbank bünyesinde açılan Sümer İlkokulu ile bir eğitim kurumuna daha kavuşacaktır. İşçiler için her türlü ihtiyaç düşünülerek tasarlanmış fabrika da halkın da faydalanabildiği bir hastane, mesleki eğitimin yanında okuma yazma bilmeyen işçilere ilkokul diploması veren bir okul, çalıştıkları zaman diliminde çocuklarını güvenle teslim edebilecekleri, çocukların gelişimi ve eğitiminde önemli katkısı olan sahip olan kreşi, bekar işçiler için özel tahsis edilen bekar pavyonları, lojman dışında kalan

işçilerin kolaylıkla işe gidip gelmelerini sağlayan meşhur “Gıdı Gıdı” treni gibi akla gelebilecek her türlü sorun imkanları ile beraber çalışanlara sunulmuştur. Hem işçilerin hem halkın tüm gereksinimlerini karşılayabileceği Nazilli Sümerbank Basma Fabrika’sı bunların yanında sağladığı sosyal, kültürel, sanatsal faaliyetlerle de ilçe halkına ışık olmuştur. Fabrika bünyesinde gerçekleşen balolar, dans gösterileri, partiler, tiyatro ve sinema faaliyetleri, Sümer Halkevi ve halkevine bağlı temsil grubunun oyunları ile Nazilli tüm bu sanatsal faaliyetleri tanımış ve sevmiştir. İşçileri bilgilendirmenin yanında klasik müzik yayını da yapan radyosu, konser ve dünya klasiklerini tanıtan müzik grubu işçilerin kullanımına açık piyano gibi her türlü aktivite fabrikada mevcuttur. Fabrika bünyesindeki ressamların çalışmaları ve bu çalışmaların Nazilli’de sergilenmesi de yine güzel sanatların gelişimine katkı sağlamıştır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın bir diğer önemli aktivitesi de spor faaliyetleridir. Fabrikanın açıldığı gün kurulan Sümerspor ile birçok dalda faaliyetler yürütülmüş, kısa sürede dönemin önemli kulüpleri arasında yerini alan kulüp birçok ilk’i ve sportif başarıyı da Nazilli ve Türkiye’ye kazandırmıştır.,

Bahsettiğimiz tüm bu faaliyetleri derinlemesine ele alacağımız bu tezde Nazilli’nin yeni çehresine olan katkısı aktarılmaya çalışılacaktır.

1. TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK POLİTİKALARI VE SÜMERBANK

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu dönemden itibaren, modernleşme ve gelişme amacına bağlı olarak hemen her alanda çeşitli inkılâp ve ıslah çalışmaları içine girmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla kazanılıp, Cumhuriyetin İlan edilmesi ile kurulan yeni devletin hemen hemen her alanda yeniliğe ihtiyacı vardı. Mevcut bulunan eski sistem ve kurumlar, ihtiyacı karşılayamamasının yanında çağının çok gerisindeydi. Atatürk'ün arzuladığı Türk Devleti ise bağımsız, çağdaş ve yenilikçi olmalıydı. Bunun için öncelikle siyasi bağımsızlık şarttı. Başka bir deyişle, çağdaşlaşmanın ve kalkınmanın temel hedefi bağımsızlıktı. Ulusal bağımsızlığını tamamlayan ve yeni rejimine kavuşan bu genç devletin, sıradaki hedefi modern ölçülerde yepyeni bir kimlik kazanmaktı. Bu amaçla yenileşme faaliyetlerine hız kesmeden başlanmış, siyasi, hukuki, sosyal, ekonomik, kültürel alanlarda onlarca inkılâp yapılmıştır. Siyasal devrimin ardından, hukuki alanda yapılan devrimlerle çağa uygun kanunların hazırlanması, hukuk sistemini baştan başa değiştirmiş, sosyal alanda yapılan inkılaplar ile halkın yaşadığı pek çok soruna çözüm getirilmiş ve herkesin eşit haklara sahip olması sağlanmıştı. İvedilikle düzeltilmesi gereken bir diğer konu da eğitim meselesiydi. Akılcılığın ön planda olduğu, bilimsel ve ulusal bir eğitim sistemi getirilmesi amacıyla Dil Devriminden, Millet Mektepleri'nin açılmasına, Türk Dili ve Tarihçiliğinin gelişmesi için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmasından, Üniversite reformlarına ve çağdaş Yüksek Öğretim kurumlarının açılmasına kadar birçok yenilik hareketi birbirini izlemiştir. Kültürel ve sanatsal alanlarda da çağdaşlaşmayı ilke edinen Genç Türkiye Cumhuriyeti resim, heykel, müzik, bale, opera, tiyatro dallarında sanatçılar yetiştirmiş binlerce sanat eseri ortaya konulmuştur. Amaçlanan köktenci kalkınma hareketi her alanda etkisini göstermeye başlamış, Türk milleti kısa sürede modern bir yapıya kavuşmuştur.

Elbette ki tüm bunların yanında, üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri de iktisadi durumdu. Genç devletin çağdaşlaşması kadar kalkınması da önemliydi. Çünkü tam bağımsızlık ancak ekonomik bağımsızlıkla sağlanabilirdi. Ulu Önder Atatürk'ün deyimiyile iktisadi kalkınma hareketi var olan siyasi zaferleri taçlandıracaktı. Atatürk'ün ekonomi politikası çok sevdiği ulusunun çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaştırılması hedefine yöneliktir. Onun ekonomik kalkınma alanında da dehasının ışıklarını yansıtan bir ekonomik kalkınma modeli geliştirdiği, uyguladığı ve büyük ekonomik sonuçlar aldığı

görülmektedir(Aysan, 1995:70-72). Sistem yaklaşımı ile ele alınmış olan bu ekonomik sistem, kendinden önce uygulanan ekonomik ideolojilerden farklı, özgün bir sistemdir. Toplumun her alanında olduğu gibi ekonomik konularda da eşitlik ilkesi temel alınmıştır. Refahın sağlanması açısından toplumun farklı kesimleri arasında imtiyazlı kişi, grup zümre ya da sınıfların oluşması önlenmeli, kalkınmanın sonuçları bütün kesimlere eşit dağıtılmalıydı (Aysan 1995:82). Bu amaçla daha Cumhuriyetin ilanından önce yapılan İzmir İktisat Kongresi'ne her kesimden ekonomik gruplar çağırılmıştı. Yeni iktisat düzeninin esaslarını saptayan bu kongre, genç Türkiye'nin bir iktisat devleti olacağına da sinyallerini veriyordu. Lozan Barış Antlaşması'nda ekonomik sorunların büyük ölçüde çözümlenmesi ile devlet ekonomide önemli atılımları başlatmış, tarım ve ticaret alanında ardı ardına yenilikler yapılmıştır. Tarım ve ticarete yapılan yeniliklerin yanında Sanayileşme meselesi de üzerinde ayrıca durulan konulardan biri olmuştu. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin son döneminde ekonomik hayatta yaşanan sarsıntıların başında Sanayileşen dünyaya ayak uyduramaması yatıyordu. Hızla sanayileşen ve güçlenen Avrupa Devletlerine karşı Osmanlı, oldukça eski usullerle üretim faaliyetlerini sürdürmüştü, üstelik gün geçtikçe bu devletlere borçlanmıştı. Sanayileşmeye ve borçlanmaya köklü çözüm bulunamayışı da devletin ekonomik çöküntüye girmesini kaçınılmaz kılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti bu durumdan ders almalı ve Sanayileşme faaliyetlerine derhal başlamalıydı. Bu amaçla 28 Mayıs 1927 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılarak, özel kesim sanayileşmeye özendirilmiş ve desteklenmiştir. Daha sonra ekonomide devlet denetimini gerektiren bazı sebepler dolayısıyla devlet, sanayileşme konusunu bizzat ele almış, Devletçilik ilkesine geçilmiştir.

1.1. Cumhuriyetin Devraldığı Ekonomik Miras

Cumhuriyet Türkiye'sini anlamak ve doğru değerlendirebilmek için yapılması gereken başlıca iş, devlet kurulmadan önceki mevcut durumu bilmektir. Dolayısıyla Cumhuriyetin yönetim düşüncesinin belirlenmesinde Osmanlı'dan kalan mirasın etkisini anlamak için dönemin doğru bilinmesi şarttır. Osmanlı Devletinin son döneminde ekonomik duruma baktığımızda karşımıza çıkan tablo şöyledir. Ardı ardına yapılan savaşlar ve erkek nüfusun silah altında olması üretimi durdurmuş, mevcut bütçenin neredeyse tamamı vatan savunması için ayrılmıştı. Sanayi alanında çağa ayak uydurulamaması devleti ithalat yapmaya itmiş, yerli esnafın el emeği ile ürettiklerinin makineleşen Avrupa'nın yabancı mallarıyla yarışamaması ekonomiyi oldukça zor duruma sokmuştu. Seri üretime

geçen batı dünyası ürettiklerini Osmanlı ve İslam dünyasına satarken Osmanlı'da herhangi bir gelişme söz konusu değildi. Bunun yanında ekonomik alanda ağır hükümler taşıyan anlaşmaların imzalanması ile giderek artan dış borçlanma hem devleti dışa bağımlı hale getirmiş hem de ekonomiyi gündün güne çökertmişti. Osmanlı imzaladığı ağır anlaşmalarla ekonomik hayatta Avrupa denetimine girmiş oluyordu (Pamuk, 2003:228).Bu etkenlere bakıldığında Cumhuriyetin devraldığı iktisadi vaziyet hiç de iç açıcı değildi.

16. yüzyılda ticarete Avrupa ile ilişkiler göze çarpar. Avrupa'ya pamuk, buğday, deri, yün, kadife, ipek, pamuklu kumaş, halı gibi artezyen ürünler ihraç edilmiştir. Ancak Osmanlı sanayisi Batılı tarzda bir sanayi değildir. Batı 16. ve 17. yüzyılda bilim ve düşüncede ilerlemiş olmakla beraber, sanayi alanında da gelişmiştir. 18. Yüzyıldan itibaren bu sanayileşme dünyayı da etkisi altına almış, makineleşme başlamıştır. Su ve buhar gücü ile çalıştırılan makineler üretilmeye başlanmasıyla evlerdeki küçük tezgahların yerini fabrikalar almıştır. Yaşanan bu Endüstri Devrimi'ne ayak uyduramayan Osmanlı Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. Devrim Osmanlı ile İslam dünyasının batı ile olan ticari farklılıklarının belirleyicisi olmuştur (Doğan, 2009:21).

Ekonomide bağımsızlığın kaybedilmesi ile dış borçlanma ve demiryollarının oluşumunda yabancı sermayeye verilen imtiyazlar sonucu Osmanlı Maliyesi dışa bağımlı hale gelmişti (Pamuk, 2003:228). Bu da Osmanlı da belli başlı kurumların kapatılmasına, ithalatın arttırılmasına neden olmuştu. Geleneksel yapısı giderek gücünü yitiren Osmanlı'da Loncaların hükümran olduğu tarım dışı üretim de talebi karşılayamaz olmuştu (Toprak, 1988: 11). Orduyu güçlendirmek için devlet öncülüğünde fabrika üretimi gündeme gelmiş, bu amaç doğrultusunda dokuma ve deri sektörleri Osmanlı sanayileşmesinde başı çekmiş, açılan fabrikalar bir süre fayda gösterse de mevcut sebeplerden dolayı beklenen katkıyı sağlayamamıştır.

Tüm bunlar göz önüne alındığında, iktisadi gelişmelerin temeli Cumhuriyet'in ilanından öncesine dayanmaktadır. 1820'lerden I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Ekonomisinde batının kapitalizminden etkilenilerek içyapıda değişiklikler görülmeye başlanmıştı. Yapılan bazı yenilenme çabalarından İstanbul Beykoz'da kurulan Kağıt Fabrikası ve Kumaş Fabrikası, Boğaziçi'nde, Hünkar İskelesi yakınındaki kağıt fabrikası Eyüp'te kurulan iplik fabrikası, Beykoz'da modern tabakhane ve ayakkabı fabrikası ile İslimye'de iplik ve kumaş fabrikası

Batı standartlarına uygundur. 1800'lerin başında başlayıp 1841 Kırım Savaşına kadar olan sürede artan bu sınıai çalışmalar farklı sektörlerde de çeşitlilik göstermiştir. Zeytinburnu demir tesisleri, izabe fırınından hemen her türlü ihtiyaç maddeleri imalathanelerine kadar çeşitli birimlerden oluşmaktaydı ve yanında bir de teknik okul bulundurmaktaydı. Küçük buharlı gemilerin inşası için tersane de inşa edilmiştir. Yapılan tüm çalışmalara rağmen, üretim faaliyetlerinin bilimsel bir temele oturtulmaması nedeniyle çalışmalar başarısız ve kısa ömürlü olmuştur (Sayılı, 1983:7-25) .

Tarımsal faaliyetlere baktığımızda, 1900'lü yılların başlarında nüfusun % 80'inden fazlası kırsal alanda yaşayan, tarımla meşgul olan ülkenin, kendi kentsel alanlarını hatta komşu tarım bölgelerini dahi besleyemez duruma geldiği söylenebilir (Çavdar,2003:115). Bunun en büyük sebeplerinden biri yukarıda da belirttiğimiz gibi uzun süren savaşlardır. Üretici kesimin orduda görev alması sebebiyle tarımsal faaliyetlerin durması, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan imparatorluğu temelden sarsmaktaydı. Oysaki Sanayileşmek bir anlamda tarımla mümkün olacaktı. özel mülkiyetin gelişmesi, işletme ölçeğinde toplulaşma ve yoğunlaşma, tarım dışına itilen bir emek fazlalığı ve kentleri besleyecek bir artığın oluşması sanayileşme için zorunluydu (Toprak, 1985: 11).

1908-1922 Dönemlerinde Osmanlı'da iktisadi faaliyetlere genel olarak bakıldığında dönem "Eksik kalmış bir burjuva demokrasi devrimi" veya "ulusal bir kapitalizme doğru atılan ilk ve çekingen adımlar" olarak özetlenebilir (Boratav, 2012:21). İlk dönemde İttihatçılar ve uzantısında Kemalistler, ulusal nitelikte bir kapitalizm yaratmaya çalışmıştır. Ancak yarı sömürge durumu ve dış devletlere bağımlılık, Türk burjuvazisinin zayıflığı gibi sebeplerle ilk evrede bu gerçekleştirememiştir. Hafif sanayi hareketleri devam ettirilmeye çalışılsa da temel sanayi henüz kurulamamış durumda idi. Bunların aşılması için de öncelikle gerekli olan siyasi bağımsızlığı sağlamaktı. Özetle, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan ekonomik mirasın olumlu uzantılarını bulmak oldukça zordur.

1.2. Cumhuriyetle Birlikte Oluşturulan İktisat Politikaları ve Sanayileşme Faaliyetleri

Tüm bunlardan anlaşılmaktaydı ki Osmanlı Devleti'nden Genç Cumhuriyete kalan ekonomik sorunlar devletin ekonomik alanda bazı önlemler almasını gerekli kılıyordu. Buna bağlı olarak, genç devletin ekonomik kurallarını

belirlemesi şarttı. Görüldüğü gibi Osmanlı'nın son döneminde ekonomik alanda görülen sıkıntıların baş nedenleri yabancı etkisi ve dış borçlanmaydı. Bu bağlamda yapılacak ilk iş ekonominin milli temellere dayanmasıydı. Devlet kurulmadan evvel ulusun siyasi alanda rotasını çizen Misak-ı Milli kararları gibi ekonomisinde de belirli kurallar kabul edilmeli ve bu doğrultuda adımlar atılmalıydı. “Milli İktisadi Kararları” adı verilecek bu kararlar Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisine yön veren başlıca ilkeler olarak kabul görecektir.

Ekonomik güçlerin yabancıların ve azınlıkların elinden alınarak yerli tüccarlara ve girişimcilere teslim edilmesi, yani yerli burjuvazinin yaratılması, Cumhuriyetin II. Meşrutiyet döneminden devraldığı bir amaç olmuştur. *Milli iktisat* iki dünya savaşı arasındaki yıllarda *devletçilik* adını almış, bu ilkeye atfedilen anlam özünde değişmemiştir. 1908-1922 yılları, daha kökten bir burjuva dönüşümünün gerçekleşmesini ve ulusal bir kapitalizmin tohumlarının yeşerebilmesini kolaylaştıracak öznel bir koşulu da içermekteydi. Bu koşul, liberal düşüncenin karşıtı olan, korumacı sanayileşmeye yönelik devlet teşvik ve müdahaleleri ile bir milli sanayi burjuvazisinin yetiştirilebileceğini savunan *milli iktisat* görüşünün varlığı idi. Bu görüş, 20.yüzyıl başlarında yarı-sömürge konumundaki bir ülkede, *yerli burjuvazinin yetiştirilmesine* dönük bir programı sınavacak olması yönüyle adeta zorunlu idi. Bu program sınavmadan ulusal bir kapitalist sanayileşmeye giden alternatif bir programın, yani devletçiliğin gündeme gelmesi imkansızlaşır (Boratav, 2003:23-27). Dayanışmacı izler taşımasına rağmen, milli iktisat akımında piyasa ekonomisi egemen düşüncedir. Yerli sermayenin yaratılması ve himaye edilmesi devletin adeta öncelikli görevi haline getirilmiştir. Milli iktisadın ekonomi politikası, yerli burjuvazinin yararına olacak şekilde tanımlanmıştır. Devlet, kişilerin, karlı olmayan fakat altyapının geliştirilmesi için hayati olan alanlarda yapamadığı ekonomik faaliyetleri üstlenmiştir. (Aytemur, 2007:34).

1923-1931 dönemi, özel teşebbüs üzerinde devlet müdahalelerinin ve devlet işletmeciliğinin asgari düzeyde tutulması itibarıyla, liberal dönem olarak adlandırılır. Ancak devletin, Teşvik-i Sanayi Kanunu, ihale ve sözleşmeler yolu ile ekonomiye müdahaleleri söz konusu olduğundan dönemin iktisat politikalarının salt bir liberalizm olarak nitelendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir.

1923-1931 döneminde izlenen iktisat politikasının oluşmasına etki eden başlıca gelişmeler; Türkiye İktisat Kongresi, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Milli Türk

Ticaret Birliği ile yeni kurulan İş Bankası, Sümerbank, Sanayi ve Madin Bankası gibi milli bankalardır (Kaya, 2010:6-8).

1.2.1. İzmir İktisat Kongresi

17 Şubat- 4 Mart 1923'te İzmir'de Banka-Han binasında 1135 delegenin katılımıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi, Genç Türkiye'nin ekonomik kurallarının belirlenmesi açısından bir dönüm noktasıdır. Atatürk 1923'ten başlayarak ülkede alınan ekonomik önlemler, uygulanan ekonomi politikası, uygulama sonuçları, yapılan planlamalar ve yatırımlarla oldukça yakından ilgilenmiş, planlara ve programlara çok yararlı, zamanında ve yerinde müdahalelerde bulunmuştur. 17 Şubat 1923'te Mustafa Kemal'in açılış konuşmasıyla başlayan İktisat Kongresi bundan sonraki ekonomik esasların yol haritasını çizen bir Kongre oldu. Atatürk kongrede "Yeni Türkiye Devleti bir Devlet-i İktisadiye olacaktır", "Siyasi muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi muzafferiyetlerle taçlandırılmadıkça husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner" sözleriyle gelecek ile ilgili bazı ekonomik prensipleri ima etmiştir. İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in olası iktisadi problemlerinin tartışıldığı, çiftçi, tüccar, sanayici, amele gibi pek çok kesimin katılımıyla kararların alındığı bir formdur. Kongrede yapılan konuşma ve tartışmalar, iktisadi konular hakkındaki fikir ve tutumların büyük bir değişim süreci içine girdiğinin kanıtı olmuştur. Mustafa Kemal Paşa konuşmasında, siyasal bağımsızlığın ancak iktisadi bağımsızlıkla sağlanabileceğini belirtmiştir (Çavdar,2003:153).

Atatürk Kongre'nin açılış konuşmasında aynen şöyle diyordu:

Efendiler Heyet-i Aliyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Milli'nin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını tedarik hususunda amil olmuş, müessir olmuş, müteşebbis olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarihi millimizde en kıymetli ve yüksek hatırayı ihraz etmiş ise, Kongremiz dahi milletin ve memleketin hayat ve halas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretiyle tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir. Bu kadar kıymetli ve tarihi kongremizi küşad etmek görevini bana bahsettiğinizden dolayı hassaten arz-ı teşekkürat eder (Özgür, 1976:154).

Atatürk kongredeki konuşmasında iktisadın önemini de şöyle vurgulamaktadır.

“Tarih ulusların yükseliş ve düşüş nedenlerini ararken birçok siyasi, askeri, toplumsal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok, bütün bu nedenler, toplumsal olaylarda etkilidir. Fakat bir ulusun doğrudan doğruya yaşamıyla yükselişiyle, düşüşü ile ilgili ve bağlantılı olan, o ulusun iktisadiyatıdır. Tarihin ve deneyimin saptadığı bu gerçek, bizim ulusal yaşamımızda ve ulusal tarihimizde de tümüyle görülmektedir. Gerçekten Türk Tarihi incelenirse ilerleme ve gerilemenin sebepleri bir iktisat konusundan başka bir şey olmadığı hemen anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler ya da yenilgiler, yok oluşlar ve yıkımlar, bunların tamamı ortaya çıktıkları devirlerdeki durumumuzla bağlantılı ve ilgilidir. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye ulaştırabilmek için kesin olarak iktisadımıza birinci derecede önem vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tümüyle bir iktisat devrinden başka bir şey değildir(Saymal, 2016:230).

Atatürk konuşmasının devamında arzulanan milli iktisat kavramının uygulanmasın üzerinde durmuştur. Egemenliğin tam olması için millet egemenliğinin yanında milli iktisat da önemliydi. Böylece devlet hem ekonomik alanda bağımsız olacak, hem de Türk ulusu hak ettiği koşullarda yaşayabilecekti. Bu sayede vatandaşların hem refahı hem de huzuru sağlanacaktı. Atatürk bu düşüncesini de şu sözlerle ifade ediyordu;

Tam bağımsızlık için şu kural vardır: Milli egemenlik, mali egemenlikle desteklenmelidir.... Dahil olduğumuz halk devrinin, milli devrin tarihini yazabilmek için kalemler, sapanlar, olacaktır. Bence halk devri iktisat devri ile ifade olunur. Öyle bir iktisat devrimi ki memleketimizi mamur, milletimiz refah içinde ve zengin olsun. Öyle bir iktisat devri ki artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin ve o esbabı bilerek ona göre lazım olan tedbirleri alsın(Keyder, 2003:152).

Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nde Türkiye'nin o günkü portresini, bir kaç cümle ile şöyle özetlemektedir:

Osmanlı Devleti, gerçekte ve fiilen bağımsızlıktan yoksun bir hale gelmişti. Bir devlet ki, kendi tebaasına koyduğu vergiyi yabancılara koyamaz; gümrük muamelelerini, gümrük resim ve vergilerini, memleketinin ve milletinin

ihtiyaçlarına göre düzenlemekten yasaklanmıştır; bir devlet ki, fazla olarak, yabancılar üzerinde yargı hakkını uygulamaktan yoksundur; böyle bir devlete bağımsız denemez. Özetle, Osmanlı devleti, bağımsızlığını çoktan kaybetmişti. Osmanlı lkesi, yabancıların serbest bir sömürgesinden başka bir şey değıldi.

Zaten ve filen çoktan beri, bağımsızlığından yoksun edilmiş bulunan Osmanlı Devleti, savaş sonunda düşmanlarının da saldırmaları üzerine, tastamam kp gitmiştir. ”(Aydemir, 1968:343-344).

Kongrenin milli iktisat politikaları kalkınmacı, iftiyi özendirici, ekonomiyi millileştirmede kolaylaştırıcı ve ılımlı korumacıdır. Yabancı sermayeye belli şartlarda izin verilse de Osmanlı’dan miras olan demiryolu şebekeleri ve tütün rejisi millileştirilmiş, kabotaj hakkı alınmıştır. Yabancı sermayeyle ilgili de açıklamalar da bulunan Atatürk, yabancı sermayeye belirli oranda izin verileceğini belirterek, bunu, “*Ekonomi alanında düşünürken ve konuşurken, sanılmasın ki biz, yabancı sermayeye karşı ıkıyoruz. Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Kanunlarımıza uymak şartıyla, yabancı sermayelerine gereken itimadı her zaman vermeye hazırız ve isterim ki, yabancı sermayesi, bizim emeğimize ve belirli servetimize eklensin; bizim için ve onlar için yararlı sonuçlar versin; fakat eskisi gibi değıl!.. (İnan, 1962:65). Gerçekten, geçmişte ve özellikle Tanzimat döneminden sonra, yabancı sermayesi müstesna bir mevkie geldi. Ve bilimsel anlamıyla denilebilir ki, devlet ve hükümet, yabancı sermaye jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık, her uygar devlet gibi, millet gibi, yeni Türkiye’de buna razı olamaz” (kn, 1997:252-253)sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk’ün bu konuya ayrıca değınmesinin sebebi kongrenin toplanış zamanının Lozan görüşmelerinin kesildiğı sıralarda olmasıydı. Konferansın böyle bir zamana gelmesi son derece anlamlıdır. Atatürk, Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığını tanımak istemeyen emperyalist Batılı ülkelere ekonomik bağımsızlık konusunda da ne kadar kararlı olduğunu göstermeye çalışmıştır(Meydan, 2015:586).*

Lozan Görüşmelerinde Kapitülasyonlar konusunda asla taviz vermeyen Mustafa Kemal’in kongrede bu konu üzerinde özellikle durmasının en önemli sebebi buydu. Ulu nder, *Devlet hakimiyeti iktisadiyetini temin ederse o kadar kuvvetli bir temel üzerine yerleşmiş ve ilerlemeye başlamış olacaktır. Ve artık bunu yeniden kımıldatmak mümkün olmayacaktır. İşte düşmanlarımızın bir türlü rıza göstermedikleri budur”* diyerek ekonomik konularda taviz verilmeyeceğini

açıkça vurgulamıştır. İzmir İktisat Kongresi boyunca dile getirilen “Say (emek) Misak-ı Millisi” kavramı ve kongre sonunda kabul edilen “Misak-ı İktisadi” kararları kapitalizme karşı gösterilecek tavrı belirlemektedir.

Demiryollarının geliştirilmesi ve millileştirilmesi kongrenin üzerinde durduğu bir diğer önemli konuydu. Atatürk, “*Bu geniş ve verimli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için yeterli olmayan el emeğini çabucak fenni araç ve gereçle tamamlamak, karşılamak zorundayız. Ülkemizi demiryolu ve üzerinde otomobillerin çalışacağı yollarla ağ gibi örmek zorundayız. Çünkü Batının ve Dünyanın araçları bunlar oldukça, bunlara karşı merkeple ve kağı ile ve doğal yollar üzerinde yarışma olanağı yoktur.*” İfadeleriyle de ulaşım olanaklarında çağrı yakalamanın gerekliliğinden bahsetmiş, Yeni Cumhuriyet ilan edildiği andan itibaren demiryolları ile ilgili gelişmelere hızla başlanmıştır.

Kongre sonunda “Misak-ı İktisadi Esasları” başlıklı belge oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Kongre'nin üzerinde birleştiği politika; yurt sanayini ve ticaretini geliştirmeyi amaçlayan, özel girişime öncelik veren, onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir ekonomik düzeni, yasal çerçevesi ve kurumlarıyla oluşturmak ve kökleştirmektir (Demir, 1994: 51). İzmir İktisat Kongresi kararlarında devletin iktisadi yaşamda fiilen üstleneceği belirli işlevlerin olduğu bunların da ağırlıklı olarak altyapı ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Devlet demiryolu, karayolu ağını kuracak, limanlar inşa edecektir. Haberleşme örgütünü gerçekleştirecek, eğitim işlerini üstlenecektir. Ticaret ve sanayi bankalarının kurulmasına ve ortaklığına öncülük edecek, ancak buralardaki paylarını daha sonra Özel Kesime devredecektir. Devlet katıksız bir liberal iktisat politikası yani "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" yanlısı olmayacak ama ekonomik yaşamın gereklerini bizzat üstlenip gerçekleştiren de olmayacaktır (Kuyucuklu, 1986: 174). Türk yasalarına ve örfüne saygılı yabancı sermaye istenildiği, yabancı sermayenin bundan değişik bir düzenleme biçimindeki varlığına kesinlikle karşı olduğunun da altını çizmiştir. Atatürk'ün bu düşüncesi "Misakı İktisadi" belgesinin 9. maddesinde yer almıştır. Bu maddenin gereği Ocak 1924'te yabancıların mülk edinmelerini serbestleştiren bir yasa ile yerine getirilmiştir. Ayrıca 1927 Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yabancı sermayenin de yararlanması düşünülmüştür. Yukarıda açıklananlara ek olarak şunlar da Kongre'de alınan kararlar arasındadır (Aydemir, 1981: 348). Anonim şirketlerin kurulmalarını kolaylaştırmak, Milli Bankaların kurulması, Demiryolları

inşasının hükümetçe bir programa bağlanması, Sanayinin teşviki, Yerli malı giyilmesi, Amele denen iş erbabına bundan sonra işçi denilmesi ve sendika hakkı tanınması, Memlekette ticaretin tamamen serbest bırakılması. Alınan kararlardan açıkça görülmektedir ki, uygulanacak iktisat politikasının liberal çizgiye yakın olması düşünülmüyordu. Ancak bu dönemde benimsenen liberal politikaların zorunlu bir "laissez faire" uygulaması olup olmadığı tartışılabilir. Yeni Cumhuriyet Lozan Anlaşması gereği 1928 yılına kadar gümrükleri düzenleme yetkisine sahip olmadığından, kamu otoritesinin serbest ticareti terk etme seçeneği yoktu (Balkanlı, 2002: 87). Lozan Anlaşması henüz sonuçlanmamış, milli mücadele süreci tüm hızıyla devam ederken böyle bir ekonomi kongresini toplamış olması dahi, Atatürk'ün iktisadi soruna ne derecede önem verdiğini göstermeye yeterlidir. Başından sonuna kadar Atatürk'ün yönlendirdiği Kongre'de iktisat bakanının şu sözleri makroekonomik bir istikrarın formülünü verir niteliktedir: "Gayemiz, istihsalimizi ihtiyacımıza göre tezyid ederek kendi kendimize kifayet etmeye doğru gitmek olmalıdır. Harice göndereceğimiz istihsalatımızı da ihmal edemeyiz. İthalatımızla ihracatımız arasında tevazün ancak bu suretle mümkündür. Aksi halde iktisadiyatımız iflas tehlikesinden yakasını kurtaramaz." (Ökçün, 1997: 222). Kongrede özellikle sanayi ve ticaret grupları ekonomik alandaki yasal boşluklara değinerek bir hukuk reformunun gereği üzerinde de durmuşlardır.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan toplam 288 maddeden oluşan kararlar hem hükümete iletilmiş hem de kitap olarak basılıp halka dağıtılmıştır. Kabul edilen Misak-i İktisadi (Ekonomi Andı) ile devletin ekonomik amaçları net bir şekilde ortaya konmuştur.

Kongrede alınan kararlar doğrultusunda, özellikle bağımsızlık mücadelesi kazanıldıktan sonra pek çok girişimde bulunulmuştur. Bu bağlamda ilk olarak göze çarpan yabancı unsurların denetimde olan şirketlerin millileştirilmesi, Aşar'ın kaldırılması, Sanayi ve üretime teşvik edici uygulamalar olacaktır.

Cumhuriyetin demiryolu politikasının iki hedefi vardı: Yabancı şirketlerin işlettiği demiryollarını millileştirme uğraşı 1937'de şark demiryolları şirketine ait Trakya demiryollarının TCDD katılmasıyla sona ermiştir. Devlet yatırımlarının yöneldiği başlıca üretken alan, dönemin ifadesiyle "şimendifer siyaseti olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak demiryolları Cumhuriyet'in ilk modern ve dinamik devlet işletmeleri olarak ortaya çıkmıştır (Boratav, 2012:47). Tarımda en önemli

değişiklik de Aşar Vergisinin kaldırılması olmuştur. Vergi devlet gelirinin %30'unu sağlasa da çiftçi kesimin isteği üzerine kaldırılmıştır (Tosun, vd 2011: 324). Aşarın Kaldırılması geliri düşürdüğü için dolaylı vergiler uygulamaya konulmuş ancak bu vergiler aşar kadar kapsamlı olmadığından yeterli ölçüde gelir elde edilememiştir

Kongredeki kararlara uygun olarak, ilk ulusal ticaret bankamız İş Bankası 26 Ağustos 1924'te kurulmuş, 1927 senesinde Milli Bankasıyla birleştirilmiştir(Kocabaşoğlu, 2001).Ülkede sanayi kesiminin finansmanı için uzun vadeli kredi sağlayan bir yatırım bankası bulunmamaktaydı. Türkiye İş Bankası; 26 Ağustos 1924 tarihinde, özel sektörün kredi ve finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. İş Bankası; 1923 Kasımında yürürlüğe giren ve Ticaret Bakanlığına, imar sorunları için bir imar bankası kurma yetkisi tanıyan kanunun dolaylı sonucu olarak kurulmuştur. Anonim şirket olarak kurulan banka, iktidar çevrelerine yakınlığı sayesinde ana ticaret bankası olarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Tekeli ve İlkin, 1982:55).İş Bankası'nın ardından 1925 senesinde kurulan ve Osmanlı'dan kalan sınaî işletmeleri devralan Sanayi Maadin Bankası, temelde devraldığı tesisleri uygun şartlarla özel sektöre aktarma görevi görmüş, özel kesimin girişimlerine ortak sıfatıyla katılmış, bankaya kendi eliyle sınaî tesis kurma hakkı verilmemiştir. Sanayi Maadin Bankası kendisine devredilen fabrikaları anonim şirkete dönüştürüp özel sektöre dönüştüremese de yeni kurulmakta olan 16 teşebbüsten pay alarak bunların kurulmasına yardımcı olmuştur(Toprak, 1988: 20-22). Ayrıca banka devletin iktisadi faaliyette bulunabileceği konusunda da bir örnek teşkil etmiştir. Devlet Şeker Fabrikaları oluşması için bazı imtiyazlar vermiş ve Alpullu ile Uşak Şeker Fabrikaları açılmıştır. Tüm bunların yanında sanayi ile ilgili önemli bir uygulama da Teşvik-i Sanayi Kanunu'dur.

1.2.2. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Osmanlı devletinde ilk sanayi kuruluşları askeri alanda kurulan müesseselerdi. Cephelerde ordunun sürekli yenilmesi, Karlofça Anlaşmasıyla ordunun zaafının açık bir biçimde belirlenmesi Osmanlı yönetimini yeni silah ve teçhizatın üretilmesi konusunda ikna etmiştir(Keyder, 2003:177). Tanzimat'tan sonra Batılılaşma çabaları sırasında fabrikalar, şirketler kurma arzusu ön plana çıkmıştır. Osmanlı'nın geleneksel üretim tarzı nedeniyle bireylerin elindeki ilk sermaye birikimi sağlayacak varlıklar mevcut değildi. Bu nedenle 19 yüzyılda

Osmanlı ekonomisinde ağırlığı yabancı sermayeyle birlikte Levanten ve azınlıklar oluşturmuştur. Yerli sanayi ise ancak devletin elinde birkaç tesisten ibaret olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde, 1913'te sanayileşmeyi teşvik amacıyla bir yasa bile çıkarılmış, ancak tüm bu önlemlere karşın emperyalist devletlerin kıskacındaki Osmanlı yönetimi belirli ilk adımları atamamıştı(Keyder, 2003:178-179). Bu nedenle İzmir İktisat Kongresinde üzerinde önemle durulan konulardan biri daha önce de belirttiğimiz gibi sanayileşme konusu olmuştur. Elde olan küçük tesislerin istenilen ölçüde gelişmediği de hesaba katılırsa, sanayiye teşvik için bir yasa çıkarılması kaçınılmaz olmuştur.

İzmir'de toplanan Kongre sonunda sanayi grubunun istekleri gümrüklerde koruyuculuk, Teşvik-i Sanayi Kanunu, yollar, sanayi bankalarının kurulması, sınıai öğretim ve sanayi odalarının kurulması hakkındadır. Bunun üzerinde kongrede Sanayileşme ile ilgili şu karar alınmıştır. Sanayinin gelişmesi için teşvik tedbirleri getirilmeli, özellikle gümrük mevzuatında değişiklikler yapılarak yerli sanayi korunmalı, yerli ürünlerin deniz ve kara yoluyla taşınmasında daha düşük navlunlar¹ uygulanmalı, sanayiler için kredi imkanları arttırılmalı ve teknik öğretime önem verilmeliydi (Kuyucuklu, 1986: 173). Başka bir deyişle, kanunun amacı her şeyden evvel milli sanayimizin teşviki, yeni sanayi kuruluşlarının açılması, yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması ile henüz parasını işletmeye alışmamış olan Türk halkını birleştirerek toplu girişimlerde bulunmasını sağlamaktır (Türkdoğan; 1981:459).

Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayinin tanımı yapıldıktan sonra sınıai tesisler, makine gücü kullanıp kullanmadıklarına, makine gücü kullananların kullandıkları güce ve bir yılda ödedikleri işçi yevmiyesi adedine göre dört gruba ayrılmış ve her grup, kanunun getirdiği teşvik tedbiri ve muafiyetlerinden taşıdığı önem derecesine göre yararlandırılmıştı. İşletmelere ve yatırımcılara geniş imtiyazlar sağlayan kanun, özel teşebbüse, belediye sınırları dışında işletme kurmak isteyenlere parasız arazi sağlanması, teşebbüslerle devlet şebekesi arasında özel telefon ve telgraf hatları inşasına müsaade, sınıai işletme ve maden işletmesi oluşturmak için kurulacak şirketlerin hisse senetleri ve tahvillerinin damga resminden muaf olması, kuruluşların tesisi, yapımı ve genişletilmesi için gerekli inşaat malzemesi, üretim için gerekli hammaddeler ve makine, alet, yedek

¹ Dış ticarete bir yerden başka bir yere ulaştırmak için gemiye alınan eşyanın bütünü ve taşıyıcı tarafından, gemisinde taşınacak yük için istenen ücret” olarak tanımlanır.

parçaların yani her türlü gerekli malzemenin sağlanması gibi oldukça kapsamlı haklar tanımıştır (Boratav, 2006:131). İthal edilecek malların demir ve deniz yollarından %30 indirimli taşınması, kamu ürünlerinin bu işletmelere indirimli satılması gibi pek çok ayrıcalığa da yer vermişti. Bunun yanında devlet yıllık üretimin %10'una kadar bölümünün satışını garantisi altına alıyor ve Teşvik edilen işletmelerde yönetici ve muhasebecilerin dışında yalnız Türklerin istihdam edilmesini, nitelikli işçiye gerek olduğu durumlarda bunların ülke dışından kısa süreli ve Türklere işi öğretmek üzere getirilebilmesini şart koşuyordu (Keyder, 2003:180).Tüm bunlara bakıldığında kanunun, 1913'teki Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan farklı olduğu görülür. Yeni Teşvik Kanunu bir yanda yerli sanayiye teşvik ederken, öte yandan özel sanayiye koruma önlemlerini de getiriyordu. Ancak tüm bunlara rağmen, alt yapıdaki yetersizlik, sanayi bilgisinden yoksun olunması, bu süreci olumsuz etkilemiştir.

Cumhuriyetin ilk dönemine baktığımızda Sanayide (1927 sayımı) 65.000 dolayında işletme mevcuttur. Bunların çeşitli sanayi kollarına göre dağılımı ise şöyledir. %43.59'u tarım sanayi, %23.83'ü dokuma sanayinde % 22.61'i madencilik, maden işleme vb sanayilerdedir. 256.855 kişi çalışmaktadır. Bunların %43'ü tarım, %18'i tarım, %18.70'iye dokuma sanayinde toplanmıştır. İşletmelerin %35.74'ü tek kişilik, %35.76'sı da 2-3 kişiliktir. Beş kişiden fazla çalıştıran işletmeler %8.94 ve 100 kişiden fazla çalıştıran işletmelerin oranı %0.23'tür. Çocuk işçiliği yaygındır, 10 ya da daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde %15.4 oranında 14 yaşından küçük işçi çalıştırılmaktadır. İşletme başına çalışan sayısı ortalama 2.5'tir (Keyder, 2003:180). Sayım kapsamındaki işyerlerinin yalnızca % 4.28'i çevirici güç kullanmaktadır. Bu yapısıyla var olan sanayinin ilkel ve yetersiz olduğu söylenebilir. Temel tüketim maddelerinin çoğu dışarıdan alınmaktadır. İşte bu yapı ve teşviklerin sanayide olumlu etkiler yapmaması, 1930'lu yıllarda devletin bu alana girmesi ve devletçiliğin yaygınlaşması sonucunu vermiştir. Özetle, Cumhuriyet Türkiye'sinin yöneldiği nokta memlekette üretim gücünü arttırmaktır. İktisadiyatın temel hedefi bu olacaktır. Ancak burada özel teşebbüsün yetersizliği de aşıkardır. Teşvik-i Sanayi Kanununun uygulanması da istenilen hızlı gelişmeyi vermemiş, bu dönemin özel teşebbüsü arttırıcı yaklaşımları sanayileşme amacına ulaşma açısından başarısız kalmıştır. Bu noktada İktisat Vekili Mustafa Şeref Özkan'ın 1930 senesindeki şu ifadesi göze çarpar. “Sanayileşmeyi hususi teşebbüslere bırakırsak, en az iki asır daha

bekleriz”. Tüm bu sebepler yönetim kadrosunu “Devletçilik” ilkesine itmiştir (Keyder, 2003:180).

1.2.3. Yeni Arayışlar, 1930’lu Yıllarda Ekonomi

1920’li yıllarda uygulanan ekonomik politikaların başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olan iç ve dış etmenler vardı. Bunlardan biri dönemde uygulanan serbest ekonomi politikasının ülkenin ekonomik yapısında istenilen gelişmeyi sağlamamasıdır. Bu durum ülkenin dışa bağımlı yapısının değişmemesi sonucunu vermiştir. Özel girişimlerin sanayileşme denemelerinde başarısız olması ile 1923-30 dönemi sanayileşmesinde anılmaya değer bir gelişim yaşanmamıştır. Sanayi ürünlerinin arzı ithalata bağlı kalmıştır. Kağıt, cam, demir-çelik gibi ürünler tümüyle dışarıdan gelmektedir. Şeker şirketinin kuruluşu ve üretime geçişi bu alt sektörde küçük, fakat yeterli olmayan bir kıvılcıktan meydana getirmiştir. Mevcut sanayi tesislerinin büyük çoğunluğu İstanbul, İzmir ve Adana gibi metropollerde toplanmıştır. Anadolu ‘da sınaî üretim ise zanaatkarların tekelinde bulunmaktaydı. Her çaptaki işletmelerde kullanılan üretim teknolojileri çok geriye. Teşvik-i Sanayi Yasası’nın uygulanması da istenilen hızlı gelişmeyi gerçekleştirememiştir. Teşvik gören işletmelerin yarısından fazlası gıda ve dokuma sanayinde toplanmış bulunmaktaydı. Devletin yaptığı azımsanamayacak yardımlara ve ayrıcalıklara rağmen özel girişimcilik başarılı bir sonuç vermemiştir. Bu görünüm, söz konusu yasanın sağladığı olanaklar yanında özel kesimin sanayileşmede bir çaba göstermediğinin kanıtıdır. Özetlersek, 1923-30 döneminin liberal ekonomi yaklaşımları sanayileşme amacına ulaşma açısından başarısızlığa uğramıştır (Keyder, 2003:210). Bu durumdan en çok geniş halk kitleleri etkilenmiş, yönetime karşı hoşnutsuzluklar görülmeye başlanmıştır. Öyle ki Atatürk’ün 1930 yılı sonunda yaptığı yurt gezilerinde açıkça gözler önüne serilen mevcut tablo, Ulu Önderin dikkatinden kaçmamış ve ekonomik politikaların gözden geçirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir (Özgür, 1978:170).

Diğer taraftan, 1929 senesi ekonomide ciddi sarsıntılara sebep olan bir yıl olmuştur. Bu durumun sebepleri, dünya çapında yaşanan ekonomik buhran, Lozan Antlaşması’nın gümrükle ilgili sınırlamalarının kalkması ve Osmanlı’dan kalan dış borçların bu sene ödenmeye başlayacak olmasıydı. Lozan Antlaşması’ndan sonraki gümrük tarifeleri, önceki döneme göre çok daha korumacı olmuştur. Buna rağmen borç ödemeleri ve buhranın ilk olumsuz etkileri bütçe kaynaklarının gelişmesine imkan sağlamamıştır. Kriz özellikle tarım ürünleri piyasalarında

fiyatların hızla düşmesine sebep olmuştur. Bu da tarım ihracatçısı Türkiye'nin döviz gelirlerini düşürmüş, üreticiyi yoksulluğa sürüklemiştir (Tosun vd, 2011:324). Buhranın, kamuoyuna yansıyan ilk habercisi, Türk Lirasının hızlı düşüşü olmuştur. İngiliz Sterlini 1929'un Ocak ayında 993 kuruş iken Aralık ayında 104.275 kuruşa yükselmiştir. Milli paranın değerindeki bu dalgalanma büyük panik yaratmıştır. Türk lirasındaki hızlı değer kaybının nedenleri arasında, 1929'a kadar devamlı açık veren ödemeler dengesine 1929 yılında ödenmeye başlanan Osmanlı borç taksitlerinin ani olarak eklenmesi ve aynı yıl gümrük tarifelerinin yükseltileceğini tahmin eden ithalatçıların düşük gümrüklü mallardan stok etme üzere ithalatı artırmaları gösterilebilir. Kısacası, 1929'da Büyük Buhranla birlikte ödemelerin başlaması paranın değerini düşürmüş, ülke içinde de bir takım kısıtlamalara neden olmuştur. Türk parasının önemli oranda değer kaybına uğraması tarımsal ürünlerin fiyatlarında büyük düşümlere sebep olmuş ve büyük toprak sahiplerini oldukça güç duruma düşürmüştü. Dolayısıyla bu sonuçlara bağlı olarak müdahaleci adımların atılmasında Osmanlı Borçları etkili olmuştur (Boratav, 2006: 33). Bu koşullar Türkiye'yi birçok önlem almak yoluna itmiştir. Bu önlemleri şu iki başlık altında toplamak mümkündür (Kepenek ve Yentürk, 2000: 67).

- Kamu harcamalarını, kamu gelirine uygun olarak dengelemek,
- İthalata sınırlamalar getirerek, dış ticaretin fazla vermesini sağlamak,

Döviz gereksinimi artınca, öncelikle kambiyo rejimini düzenleme gündeme geldi. Türk parasının korunmasına ilişkin yasa kabul edildi. İthalatta ve ihracatta kontenjan usulüne dönüldü. Tam anlamıyla himayeci bir politikanın temelleri atıldı (Keyder, 2003:244). Bu korumacı politikada yerli ürünlerin ihracat fiyatları her türlü olumsuz dalgalanmaya karşı korunduğu gibi, ithalatta da seçici bir kota uygulanmasına geçilmiştir. İthalata yönelik malların da daha sınıai nitelikteki mallar olması devletin sanayi üretimine geçişini gerekli kılmıştır. İthal edilen mallar yurt içinde üretilecek, sanayileşme politikası bu ilke doğrultusunda şekillenecektir. Bu amaçla 1930'lu senelerde sanayileşme girişimlerinde bulunulmuş, şeker, tekstil ürünleri, çimento vb. sanayilerine öncelik tanınmıştır. Yine aynı dönemde halk, yerli malı kullanmaya özendirilmiş, yerli mallar pazarları açılmış, yerli malları haftaları kutlanarak tüketim yerine tasarruf teşvik edilmeye çalışılmıştır (Keyder, 2003:244).

1929 Ekonomik Buhranı ile hammadde fiyatları sınai fiyatlardan çok daha fazla düşmüştü. Bu koşullarda serbest ticaret açık kapı politikalarının sürdürülmesi ihracatın reel alım gücündeki düşmeye paralel olarak ithalat kapasitesinde önemli daralmalara yol açacaktı. Açık kapı serbest ticaret modeli devam ettikçe yerli imalata göre daima daha ucuz olan ithal malı sınai ürünleri ikama edecek sınai yatırımlar için gerekli güdülenme de mevcut değildi. Buna karşı ithalatı denetleyen koruma önlemlerine gidilmesi, kısacası dışa kapanarak buhranın iç yansımalarını sınırlamak, durgunluğu aşmanın ön koşulu oluyordu. Özetle, bu dönemde Türkiye ekonomisinin, bunalım sebebiyle dışa kapanarak devlet eliyle milli bir sanayileşme denemesi içine girmiş olduğu söylenebilir (Boratav, 2003:59-64). Dünya bunalımının bir diğer etkisi de çağdaş uygarlık temsilcisi olarak görülen ülkelerin uyguladıkları kapitalist gelişme modeline karşı yarattığı kuşkular olmuştur. Ulaşılmak istenilen iktisadi sistemlerin geçerliliğine duyulan güven sarsılmış, sanayileşmek ve kalkınmak için başka yöntemler olduğu düşünölmeye başlanmıştır (Tayanç, 1973: 5).

Sanayileşmede devlet hakimiyetine geçişte bir etmen Sovyet ekonomisinin plan disiplininin itışıyle hızlı bir sanayileşme sürecine girmesidir. Kapitalist yönleme karşı, Sovyet yönteminin başarı sağlaması nedeniyle, planlı ekonomiye karşı ilgi duyulmaya başlanmıştır. Büyük buhranın kasıp kavurduğu kapitalist ülkelere karşı bu krize bağışıklığı olan tek ülkenin SSCB olduğu görölmektedir. Bu büyük buhrandan Sovyet ekonomisi hemen hemen hiç etkilenmemiş, aksine ilerleme kaydedilmiştir. Batı durgunluk içindeyken SSCB yeni beş yıllık kalkınma planıyla son derece hızlı bir sanayileşmeye geçmişti. Dahası bu ülkede işsizlik de yoktu. Bu gerçekler dünyada plan ve planlama kavramlarını yaygınlaştırdı. Böylece Planlama düşüncesi Türkiye’de de gündeme gelmiştir. Kapitalizmi benimseyen Avrupa ülkeleri, buhran içinde çalkalanırken, bu sistemin dışında kalmış ve sosyalist bir ekonomi kurmuş olan Sovyetler Birliği’nin buhrandan etkilenmeden gelişmesine devam etmesi Türk Yöneticilerini oldukça etkilemiştir. 1929 yılında yürürlüğe koyduğu ilk beş yıllık plan, otarşik² bir gelişme modeli içinde uygulanmış, 1931 yılında, öngörölen bütün üretim tahminleri aşılmıştır. Plan, resmen tespit edilen dönemden 9 ay erken tamamlanacaktır. Planlı Sosyalist ekonominin mevcut durumu ve sanayileşmede gösterdiği başarı Türkiye’yi de

²Milli ekonominin, ihtiyaçlarını kendi bünyesinde karşılayarak, milletlerarası iktisadi münasebetlerini en düşük seviyeye indirmesi.

etkileyecek; planlı-devletçi sanayileşme modelinin yürürlüğe konmasında pay sahibi olacaktır(Batur, 2008:55).

Türkiye'nin devletçilik uygulamalarına geçmesinin bir nedeni de sosyal adaletin ve de coğrafi dengenin sağlanmak istenmesidir. Ülke içinde geri kalmışlıktan kurtuluş, ancak devlet eliyle gerçekleşecektir. Arka planda kalmış bölgelerin kalkınmışlık düzeyine getirilmesi, buraların sınaî kuruluşlara kavuşması devletin yardımıyla gerçekleşecekti. Devletçilik uygulamasına geçişle, aynı zamanda sosyal kalkınma olanakları da sağlanacaktı. Devlet işletmeciliği ile bir taraftan işçi için çalışma alanı yaratılırken, diğer taraftan işçinin sosyal kalkınması ve sağlığına da önem verilmiştir (Butur, 2008:18-19).

Son olarak devletin ekonomide etkisine engel teşkil eden bir diğer husus da, 1930'lara kadar gerekli ortamın olmamasıdır. Lozan'ın gümrükle ilgili maddeleri, devleti etkin bir politika izlemekten alıkoymuş, büyük bir gelir kaynağından yoksun bırakmıştır. 1929 yılında bu engelleyici etmenler ortadan kalkınca devlet ekonomik hayata etkin bir müdahale olanağına kavuşmuştur.

Özetle; Özel teşebbüsün başarısızlığı, Dünya Bunalımının etkileri, Sovyet deneyi, 1929'dan sonra ödemesi başlayan dış borçlarla bütçeye binen yük birleşince bu dönemde yeni bir iktisadi politikalar bütünüünün oluşması zorunlu hale gelmiştir.

1.2.4. Devletçiliğe Geçiş

Devletçilik;³ Türkiye'de siyasi iktidarların belli bir dönem boyunca izledikleri iktisat politikalarının ana unsurunu oluşturan resmi ideolojide önemli yer kaplayan bir olgudur (Boratav, 2006: 21).

Sömürge ya da yarı sömürge düzeninden kurtulup siyasi ve iktisadi bağımsızlığını kazanarak kendilerine özgü sosyal yapılarını ve ekonomik biçimlerini ortaya koyan bu yeni devletlerin vasfı temel alanlarda planlı kalkınma çabası olmuştur. Yeni Türkiye de metropol sömürge ilişkileri yerini, müstakil milleti ve müstakil millet düzenini savunmuştur. Türkiye bu yeni uluslararası dengede kendi şartlarında düzenlenmiş ve geliştirilmiş milli sanayi, ziraat, milli

³Devletçiliğin geniş tanımı için bkz: Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, 23-27.

kredi ve mal hareketleri, ileri ve yeterli bir ulaştırma alanıyla yer almayı hedeflemiştir. Devlet kapitalizmi kavramı bizde “iktisadi devletçilik” tabiri şeklinde kullanılmıştır. Bu arada yalnız iktisadi devlet işletmeciliğini değil, eğitim, sağlık ve emek seferberliği gibi çok daha geniş bir ulusal alanda planlı devletçiliği savunan Kadro Cereyanı dikkati çeken bir fikir hareketi olarak belirtilmelidir (Aydemir, 2011:351-352).

1923-1932 seneleri arasında uygulanan ekonomik politikada devletin ekonomik alana müdahalesi en düşük düzeyde tutulmuş, güçlü bir özel kesim oluşturulabilmesi için devlet özel girişimciliğe her türlü teşvik imkanı sunmuştu. Ancak bu uygulamaların sonucunda kalkınma ve sanayileşme adına ciddi sayılabilecek bir varlık söz konusu değildir. Bu bağlamda istenilen hedefe ulaşamaması ekonomide devlet girişimciliğine yol açmıştır. Devletçiliğe geçişte mevcut etmenleri yukarıda bahsettiğimiz üzere özel teşebbüslerin başarısızlığı, Dünya ekonomik Buhranı, Sovyet Deneyi ve dış borçlar olarak özetleyebiliriz.

Atatürk, gerçekçi ve eleştirel anlayışı ile iktisadi krize karşı alınan önlemlerin, yalnızca yetersiz olduğunu değil aynı zamanda rejimin temellerini zayıflatıcı boyutta olduğunu da görmüştür. Dolayısıyla iktisat politikalarında değişim kaçınılmaz hale gelmiştir. Devletçilik, ülkeyi düzlüğe çıkaracak bir politika aracı olarak görülmüştür (Boratav, 2006:125). Bunun yanında Atatürk’ün ekonomide vurguladığı diğer unsur da dayanışmacılık ilkesidir. Dayanışmacılıkla fert-devlet dengesine dayanan bir model benimsenmekteydi (Türkdoğan, 1981:415). Sınıfsal eşitlikten bahseden Atatürk ekonomide başarı için devlet ile özel sektörün el ele vererek birlikte çalışması gerektiğini belirtmiştir (Meydan, 2015:620).

Türkiye’de devletçilik, önceden planlanıp uygulamaya konulan bir sistem olmamıştır. Bu uygulamanın genel bir çerçevesi ele alınacaksa bunun, Osmanlı toplum yapısından günümüze kadar gelen bir toplumsal beklentiyi ifade ettiği belirtilmektedir. Ülkenin genel durumundan, toplumun refahından ‘devleti sorumlu tutan’ anlayışın kökleri eskiye gitmektedir. Osmanlı yenileşme hareketinde ve özellikle İttihat-Terakki döneminde beliren devlet öncülüğünde gelişme anlayışı bugeleneğin bir uzantısı sayılabilir (Kepenek ve Yentürk, 2000:53-54). Aslında ekonomide devlet denetimi Cumhuriyet’in başından beri var olan bir gerçektir. Ancak bu denetim doğrudan değil çeşitli vasıtalar aracılığıyla üretimin yapılmasını öngörüyordu. 1929 yılına kadar Türkiye’de devletin gücünün yettiği

ölçüde alt yapı sorunları çözülmeye çalışılmış, kamu yararını ilgilendiren bazı yatırımlar devletleştirilmiştir. 1923-1931 arasında devlet adamları tarafından, milli bağımsızlığa saygı göstermesi şartıyla yabancı sermayenin teşvik edileceği defalarca söylenmiş olmasına rağmen, imar ve kalkınma hamlelerine katkılar yapacak genişlik ve biçimde ülkenin iktisadi çıkarlarına uygun bir faaliyet biçimi gösterilmemişti (Boratav, 2006:141).

Ülkenin iktisadiyatında görülen mevcut sıkıntılar, bu alanda radikal önlemlerin alınmasını gerektiriyordu. Devlet bu koşullar altında ekonominin her alanına müdahale etmeye karar verdi. Bu müdahaleler, sanayi, ticari vb. ekonomik sektörlerde işletmeler kurmaya, yatırımlar yapmaktan piyasaya karışmaya, onu denetlemeye kadar uzanıyordu. Bu yaklaşım genel olarak devletçilik olarak adlandırıldı (Keyder, 2003:246).

Türkiye’de devletçilik devletin kurulduğu zamandan beri kısmen görülse de tam anlamıyla bu kavram 1930’lu yıllarla beraber gündeme gelmiştir. 1930-1939 dönemi iktisadi politikaların belirleyici iki önemli unsuru korumacılık ve devletçilik olmuştur. Devletçiliğin sentez olarak uygulamaya geçirildiği bu dönemde (Aytemur, 2010: 119). İktisadi Politikaların amacı da Sanayileşme olarak belirlenmiştir. Devletçilik kavramı ağırlıklı olarak sanayileşmeyi hızlandırıcı, ülkeyi sanayileştirici bir kavram olarak ele alınmıştır. Kabul edilen bu yeni iktisadi sistemin tanımı Atatürk tarafından da şu şekilde yapılmıştır.

“Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal ve tevzii fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine dayanan kolektivist bir prensip değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti, refaha memleketi mamuriyete erdirmek için, milletim umumi ve yüksek menfaatlarının icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada- devleti fiilen alakadar etmektir. “(Aysan, 1995:74).

Atatürk’ün Devletçilik ilkesini şu esaslarda toplamak mümkündür. Siyasi ve kültürel bağımsızlık ekonomik bağımsızlığa dayanmalı, model Türkiye’nin ihtiyaçlarına halkın istek ve arzularına karşılık vermeli, keskin sınıf çatışmaları yaratılmamalı dengeli kalkınma sağlanmalı, ekonomi pazar ekonomisinin kurallarına göre işletilmeli, Devlet pazar ekonomisi kurullarına uymalı, kişisel

girişim gücü korunmalı ve desteklenmelidir. Tüm bunlar oluşturulmak istenen iktisadi düzenin belirleyicisi olmuştur. Yeni Türk Devleti'nin her alanında olduğu gibi iktisadi alanda da yapılacak gelişme ve refah Türk ulusunun refahı ve mutluluğu için olmalıydı. Atatürk'e göre devletin vatandaşa karşı siyasi hürriyet ve mesaisini korumak, vatandaşın ilmi, içtimai, sanat, ahlak gibi fikri sahalarda inkişafını sağlamak gibi bazı vazifeleri vardı. Prensip olarak devlet ferdin yerine kaim olmamalıdır. Fakat ferdin inkişafı için umumi şartları göz önünde bulundurmalıdır(Aysan, 1995:78). Fertler kendi şahsiyetleri ile iktisadi gelişimin esas kaynağı olarak kalmalı, fertlerin gelişimine engel olunmamalı, onların her alanda olduğu gibi iktisadi alanda da özgür iradesi ve girişimleri önünde devlet kendi faaliyetlerinde bir mani durumunda olmamalıydı. Bu anlayış demokrasi prensibinin en önemeli işiydi. Görüldüğü gibi Atatürk'ün devletçiliği özel girişimlerin önünde bir engel olmayı değil onlara örnek teşkil etmeyi amaçlıyordu. Onun devletçilik prensibinde devletin ekonomiye müdahalelerinin yanında kişisel özgürlüklerin korunması da aynı ölçüde önem taşıyordu. Bu politikaya göre, özel girişim korunacak ve desteklenecekti. Bu demokratik rejimin kaçınılmaz bir şartıydı ve devletin ekonomik faaliyetinin sınırları ulusal çıkarların gerektirdiği durumlarda hükümetler tarafından çizilecekti. Atatürk devletçilikle ilgili konuşmasının devamında bundan şu şekilde bahsetmiştir.

Hulasa bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti filen alakadar etmektir. (Aysan, 1995:80).

Tüm bunların nihayetinde 1931 senesinde Devletçilik bir ilke olarak belirlenmiş, CHP, Mayıs 1931'deki 3. Kurultayı ile devletçiliği parti programına almıştır. Kongrede CHP için kabul edilen program, partinin ilk programıydı. Bir giriş ve sekiz bölümden oluşan program, fırkanın altı temel ilkesini ve bu arada devletçiliği de kapsıyordu. Bu programın bölümleri, önceki Kongrede Umumi Riyasetçe yayımlanan Program Beyannamesi'nin beş başlığında (Dahili, Adli ve Harici Siyaset; Maarif Siyaseti; içtimai ve Sıhhi Siyaset;Malî Siyaset; iktisadiyat) açıklanan tasarımların genişletilmesiyle meydana gelmiştir (Butur, 2007:12).

1931 Programının esasları, Vatan, Millet, Devletin Esas Teşkilatı ve Amme Hukuku başlıklı maddelere ayrılmıştır. Burada Anayasa ilkesi olarak, Erklar Birliği tekrar onaylanmıştır. Kamu Hakları maddesinde ise, Kongrenin Program Beyannamesi'nde de değinilen tek dereceli seçim yüksek bir emel olarak anılmakta ve ona ek olarak, kadınlara oy hakkı tanınacağına söz verilmektedir (Tuncay, 1999:314-321).CHP'nin Ana Vasıfları başlığını taşıyan II. kısmın ilk maddesinde Altıok'ta simgelenen ilkeler sayılmaktadır ki bunlardan ikisi (Devletçilik ve İnkılapçılık)yenidir. İkinci maddeyse, "sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt ve menfaatlerde ahenk" sağlamak için toplumsal sınıfların varlığı yadsınarak, yalnız is bölümü gereğince ayrılmış, beş çalışma zümresinin(küçük çiftçiler, küçük sanayi erbabı ve esnaf; amale ve işçi; serbest meslek; sanayi erbabı, büyük arazi ve iş sahipleri ve tüccarlar) bulunduğu belirtilmektedir (Tuncay, 1999:314-321).

Programın III. kısmı, ziraat ve sanayi, madenler ve ormanlar, ticaret, nafia işlerini kapsayan 13 maddedir. Burada, devlet desteğiyle özel girişimin hareketlendirilmesi amaç edinilmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkasının, Üçüncü Büyük Kongresinin yeni bir parti programı ve bunun uygulanmasını sağlayacak Tek Parti'nin nizamnamesini kabul ederek 18 Mayıs 1931'de dağılması, Dünya Buhranı içinde iki yıla yakın bir süreden beri devam eden politika arayışlarının sona erdiğini simgeliyordu. CHP'nin Tek Parti ile İkinci Dünya Savası sonuna kadar uygulayacağı devletçi ekonomik politika yolu böylece belirlenmişti.

Devletçilik, sanayileşme yoluyla ülkeyi kalkındırmayı amaçlarken, en önemli hedefi ülkeye ekonomik bağımsızlığı kazandırmak olmuştur. Dolayısıyla, Devletçilik sadece ekonomiye yönelik basit devlet müdahalelerinden ibaret değildir. Dünya ekonomik krizi ve diğer nedenler, ülkede devletçi uygulamalara geçilmesini hızlandırmıştır. Fakat asıl amaç, ülkeyi ekonomik bağımsızlığa ulaştırmak, ekonomik gelişmenin yanı sıra toplumsal ve kültürel gelişmeyi de sağlamak olmuştur.10 Mayıs 1931'de CHP programına dahil olan devletçilik ilkesi, 5 Şubat 1937'de de Anayasa'nın ikinci maddesine konmuştur.

1.2.5. Devletçilikle İlgili İlk Uygulamalar

Devletçilik kavramının ekonomide kabul edilmesinin ardından devletin ülke ekonomisinde hızlı bir şekilde müdahaleci hamlelerde bulunduğunu görmekteyiz. Ancak devletçiliğin uygulanması tek düze olmamıştır. Selim İlkin ve İlhan Tekeli “Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu” adlı eserlerinde bu konuyu şöyle açıklar. Devletçiliğin pratiğini değerlendirmeye girdiğimiz zaman önemli bir sorunla karşılaşırız. Pratikte devletçiliğin uygulanması tek düze olmamıştır. Sektörler arasında devletçiliğin uygulanması ve kapsamı bakımından çok önemli farklar vardır. O zaman karşımıza bu pratiğin nasıl yorumlanacağı sorunu çıkar. Bu sorunu çözenin iki yolu olduğu söylenebilir. Birincisi, Devletçiliğin yalnızca sanayi kesiminde olduğunu varsayarak, bu uygulamayı yorumlamaya çalışmak, ikincisi devletçiliğin ekonomik tüm kesimlerdeki uygulamasını incelemek. Devletçiliğin yorumlanışında ikinci yolu seçen Tekeli- ve İlhan bu ilkeyi sektörlere göre ayırmıştır (Tekeli ve İlkin, 1982).Gerçekten de bakıldığında devletçilik uygulaması tarım, sanayi, dış ticaret, alt yapı ve ulaşım, maliye, banka gibi pek çok alanda farklı şekillerde uygulanmıştır.

Devletçilik ilkesinin kabulü ile daha önceden başlamış olan devletleştirme faaliyetleri arttı. 1924 senesinde Ergani Bakır İşletmeleri, Demiryolları ve Tütün rejisi devletleştirilmişti. Bu yeni dönemde İzmir Rıhtım Şirketi, İstanbul Rıhtım Şirketi, İzmir Havagazı Şirketi gibi pek çok elektrik ve telefon şirketleri de devletleştirildi. Para kontrolü için 1930 senesinde Merkez Bankası kuruldu. Böylece Osmanlı Bankası ve azınlıkların, ulusal ekonomik çıkarlara ters düşen uygulamaları son buldu (Tosun vd, 2011: 325).

1929- 1931yılları arasında dış ticaret kambiyo ile ilgili önlemler alınmıştır. Kambiyo piyasalarını denetim altına alan; giderek bu işlemleri 1930 yılında kurulan Merkez Bankası’na devreden ve kambiyo rejimini kararnemelerle düzenleme yetkisini (Türk parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile) hükümete veren mevzuat bu yıllarda belirlenmiştir(Boratav, 2012:68). Yeni gümrük tarifesine ek olarak, ithalata kota koyma ve ihracatı denetleme hususlarında hükümete yetki veren kanunlar da 1931’de çıkarılmıştır.

1932 yılı Cumhuriyet’in kuruluşundan bu tarihe kadar uygulanan ekonomik politikanın niteliğinde belirgin bir değişimin, devletin ekonomik

hayata etkin bir biçimde müdahale ettiği “devletçilik” döneminin başlangıç yılı sayılmaktadır. Bunun sebebi 1932 yılının Temmuz ayında bir hafta içerisinde hemen hemen her biri ekonomik konularda devlete oldukça geniş yetki ve müdahale olanakları veren sekiz yasanın kabul edilmesiyle devletçilik uygulamasının beklenenin dışında bir hızla başlamasıydı (Özgür, 1987:168).

Planlı-devletçi bir sanayileşme stratejisi, kurulacak devlet tesislerinin nasıl yönetileceği konusunu da gündeme getirmiştir. 2058 sayılı Devlet Sanayi Ofisi(D.S.O) ve 2064 sayılı Türkiye Sınai Kalkınma Bankası(T.S.K.B) kanunları bu ihtiyacın bir sonucu olarak, 7 Temmuz 1932 tarihinde çıkarılmıştır. Tekeli ve İlkin'e göre bu kanunlar, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası'nın (T.S.M.B.'nin) işlevlerini ikiye ayırarak, her birini ayrı ayrı düzenleyen bir kanunlar çifti olarak görülebilir. D.S.O kamu kesiminin sanayi örgütlenmesini ilgilendirirken, T.S.K.B. daha çok özel kesimi ilgilendirmektedir (Tekeli ve İlkin, 1982).Sanayi ve Maadin Bankası'nın bu şekilde ikiye ayrılmasının önemli bir nedeni, üstlendiği kamu işletmeciliğinin yanında özel sektöre de kredi vermesi ve bu yüzden de fakir düşmesidir (Batur, 2008:69). Özetle 1932 senesine gelindiğinde Sanayiye yatırım ve Kredi sağlayan Sanayi ve Maadin Bankasından başka banka yoktu. Bu banka da imalatçılara yeterli kredi sağlayamıyordu. Bu nedenle iki devletçi kanunla, Sanayi Maadin bankası kaldırılmış yerine “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası” ile “Devlet Sanayi Ofisi” olmak üzere iki ayrı kuruluş çıkmıştır. Sanayi ve Maadin Bankasının işletmecilik görevlerini Devlet Sanayi Ofisi, Bankacılık ile ilgili görevlerini de Sanayi Kredi Bankasına devredilmiştir (Boratav, 2006: 254). Bu kanunlar şiddetli eleştirilere sebep olmuş ve nihayetinde bu iki yeni kuruluş yeniden birleştirilerek, 2262 sayılı kanunla, kurulan Sümerbank bu birleşmeden ortaya çıkmıştır. Sümerbank hem bankacılık hem de işletmecilikle görevli kılınan yeni bir kurum olmuştur.

Bu yıllarda iç ticaret ve piyasalara yönelik önlemler de alınmış, iç ticaret ve piyasada denetim sağlanmaya çalışılmıştır. Tarımsal piyasalar üzerinde devlet denetimi sağlanmak amacıyla yasal düzenlemeler ve yeni uygulamalara gidilmiştir. Bunun için ilk adım olarak Ziraat Bankası'na doğrudan doğruya çiftçiden buğday satın alma yetkisi verilmiştir. 1934'te de Buğday Koruma Kanunu çıkarılmış, 1935'te de çiftçi kredi kooperatifleri yasalaştırılmıştır (Boratav, 2012: 69).

Devletçi kalkınma politikası doğrultusunda 1934-1938 dönemlerini kapsayan yıllarda “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı” hazırlanmıştır. Planın başlıca amaçları, yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınıai üretim birimleri kurmak, ithalata konu olan tüketim mallarının yerli üretimine önem verilmesi, sanayi işletmelerinin kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasıydı (Öreoğlu ve Palabıyık, 2004: 90-91). Bu plan doğrultusunda 1930-1933 döneminde çıkarılan çeşitli yasalarla, öncü ve yönlendirici faaliyette bulunmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının örgütlenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı salt bir sanayi planıdır. Kurulması tasarlanan Sanayi beş ana grupta toplanmıştır.

1.2.6. Devletçiliğe Yapılan Eleştiriler ve Celal Bayar’ın İktisat Vekili Olması

Devletçiliğe geçişle birlikte atılan ilk adımlar bazı çevrelerce fazla sert ve aşırı bulunmuştur. 1932 Temmuz ayında çıkarılan ve devlete ekonomi alanında geniş yetkiler sunan sekiz yasayla birlikte, devletçilik uygulamaları oldukça sert ve hızlı bir biçimde başlatılmak istenmişti. Yetkililerin bu konuda kararlı oldukları hem ilgili yasalardan hem de encümen raporlarından açıkça görölüyordu. 1932’de çıkarılan 2058 sayılı yasanın gerekçesinde bu kararlılık açık ve net bir şekilde belirtilmiş, aynı zamanda özel sektörün bu alanda yetersizliği de dile getirilmiştir (Özgür, 1987:173). 2.7.1932 tarih ve 2054 sayılı “Çay, Şeker ve Kahve İthalini Hükümet Elinde Toplayan Kanun’dan başlayarak; ihracatçılığı iktisat bakanlığının iznine bağlayan kanun (9.6.1936 tarih ve 3018 sayılı “Ticarette Tahşişin Men’i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkındaki 1705 sayılı Kanuna Ek Kanun”) ile sanayi mallarının maliyet ve satış fiyatlarının tespitini ve kontrolünü hükümete veren 8.6.1936 tarih ve 3003 sayılı kanun, devletin ekonomiye müdahalelerine birer örnektir.

Devletçiliğe bu doğrultuda hızlı bir giriş yapılmasına gerek meclis içinde gerekse meclis dışında sert bir biçimde karşı çıkanlar olmuş ve iş çevreleri bu davranışları büyük bir kuşkuyla karşılamıştır. Özellikle iş çevrelerine yakın milletvekilleri devletçilik ile ilgili yasalar çıkarılırken TBMM’de yapılan görüşmeler sırasında ağır eleştirilerde bulunmuşlardır. Öyle ki İzmir Mebusu Kitapçı Hüsnü Bey bu yeni uygulamanın vahim sonuçlar doğuracağını söylemekten çekinmemiştir (Özgür, 1978:174). Bu sistemle sermaye sahiplerinin işlerini kaybedeceğini ve her an devletin ellerindeki işi alabileceği endişesi

duyacaklarını düşünen Hüsnü Bey, bu durumun da yeni teşebbüsler kurulmasına engel teşkil edeceğini belirtmiştir.

İlgili yasalar TBMM’de görüşülürken, bu uygulamaları komünistlikle özdeş sayanlara bile rastlamak olanaklıdır. Bu doğrultuda karşı çıkışlardan birini de bağımsız bir mebus olan Halil Bey yapmıştır. İktisadi hayata bu derece müdahaleyi tehlikeli gördüğünü belirten Halil Bey, devletin fabrika kurmak yerine özel sermayelere müzahare etmesini uygun görmüş ve devletçiliği ancak bu şartla kabul edeceğini belirtmiştir (Özgür, 1978:174).

Meclis içinden ve dışından yapılan ağır eleştiriler büyük çoğunlukla 1932 senesinde art arda çıkarılan devletçi kanunlarla ilgiliydi. Bu tepkiler sonucunda yetkililer gerilemek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Mustafa Şeref Özkan’ın İktisat Vekilliğinden ayrılarak yerine İş Bankası Genel Müdürü olan Mahmut Celal Bayar’ın getirilmesi büyük ölçüde bu tepkilere bağlanmıştır (Özgür, 1978:174). Celal Bayar İktisat Vekili olduktan bir gün sonra görünüşte yalnızca arkadaşlarına gerçekte ise bütün Türkiye’ye yayımladığı genelgede iki çevreye karşı güven vermiştir (Şahingiray, 1999:54-55). Sermaye çevrelerini rahatlatan ve devletçi girişimlerin özel teşebbüslere karşı yürütülmeyeceğini açıklayan Bayar, “Aşırı Devletçilik” yapılmasının parti programına aykırı olduğunu belirtmiştir(Tekeli-İlhan 1982:171). İktisadi sahada, fertlerin şirketlerin devletin mesaisiyle yapılacak sayısız işleri vardır. Bu milli kuvvetlerin arasında ahenk temin etmek lazımdır. Namuskârane, liyakatle, say ile temin edilecek kazançlar iktisadi bir şaibe değildir. Bunun aksine olarak muhitimizde sayı olan telakkilerin esas prensiplerimizle alakası yoktur. Milli servete bir zerre ilave edebilmek muvaffakiyeti, bilakis hepimiz için sevinç meselesi olmalıdır” diye iş çevrelerine güven vermiştir.

Gerçekten de devletçilik girişimleri hiçbir zaman özel girişimciliğe bir tepki olarak yürütülmemiş tam tersine kapitalist ilişkileri geliştirmede etkin bir araç olmuştur. Celal Bayar’ın İktisat Vekilliğine getirilmesinden sonra uygulamalar hep bu yönde yürütülmüş ve devletin sahip olduğu sanayi kuruluşları, belli çevreler için birer arpalık olarak kullanılmıştır. Bu uygulamalar karşısında daha önceden devletçiliği komünistlik sayan çevreler bile devrin İktisat Vekili olan Celal Bayar’ı övmek zorunluluğunu duymuşlardır. Öyle ki 1932’de devleti kolektivistliğe gitmekle suçlayan Halil Bey Sümerbank yasasına ilgili olarak yaptığı konuşmasında Celal Bayar’a memleket namına teşekkür etmiş, geçmişte

mecliste belirttiği sermaye ve özel sektörle ilgili kaygılarının Celal Bayar'ın Vekillğe gelişi ve iş alemine kaygılanmalarını bertaraf eden açıklamalarda daha sonra da uygulamalarda bulunduğunu sanayi ve ticaret erbabı ile görüşmeler gerçekleştirdiğini söylemiştir.

Nitekim daha önce belirttiğimiz üzere Atatürk'ün 1935 senesinde İzmir Fuarının açılışında yaptığı Devletçilik tanımı da aynı şekilde devletin yapılmamış olan şeyleri yaptığı ve Muaffak olduğu şeklindedir.

Devletçilik ile sanayi alanında yapılacak yeni fabrikalar da dönem dönem kuşkular yaratmıştır. Sanayide devletin hakim olacağı düşüncesi Yeni açılacak sanayi kuruluşları ile ilgili de kaygıların doğmasına sebep olmuş, bunun küçük çaplı el tezgahı ile yaşamını sürdüren kişilere zarar verebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda endişe duyulan konulardan biri Sümerbank'ın açacağı tekstil fabrikalardır. Bu konu ile ilgili Bayar ile vekillerin, Sümerbank İdare Meclisinde şu konuşma dikkat çekicidir.

B. Remzi (Sivas) – Efendim, bir noktayı arzedeceğim ve bu noktanın esasen nazar-ı dikkate alınmış olacağını kuvvetle tahmin ediyorum. Kurulacak mensucat fabrikaları, elyevm [bugün] mevcut ve gittikçe artmakta olan el tezgâhlarına zarar verecek midir? Onları ortadan kaldırmak tehlikesi olacak mıdır, olmayacak mıdır? Biliyorsunuz ki birçok insanlar bununla geçinmektedir. Şimdi el tezgâhlarının yapamayacağı şeyleri bu fabrikaların yapması meselesi dikkate alınmış mıdır, alınmamış mıdır? Bunun hakkında malumat lütfederler mi?

Bayar – Efendim, bizim yapmak istediğimiz fabrikalar üç nevi mal çıkaracaklardır. Birincisi kaba mal, halkın istihlak edeceği ve aynı zamanda ordunun sulh ve harp zamanlarında kullanacağı kısımdır. Bunu Kayseri fabrikası yapacaktır. Bir de orta, renkli mal çıkaracağız. Bu daha ince olacaktır. Üçüncü olarak da doğrudan doğruya basma yapacağız. Demek oluyor ki sadece memleketin sarfettiği cinsler üzerinde durmuşuzdur. El sanayiine gelince: Akla başka memleketlerin vaktiyle düştükleri bir hata geliyor. Hep hatırlarız ki dedelerimiz nalbant, saraçlar, arabacılar zarar görecek diye memleketlerinden şimendifer geçmesini arzu etmemişlerdir. Fabrikasyonun yanı başında el sanayiinin ne hale geleceği sorulmuş – Remzi Bey mazur görsünler – bu fikri yakın bir hareket telakki etmekteyim. Bittabi el sanayii ile meşgul olan vatandaşlar vardır. Onlar da bu fabrikalar teessüs ettikten sonra ya makine devrine geçip

makineleşecekler, yahut da fabrikalarda amele olarak çalışacaklardır ve yahut da el sanayiinin zevk-i seliminden istifade ederek daha ince şeyler yapıp zenginlere satacaklardır. Bizim fabrikalarımız yapıldıktan sonra, memleketin diğer hususi fabrikaları istihlatıyla beraber bazı cinsler üzerinde sürprodüksiyon olacaktır. Bilhassa bu tehlike pamuklu mensucat üzerinde tesirini gösterecektir. Ziraat Vekaleti pamuk cinslerimizi islah etmek için uğraşmaktadır. Herkes aynı cinsten iş yapacağı için bu tehlike şimdiden kendini göstermiştir. Diğer bir tehlike daha vardır, onu açıkça arz etmek isterim. Bütün sanayide olduğu gibi, pamuklu sanayiinde de görülmektedir. Bazı memleketlerde çalışamayacak bir hale gelen bazı kimseler, ecnebi fabrikatörler, memleketimiz dahilinde fabrika kurmağa teşebbüs etmişlerdir. Bunların bir kısmı doğrudan doğruya kendi isimleriyle gelmişlerdir ve bence de çok sayanı takdirdirler. Bir kısmı da avantüriye, kozmopolit, paravant namıyla gelip memleketimizde fabrika tesis etmek kararındadırlar. Bugün bunu meneder mevzuat-ı kanuniyemiz yoktur. Bilmiyorum mevzuatı kanuniyeye, beynelmilel taahhüdata göre hususi bir şekil verilebilir mi? Fakat iktisaden gördüğüm tehlike şudur: Bu memleketin çocukları memlekette sanayi vücuda gelsin diye büyük bir külfete katlanırken bunun nimetini ecnebilere kaptıracak değiliz. Bunda sonra mevcut kontenjan sisteminin verdiği selahiyete istinat ederek [dayanarak], pamuklu mensucat fabrikası kurmak için, İktisat Vekaletine müracaat edenlerin hepsini tuttuk. Yalnız bunların içinde Ziraat Bankasının Adana'na tesis etmek istediği fabrikaya müsaade ettik. Fakat diğerlerini tutuyoruz. Memlekete şamil bir prensip konulması için heyeti vekile de konuşulduktan sonra fırkamızı vereceğiz. Bunların içerisinde arzettiğim gibi milli sermaye ile gelen memleket çocukları vardır. Şimdi bunlara müsaade ettiğim takdirde hususi bir nokta-i nazar takip ediliyor diye vaki olacak suizanların önüne geçmek için heyeti mecmuasını tutmuşuzdur. Fırkamızdan bunun için bir prensip kararı rica edeceğiz. Demek oluyor ki; pamuklu mensucat meselesini bugün bırakacak olsak hususi sermayeler dahi kendiliğinden yaparlar. İstihlak ettiğimiz miktara mukabil istihsal yapabileceklerdir. Fakat arzettiğim esbaba binaen bunu cebri olarak tutuyoruz.

B. Süleyman Sırrı (Yozgat) – Reis Beyefendi; beş senelik sanayi programımız matbuata aksettiği vakit, memleketimizde iki münasip yerde kudretli elektrik santrali meydana getirilerek, memleketin bütün elektrik ihtiyacının temin edileceğinden bahsedilmişti. Bu ne dereceye kadar doğrudur? Reis – Arkadaşlar,

Sümer Bank fırsatından istifade ederek, Vekil Beyefendi'yi de arzularında bulduklarından, birçok şeyler rica ediyorlar.

Bayar – Elektrifikasyon bürosu tesisi ve bunun vazifesi kömürden, sudan enerji istihsalı ve memleketin muhtelif yerlerinde santraller vücuda getirmek neye mütevakıftır[bağlıdır] ve en müsait yerler neresidir? Bu meseleler üzerinde araştırmalar yapılacaktır. Araştırmalar vücuda geldikten sonra, santrallerin işlemesi için de ayrıca tedbir alınacaklardır. Bayar'ın izahlarından sonra umumi heyet raporu kabul, idare meclisine ibra [aklama], bilançoğu tasdik etmiştir. Reis şunları söyleyerek içtima'a nihayet vermiştir:

-Raporda verilen izahattan, Sümer Bank'ın, memleketimizi sanayileştirmek ve iktisadi devletçilik umdemizi tatbik etmek hususunda çok esaslı faaliyet ve mesai sarf ettiği ve vekil beyefendinin de bu faaliyet ve mesaiyi büyük bir dikkatle takip ve murakabe ettiği anlaşılmıştır. Vekil Beyefendiye, idare meclisine, müdürü umumi Nurullah Esat Bey'e teşekkür ederek umumi heyete nihayet veriyorum (Şahingiray: 1999:61-67).

Devletçilik ve Devletçi sanayileşme, uygulamaya geçiş evresinde toplumun bazı kesimlerinden tepki alsa da sonucunda elde edilen başarılar ile bu kuşular ortadan kalkmıştır. Sanayi planı ve Sümerbank ile görülecektir ki devlet ekonominin tek hakimi değil öncüsü olacaktır.

Özetleyecek olursak, Türkiye'de devletçilik, vatandaşına yurt sevgisi aşıl原因, onun sağlığıyla ilgilenen, bir zanaat ve meslek edinmesini hedefleyen bir anlayışta olmuştur. Bunun yanı sıra, devlet bireysel gelişmeye engel olmamış, bireylerin yapamadığı işlerde devreye girmiştir. Bu, demokrasi prensibinin önemli bir sonucudur. Örneğin, düzenli ve büyük bir yönetimi gerektiren, özel kesimin tekeline düşme ihtimali bulunan madenlerin, ormanların, kanalların işletilmesi, büyük bayındırlık işlerinin yapılması, su, gaz, elektrik gibi yerel yönetim işleri bu tür işlerdendir (Batur, 2008:79). Devlet bu tarz işleri üzerine alacak, özel kesimin yaptığı işlere ise engel olmayacak; böylece de devlet ve birey birbirinin tamamlayıcısı olacaktır.

1.2.7. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Devletçi kalkınma politikası doğrultusunda sanayi alanında atılan ilk önemli adım 1934-1938 dönemlerini kapsayan yıllarda “Birinci Beş Yıllık Sanayi

Planı” hazırlanmasıdır. Şu bir gerçektir ki, Birinci Dünya Savaşından sonra ve Batı cephesinde yer alan demokratik nitelikte ülkeler arasında, belirli süreli iktisadi plan hazırlayan ilk devlet Türkiye olmuştur(Aydemir, 2011:353). Birinci beş yıllık plan, ekonomik kaynakların düzene girmesi, devletçilik ilkelerinin uygulanması ve aynı zamanda devletçi politikaların ilk somut örneği olması bakımından önem taşır(Kaya, 2010:68). 1930’dan itibaren birtakım ön çalışmaları yürütülen, 1934 yılından itibaren de uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı, etkileri 1933 yılından sonra görülmeye başlanan bir programdır. Devletçilik anlayışlarının farklılıklarına bağlı olarak farklı içerikli plan önerileri 1931 yılı sonlarıyla 1932 yılı başlarındaki tartışmalarda önemli bir yer kazanmıştır. Türkiye’de plan fikrinin gelişmesinde, Buhranın dünyada olduğu gibi Türkiye’de yaygınlaşması, Sovyetlerin plan deneyindeki başarıları, kapitalist ülkelerin devlet müdahaleciliğini planlı şekilde üretmeye başlamaları gibi faktörlerin önemli etkileri olmuştur (Tekeli-İlkin, 1982:135). Türkiye’de 1930’dan sonra, az çok sosyalist anlamda, yani toplum yararına bir inşa ve düzenleme niteliğinde, plan ve planlama hareketine girildi (Aydemir, 2011:353). Plan ile ilgili en önemli sorun ise gerekli finansmanın nasıl sağlanacağıdır. Bu sorunun çözümü için iç ve dış çareler aranmaya başlanmıştır. İçte devlet bütçelerinin arttırılmak değil azaltılmak zorunda kalındığı, tahakkuk eden devlet varidatının tahsil oranının hızla düştüğü, sabit fiyatlarla dahi G.S.M.H’nın düştüğü bir ortamda planın finansmanını sağlamak son derece güçtü. Bu nedenle dış çarelere yönelinmiştir. Sovyetler ve İtalya’ya arka arkaya yapılan gezilerle ülkelerin iktisadi politikaları yerinde ve zamanında gözlemlenmiş, dışarıda sağlanan kredi vaatleriyle Türkiye’de plan girişimleri başlama olanağı elde etmiştir. Planlı ekonomik kalkınma, ithal ikameci sanayide yapısal bir değişimi öngörmüştür (Kepenek ve Soyak,1999:229).

Planlı kalkınmanın ortaya çıkmasında ki diğer etkenleri ise şöyle sıralayabiliriz.

- a. Toplumun bütün kesimlerinde çalışan kişilere iş sağlamak
- b. Hızlı ve dengeli sermaye birikimini sağlamak
- c. Dış ödemeler dengesini sağlamak
- d. Dengeli gelir dağılımını sağlamak
- e. Enflasyonsuz yüksek kalkınma hızına ulaşmak

- f. Bölgelerarası gelişmişlik farklarını gidermek
- g. Özel girişimin gelişmesine öncülük etmek
- h. Hızlı teknolojik gelişme için yabancı sermaye ile iş birliği yapmaktır

Türkiye’de ilk 5 yıllık sanayi programı, daha önce uzun ve devamlı çalışmalardan sonra iktisat vekâleti tarafından başvekâlete sunuldu. 17 Nisan 1934’te Bakanlar kurulunca kısa bir tezkere ile Sümerbank Genel Müdürlüğü’ne tebliğ edilen I.Sanayi Planı, iş kolları ve konularını 19 maddede ele almıştır. Listede dokumadan, altın ve petrole kadar nerdeyse bütün iş kolları yer almıştır. Daha sonra bu liste ve ek raporlar “Birinci Beş yıllık Sanayi Planı” olarak adlandırıldı (Aydemir, 2011:354). B.B.Y.S.P. Bugün anlaşılan anlamda bir plan olmaktan çok, beş yıllık süre içinde hangi alanlarda ne tür kuruluşlar kurulacağı bu kuruluşların rantabilite hesaplarını vb. gösteren bir program niteliğindedir (Zeybekoğlu, 2002: 22). Planın başlıca amaçları, yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim birimleri kurmak, ithalata konu olan tüketim mallarının yerli üretimine önem verilmesi, sanayi işletmelerinin kuruluş yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olmasıydı(Öreoğlu ve Palabıyık 2004: 89). Bu plan doğrultusunda 1930-1933 döneminde çıkarılan çeşitli yasalarla, öncü ve yönlendirici faaliyette bulunmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının örgütlenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı salt bir sanayi planıdır. Kurulması tasarlanan Sanayi beş ana grupta toplanmıştır.

- a. Dokuma
- b. Maden İşleme
- c. Kağıt
- d. Kimya
- e. Taş, Toprak(çam, çimento)

Yukarıda bahsedilen sanayi dallarında 20 fabrikanın kurulması ve bu fabrikalar için 43.453.000 TL yatırılması öngörülmüştür. Toplam yatırım tahmininin %5’i civarında bir oranı İş Bankası, geri kalanının Sümerbank tarafından yapılacağı öngörülmüştür. Yatırımın dörtte biri de Sovyetlere borçlanılarak, bu ülkeden getirilecek tesislerle ve kredilerle gerçekleştirilecektir (Boratav, 2006: 159). Plana göre yapılan yatırımlar belirli bir yerde toplanmamış,

yurdun dört bir köşesine yayılmıştır. Bu plan kağıt üzerinde kalmamış, uygulama sırasında bazı projelerden vazgeçilse de planda öngörülmeven bazı yatırımlara girilmiştir. Plan devletçilik uygulamasının ilk ve başarılı bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'ye önemli bir sanayi ve planlama deneyimi kazandırmıştır. Elde edilen başarılar II.Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasına sebep olmuş ancak, İkinci Dünya Savaşı sebebiyle uygulanamamıştır.

Plan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk plan deneyimi olmasının yanında devletçi sanayiye geçişte ilk adım olmasıyla da önem taşımaktadır. Bu doğrultuda sermayesi büyük devlet bankalarının kurulması ihtiyacı baş göstermiş, bu amaçla Sümerbank, Etibank, Denizbank, İller Bankası ve Halk Bankası kurulmuştur. Bu bankalar içinde 1933 yılında kurulan Sümerbank özel sektör ihtiyacını karşılamada, temeli oluşturmuş, esas görevi ise I.BYSP'nin uygulamasını sağlamak olmuştur.

1.3. Sümerbank

1.3.1. Kuruluş Kanunu ve Tarihsel Gelişimi

Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi ve Kredi Bankası ile getirilmek istenen devlet işletmeciliği anlayışı ve sanayileşme modelinin ömrü çok kısa sürmüş ve Sümerbank'ın açılmasıyla bu ikili model yerini tek işletmeli modele bırakmıştır. Yeni bankanın kuruluş gerekçesinde, geçmişin olumlu ve olumsuz tüm tecrübeleri bünyesinde barındıran, hem özel sermayenin mevcut kaygılarını gidermeye çalışan hem de devlet işletmeciliğinin hayata geçmesine olanak sağlayan bir yapı oluşturulacağı bildirilmişti (Tuna, 2009: 59).

Böylece 11 Temmuz 1933 tarihinde 2262 sayılı kanunla kurulan, 17 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilen Sümerbank Türk sanayisinde güçlü bir müessese olacaktır. Sümerbank'ın kuruluşunu sağlayan 3 Haziran 1933 tarih ve 2263 sayılı kanunda bankanın kuruluş gerekçesi şöyle özetlenmiştir (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:3).

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında sanayileşme hareketimizin “milli ihtiyaç ve menfaatlerimizin” gerektirdiği oranda gerçekleştirilmediği ilk teşebbüs devresinin tecrübeleri ile anlaşılmıştır. Bütün milli kaynak ve iktisadi unsurlardan yararlanılarak sanayileşmenin daha verimli ve ahenkli olarak başarılabilmesi için

kuvvetli bir kuruluşa ihtiyaç vardır(Toprak, 1988:31). Fabrikaların üretim faaliyetleri üzerinde olumsuz etkiler yapabilecek bütün amiller ortadan kaldırılarak benzeri özel müesseselerin rasyonel çalışma usulleri ile ticari bir serbesti içinde gelişebilmesi için, kuruluşa şirket karakteri verilmelidir. Devlet sanayi programında ilk önce kurulması istenilen sanayi şubeleri için milli ve özel teşebbüslerle birlikte çalışacak bir devlet teşekkülü gerçekleştirilmelidir. Sanayinin süreli olarak gelişmesine hizmet edecek personelin yetiştirilmesi için tedbirler alınması gerekir.

Sümerbank'ın temel işlevi devlet imalat sanayi ve yatırım programlarını uygulamak ve kurulacak devlet fabrikalarını işletmekti. Bu bağlamda Sümerbank'a kuruluş kanunu ile verilen görevler şunlardı.

- Devlet Sanayi Ofisi'nden aldığı fabrikaları işletecek, özel kesimdeki devlet ortaklarını Ticaret Kanunu hükümlerine göre yönetecek,
- Devlet sermayesi ile kurulacak bütün sınai müesseselerin etüt ve projelerini hazırlayacak, bunları kuracak ve yönetecek,
- Gerek kendi fabrikaları gerekse ülkedeki diğer fabrikalar için gerekli işçi ve ustaları yetiştirecek, bu amaçla okullar açacak, yurtda ve dış ülkelerde öğrenci okutacak,
- Sanayi müesseselerine kredi açacak ve bankacılık alanında faaliyette bulunacak,
- Ulusal sanayinin gelişmesi için önlemleri belirleyecek ve bakanlıkça istenilen konular hakkında görüş oluşturacaktı (Toprak, 1988: 31).

Sümerbank'ın katılacağı ve ülke açısından öncelik verilen sanayi yatırımlarıysa şöyle sıralanmıştır.

- Hammaddesi ülkede yetişmesine karşın üretimi yeterli gelmeyen sanayi dalları,
- İşlenmemiş ihracat mallarını işleyerek değerini arttıran sanayi dalları,
- Ülke içinde büyük ölçüde tüketilmesine karşın hammaddesi ülkede bulunmayan, ancak kurulmaları halinde hammaddelerinin yurt genelinde de yetiştirilmesi mümkün olan sanayi dalları,

- Hammaddesi yurttan bulunmayan, yetiştirilmesi de olanaklı olmayan, fakat üretimlerinin ülkede önemli kazanımlar getireceği sanayi dalları.

Görüldüğü gibi 1932 senesinde kabul edilen sanayileşme modeli, üzerinden bir yıl geçtikten sonra hem işletmelerin genel yetersizliği hem de özel sektörün tepkileri gerekçesiyle terk edilmiştir. Bürokrasi içinde de bu tartışmaların yaşanması yönetim mekanizmasında önemli bir dönüşüme neden olacak ve Celal Bayar İktisat Vekilliğine getirilecektir. Bu değişikliğin bir diğer önemli noktası da devlet işletmeciliğinin ideolojik temelden çıkıp, koşulların gelişimiyle pragmatik bir temele dayandırılmasıdır(Tuna, 2009:60-61). Bu bağlamda bürokrasinin yönelimleri ve uygulamalardan çıkan sonuçlara bağlı olarak devlet işletmeciliği modeli biçimlendirilmiş, karma ekonomi anlayışı ise genel çerçeveyi meydana getirmiştir. Dolayısıyla, Sümerbank'ın genel yapısı, 1925 ve 1932 modellerinin bir sentezidir. Hem SMB gibi tek işletmeden meydana gelen ve özel sermayenin “hassasiyetlerini” dikkate alan modele geri dönecek hem de sanayi yatırımlarının devlet işletmeleri aracılığıyla yapılmasından vazgeçilmeyerek “yeni karma ekonomi” anlayışı devam ettirilmeye çalışılacaktır. Ancak devlet işletmeciliği 1932'deki gibi çok kapsamlı değil, “dengeli” bir şekilde yürütülecektir.

Öte yandan Sümerbank, sanayinin izleyeceği yönü de kesinleştirmiştir. Sümerbank Yasası ile hep üzerinde durulan hammaddeye bağlı sanayileşme konusu resmi bir niteliğe bürünmüştür. Devlet işletmeciliği ilk olarak tarıma dayalı sanayilerde yoğunlaşmış, daha sonra ihracata dayalı sanayiler geliştirilmiştir. Bu anlayış I. Sanayi Programı'nda da geliştirilerek teyit edilecektir.

Sümerbank'ın özel kesime yönelik uygulamalarına baktığımızda karşımıza ilk çıkan örnek, Teşvik-i Sanayi Kanunundaki muafiyetlerin tekrar yürürlüğe sokulmasıdır. İkinci değişiklik kredi dağıtımındadır. Kuruluş yasasına göre bankanın yönettiği ve ortaklığını üstlendiği kurumlar dışındaki sanayi kuruluşlarına vereceği kredi krediyeye ayrılan miktarın yarısından az olmayacaktı. Verilen krediler ülke sanayisinin gelişimine fayda sağlayacaktı. Yapılan düzenlemenin gerekçesi geçmiş dönemlerde özel sermayeye ayrılan kredilerin yetersiz olduğu düşüncesi idi. Sümerbank'ın asıl işi devletin kuracağı bankaları desteklemek olduğu halde elindeki likit sermayenin en az yarısını özel sermayeyi kredilemeye aktarmıştır. (Aytemur, 2010: 182). Özelleştirme konusu da ele alınarak, bankanın ofisten devraldığı fabrikalar, bir yıl içinde uzman kadrolarca kendisine bağlanan şirketler durumuna getirilecek ve aynı tarzda üretim yapan

fabrikalar da bir şirket idaresinde toplanacaktı. Şirketlere ait hisse senetleri Türk kişi ve kurumlarına satılabilecek, bu sayede kazanılacak gelirle yeni sanayi yatırımları yapılabilecekti. Özelleştirmede Türk kuruluş ve şahıslara yapılması koşulu sermayenin ulusallığını sağlamaya yöneliktir. Özelleştirme ile hem özel sermayenin gelişmesine katkı sağlanacak hem de kamu yatırımları finans desteği sağlayacaktı (Tuna, 2009: 67).

Sümerbank kendisine verilen görevleri yapmak üzere faaliyete geçtiğinde ilk sermaye olarak şunları kendisine bağlamıştır.

- Devlet Sanayi Ofisi'nden ve Sanayi Kredi Bankasından devraldığı bütün haklar ve ihtiyat akçeleri,
- Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı fabrikaların sabit döner ve sermayeleri ve birikmiş amortismanları,
- Devlet Sanayi Ofisi'nden devraldığı ortaklık hisseleri.

Sanayii ve Maadin Bankasından devralınan Defterdar ve Hereke Fabrikaları 1 Nisan 1937 itibariyle sermayesinin ancak 10,7 milyon lirası ödenebilmiş ve bu kıt kaynaklarla büyük görevlerin üstesinden gelme mücadelesine girilmiştir. Bu mücadele ülkemize yeni eserlerin kazanılmasını sağlamış ve sanayileşme ümidimiz birden alevlenmiştir (Cumhuriyetin 50.Yılında Sümerbank, 1973:4).

Bankanın kuruluş Kanununa göre 20.000.0000 lira tutarında sermayesi bulunmaktadır. Daha sonra sermaye hükümet teklifi ile bir misli arttırılmıştır. Bunun dışında yukarıda saydığımız maddelerde sermayeye dahildir. Banka on beş yıla kadar borçlanabilecektir. 1930'larda çıkarılan dört kanunla da Sümerbank sermayesi artışa gitmiştir. İlk olarak, 05.07.1934 tarihinde çıkarılan 2580 numaralı kanunla banka sermayesine 42.000.000 lira eklenmiştir. İkinci olarak 28.12.1936 tarihinde 3082 kanunla sermayeye 3.500.000 lira eklenmiş, daha sonra üçüncü bir ekleme ile 11.06.1937 tarihinde 3248 numaralı kanunla 15.000.000 lira ilave yapılmıştır. Son olarak da 7 Temmuz 1939 tarihinde 3718 sayılı kanunla bankanın sermayesine 19.500.000 lira da eklenmiştir. Bu kanunla ayrıca Sümerbank'a 28.666.000 liraya kadar borçlanma yetkisi de verilmekteydi. 1939 senesinde çıkarılan iki kararname ile de borçlanma yetkisi 36.500.000 liraya çıkarılmıştır. Bu bağlamda 1933 yılında 20.000.000 ile sınırlanan sermaye, 1939 senesine

gelindiğinde 100.000.000 liraya yükselerek borçlanma olanakları da arttırılmıştır (Cumhuriyetin 50.Yılında Sümerbank, 1973:4).

1938 yılında Sümerbank'ın genel durumuna bakıldığında banka 1 Milyon liradan fazla kar elde etmiştir. Kurulduğu dönemden itibaren büyük tesisler kurmuş olmasına rağmen senelik kârı 1935'te 1.5 Milyon, 1936'da 724 bin, 1937'de de 1.138.581 54 kuruşu bulmuştur (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 4 Kanun-ı Sani 1939/4 Ocak 1939:5).

17 Haziran 1938 tarihli ve 3460 sayılı kanunun 26. maddesi, İktisadi Devlet Teşekküllerinin elinde bulunan teşebbüslerin müessese haline getirilmesi zorunluluğu gerektiğinden bu kanunun yürürlüğe girdiği 4 Temmuz 1938 tarihinde Banka kendisine ait fabrikaların hukuki statülerini buna göre tanzim yoluna gitmiş ve Şirket olarak çalıştırdığı işletmelerini müessese haline getirmiştir. Buna göre 1939 yılında;

- Sümerbank Demir ve Çelik Fabrikaları Müessesesi
- Sümerbank Deri ve Kundura Sanayi Müesseseleri
- Sümerbank Selülöz Sanayi Müessesesi
- Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Yünlü Dokuma Fabrikaları Müessesesi
- Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Yünlü Dokuma Fabrikaları Müessesesi

Kurulmuş devamında

- 1943 yılında Sümerbank Çimento Sanayi Müessesesi
- 1950 yılında Sümerbank Ateş Tuğlası Sanayi Müessesesi

Müesseseleri açılmıştır. Bu müesseselerden;

Sümerbank Demir ve Çelik Sanayii Müessesesi 13 Mayıs 1953 tarihli ve 6559 sayılı Kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilmiş ve “Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü” olarak özel bir teşekkül hüviyetine girmiştir.

Sümerbank Selüloz Sanayi Müessesesi de 13 Mayıs 1953 tarihli ve 6560 sayılı Kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilmiş ve “Türkiye Selüloz ve Kağıt İşletmeleri Genel Müdürlüğü” olarak özel bir teşekkül haline konulmuştur (Cumhuriyetin 50.Yılında Sümerbank, 1973:4-5).

1939 yılında kurulan ve Defterdar, Hereke, Merinos ve Bünyan fabrikalarını işleten “Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi” ile Bakırköy, Ereğli, Kayseri ve Nazilli Fabrikalarını işleten “Sümerbank Birleşik Pamuk İpliği ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi” 1941 yılında Sümerbank’ın ayrı bir teşebbüs şeklinde işletmekte olduğu Gemlik Sungipek Fabrikası da dahil olmak üzere “Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi” unvanı almıştır.

Bu müesseseye ;

- 1943 yılında Sümerbank’ça satın alınan “Isparta İplik Fabrikası”
- 1946 yılında hisse senetleri Sümerbank tarafından satın alınan “Malatya Bez ve İplik Fabrikaları T.A.Ş.” ne ait Adana ve Malatya Pamuklu Fabrikaları,
- 1946 yılında hizmete açılan “Taşköprü Kendir Fabrikası” devredilmiştir.
- 1933 yılından 1934 yılına kadar “Yerli Mallar Pazarı” adı altında Defterdar, Hereke, Bakırköy, Beykoz Fabrikaları mamullerinin satışı ile uğraşmak üzere kurulan ve adı geçen fabrikaların müdürlerinden oluşan bir heyet tarafından idare edilen “Yerli Mallar Pazarı” bir ara 1934 yılında 3460 sayılı kanun gereğince “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü” 1938 yılında 3460 sayılı kanun gereğince “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi” haline getirilmiştir. 1946 yılında ise “Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi” dağıtılarak görevleri “Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikası Müessesine” verilmiştir. 1949 yılında bu müessese de dağıtılarak görevleri 1 Haziran 1949 tarihinde kurulan 14 ayrı müesseseye devredilmiştir. Bu müesseseler şunlardır:
 - a. Sümerbank Alım ve Satım Müessesesi (İstanbul)
 - b. Pamuk Satın Alma ve Çırçır Fabrikaları Müessesesi (Adana),
 - c. Malatya Pamuklu Sanayi Müessesesi,
 - d. Bakırköy Pamuklu Sanayi Müessesesi,

- e. Ereğli Pamuklu Sanayi Müessesesi,
- f. Kayseri Pamuklu ve Bünyan Yünlü Sanayi Müessesesi,
- g. Adana Pamuklu Sanayi Müessesesi,
- h. Nazilli Basma Sanayi Müessesesi,
- i. Taşköprü Kendir Sanayi Müessesesi(Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:5-6)
- j. Gemlik Sungipek ve Viskoz Mamulleri Sanayi Müessesesi,
- k. Defterdar Yünlü Sanayi Müessesesi
- l. Isparta Yün İpliği ve Halı Dokuma Sanayi Müessesesi,
- m. 13-Merinos Yünlü Sanayi Müessesesi,
- n. 14-Hereke Yünlü ve Halı Dokuma Sanayii Müessesesi,

Görüldüğü gibi Sümerbank kurulduğu tarihten itibaren Sanayi ve Maadin Bankasından devralarak işe başladığı 4 fabrikayı ilkel bir üretim atölyesi olmaktan kurtarmış ve teknolojik aşamaların gereği olan yatırımları yaparak modern işletme haline getirmiştir. Bu 4 işletmeyi modernize etmenin yanında Türk Sanayisine 33 yeni ve modern tesis kazandırmak suretiyle fabrika sayısını 37'ye çıkarmıştır (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:7).

1.3.2. Sümerbank'ın Yönetim-Denetim Mekanizması

Sümerbank'ın Genel Müdürlük Merkez Teşkilatı, Yönetim Kurulu, Genele Müdürlük Makamı, Kurullar ve Şube Müdürlükleridir. Başlıca sevk ve idare konularını inceleyen 8 kurulu vardır. Bunlar; Danışma Kurulu, Disiplin Kurulu, Reklam ve Propaganda Kurulu, Kredi Kurulu, İşletme Kredisi Kurulu, teknik Danışma Kurulu ve Eğitim ve Araştırma Kurulu'dur (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:11).

Sümerbank'ın yönetimi anonim şirket yapısına benzer şekilde, saptanmış 3460 sayılı kanunla bu sistem korunmuştur. Bankanın üst düzey yöneticilik kademelerine genelde tecrübeli bürokratlar getirilmiştir.

1933-1939 seneleri arasında bankanın genel müdürlük görevini Nurullah Esat Sümer yürütmüştür. Aynı dönemde bankanın idare meclisi başkanı da daha önce de Sanayi ve Kredi Bankası idare meclisi başkanlığı yapan Safa Apaydın'dır. Bankanın müdür muavini İş Bankası merkez müdürü Osman Nuri Bey, Sanayi İşleri Muavini de İktisat Vekaleti müdürlüğünden İlhami Bey'dir. Bankanın genel

Muhasebe Müdürlüğünü de Sanayi ve Maadin Bankası müfettişlerinden Kemal Ziya Bey yürütmüştür (Tuna, 2009: 215).

Bankanın kuruluş kanununda devralınacak şirketlerin sınırlı sorumlu ve bankaya ait şirketler haline getirilmesi öngörülmüştür. Şirketleşmeden kasıt anonim ve limitet şirkettir. Sayı yeterli olmadığı için bu şirketleştirme bu dönem için gerçekleştirilemese de bu maddeye rasyonellik kazandırmak amacıyla Hereke ve Feshane Fabrikaları birleştirilmiştir. Zamanla sermaye olarak alınan fabrikalar ve yeni fabrikalar, sektörlerine göre tek elde toplanmış, Anonim şirketler haline getirilmiştir. Şirketlenme çalışmaları pratiğe sokulsa da süreç içinde, günün koşul ve eğilimleri doğrultusunda değişikliğe uğramış, yerini müessese kavramına bırakmıştır. Bu uygulamaya 1939 senesinde geçilmiş ve altı yeni müessese oluşturulmuştur. Böylelikle bankanın yönetim şekli de ana teşekkül bünyesi ve buraya bağlı işletmeler olarak iki bölüm halindedir.

Sümerbank'ın Denetim organizasyonu 3460 sayılı kanuna kadar, iç kişilik bir denetim heyeti yani, Naci Akbay, Vehap Kocamemi ve Abdullah Okyay tarafından yürütülmüştür. 1939 yılından itibaren Başvekalet Umumi Murakebe Heyeti tarafından yürütülen denetim (Aytemur, 2010: 194) daha kapsamlı ve eleştirel olmuştur. Denetim bu dönemde sıkı tutulmuş, İktisad Vekaletinin de değerlendirmeleri alınmış ve denetim raporları da kaleme alınmıştır. Bu dönemde denetim raporu ile idari bünyeye ilişkin plansızlık üzerine temellendirilen, iş bölümünün yaratılmaması, koordinasyon eksikliği, müesseselerin tüzel kişiliğinin bulunmaması gibi eleştiriler getirilmektedir. Tüm bunlar sonunda da bankanın müesseseleri ve teşebbüsleri ile koordinasyon sağlamanın gerekliliğinin şart olduğu belirtilmiştir. Banka bu eleştirilere, bu konuda çalışmalara yapıldığını, teknik eleman sayısındaki azalmanın teşkilatın tamamlanmasına olanak vermediği cevabını vermiştir.

Sümerbank'ın gerek kendi fabrikalarının ve gerekse yönetimi teşekkül tarafından yürütülen iştiraklerin ürettikleri mamullerin pazarlanması Alım ve Satım Müessesesinin yurdun dört bir yanına dağılmış 228 adet satış mağazası kanalıyla yapılmaktadır. Halka hizmet veren bu mağazalar, Adana, Ankara, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Samsun, Trabzon Zonguldak'ta faaliyet göstermiştir (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:11-12).

Sümerbank bünyesindeki fabrikaları devamlı denetlemiş, sıkıntılı gördüğü durumlarda fabrikaların verimliliği arttırmak adına ekonomik, teknik, idari tedbirler almalarını, işçilerine verimli çalışmaları için maddi ve manevi teşvik primi vermelerini, işin icap ettirdiklerini daima ön planda tutmalarını, işçilerinin geçimini denetlemelerini sağlamak adına kararname çıkarmıştır (BCA, 030-10-172-191-4).

1.3.3. Sümerbank'ın Devraldığı Fabrikalar

Sümerbank hem tekstil, hem de tekstil dışı girişimlerde bulunmuştur. Kuruluşundan sonra birçok fabrika devralmış ya da yeni kuruluşlara ortak olmuştur. Sümerbank'ın kuruluşundan sonra devraldığı ve Osmanlı döneminin de ilk fabrikaları, Defterdar (Feshane) Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası, Hereke Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasıdır.

1.3.3.1. Feshane (Defterdar) Fabrikası

Osmanlı Döneminde kurulan ilk fabrikalardandır. Başlangıçta yalnızca fes ören bu imalathane, daha sonraları aba ve halı tezgâhlarının gelmesiyle dokumacılığa başlamıştır (Toprak, 1988: 21). 1843-1852 dönemlerinde İngiltere, Fransa ve Belçika'dan getirilen buhar makineleri ve buhar gücüyle çalışan iplik, dokuma ve apre makineleri ile imalathane dokuma fabrikasına dönüşmüştür. Fabrika 19 yüzyıldan 1921'e kadar Levazımatı Umumiyeti Askeriye emrinde, bu tarihten 1923'e kadar İstanbul Fabrikaları Umum Müdürlüğü Emrine 1925 yılı sonuna kadar da Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü emrinde hizmet etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla da TSMB'ye banka kapatılınca DSO'ne son olarak da Sümerbank'a devredilmiştir (Aytemur, 2010: 184). Fabrika 1 Nisan 1937'de kurulan "Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları T.A.Ş. nin bünyesine dahil olmuştur (Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank, 1973:4).

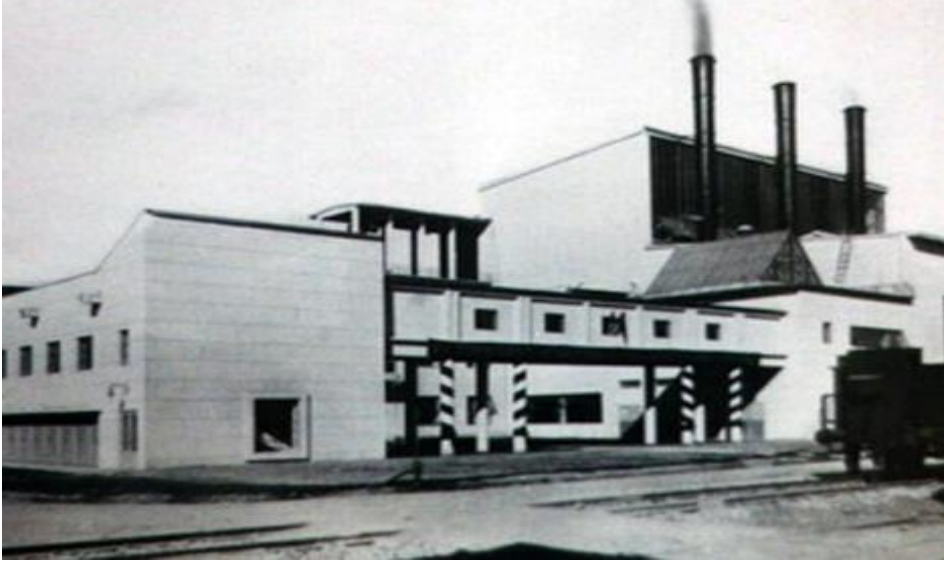

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 1.1. Feshane Fabrikasından bir görünüş

1.3.3.2. Bakırköy Bez Fabrikası (Basmane)

1850 yılında Barutçu başı Ohannes tarafından kurulan bu fabrikada önceleri yalnızca dokuma üretilmiş ve el kalıplarıyla basma yapılmıştır. Sonraları Basmahane'nin iplikhanesi de kurulmuş ve iplik ihtiyacını kendisi karşılamıştır. Ayrıca fabrikada çadır ve Amerikan bezi üretimi de yapılmıştır. Zamanla yabancı ustalara gerek kalmayınca, yerli sanatkârların eline verilen fabrikada, Asker ihtiyacını karşılayan kaput bezi, çamaşırlık yanında sonradan getirilen el tezgahlarıyla Bursa Havluları, peştemallar, yemek peçeteleri, sofrta örtüleri, bürümcük peşkirler, sedir örtüleri ve perdelik bezler de üretilmiştir(Toprak, 1988: 15).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 1.2. Bakırköy Bez Fabrikasından bir görünüm

Fabrika 1921 yılında Feshane Fabrikası ile önce İstanbul Fabrikaları Umum Müdürlüğü'ne, 1923'te Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'ne, 1925'te TSMB'ye, 1932'DSO'ya son olarak da 1933'de Sümerbank'a devredilmiştir. I. Sanayi Programı kapsamında yeni makineler eklenen fabrika, binanın eskiliği ve makinelerin yeni oluşu tezatına rağmen, iplik sanayinin gelişmesinde rehber olmuştur (Aytemur, 2010: 185).

1.3.3.3. Hereke Yünlü ve İplikli Dokuma Fabrikası

1840'lı yıllarda Hereke'de kurulan Fabrikada 50 pamuklu ve 25 ipekli canfes tezgâhı bulunmaktaydı. 1891'de halı üretimine geçilmiş Gördes ve Demirci halıları dokunmuş, daha sonra çuha imalathanesi, fes imalathanesi ve yünlü dokuma kısmı da açılmıştır. Bu yeni makineler ve tezgâhlarla yeni imalatlar yapılmıştır.

Bu fabrika da 1933 senesinde Sümerbank'a devredilmiş, uzun yıllar en iyi kadın ve erkek kumaşları bu fabrikada üretilmiştir.

1.3.3.4.Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası

1800'lerin başında Beykoz nehrinde su değirmenlerinin çarhlarından yararlanılarak bir debbağhane kurulmuş bu debbağhane 1810'da devlete verilmiştir. Burada deri üretimi, kundura imalatı yapılmış zamanla kundura üretimi arttırılan üretilen kundura günde 1000 çifte çıkarıldı. I.Dünya Savaşı sırasında ordunun deri ve kundura ihtiyacını büyük ölçüde bu fabrika karşılamıştır.

Bu fabrika Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne çalıştırılmış, 1925'te TSMB'ye devredilmiş, DSO kurulunca Ofis'e 1933'te de Sümerbank'a devredilmişti. Sümerbank bünyesinde Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları Türk Anonim Şirketi ismiyle çalışmalarını sürdürmüş ve bu dönemde "Budapeşte'den Türkiye'ye uzanan memleketlerin en büyük, en son sistem deri ve kundura fabrikası" olmuştur (Aytemur, 2010:186).

Görüldüğü gibi sonradan Sümerbank'ın kuruluş mal varlığını oluşturacak bu fabrikalar, Osmanlı Döneminde ordu ve Sarayın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik dokuma ve deri fabrikalarıdır.

1914 yılında Beykoz Kundura Fabrikası

Kaynak: Osmanlı Devleti'nde Fabrikalar, www.belgelerlegercektarih.com

Fotoğraf 1.3. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikasından bir görünüm

1.3.4. Sümerbank Tarafından Kurulan Devlet İşletmeleri

Devrolunan bu fabrikalar haricinde 10 yeni fabrika kurulmuştur. Kayseri Bez Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Basma Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Malatya Bez ve İplik Fabrikası, Bünyan Fabrikası, Isparta Fabrikası, Gemlik Sungipek Fabrikası, Kastamonu Kendir Sanayi, Halkapınar Dokuma Fabrikası, bu fabrikalardır (Toprak, 1988: 39-47).

I. Beş Yıllık Kalkınma Planı gereğince gerçekleştirilmesi planlanan projeler arasında Sümerbank'a dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayileri olmak üzere beş sektörde yatırım görevi verilmiştir. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın öngördüğü projeleri büyük ölçüde gerçekleştiren Sümerbank, planlı sanayileşmenin gerçekleştirilmesinde önemli bir gelişim olmuştur.

1.3.4.1. Pamuklu Sanayi ve İşletmeleri

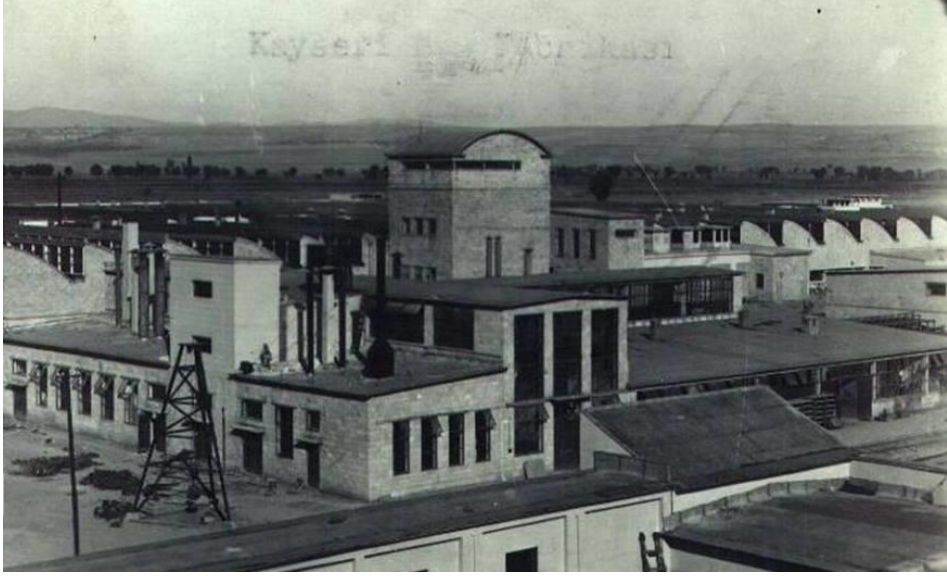
Bu işletmelerden yalnızca Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası devralınmış, Bu işletmenin modernizasyonunun sağlanması dışında 17 pamuklu, 1 kendir ve sisal iplik dokuma fabrikası kurulmuştur. Sümerbank'ın 12 işletmesinin 3'ü basma kombinası, 5'i terbiye kombinası, 3'ü iplik dokuma kombinası, 1'i pamuk çırçır ve presleme fabrikasıdır. İdaresi Sümerbank'a ait 6 iştirakinin ise 3'ü terbiye kombinası, 3'ü de iplik fabrikasıdır. (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:19) 1972'deki verilere göre Sümerbank'ın bu alanındaki toplam üretim miktarı 246 milyon metre pamuklu dokuma olup, bunun 89 milyon metresi basma imalatıdır. Üretilen mallar pazarlaması Sümerbank Mağazalarında yapılmakla beraber fabrikadan da satılmıştır (Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank, 1973:20-24).

Bu fabrikalarda metrelerce mal üretilmekte olması pamuğun mamul madde haline dönüşümünü sağlamak suretiyle ülke ekonomisine büyük katkılar sağlamıştır. Kurulan bu Pamuklu Sanayi Müesseselerine ayrı ayrı göz atmak doğru olacaktır.

1.3.4.2. Kayseri Bez Fabrikası

I. Beş yıllık Sanayi Planı'nın kombine halinde öngördüğü ilk pamuklu tesisi Kayseri Bez Fabrikasıydı. Bu fabrika Sovyet kredisiyle kurulmuş ve makineleri Sovyetler Birliği'nden getirilmişti. Ancak inşaat ilerinin tamamıyla

Türk İŒi ve mühendislerini tarafından yapılmıŒtı. 16 Eylül 1936'da iŒletmeye açılan fabrika, 32.520 iĒ ve 1028 dokuma tezgahına sahipti. Fabrika evirici gücünü kendi buhar türbinlerinden elde etmiŒtir. Burada üretilen iplikler ile halıcılık, pazen, perdelik, mobilyalık kalın dokuma üretiminde kullanılmıŒtır (Toprak, 1988: 38). Kayseri Pamuklu tekstil sanayinin ilk kuruluŒ günlerine rastlaması dolayısıyla yurt ekonomisinin ve bir sanayi kolunun geliŒmesine geniŒ lde yardımcı olmuŒtur. İŒletmede üretilen mamullerin ham maddesi, pamuktur.

Kaynak: İlhan den ArŒivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

FotoĒraf 1.4. Kayseri Bez Fabrikasının genel görünümü

1950 yılında Adana Bez Fabrikası 1968 yılında da MaraŒ Pamuklu Sanayi T.A.Œ. müessese bünyesine katılmıŒtır. (Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank, 1973:31) Fabrikanın iŒilere kolaylık saĒlayacak Sosyal tesisleri de bulunmaktadır.

1.3.4.3. EreĒli Bez Fabrikası

20 Ekim 1934 senesinde temelleri atılan fabrika,4 Nisan 1937 tarihinde aılmıŒtır. Temel atma töreninde İsmet İnönü “kutlu bir teŒebbs için toplandıklarımı” sylemiŒ, “EreĒli Bez Fabrikası ince bez için kuruluyor 15.000 iĒ ve 250 tezgahla alıŒacak bu fabrika pamuk ekicilere 7.000 balya isteyen yeni bir mŒteri olacaktır. Verilen rakamlar, harcanacak paranın miktarı teŒebbsn

ehemmiyetini anlatmaya yetecek düzeydedir. Bu fabrika ile memleketin ekonomik varlığı hissedilecek surette kuvvetlenecek ve zenginleşecektir” cümleleriyle fabrikanın açılış amacını ifade etmiştir. (Toprak, 1988: 179) Fabrikada ayrıca, kasar, top boyama, iplik boyama, apre birimleri de mevcuttur. Bunlardan farklı olarak fabrikada dokuma fabrikalarının nişasta gereğini karşılamak için nişasta fabrikası da kurulmuştur. 1956 yılında fabrikaya dikiş ipliği ünitesi de eklenmiştir. Belli başlı üretim tipleri; hasse, opel, poplin, saten, pijamalık, pamuk ipliği ve dikiş ipliğidir. Bu fabrikada da işçilere sağlanan sosyal tesisleri görmek mümkündür.

1.3.4.4. Nazilli Basma Fabrikası

Bu fabrika da I. Sanayi Planı'nın öngördüğü fabrikalardan biridir. Ülkede geniş çapta kurulan ilk basma fabrikasıdır. Basma makineleri ve bir kısım terbiye makineleri hariç diğer tüm makine, türbin ve kazanları Sovyet kredisiyle Sovyetler Birliği'nden getirilmiştir. 9 Ekim 1937'de faaliyete geçen Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda çırçır, iplik, dokuma ve basma kısımları birer fabrika halindedir ve birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Başlıca mamulleri arasında da halk tipi ince basma, tobralko ve pazen bulunmaktadır. Fabrika üretimde öyle ileri gitmiştir ki bununla ilgili olarak “Mançester Nazilli'nin ortasına gelmiştir, böyle bir fabrikanın bir eşine ancak Mançester de rastlanır” ifadeleri kullanılmıştır (Aytemur, 2010: 190). bunların yanında halka yararlı olabilmesi açısından fabrikada altı ayda bir ıskarta basma dağıtılmıştır. Fabrikanın malları gerek bezinin dayanıklı olması, gerekse boyalarının akmam ve solmaması ile hem köylüler hem de şehirliler tarafından tercih edilmiştir. Bu sayede de halkın giyim zevki artmıştır (Güneş, 2007: 967). Nazilli Basma Fabrikası sayesinde ekonomik canlılığını yakalayan (Öreoğlu ve Palabıyık, 2004: 98) Nazilli'de fabrika kurulmadan önce, sıtma, yoksulluk ve tarımda düşük verimli bir yapı hakimken fabrika kurulduktan sonra, burası önemli bir yerleşim yeri haline gelmiştir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 1.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının genel görünümü

1.3.4.5. Karabük Demir ve Çelik Fabrikası

3 Nisan 1937’de açılan ve İngiliz Brassert firmasına ihalesi verilen fabrika için İnönü, kurulacak fabrika fennin en son terakkilerini ve en son icatlarını ihtiva edecek, en kuvvetli müessesedir” demiştir. Fabrika için Karabük’ün seçilme nedenleri de buranın maden kömür havzalarına yakınlığı, demiryolu güzergahı üzerinde oluşu, yörenin işçi yerleşmesine uygun oluşu ve jeolojik bakımdan ağır endüstri kuruluşuna elverişli oluşuydu.9 Eylül 1938’de işletmeye açılan Karabük Fabrikası ülkede sadece inşaatlarda kullanılan klasik demir ve çelik üreten bir kuruluş olmayıp aynı zamanda önemli mühendislik mamulleri üreten kısaca “Fabrikalar kuran fabrika” niteliğinde bir kuruluştur (Taştan, 2003: 487-502).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 1.6. Karabük Demir ve Çelik Fabrikasından bir görünüm

1.3.4.6. Bursa Merinos Fabrikası ve Gemlik Suni İpek Fabrikası

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planlaması'nın öngörüsü ile yün ipliği fabrikası Bursa'da kuruldu. Merinos fabrikası 2 Şubat 1938 günü işletmeye açıldı. Fabrikanın kuruluş amacı, yünlü kumaş piyasasında çok aranan kamgarn iğliğinin ülkede üretmek, yurt içinde buna bağlı sanayi dallarının gelişmesini sağlamak, iç piyasada kullanılan kamgarn ipliklerinin fazlasını ihraç etmek, gümrük vergilerini arttırarak kurulan yeni sanayinin korunması ile dışa bağımlılıktan kurtulmaktır(Zeybekoğlu, 2002: 62) .

Ancak, Merinos cinsi koyun yetiştiren başlıca ülkeler Avustralya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Sovyetler Birliği idi. Bursa çevresinde Merinos koyunu yetiştirme yolunda girişimlerde bulunulsa da fabrikanın ihtiyaçları karşılanamamıştır. Bu fabrikanın hammadde ve mamullerinin nakliyatı diğer fabrikalardan farklı olarak kara yolu ile yapılmıştır. Fabrikada başlangıçta katlama iği ve eğirmeler bulunurken daha sonra İngiliz sistemi kamgarn da tesis edilmiş, bunun dışında dokumahane ve apre makineleri de fabrikaya eklenmiştir(Toprak, 1988: 42).

1 Ocak 1938'de işletmeye açılan Gemlik Fabrikası da dokuma tekniğine getirdiği yenilikle Bursa ipekli dokuma sanayinde önemli bir dönüşümü

gerçekleştirmiştir. Dokumacılık teknolojisi bu fabrikada uygulanmaya başlamış ve Bursa’da daha sonraları kurulacak entegre (Aytemur, 2010: 192) tesisler için birer örnek olmuşlardır.

Kaynak: Atatürk’ün Fabrikaları <http://cumhuriyettarihimiz.blogspot.com.tr>

Fotoğraf 1.7. Bursa Merinos Fabrikasından bir görünüm

I. Sanayi Planı ile I. Kâğıt Fabrikası ve Selüloz Fabrikası’nın kuruluş görevi de Sümerbank’a verilmiştir (Toprak, 2010:73). İzmit Fabrikası başlardaki başarısız denemeler sonrasında, yurtdışında incelemeler yapılmış ve 6 Kasım 1936’da Selüloz Fabrikası faaliyete geçmiştir.

Bu yatırımların dışında otaklık yoluyla kurulan Malatya Bez Fabrikası, 1939 yılında hisselerin tamamının alınmasıyla Sümerbank’a geçmiş, programda öngörülen diğer yatırımlar da çeşitli değişiklik ve eklemelerle birlikte 1940’ların sonunda bitmiştir. Bu bağlamda II. Kağıt Fabrikası 1944, Selüloz fabrikası da 1945 yılında faaliyete başlarken, kimya sanayi yatırımları da 1945’de tamamlanmıştır. Kastamonu kendir soyma tesisatı 1947 yılında işleme açılmış ve sanayi programına dahil olmamasına rağmen ihtiyaç sebebiyle kurulmasına karar verilen kaolin fabrikası da 1941 yılında faaliyete geçmiştir.

Sanayi kolunda çalışan fabrikalar gruplar haline getirilmiş, örneğin, Bakırköy Bez Fabrikası 30 Nisan 1936 tarihinden itibaren Bakırköy Bez ve Mensucat Fabrikaları T.A.Ş.bağlı olarak işletilmiştir. Sümerbank tarafından kurulan Kayseri, Ereğli, Nazilli fabrikalarının idareleri de bu şirkete devrolunmuş ve bunlar, Sümerbank, Pamuklu Dokuma ve Pamuk İpliği Fabrikaları adını almıştır. Sanayi ve Maadin Bankası'ndan devrolunan Defterdar ve Hereke Fabrikaları da 1 Nisan 1937 tarihinde, Sümerbank Birleşik Yün İpliği ve Yünlü Dokuma Fabrikaları T.A.Ş bünyesine verilmiştir (Öreoğlu ve Palabıyık, 2004: 33).

1933 yılında, Defterdar, Hereke, Bakırköy ve Beykoz fabrikalarının ürünlerini satmak için Yerli Mallar Pazarı kurulmuştur. 1934'te ise Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müdürlüğü adını almıştır. 1938'de Sümerbank Yerli Mallar Pazarları Müessesesi'ne dönüşmüş, 1946'da Sümerbank İplik ve Dokuma Fabrikaları Müessesesi'ne devredilmiştir. Türkiye genelinde satış mağazaları açılmış, Ülkenin dört bir yanına dağılmış, büyük bir alım-satım ağı kurulmuştur. Bu mağazalar buldukları yerlerde halka doğrudan doğruya perakende satış yapmış ya da belirli manifaturalara mal vererek dağıtım merkezi görevini yerine getirmiştir(Toprak, 1988:55). Bu sayede üretilen mallar Türkiye'nin her bir ucundaki köylere kadar ulaşmış, böylece Sümerbank bu faaliyetiyle de Türk ekonomisini üzerinde etkin bir rol oynamıştır.

1.3.5. Fabrikaların Özellikleri

Sümerbank'ın yatırımlarına başladığı fabrikaların açılışı öngörülen süreden uzun sürse de dönem koşullarına bakıldığında bu süre hızlı ve başarılı sayılabilir. İşletmeler hemen hemen her bölgede açılmış, bunun yanında bölgeler şehir merkezleri dışında da işletmeler kurularak, bölgesel kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır. Yatırımlar için yabancı uzmanların da önerileri dikkate alınmış, özellikle Amerikalı ve Sovyet uzmanlara danışılmıştır.

Sümerbank yatırımları ile kurulan fabrikalar dönemin ölçütlerine göre geniş kapsamdadır. Örneğin Kayseri Fabrikası yedi kısımdan meydana gelmektedir. Aynı şekilde Nazilli ve Ereğli Fabrikaları da geniş hacimli (Tuna, 2009: 222) işletmeler olarak meydana getirilmiştir.

Sümerbank Kalkınma Planı ve Yıllık programlarıyla Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kendisine verilen görevler çerçevesinde gerçekleştirdiği, tesis

kurma, kapasite arttırma, idame yenileme yatırımları, pazarlama ve bankacılık faaliyetlerini başarıyla sürdürmüş, Sanayileşen Türkiye'nin belkemiğini oluşturan temel üretim birimleri Sümerbank tarafından faaliyete sokulmuştur. Özel kesimin tecrübesiz deneyimlerle kapanmaya yüz tuttuğu bu dönemde Sümerbank, devletin yükünü azaltmış ve sanayileşmenin öncülüğünü yapmıştır. Kuruldukları bölgede iş gücünü çevre bölgelerden karşılayan fabrikalar, bu bölgelerin nüfusunu arttırmış ve kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Fabrikaların hammadde ve işgücüne yakınlığı, üretilen malların dağıtım olanakları yanında bu bölgelere istihdam getirmeleri ve askeri olarak savunma olanaklarının yüksek olduğu bölgelere kurulmaları da önemlidir. Fabrikaların kurulduğu bölgelerde dikkat edilen bir hususta Demiryollarına yakın yerlerin seçilmesidir. Böylece işçi ve üretilen malların ulaşımı kolaylıkla sağlanmıştır. Bunun dışında fabrikalar yalnızca ekonomik katkılar sağlamamış, hem işçilere hem de bölge halkına hizmetler sağlamışlardır. Fabrikalar sahip oldukları elektrik santralleriyle bölgenin elektrik ihtiyacını karşılamışlardır. Ayrıca sahip oldukları hastanelerle de sağlık hizmetleri vermişlerdir. Fabrikalardan önce hastalara hizmet edecek bir hastane yokken, kurumların bünyesindeki sağlık birimi ve hizmetleri ile bölge halkı pek çok hastalığa karşı tedavi imkanı bulmuşlardır. Çalışanlara servis, bir öğün ücretsiz yemek, evlilik, çocuk ve ölüm yardımları, kıyafet yardımları yapılmıştır. İşçiler yalnızca iş konusunda eğitilmemiş, okuma- yazma kursları kütüphaneler ile kültür hizmetleri de sunmuşlardır. Çalışanların çocukları fabrikanın kreş ve okullarında okumuş, ayrıca fabrika içindeki marketler de çalışanların ihtiyacını daha uygun fiyatlarla karşılamasını sağlamıştır.

Fabrikaların insan faktörünün değerlendirilmesi yalnızca hizmetlerle sınırlı kalmamış, çalışanların iş dışı kalan zamanları da düşünülmüştür. Sinema ve kütüphaneler, fabrika çalışanlarından oluşan amatör tiyatro toplulukları, çok amaçlı salonlarda düzenlenen balolar ile halka kültürel hizmetler sunulmuştur. Bu aktivitelerle insanlar bir araya gelerek sosyal yaşantı içinde yerlerini almışlardır. Kültürel gelişmelere destek sağlayan bir diğer örnek de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'na bağlı olarak Sümer adıyla kurulan, "Halk Evi" gösterilebilir. Bir fabrika ve o fabrikadaki insanların sosyal ve kültürel alanda eğitilmesi için Türkiye'de açılan ilk ve tek halkevidir. Burada faaliyet gösteren işçilerin büyük çoğunluğu fabrikadaki işçilerden oluşmaktaydı. Halkevinin fabrika içinde bir temsil grubu ve oyunları sergilemek amacıyla bir sahnesi bulunmaktaydı. Bu grup belirli zamanlarda Nazilli ve çevrelerinde gösteriler düzenleyerek tiyatronun

Nazilli’de tanıtılmasında ve sevdirmesinde önemli rol oynamıştır. Fabrikada daha 1930’lu yılların sonlarında da çalışanlar arasında büyük bir müzik grubu oluşturulmuş, klasik müzik formlarını seslendiren grup Nazilli, Aydın ve Denizli’de konserler vermiştir (Güneş, 2007: 963). Fabrikaların sahip olduğu yeşil alanlar, insanların bir araya gelerek zaman geçirdikleri yerlerden biri olmuştur.

Fabrikalarda çeşitli spor faaliyetleri de yapılmıştır. Yüzme havuzları, golf sahaları, paten pistleri, tenis kortları, futbol sahaları çalışanların diledikleri spor dalında uğraş göstermelerine olanak tanımıştır. Örneğin; Nazilli Basma Fabrikası’ndaki futbol sahası, ızgara zeminli olup, dönemin en gelişmiş sahalarından biridir.1937’de lacivert-beyaz renkleriyle kurulan Sümerspor (Dilek, 2006:96) futbol, atletizm, voleybol, basketbol, bisiklet, güreş, boks branşlarındaki faaliyetleri ile kısa sürede Nazilli’nin ve bölgenin spor merkezi haline gelmiştir.

Fabrikalarda barınma ihtiyacı karşılanması amacıyla lojmanlar inşa edilmiştir. Bu lojmanlar, fabrika arazisine bitişik konumda, yoğun bir yeşil doku içinde ve genelde gridal bir yerleşim sistemine göre inşa edilmişlerdir. Genelde tek katlı yığma yapılar halinde olan Lojmanlar Türkiye’de ilk toplu konut örnekleridir. Bekâr işçiler içinde pavyon tarzı barınma biçimi oluşturulmuştur. Bunlar genelde iki katlı bir koridor etrafına dizilen tek kişilik odalardan oluşan lineer yapılardır. Ayrıca çalışanlar ihtiyaçlarına göre kooperatifler kurarak, fabrika çevresinde yeni mahalleler oluşturmuşlardır. Daha sonra buralar yerleşim birimi haline getirilmiş, etrafındaki fabrikaya göre çeşitli isimler almışlardır (Sümer Mahallesi, Şeker Mahallesi, vb).

Bu bağlamda Fabrikalar, yalnızca üretim yeri olarak değerlendirilmemelidir. Ekonomik faaliyetlerin yanında, planlamaları, mekansal oluşumları ve ayrıca kuruldukları bölgede yaşayan ve fabrikada çalışan insan faktörü olarak ele alındıklarında sosyal yaşantıya önemli katkıları olmuştur. Halk tarımsal üretimden çıkmış, sanayi üretimine geçmiş, böylelikle sanayi üretimi gereklerini yerine getirecek kurallara uymaya başlamışlardır. Fabrikaların buldukları yerlerde olan nüfus artışı insanların fabrikadaki faaliyetlere katılarak sosyalleşmesine, geleneksel kent dokusundan çıkılarak planlanmış mekanlarda yaşanmaya başlanmasına, kadınların da iş yaşantısı sebebiyle sosyal yaşama karışmalarına olanak sağlamıştır.(Güneş, 2007:962-964) Fabrikalar getirdikleri deneyim ve sermaye birikimi ile özel girişimler için de itici güç haline gelmiştir.

Üretilen malların ülke içinde dağılımı ile geniş bir alım satım ağı kurulmuş böylece yurdun her bir köşesine ulaştırılması sağlanmıştır. Fabrikalarda üretilen ürünler yalnızca Türkiye’de tüketilmemiş, çeşitli ülkelere de ihraç edilmiştir. Dönem şartları açısından dışa kapalı ekonomik sistem uygulanmış olsa da Anadolu’da tarımsal yapının çözülüp sanayi üretimine geçilmesi, kapitalist dünya pazarına entegre olma yolunda ilk adımdır.

1.4. Türk-Sovyet Münasebetleri

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türk Sovyet ilişkilerini anlamak için devletlerin bu dönemdeki siyasi durumlarını bilmek faydalı olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti gibi Sovyetler birliği de I. Dünya Savaşı’ndan yenik ayrılmış bir devlettir. Bunun yanında her iki devlet de emperyalist güçlere karşı savaş veriyordu. Kemalist hareketin ilk günlerinden itibaren iki devlet emperyalizm müdahalesine karşı giriştiği ortak mücadele ile bir araya gelmiş, (Lewis, 2011:380) Türk Sovyet dostane ilişkiler başlamıştı. TBMM 5 Mayıs 1920’de yaptığı toplantıda müttefiklere ve Yunanlara karşı, Türkiye’nin yalnız kalmaması gerektiğine dair karar almıştı (Gönlübol, 1996:19). Bunun için en uygun devlet de Türkiye Cumhuriyeti gibi, Batılı devletlerin tehdidi altında bulunan Sovyetler’dir. Bu amaçla 11 Mayıs 1920’de Sovyetler Birliği ile bir anlaşma yapmak için, Ankara hükümeti, Moskova’ya bir temsilci heyeti gönderdi. Heyet Başkanı dönemin Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey’dir. Böylece Sovyetlerle ilk defa resmi olarak ilişkiler başlıyordu. Bekir Sami Bey’in amacı hem bir dostluk antlaşması yapmak hem de her türlü para ve malzeme yardımını temin etmektir. Aslında bu gelişmeden birkaç ay önce Mustafa Kemal, 26 Nisan 1920’de Lenin’e bir mektup göndermişti. Atatürk bu mektupta, Ankara ve Moskova arasındaki ilişkilerin başlamasını, askeri ve siyasi bir ittifakın oluşturulmasını istemiştir. Sovyet Dış İşleri Bakanı Çiçerin tarafından 3 Haziran’da bu mektuba bir cevap verilmiş, Çiçerin, TBMM’yi tanıdığını bildirmiş ancak bir ittifaktan söz etmemiştir (Yerasimos,2000:235) .

Bekir Sami Bey başkanlığında Moskova’ya giden heyetin buradaki ziyaretleri kolay geçmemiş, görüşmeler aylarca devam etmiştir (Gönlübol, 1996:20). 19 Temmuz’da Moskova’ya varan heyet 24 Temmuz’da Rus Hariciye Komiseri Çiçerin ve Hariciye Müsteşarı Karahan ile görüşmüş ve bu görüşmeler nihayetinde 24 Ağustos 1920’de Türk heyeti ve Sovyetler arasında bir antlaşma tasarısı belirlenmiş, ancak bu antlaşma Kafkas cephesindeki çatışmalar dolayısıyla

7 ay sonra imzalanabilmiştir. Bunun yanında, görüşmeler iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde Anadolu'nun Batı kesiminde Yunan işgali başlamış, Türk ordusunun cephede gösterdiği başarılar sayesinde TBMM'nin de prestiji artmıştı (Butur, 2008:3). Batıda çatışmalar devam ederken Sovyetler Birliği, Ankara temsilcisi Budu Merdivani'yi 19 Şubat 1921'de Ankara'ya göndermiştir. Mustafa Kemal tarafından bu olaydan daha önce Moskova'ya gönderilen Ali Fuat Cebesoy da Sovyet yetkilileri ile görüşmeye başlamıştır. Nihayetinde Türk heyeti Moskova'ya gittiği sekizinci ayın sonunda 16 Mart 1921'de Türk Sovyet Dostluk antlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre, Sovyetler Sevr'i reddetmiş, bununla beraber, Misak-ı Milli'yi tanımış, milli mücadele sırasında büyük ölçülerde maddi yardımda bulunmuştur. Lozan görüşmelerinde de Rusya Türkiye'den yana bir politika sergilemiştir. Musul anlaşmazlığı ile İngiltere ve Batı grubunun tutumu da ülkeyi Rusya'ya yönelten bir diğer sebep olmuştur (Lewis, 2011:380). İki devlet arasındaki yakınlaşma 1925'te Türk-Rus Dostluk Antlaşması ile iyice artmıştır. Anlaşmaya üç protokol eklidir. Birincisi; Tarafların öteki devletlerle her türlü ilişkilerinde serbest olacağı üzerinedir. İkincisi; Taraflar birbirlerine karşı, parasal ve ekonomik antlaşmalara da katılmayacaklardı. Üçüncüsü; Taraflar arasında çözümlenemeyen anlaşmazlıkların, çözüm yöntemlerini bulmak için, görüşmelere girişeceklerdir (Butur, 2008:4).

Bu dönemde SSCB ve Türkiye arasında ticari ilişkilerde bazı sıkıntılar görülmüşse de sorunlar görüşülmüş ve 1927'de yeni bir antlaşma daha imzalanmıştır. 1925'te yapılan anlaşmadan sonra Türkiye ve Sovyetler arasındaki yakınlaşma devam etmiş, ancak ekonomik ilişkilerde bir takım sıkıntılar görülmüştür. Sovyetlerin Türkiye'den alınan mallara tedbirler koymasına Odessa Limanında Türk mallarına giriş izni verilmesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu konuda Çiçerin ile Tevfik Rüştü Aras'ın görüşmeleri kolay geçmemiş istenilen sonuca da varılamamıştır. (Gönlübol 1996:79). Karşılaşılan diğer sorunlar, Sovyetlerin Türk mallarını ithal etmek istemesi ve Türkiye'deki Sovyet Ticaret temsilcilerinin ayrıcalıklar istemesiydi. Bu gelişmeleri çözümlmek için 11 Mart 1927'de bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya rağmen iktisadi alanda çatışmalar görülse de iki devlet birbirlerine desteğe devam etmiştir (Butur, 2008:5).

1928'de Türk Sovyet ilişkiler devam etmiş ancak Türkiye'nin Batılı devletlerle zaman zaman kurduğu temaslar Rusya'yı endişelendirmiştir. Fransa Dışişleri Bakanı Briand olmalı ve ABD Dışişleri Bakanı Kellogg tarafından

hazırlanan 27 Ağustos 1928 tarihli Birand-Kellog Paktına Türkiye ve Rusya da çağrılmıştı. Bu pakt savaşın milli bir siyaset aracı olarak kullanılmamasını öngörüyordu (Gürün,1983:48).31 Ağustos 1928’de Rusya, 8 Eylül 1928’de Türkiye bu pakta katıldı. Rusya bu paktın Doğu Avrupa ülkelerince de yürürlüğe girmesini sağlamak adına 9 Şubat 1929’da Litvinof Protokol’ünü imzalamış protokole 1 Nisan 1929’da Türkiye’de katılmıştır. Bu olay iki ülkenin yakınlaşmasında etkisi olan bir diğer gelişme olmuştur.

1923-1930 senesinde Türkiye Sovyetlerle dostane ilişkiler kurmuş bunun yanında 1930’ların sonlarına doğru Batı’lı ülkelerle de sorunlar büyük ölçüde çözmüştür. Bu durumdan endişe duyan Sovyetler Birliği ilişkileri pekiştirmek için, Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı yardımcısı Karahan, 12 Aralık 1928’de İstanbul’u ve ertesi gün de Ankara’yı ziyaret etmiştir. Karahan ve Tefvik Rüştü Aras, 17 Aralık 1929 tarihinde, 1925 yılında yapılan tarafsızlık antlaşmasını teyit eden ve 2 yıl uzatan bir protokol imzalamıştır (Gönlübol, 1996:81).

1.4.1. 1930’lu Yıllarda Türk Sovyet İlişkileri

1930’lu yıllarda Türkiye dış ilişkilerde Sovyet unsurunu tek dayanak olarak görmekten çıkmıştır. Ancak ilişkiler tam anlamıyla kopmuş da değildir(Gönlübol, 1996:108).24 Eylül 1930’da Dış İşleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, Rusya’ya geziye çıkmış ve burada büyük bir merasimle karşılanmıştır. Aras’ı burada Sovyet Hariciye Komiseri Litvinof ile Muavini Karahan karşılamıştır. Aras Rusya’da istasyona indiğinde istasyon civarındaki halk da kendisini büyük bir ilgi ve coşkuyla karşılamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 6, 25 Eylül 1930:3). Tefvik Rüştü Bey şerefine Litvinof ve Sovyet Meclis Başkanı Rikof tarafından büyü bir balo hazırlanmış ve daha sonra M. Rikof ile Aras, resmi görüşmede bulunmuştur. Litvinof, Aras’ı karşılamaktan son derece memnun olduğunu ve Aras’ın on seneden beri devam eden Türk-Sovyet dostluğunun gelişmesindeki katkısını dile getirmiş, “Dostluğumuz Rus Sovyet Hükümetinin ve Türkiye’nin hep birlikte cihan emperyalizmine karşı mücadele ettiği andan başlamış, bu dostluk elbirliğiyle devam ettirilmiştir. Türkiye ve Sovyet Hükümetlerinin menfaatini tehdit edecek her türlü uluslararası olaya karşı dikkatli davranmak gerekmektedir” Diyerek Rusya’nın daha önceki gelişine nazaran oldukça geliştiğini belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 6, 26 Eylül 1930:3). 3-4 Ekim 1930’da Rus filosu Türkiye’ye gelmiş, filoyu elçilik ve deniz kumandanlığı namına Rauf Bey karşılamıştır. Filoya başkanlık eden Sovyetler Karadeniz Filosu

Kumandanı Çeltinga İstanbul Valisi Muhittin Bey'i ve 11. Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa'yı ziyaret etmiştir. Rus Konsolosluğunda kendilerine verilen ziyafetin ardından İstanbul'un belirli yerlerini gezen filo, 5 Ekim'de şehirden ayrılırken ve burada buldukları süre zarfında kendilerine gösterilen ilgiden dolayı teşekkürlerini sunmuş memnuniyetlerini dile getirmişlerdir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8,4-5 Teşrin-i Evvel 1930/ 4-5 Ekim 1930:3). Filodan iki gemi ve denizaltı İstanbul'da kalmış ve burada deniz lisesini gezmişlerdir. 1930'da Türkiye ve Sovyetler ile ticari ilişkiler daha da arttı. Sovyet Ticaret Mümessili Soksovi raporunda son 3 yılda Türkiye ile ticaretin arttığını ve savaştan önce Türkiye'ye tarım ürünleri gönderilirken artık mamul ve yarı mamul sanayi mallarının ihracı edildiğinden bahsetmektedir. 1931 yılında ki birdiğör önemli olay da, Türkiye ile Sovyetler Birliğı arasında imzalanan Karadeniz ve ona bitişik denizlerde Deniz Kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokol idi (Butur, 2008 :8). Protokol Ankara'da 17 Mart 1931 tarihinde Sovyetler Birliğinin Ankara Sefiri Suriç ile Tevfik Rüştü bey arasında imzalanmıştı. 1931 senesinde Türk-Sovyet yakınlığı devam etmekte dahası ilişkiler daha sıcak görüşmektedir. ABD'nin Rus-ABD ticaretini kolaylaştırmak için Türkiye Cumhuriyeti ile konsolosluklarını kullanması bu yakınlığı göstermektedir (Tunçay, 2009:91). 1931 senesi Ekim ayında Türkiye'ye bir ziyarette bulunan Litvinof'u Tevfik Rüştü Aras karşılamış Litvinof öğleden sonra da Atatürk ile görüşmüştür. Bu ziyaretin temel sebebi Batılı devletler görüşmeye başlayan Türkiye ile mevcut barışın teminiydi. Her iki devlet de barışı korumada oldukça kararlıydı. Çünkü Türkiye ve Sovyetler için barış yalnızca amaç değil bir nevi devletlerinin varlık sebebiydi. Aras İstanbul'da verdiği demeçte ülkesinde uygulanan beş yıllık kalkınma planı ile sanayileşme ve ticari manada elde edilen başarıların Türkiye'de de iktisadi yaşamda ilerlemeden başka bir sonuç doğurmayacağına değinmiştir. Dış İşleri Bakanı Aras Litvinof şerefine verdiği yemekte Litvinof'un gelişinden memnuniyetini belirtmiş, iki devletin dostane ilişkilerinden bahsetmiş, bunun yanında Türkiye ve Rusya'nın iktisadi ilişkilerini de genişletmek ve kuvvetlendirmekte hemfikir olduğunu bunun için kararlaştırılan ticaret anlaşmasıyla ilişkilerin yakında yeni bir gelişme göstereceğini bildirmiştir (Akşam Gazetesi, Yıl 13, 28 Teşrin-i Evvel 1931/ 28 Ekim 1931:3). Litvinof Aras'a cevaben iki devlet arasındaki barıştan hiçbir zaman endişe duyulmaması gerektiğini vurgulamış, *“İtilaf ve mütekabil emniyet! memleketlerimiz arasında mevcut ve siyasi olduğu kadar iktisadi de olan münasebetlerimizin sarsılmaz temeli bunlardır”* diyerek Türkiye ile Rusya dostluğunun mahiyetini ifade etmiştir. I. Beş yıllık Kalkınma Planı'nın Sovyet

ekonomisine olan etkisinden bahseden Litvinof ayrıca Atatürk ve İsmet İnönü'nün ülke yönetimindeki başarısının Sovyetlerle ilişkilerin gelişmesinde ve ekonomik manada ilişkilerin arttırılmasında son derece önemli olduğunu vurgulamıştır (Akşam Gazetesi, Yıl 13, 28 Teşrin-i Evvel 1931/ 28 Ekim 1931:3).

24 Nisan 1932'de Başbakan İsmet İnönü ve Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Litvinof'un daveti üzerine Rusya'ya bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret iki ülke arasında siyasi ve iktisadi münasebetlerin tekrar ele alınması için bir zemin hazırladı (Gönlübol 1996:108). İsmet İnönü burada Rusya'ya Balkan Antantı'nın Sovyetlere karşı kullanılmasına müsaade etmeyeceğini bildirmişti. Bunu "*Milletler Cemiyeti meselesini hallettim Rusya'nın Balkan Paktı hakkındaki kaygılarını ortadan kaldırdım*" cümleleriyle ifade etmiştir. Türkiye bu sayede Milletler Cemiyeti'ne girerken Rusya ile ilişkilerini de iyi tutmuştur. İnönü, Ziyaretin hemen öncesinde Anadolu gazetesi muhabirine verdiği demeçte iki ülkenin dostluğunun senelerden beri ciddi tecrübelerden geçtiğini ancak devletlerin birbirlerine sözünün ve itimatının geçtiğine vurgu yapmış, "*Dostlarımız ile yakından tanışma fırsatından ben ve arkadaşlarım çok memnun olacağım. Gurur ve memnuniyetle yola çıkıyorum*" ifadelerini kullanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 24Nisan 1932:4). Odessa'da oldukça kalabalık bir heyet tarafından karşılanan İsmet Paşa, burada ilk görüşmelerini yapmış, daha sonra Moskova'ya geçmiştir. İsmet paşa bu görüşmeler esnasında iki Sovyet Fabrikasını gezmiş ve Moskova'nın şehir olarak gelişimini yakından görmüştür. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 30 Nisan 1932:4) İsmet Paşa'nın Moskova ziyareti sırasında nutukta bulunan Molotov iki devletin görüşmelerinde en önemli unsurlardan birinin de Türk Heyetinin siyasiler, basın mensupları ve ekonomik yetkililerle birlikte gelmesi olduğunu belirtmiştir. Bu heyetin Sovyetler Birliğinin tüm toplumsal hayatını görüp öğrenmelerinin iktisadi, ilim ve fen ile ilgili gelişmelerini görmelerinin de iki devletin ilişkilerinde önemli olduğunu vurgulamıştır. Tüm bunlardan anlaşılırmaktaydı ki Sovyetlerle ilişkiler yalnızca iki devletin karşılıklı barışı korumasıyla kalmayacak, ekonomik ve kültürel konularda da daha geniş temaslar yapılacaktı. Daha önce hiçbir siyasi ile görüşmeyen S.Yoldaş İsmet Paşa'yı oldukça misafirperver şekilde ağırlamıştır. İsmet Paşa Moskova ziyaretinde Sovyet Yetkililerine I. Kalkınma planının başarısını sormuş ve bu konuda bilgi istemiştir. Rusya'daki heyet 7 Mayıs'ta Moskova'dan Sivastopol'a geçmiş burada da coşkuyla karşılanmış ve görüşmeler son derece samimi bir havada geçmiştir. Leningrat'taki ziyaretler sırasında Leningrat Sovyet Reisi M.

Kadatzki ile İsmet Paşa karşılıklı açıklamalarda bulunmuştur. Kadatzki Türk misafirlerini ağırlamaktan memnuniyetini iletirken “bu ilim ve sanayi muhiti namına sizi selamlıyorum” dedikten sonra bu ziyaretin iki devlet arasındaki barışı korumak kadar önemli olan kültürel ve ekonomik ilişkilerin başlamasında bir adım olacağını açıklamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 08 Mayıs 1932:1). İsmet paşa bu sözler üzerine Odessa’dan Baltık denizine kadar tüm Rusya’yı gezdiklerini, yalnızca protokol tarafından değil, halk tarafından da samimiyetle karşılandıklarını iki devletin ortak menfaatlerinin ve barışçıl hamlelerinin “coğrafi ve gerçek” ihtiyaçlara dayanan sağlam ve değişmez bir yapıda olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında ziyaretin diğer önemli çekirdeği Sovyetlerle sanayi maddeler ve makine ithali için Türkiye’ye 8 milyon dolarlık bir kredi açması konusunda karara varılmasıdır. 8 Mayıs 1932’de bir bildiri yayınlanmıştır. Buna göre Sovyetler Birliği ile kredi anlaşması yapılacak, Rusya 8 milyon dolarlık bir kredi açacak bu kredi faizsiz olarak 20 senede narenciye karşılığı ödenecekti. Bu tasarı 21 Ocak 1934’te Ankara’da imzalanarak gerçeğe dönüşecektir (Gönlübol, 1996:109).

9 Mayıs 1932’de gazetelere açıklamalarda bulunan Tefik Rüşti Aras bu ziyaretlerin Milletler Cemiyeti ile olan ilişkilerinde bir şey değiştirmeyeceğini görüşmelerde gizli hiçbir şeyin olmadığını belirtmiş, kendisi ve beraberindekilerin Rusya ziyaretleri sırasında yapılan görüşmeler sonunda 8 milyon dolarlık kredinin alınmasıyla ilgili de 12 senedir borçlanma yapılmadığını ve bu durumun korunacağını, Sovyetlerin samimiyetine inandıklarını söylemiş, gördüğü ilgiden memnuniyetini ifade etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 9 Mayıs 1932:1). Sovyetlerin Tas Ajansı’nda yayınlanan bir haberle de kredi ile ilgili açıklamalarda bulunulmuştu. Türk Heyetinin ziyareti sırasında birçok uluslar arası meselenin görüşüldüğü, dost ilişkilerin sürdürüleceği Türk ziyaretçilerin Rusya’daki ekonomik, bayındırlık ve teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesiyle de bu alanlarda daha sıkı ilişkiler kurulacağı belirtilmiştir. Ajansın haberine göre Sovyetler bu alanlardaki Türkiye’nin ihtiyaçlarını belirlemek için daha canlı ve doğrudan görüşmelerde bulunacak, krediye ek olarak modern cihazlar da gönderecekti bunların dışında Sovyetler Türkiye’ye 10 traktör, 2 kamyon ve bir otobüse ilaveten kızıl ordu da Türk ordusuna iki büyük dört küçük tank hediye etmiştir.

1932 senesinin diğer önemli olayı İtalya’nın Rusya’yı dışında tutmak istediği dörtler paktı idi. Anlaşmaların yeniden gözden geçirilmesine ve silahsızlanma konferansının başarısız olması dahilinde yeniden silahlanma gibi

maddeler Avrupa'daki küçük ülkeleri korkuturken Türkiye'de Sovyetleri dışta bırakan bu tasarıya karşı çıkmıştır(Butur, 2008:11). 1933 Ekim ayında Cumhuriyetin 10.Yıldönümü dolayısıyla Sovyet komiseri Voroşilof başkanlığındaki heyet Ankara'ya gelmiş burada Atatürk ile görüşmeler yapmıştı. İsmet Paşa tarafından düzenlenen yemekte iki taraf yeniden bir araya gelmelerinden karşılıklı hoşnutluklarını bildirirken, İsmet Paşa bu dostluğun defalarca sınanan, belli tecrübelerden geçen bir dostluk olduğunu ayrıca vurgulamıştır. Aynı şekilde Voroşilof da Türk Sovyet Dostluğu için "bu dostluğun artık hiçbir tecrübeden korkusu kalmadı" ifadesiyle ilişkilerin herhangi bir sıkıntıya maruz kalmadığını ifade etmiştir. Voroşilof'un üzerinde durduğu bir diğer konu da iktisadi faaliyetler ile ilgili münasebetlerdir. "Burada Türkiye ile Sovyet Rusya'nın harsi ve ilim sahasında mütemadiyen rabitalarını da kaydetmek icap eder. Memleketlerimiz arasında sağlam, dostane münasebetler, dahili ve beynelminel vaziyetlerin kuvvet bulması, daha şimdiden münakaşa götürmez neticeler vermiş olan teşriki mesai için önümüzde daha geniş imkan sahaları açmaktadır." İfadeleriyle Sovyet Rusya'nın iktisadi konularda tecrübelerinin dostu Türkiye ile karşılıklı esaslara dayanan bu ilişkileri gelecekte de sürdürme konusunda teminat vermiştir (Akşam Gazetesi, Yıl 15, 28 Teşrin-i Evvel 1933/28 Ekim 1933:5).

1.4.2. Türk Sovyet İlişkilerinde İktisadi Boyut

Dünya ekonomik krizi hemen hemen tüm dünya ülkelerini etkileyen sancılı bir olaydır. Özellikle sanayisi gelişmiş güçlü devletlerin ekonomisindeki sarsıntılar Türk yönetici kadronun dikkatini çekmiş, sanayileşmenin bir an önce ve farklı bir yöntemle sağlanması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Dünya buhranın etkisindeyken Sovyet ekonomisinin plan ve disiplinli bir şekilde gelişimi devleti "plan ekonomisi" fikrine itmiştir. Dünya ekonomik buhran içindeyken Türkiye ekonomisini dışa kapatacak ve milli sanayileşme denemesi içine girecektir. Bu dönemde dış ticaret açıklarının kapatılması için sermaye arayışı içine girilen bir dönemdir.(Boratav, 2012:63).Ancak mevcut buhran bu düşüncenin uygulanmasında engel olacaktır.1930'lu yıllarda Devletçiliğe geçiş ile birlikte, devlet iktisadi hayatta temel unsur olmuş bu doğrultuda pek çok yabancı yatırımlar da millileştirilmiştir. Ancak sermaye konusunda daha esnek davranılarak özellikle SSCB'den dış kredi alınmıştır. Kredi sağlama da önemli etken 1930'lu yılların sonlarında Tefik Rüştu Aras'ın Sovyetlerle yaptığı ziyaretti. Aras'ın yanında, Falih Rıfki Atay'da bulunmuş, Aras döndükten sonra da Moskova'da kalıp

incelemelere devam etmiştir. Yurda döndüğünde Atatürk'le beraber yurt gezilerine katılmış, bu gelişmeler politikaların oluşmasına katkı sağlamıştır. Atatürk bu gezilerle halkın nabzını tutmaya çalışmış, hükümete karşı duyulan hoşnutsuzlukların kaynağının büyük oranda ekonomiye dayalı olduğunu tespit etmiştir (Boratav, 2004:88). Ayrıca bu gezilerin sonunda Atay'ın çıkardığı Yeni Rusya kitabı Sovyet deneyinin önemli yeni atılımlar peşinde olan Türkiye açısından dikkatle işlendiğini göstermektedir(Tekeli ve İlhan, 1982:137). Hatırlayacağımız üzere Sovyetlere yapılan ikinci ziyaret İsmet İnönü önderliğinde, Dışişleri Bakanı Aras, CHF katibi Umumisi gazeteciler ve pek çok fabrikaların müdürlerinin de bulunduğu 1932 senesinde düzenlenen geziydi. Bu kalabalık ekip Sovyetlerin önemli liderleriyle görüşmüş, Sovyet ekonomisinin temel ilkeler ve planlama çalışmaları (Butur, 2008:54) hakkında bilgi almıştı. Gezinin politik sonuçları yanında en önemli sonucu iktisadi alanda olmuş, Sovyetler Birliği Türkiye'ye 8 milyon altın dolarlık faizsiz kredi vermeye karar vermişti.Buna göre Türkiye Sovyetlerden makine alacak, ödeme ise 20 yıl süre için mal ihracıyla olacak bu sırada borca faiz yüklemesi yapılmayacaktı(Butur, 2008:44).İsmet İnönü kredinin verilmesi kararıyla Türk heyetten “Rusya'nın ülkeye ne gibi sanayi makineleri verebileceğinin tahkiki ve bu beyanda hususiyetle Rus tekstil makinelerinin imal ve istihsal evsafını” araştırmalarını istemiştir (Kıpal-Uyanık 2001:96).

Uzmanlardan özellikle A Şerif Onay ve Kamil İbrahim tekstil başta olmak üzere müteahhit ilmi, Sınai enstitüler makine fabrika ve bu fabrikaların yaptığı makine tesis edilmiş işletilmekte olan tekstil fabrika gibi 70 kuruluşta yapmıştır. (Tekeli ve İlkin 1982:140)Uzmanlar, Türkiye'de Tekstil endüstrisinin kurulabilmesi için gerekli makinelerin %90'ına Sovyetler Birliğinden sağlayabileceğini tespit etmişler, bunun yanında Türkiye'ye bir rapor göndererek, ülkemizde hangi mamullerin imalatında ihtiyaç olduğu ve memleketin şartlarına en uygun nerelerde, hangi vasıflarda ve büyüklükte kurulması gerektiği ile ilgili araştırma yapmak için Sovyet uzmanlarının da Türkiye'ye gelip inceleme yapması gerektiğini önemle belirtmişlerdir (Butur 2008:44). Sovyet Komiserliği, uzmanlara Türkiye'ye sanayi de yol göstermek için çalışma yaptıklarını milli savunmaya öncelik vererek bu konuda ağır sanayi kurulması gerektiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Türk uzmanlar tekstil ilk sırada olmak üzere kimya metalurji sanayi için de uzman istenmesini Türk hükümete önermiştir(Kuzucu 2002:61-63).

Sovyetlerden sağlanan bu kredi ve teknik yardımla sanayi alanında yapılmak istenenlerin çoğu büyük bir hız ve kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca bu geziler sonucunda yazılan risaleler ve tercümelemler ile dönem basınının Sovyet planlama deneyine ayırdığı geniş yer ülkede deneye olan ilgiyi göstermektedir(Tekeli ve İlkin 1982:142).

1.4.3. Sovyet Uzmanların Türkiye'ye Gelişi ve Ülkedeki İncelemeleri

Uzmanlar 12 Ağustos 1932'de Türkiye'ye gelmiş, Sovyetler proje Tröstü Müdürü Prof. Orlof (İktisatçı) başkanlığında çalışmalara başlamıştır. Heyetteki diğer uzmanlar şunlardır: Prof. Kovalefski (İktisatçı-İktisat Enstitüsü Müdürü ve Kızıl Profesörler Enstitüsü Profesörü), Mamurin (Tekstil Mühendisi-Pamuklu kumaşlar uzmanı) Gogolin (kimyager tekstil boyaları uzmanı) Serj Troyanski (Maden Mühendisi), Prof. Nikolayef (Mimar) Prof. Andre Samgin (Mühendis Su ve Kanalizasyon uzmanı) ve Emanuel Mark. (İnşaat Mühendisi) (Tekeli ve İlkin 1982:58).

Daha Sovyet uzmanlar Türkiye'ye gelmeden önce Ankara'da yapılan Üç Senelik Sanayi programı hazırlama girişimleri sırasında pamuklu tekstil üretiminin ana önemi taşıması hemen hemen herkesin anlaştığı bir noktadır. Buna göre Türk uzmanların "Eskişehir veya Konya'da 32.000 iğli ve 900 dokuma tezgahlı, boya ve ıslah kısımlara dahil, 1.700 işçi çalıştıracak bir mensucat fabrikası, Kayseri ve Malatya'da da bu şartlarda bir fabrika açılacaktı. Bunlar dışında Sarayköy veya Denizli'de 18.000 iğli ve 500 dokuma tezgahlı, boya ve ıslah kısımlarına sahip , bir "Santral" mensucat fabrikası kurulmasını öngörmüşlerdi.(Tekeli ve İlkin 1982:159)Türk uzmanlarının bu tavsiyeleri üzerine tekrar yurt gezisine çıkan Sovyet uzmanlar, İzmir – Adana gibi pamuk ekim alanları başta olmak üzere, Sarayköy, Denizli ve Burdur gibi ev dokumacılığının gelişmiş olduğu alanlar ve diğer fabrikaların kurulması düşünülen Eskişehir, Konya, Malatya, Kayseri, Nazilli, Ereğli, Afyonkarahisar, Tire ve Ödemiş yörelerini gezmişlerdir. Türk uzmanlarla beraber gelen Sovyet uzmanlara gezdikleri bölge halkı yakın ilgi göstermiştir. Burada önemli bir etki de fabrikaların bölgelerde kurulmasını isteyen yerli idarecilerin çalışmalarıdır (Tekeli ve İlkin 1982:160).Ziyaret edilen yörelerin pek çoğu ticaret ve sanayi erbabı yöneticilere kendi yörelerinin olanaklarını bildiren raporlar sunmuştur.

1.4.4. Sovyet Uzmanların Raporu

Bu rapor Türkiye pamuk, keten, kendir kimya, demir sanayi başlığını taşımaktadır. Raporun büyük bölümünü “pamuk sanayi” oluşturmuştur. Burada 1933'te pamuk kumaş ihtiyacının %72'sini ithal etmesinin etkisi vardır. Bu durumun çözümü için “onar saatten 2 sefer çalışmak şartıyla Ceman yekün 1.700.000 iğli ve 4000 dokuma tezgahlı ve iplik dokuma ıslah şubesinden mürekkep 9 adet Kombina inşa etmek” gerekli görülmüştür. İleri ölçüde teknolojiye sahip olması gereken bu fabrikalarda kullanılacak kumaşlar 3 sınıfa ayrılacak, standardizasyonu sağlayarak çalışılacaktır.

Ham, alaca ve basma olarak üçe ayrılan kumaşları üretecek olan tezgahlarda şu şekilde belirlenmiştir.

- Ham ve boyanmış kumaşlar 32.000 iğ 900 tezgah,
- Alaca mensucat 69.000 iğ 1500 tezgah,
- Basma kumaşlar 67.000 iğ 1500 tezgah(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 2 Temmuz 1932:1).

Ayrıca uzmanlar santral fabrikalar yerine büyük ölçekli standart tip mal üreten kombina fabrikalar kurulması kararına varmışlardır. Sanayi için anormal olan pamuğun da endüstrinin gerektirdiği nitelikte üretilebilmesi için gerekli önlemleri bildirmişlerdir. Raporun devamında uzmanlar su kaynaklarına göre bölgeleri 3'e ayırarak pamuklu sanayi işletmeleri için bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre ücretler, mesken hammadde kömüre uzaklık, şose ve demir yolu bağlantısı, kanalizasyon yerli inşaat malzemesi mevcudiyeti gibi fabrika için müsait olup olmadığı dikkatle incelenmiştir(Tekeli ve İlkin 1982:166). İncelemeler sonucu heyetten bir grup, mevcut pamuklu tekstil tesislerini, halkın tekstil tüketim cins ve miktarlarını, mevcut pamuk cinslerini saptamış, diğer bir grup ise fabrika kurulması düşünülen şehirlerdeki doğal, endüstriyel koşulları incelemiştir. Burada üzerinde durulan noktalar su, hammadde işgücü, inşaat malzemesi gibi unsurlar olmuştur. Keten, kendir ve jüt mamulleriyle ilgili incelemeleri, Z. Galvanin İzmir ve çevresinde kimya ve demir sanayi ile ilgili incelemeleri N. Yukseviç, Zonguldak-Safranbolu ve çevresinde yürütmüştür (Tekeli ve İlkin 1982:62).

İnönü ile bunlar dışında genel planlama çalışmalarıyla ilgilide görüşen Orlof, sağlayabilecekleri makineler dışında batıdan da makine alınması gerektiğini

söylemiş ve demir çelik sanayiye girme konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. İnce kumaş için kurulacak fabrikanın Nazilli’de kurulması gerektiği ve makinelerinin de batıdan alınması gerektiğini belirtmiştir.

22 Eylül 1932’de Orlof’un raporuna göre pamuklu fabrikaların Nazilli ve Kayseri’de kurulması öngörülmüş,⁴ üçüncü fabrikanın yeri için araştırmaların sürdürülmesi kararlaştırılmıştır (Tekeli ve İlkin 1982:164). Orlof’un adından (6 Ekim 1932’den sonra ayrılmış) geriye kalan uzmanlar 1 Kasım 1932’ye kadar raporlarını tamamlamış, N. Yukseviç’in Türkiye kimya ve demir sanayisinin Tesis ve inkişafı hakkındaki çalışmaları tamamlayacaktır. Son olarak birinci kombinat⁵ için, Kayseri, Malatya veya Denizli, ikinci kombinat için Eskişehir, Sarayköy, Nazilli, düşünülmüş, son kombina için düşünülen Eskişehir İktisat Vekaletince uygun bulunmamıştır. Başlarda iktisadi açıdan Sarayköy uygun görülse de Sovyet uzmanların daha önce Ankara’daki toplantıda karar verdiği gibi Kayseri ve Nazilli iki kombina yeri olarak ilan edilmiştir. Raporun diğer bölümünde nebati elyaf, mamulleri sanayi için gereken koşullar ve buna uygun olarak Kastamonu’da kendi fabrikasının kurulması kararı verilmiş, son bölüm de kimya ve demir sanayiye ayrılmıştır.

1.4.5. Uygulamaya Geçiş ve Kredi Anlaşması

1933 Mart ayında Hereke Fabrikası müdürü Reşat Bey, Feshane Fabrikası Müdürü Şevket Turgut ve Sanayi ofisi Heyetinden Kamil İbrahim Bey’den oluşan heyet Sovyet Rusya’ya gitmiştir. Buradaki fabrikaları gezen heyet ile Moskova’daki yetkililer Türkiye’deki dokuma fabrikalarının kurulması işiyle uğraşmak üzere bir tröst kurmuştur. Sovyet uzmanların kurma kararı aldığı tröstün adı Türkstroy’dur(Tekeli ve İlkin 1982:169).Temmuz ayına kadar burada kalan heyet, fabrikaların ayrıntılı projelerini hazırlamış ve Türk Heyetine teslim etmiştir. Yeni yapılacak Fabrikaların makineleri ısmarlanmış, staj için elli kişilik bir grup Türkstroy’a eğitim amaçlı gönderilmiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucu dokuma fabrikalarının yapımı artık kesinleşmişti. Bir ara iki devlet arasında “patent”

⁴ Sovyetlerin Nazilli’de yaptığı incelemelerle ilgili bilgiler İkinci Bölümde verilecektir.

⁵ Birkaç sanayi kurumunun tek yönetimde birleştirilmesidir. Devletçilik döneminde kombinat ise sanayi işletmelerinin üretimin yanında kalkınma amaçlı tesislerinin de bir arada bulunması şeklindedir.

meselesinden doğan bir gerginlik yaşansa da sonuç olarak 21 Ocak 1934'te Sovyetlerden beklenen kredi sağlanabilmişti.

SSCB ve Türkiye Cumhuriyeti arasında 21 Ocak 1934'te toplanan protokole göre; SSCB Türkiye'de gerekli Sanayilerin kurulması için makine teçhizatını kredile vermeyi, projeler tanzimini, makinelerin kurulmasını, uzmanların hazırlanmasını ve bütün teknik iş ortaklığını üstlenmeyi kabul etmiş, kredinin 20 senede ödenmesi ve Amerika dolarının altın miktarına göre toplam 8 milyon altın Amerika dolarına denk geldiği kararlaştırılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 10, 22 Kanun-ı Sani 1934/22 Ocak 1934:3).TBMM'de protokolün imzası sırasında Sovyet makinelerin bazılarının çok iyi olmadığını (Butur, 2008:47) ve bunun Sovyet gazetelerine yansıdığı ileri sürülmesi üzerine Celal Bayar bu konuda hassas davrandıklarını ve her şeyin ülkeyi zor durumda bırakacak şekilde değil, ülkeye karlı olacak esaslarla belirlendiğini belirtmiştir.

Bundan sonraki süreçte Sovyetler, Türkiye'nin devlet eliyle sanayileşme dönemi boyunca uyguladığı politikalarda etkin rol oynamıştır. Sümerbank öncülüğünde yapılacak fabrikalar için gerekli finansmanı sağlamanın yanında, fabrikaların inşasından başlayarak gerekli olan her alanda memnuniyetle yardımlarda bulunmuş, bu süreçte ülkeye olan desteği ve tutumu değişmemiştir. Fabrikaların inşası için gereken inşaat malzemelerinin temininden, tesislerin kuruluş aşamalarında Uzmanlarını ülkeye ve hatta fabrika yapılacak yerlere inceleme amaçlı göndermesinden, Türk Gençlerini eğitim vermek amacıyla ülkesine davet etmeye varıncaya kadar her aşamada canı gönülden destek olmuştur. Bu durum iki devlet arasındaki dostluğu daha da pekiştirmiştir.

2. SÜMERBANK ÖNCESİ NAZİLLİ'NİN GENEL DURUMU VE NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASININ AÇILMASI

2.1. Nazilli İlçesi

Nazilli, Aydın iline bağlı bir ilçe merkezi olarak, 28-29 enlemleriyle, 37-38 boylamları arasında yer alır.

2.1.1. Nazilli Coğrafyası ve İklimi

Anadolu Yarımadasının Batı Bölgesine düşen Nazilli, Büyük Menderes vadisinde Aydın İline bağlı bir ilçedir. Yüz ölçümü 664 km² olup yüksekliği 85,7 metredir (Aydın İl Yıllığı, 1967:45).Doğudan Sarayköy ve Buldan, Batıdan Aydın, Kuzeyden Alaşehir, Ödemiş, Güneyden Bozdoğan ilçeleriyle çevrilidir. İlçe toprağının önemli bir parçası, Büyük Menderes vadisinin doğusunu kaplar (Dikmen,1952:7). Büyük Menderes Ovasının kuzey kenarında Menteşe Yöresinden gelen Akçay Vadisinin bu ovayla birleştiği yerin karşısında Büyük Menderes Ovasını doğu batı doğrultusunda kesen Yollarla Akçay Vadisini takip ederek gelen yol bu ilçede birleşir (Tekin, 1997:1).Ovanın güneyinde yükseklikleri 1800 metreyi bulan Karıncalı, Madran ve Beşparmak Dağları vardır. Şehrin Kuzeybatısında Kızılyar Tepesi, Kazanlıbahçe Tepesi, Kuzeyinde Kozaklıkırın Tepesi, Kuzeydoğusunda Asar, Kepez, Köstebek Tepeleri yer alır. Nazilli ilçesinin güneyinden Büyük Menderes Nehri, Doğusundan Dereköy Çayı ve Batısından Gereniz Çayı akmaktadır. (Erkaya:1989:3) İlçe sınırları içinden doğarak Büyük Menderes ırmağına dökülen ve bu ırmağı besleyen İsabeyli Deresi, Dallica Çayı, Mergen Çayları da başlıca akarsu kaynaklarıdır. Ayrıca Büyük Menderes, Nazilli topraklarını verimli kılmış, bu sayede pek çok çeşitli ürün yetiştirilebilmiştir (Demirhan, 2005:5).

İlçenin iklim durumu ise şöyledir. Büyük Menderes Havzası Kuzeyden ve Güneyden dağlarla çevrili olduğundan zararlı rüzgarlara karşı kapalıdır. Kuzey Batısından gelen İmbat Denizyeli denilen deniz rüzgarlarına karşısya açıktır. Bu nedenle yazlar oldukça sıcak kışlar ise ılık geçer. En yüksek ısı ortalaması 29,6 ve en alçak ısı ortalaması da 4,4 santigrattır. (Dikmen, 1952:9) Gece ve gündüz farkı Mayısda (+34)-(+16),Haziranda (+37)-(+17), Temmuzda (+40)-(+20) derecedir. (Tekin, 1997:1) Haziran ayında esmeye başlayan İmbat rüzgarları incir ve pamuk

ürünlerinin oluşumunda büyük rol oynar. Diğer rüzgarlar Akdeniz'i geçerek gelen ve yağmur getiren Güney rüzgarlarıdır. Kuzey rüzgarları da ilk ve son yazlarda ve kışın, Kuzey Batı rüzgarı ile aralıklı estiğinden (Tekin:1997:1) ve nemli olduğundan yağmura ihtiyaç duyulmamasını sağlar. Akdeniz ikliminden dolayı yazın bölgeye yağmur yağmaz. En çok yağmur Aralık ve Ocak aylarında, sağanak biçimde görülür (Dikmen, 1952:8). Yıllık yağmur miktarı ortalama 700-750milimetredir (Nazilli, 1945:3).

Her türlü doğal varlığı bünyesinde bulunduran Nazilli, bolve çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilmesinin yanında, önemli bir ticaret ve endüstri bölgesi de olmuştur. Şehir büyük bir ana yol ve ana geçit veren vadinin en uygun yerinde kurulmuştur(Dikmen, 1952:11) .Nazilli Bölgesi karakter itibariyle bir ziraat sahası olduğundan, hayvancılık da önemli bir konudur. Bu amaçla hayvan cinslerinin ıslahına büyük önem verilmiştir(Nazilli, 1945:10).Bu durum ekonomik faaliyetlerin gelişmesine katkı sağlamıştır.

2.1.2. Nazilli Tarihçesi

Nazilli adının nereden geldiği konusunda da farklı görüşler hakimdir. Bununla ilgili ilk görüş Şehrin isminin Luviler döneminden kalma olduğudur. Başka bir görüşe göre Nazilli adını Türk Oymak Bey'i Nazlu Bey'den almış, ancak sonradan Osmanlı tebaası gayrimüslimler tarafından isminin değiştirildiği düşünülmüştür. Şehrin ismiyle ilgili olarak bir diğer görüş şudur. Nazilli adını Nazlı Kız ile Aydın Sancak Bey'inin oğlunun aşk hikayesi hadisesinden almıştır. Bir başka rivayete göre ise burada güzel nazlı kızların olması sebebiyle şehre bu isim verilmiştir. Netice itibari ile Nazilli'nin isminin kaynağı ile ilgili olarak net bir şey söylemek mümkün değildir (Yılmaz, 2016:42). Bunların arasında en bileneni ve kabul göreni ise şudur. Rivayete göre bugünkü Yukarı Nazilli'nin olduğu bölgeye eskiden beri Pazarköy deniliyordu. Ve pazarı ile bölgede bir hayli ünlü idi. Pazar köyde yaşayan Ahmet Ağa'nın güzelliği dillere destan Nazlı adında bir kızı vardı. Aydın Sancak Bey'i oğlu Osman Bey, vergi toplamak için Pazar Köye geldiğinde Nazlı ile karşılaşmış, birbirilerine aşık olmuşlardır. Nazlı kızın babası Ahmet Ağa evlenmelerine müsaade etmeyince Osman Bey Nazlı kızını kaçırmış ve Nazlı'nın babası üzüntüsünden vefat etmiştir. Bu olay üzerine üzüntüsünden Nazlı kendini Menderes Nehri'ne atar ve boğularak can verir. Nazlı kızın ardından Pazar yerine gelen ve durumu öğrenen Osman Bey deliye döner ve sevdiğinin ardından kendini Menderes Nehri'ne atar. Bundan sonra Pazar Köy'e

Nazlı'nın ili, Nazlı il, Nazlı ili, denilmeye başlanmış ve daha sonra da bu kelime Nazilli olarak söylenir olmuştur (Yılmaz, 2016:43).

Evliya Çelebi'ye göre ise Nazilli'nin havası, suyu güzeldir, güzel kızları boldur, Nazilli kızları nazlıdır. Ve bu sebeple bu şehre bu isim verilmiştir (Yılmaz, 2016:43).

Nazilli uygarlığın ilk geliştiği ve insanoğlunun şehir hayatına geçtiği ilk yerleşimlerden biri olmuştur. Kıyı boyunca yer alması dolayısıyla düz bir ovada gelişme göstermesi, toprağının verimli oluşu ve çok önemli bir ticaret yolunun üstünde bulunması gibi elverişli coğrafi koşullarıyla kısa zamanda gelişmiş ve uygarlık tarihinin hemen her döneminde önemli bir şehir olma özelliğini göstermiştir (Erkaya:1989:16).

Arkeolojik araştırma ve bu araştırmalar sonunda elde edilen bulgular, Nazilli çevresinde ilk yerleşim merkezinin Lidyalılar'ın kurduğu Mastavra⁶ olduğunu gün ışığına çıkarmıştır (Tekin, 1991:4). Lidyalılar döneminde bölgenin batısındaki İonya şehirlerinin ekonomik alanda gelişmesi ve şehrin Ege ve Ön Asya ülkeleri arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunması, Nazilli ve çevresinin önem kazanmasını sağlamıştır. M.Ö. 546'da, Lidyalılar'ı yenerek tarih sahnesinden silen Persler bölgeye tamamen hakim olmuştur. Persler havzanın M.Ö. 333'de Asya seferine çıkan Büyük İskender'in eline geçmesine kadar bölgedeki egemenliğini sürdürmüştür. M.Ö. 334'te Asya Seferine çıkan Büyük İskender bu bölgeyi Makedonya topraklarına katmıştır. Makedonyalılardan sonra Nazilli ve çevresi Selökidler'in eline geçmiş, Sölekidler'i de Roma İmparatorluğu takip etmiştir. Roma İmparatorluğu M.S. 395'te ikiye ayrılması ile Nazilli Havzası Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalmıştır (Nazilli Belediyesi, 1987:11). İlçenin merkezinde ve köylerinde Bizans'tan kalma duvar yıkıntılarına rastlanmıştır. Ayrıca kasabanın Bizans İmparatoru I.Leon zamanında bir psikoposluk bölgesi olduğu da belirtilmektedir (Cavid, 2010: 852-853).

Malazgirt Meydan Muharebesinden sonra Anadolu'nun kesin olarak Türklere geçmesi sebebiyle, Nazilli ve civarında bulunan en eski eserler bu

⁶ Mastavra Nazilli İlçesine 3 km uzaklıkta Bozyurt Köyü ve Eyelli yaylaları arasında sınırlandırılmaktadır Nysa kentinin doğu komşusu durumundadır. Roma Döneminde para basma ayrıcalığını elinde bulunduran önemli bir ticaret merkezi olduğu sanılmaktadır. (Aydn, 2008:29) Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

döneme aittir. (Nazilli, 1945:5) Nazilli çevresini içine alan Menderes Havzası ilk olarak I.Kılıç Arslan zamanında (1094) Türklerin eline geçmiştir. (Dikmen, 1952:40) Bu tarihten itibaren Türklere karşı, Bizans ve Haçlı saldırıları başlamış, zaman zaman bölgede Türk hakimiyeti kesintiye uğramıştır. Niksar zaferinden sonra 1177 yılında ilk Türk akıncıları bölge topraklarını işgale başlamıştır. II. Kılıç Arslan'ın hükümdarlığı döneminde bölgeye gönderdiği akıncılar, Menderes kıyılarını baştanbaşa yağmaladıktan sonra ilk olarak Tral (Şimdiki Aydın) şehrini ele geçirmiştir.(Gökbel ve Şölen, 1936:78) Nazilli ve çevresine ilk yerleşenler, Oğuz boylarına bağlı, Gökhan, Dağhan, Ayhan, Gediklü, Haydarlı, Hocabeyli, Savculu, Toygar ve Nazlu oymaklarıdır. (Erkaya, 1989:16) Orta Asya'dan gelen Oğuz Türkleri Selçuk Bey'in kurduğu devlet içinde yerleşmeye başladıkları zaman kabileler yerleştiklere yerlere kendi kabilelerinin veya reislerinin isimlerini vermiştir. (Tekin, 1997:6) Nazilli çevresindeki birçok köyün bu boyların isimlerini taşıması, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Selçukluların son devirlerinde Menderes Bölgesine Bizans'la savaşmak üzere gönderilen uç beyleri, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu dönemde Nazilli bölgesi ilk olarak 1280 yılında Muğla ili dolaylarında kurulan Menteşe Beyliğinin denetimi altına girmiştir. (Dikmen, 1952:45) Selçuklu Devleti'nin ortadan kalkmasının üzerine bağımsızlığını ilan eden beyliklerden biri de Menteş Bey tarafından kurulan Menteşeoğulları Beyliğidir. Menteş Bey Muğla merkezli kurulan Beyliğini, Menderes kıyılarına kadar ilerleyerek genişletmiştir (Gökbel ve Şölen, 1936:84).Menteşe Bey'in ölümünden sonra damadı Sasa Bey'in elinde kalan şehir, Aydınoğlu Mehmet Bey'le yaptığı savaşta Sasa Bey'in yenilmesi ve ölümü üzerine yaklaşık 1307-1308'den, Osmanlı Hakimiyetine kadar Aydınoğulları'nın elinde kalmıştır (Akın, 1968:24-25).Birgi Merkez olmak üzere Aydınoğulları Beyliğini kuran Aydınoğlu Mehmet Bey, Nazilli'yi kendi beyliğine katmıştır.

Aydınoğlu Mehmet Bey, beyliğini kurduğu dönemden ölünceye kadar Bizans'la savaş halinde olmuş ve daha sağlığındayken ülkesini oğulları arasında paylaşmıştır. Mehmet Bey'den sonra Umur Bey, Hızır Bey ve İsa Bey beyliği yönetmiştir. İsa Bey'in hükümdarlığı Osmanlıoğulları'nın kuvvetlenerek Anadolu'yu hakimiyet altına almaya başladığı devre rastlar (Gökbel ve Şölen, 1936:88-89). Aydın ilk olarak 1390 yılında Yıldırım Beyazid tarafından Osmanlı idaresine alınmıştır(Akın, 1968:61). Yıldırım Beyazid ordusu ile Aydınoğulları'nın üzerine yürümüş ve Aydın Bey'i İsa Bey, savaşı kabul

etmeyerek topraklarını Yıldırım'a bırakmıştır. Yıldırım Beyazid bu tarihte şehzadesi Ertuğrul'u Aydın'a atamıştır. Nazilli de 1402'de Ankara Savaşı'na kadar Osmanlı elinde kalmıştır. Ankara Savaşı ile Timur, Aydın ve çevresini İsa Bey'in oğlu Musa'ya vermiş, beylik yeniden Aydınoğulları'nın denetimine girmiştir. (Gökbel ve Şölen, 1936:90) II. Umur Bey önderliğinde Aydınoğulları Beyliği bölgede egemenliğini 1425'kadar sürdürmüştür.(Tekin, 1997:7) Şehir kesin olarak II.Murad zamanında 1426 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.(Akın, 1968:84) Osmanlı yönetimi sırasında Nazilli' şimdikişehir merkezinin bulunduğu yer çevre köylerin alışveriş merkezi durumundadır. (Erkaya, 1987:16)1671 yıllarında Nazilli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, kasabada iktisadi durumu ve şehirselleşmesinden bahsetmiştir. Nazilli içerisinde iki bin dükkanlık bir Pazar olduğunu, bunlardan beş yüz tanesinin kerpiçten yapılmış bina şeklinde olduğunu, ayrıca bu kısımda iki büyük han ve kervansarayların ve caminin bulunduğunu kaleme alan Evliya Çelebi, Cuma ve Pazar günlerinde kurulan pazarlara dört bir taraftan yüzlerce kişinin alışveriş amaçlı geldiğinden de bahsetmiştir. (Tekin, 1997:7)

Coğrafi konumunun elverişliliği sebebiyle gittikçe gelişen Nazilli yüzyıllar boyunca doğusunda yer alan Kestel'e bağlı bir yerleşim birimi olarak kalmış, Nazilli'nin coğrafi konumuna uygun bir idari statüye kavuşması, 1831 yılında gerçekleşmiş ve bu tarihte Nazilli Aydın iline bağlanmıştır. (Erkaya, 1987:18) Bu tarihten itibaren Aydın'a bağlı olan Nazilli ilçesinin, 1867 vilayetler sisteminin değişmesi zamanında bucakları, Karacasu, Kuyucak, Sultanhisar ve Atçadır. Bu sistem 1882 yılına kadar devam etmiştir. (Dikmen, 195283) Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan ağır savaşlar, Menderes Bölgesinde de etki alanına sahipti.

1919'da düşman işgaline uğrayan bölge, Milli Mücadele'de Efe ve Zeybeklerin vatan savunması ile düşman elinden kurtulmuştur. Ancak kısa bir süre sonra Nazilli tekrar işgale uğramış ve 27 ay süren işgal döneminin ardından kent, Türk ordusunun başarılarıyla 5 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtarılmıştır.(Aydın İl Tarihi, 2012:149)

2.1.3. Cumhuriyet Döneminde Nazilli

2.1.3.1. Sümerbank Öncesi Nazilli'nin Durumu

Nazilli ilçesinde Cumhuriyet Dönemine kadar köklü değişimler görülmemiş, geçen yüzyıl içinde yaşanan ağır olaylar şehrin ilerlemesini durdurmuştur. 1854 ve 1863 senelerinde çıkan yangınlar, 1899 depremi yanında 1922'de Yunanlıların geri çekilişi ile beraber yakıp yıktıkları Nazilli manzarası hiç de iç açıcı değildir. (Güneş,2007:951) İşgal sırasında Yunanlılar kenti harap etmiş geri çekilirken de pek çok yerleşim birimini yakarak ve yıkarak tahrip etmişlerdir. Demiryolu hattı sebebi ile Aşağı ve Yukarı Nazilli olarak ikiye ayrılan kentin, işgale kadar ki süreçte Yukarı Nazilli bölgesinde 4000, Aşağı Nazilli bölgesinde 1500 ev bulunmaktaydı. Yunanlılar Yukarı Nazilli bölgesinden 3000, Aşağı Nazilli bölgesinden ise 1000 evi işgal sırasında yakıp yıkmıştır. (Akkoyun, 1998:239) İlçe nüfusu hemen hemen yok olmuş, yaklaşık 14.000 kişi işgaller sırasında ölmüş, işgalden kurtulan halkın büyük çoğunluğu da kentten göç etmiştir.

Yeni Türk Devleti memleketin imarını kuvvetlenme ile yan yana koymuş, bunu Türkiye'nin refahı, emniyeti ve itibarını sağlamada bir ölçü görmüştür. Bu yeniden yapılanmanın ilk uygulandığı şehirlerden biri de Nazilli olmuştur. Nazilli Cumhuriyetin imar yapılan ilk 3-5 şehirden biridir. İmar planında özellikle yıkımın etkisinin daha fazla olduğu Yukarı Nazilli bölümü ele alınmıştır. Yukarı Nazilli'nin imar planını Millet Meclisi İmar Heyetinden yüksek Mühendis Musa Kasım yaptırmıştır. (Erkaya, 1989:30) Bunun dışında Kurtuluştan sonra halk ve kasabanın ileri gelenleri de şehri yeni baştan imar etme yoluna girmiştir Kent halkı yıkımın etkilerini ortadan kaldırmak için hem çarşı inşaatını hem de kendi evlerini aynı zamanda imar etmiştir. (Akkoyun, 1998:240) Milli Mücadele'de bölge savunmasında önemli yeri olan Demirci Mehmet Efe'de kentin yeniden inşası sırasında bir hayli faaliyetlerde bulunmuş, Efenin yaptırdığı dükkanlar ve mağazalar ile çarşı muntazam ve mükemmel bir hale gelmiştir. Demirci Mehmet Efe ayrıca ilçeye modern bir otel ve sinema da yaptırmıştır.(Tekin, 1997:61) Yalnızca Nazilli değil ilçenin işgal altında kalan köylerinde de imar faaliyetlerine girişilmiştir. Bu faaliyetler dönem basınına yansımış, büyük tehlikeler atlatmış olan Nazilli'nin yeni şekline bürünmek için yaptığı çalışmalar ile gelişmesini sürdürmekte olduğu pek çok gazetede belirtilmiştir.(Anadolu Gazetesi, Yıl 16, 16 Temmuz 1926:4) Tüm olumsuzlukların ardından yapılan çalışmalarla şehrin

dokusu değişmiş ve yenilenmiş, sokaklar, caddeler yeni baştan dzenlenmiş, ahşap evlerin yerine kargir betonarme evler yapılmış dzenli ve planlı bir şehirleşme ortaya çıkmıştır. (Erkaya, 1989:13)

Nazilli Belediyesi de yeniden imar faaliyetlerine etkin olarak katılmıştır. 1922-1926 Nuri Bilgen 1926-1931'de Tefvik Bilgen ve 1932-1933'de belediye başkanlığı yapan Tefvik Suner çalışmalara yoğun olarak devam etmiştir. (Tekin, 1997:17) Bu dzenimde ilçeye kaldırım, mezbaha, itfaiye ve yangın havuzları yol küşadı, set inşaatı, umumi tuvaletler, spor sahası, su deposu elektrik fabrikası ve Cumhuriyet Meydanı yapılmıştır. 1925'ten itibaren Jandarma karakolu, Hükümet Konağı, Umumi Parklar gibi mekanların tekrar imar faaliyetlerine girişilmiştir. Umumi parklar için başta İzmir olmak üzere çeşitli şehirlerde park mütchassısıları getirilmiştir.

1934'te Ziraat Bankasının da desteğiyle kurulan Nazilli Burhaniye Köyü Sulama Kooperatifi Menderes Nehri'nden fayda sağlama amacı ile faaliyete başlamıştır. Ayrıca nehrin tahribatını önlemek için de irva(sulama) ve tahliye kanalları açılmış, ancak bu kanallar pek faydalı olmamıştır. (Akkoyun, 1998:243) Görüldüğü gibi alışkan ve özverili Nazilli halkının, idarecilerin ve ilçenin ileri gelenlerinin elbirliğiyle birçok alanda yapılan kalkınma ve imar faaliyetleri neticesinde Nazilli içinde bulunduğu kötü vaziyetten kurtulmuş, modern bir şehir haline gelmede ilk adımlar atılmıştır. Ancak bu çalışmalara rağmen kentin tüm sorunları da özümlemmiş değildir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.1. Nazilli İlçesi 1935 senesinden bir görüntü

19. yüzyılın sonlarına doğru arttırılan demiryolu faaliyetleri neticesinde Türkiye’de ilk kurulan demiryolu 1856’da başlayıp on senede tamamlanan İzmir-Aydın hattıydı. Bu hat zamanla Nazilli üzerinden geçerek Eğirdir’e kadar uzanmıştır. Demiryolu Nazilli’nin şehir dokusuna damgasını vuran en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Bunda, demiryolunun kente ulaşım imkanları sağlayıp Nazilli’yi gelişmiş bir kent statüsüne yükseltmesinin yanında, şehri Aşağı ve Yukarı olmak üzere ikiye ayırması da etkilidir. Bu ayırım ilçeyi birçok açıdan da bölmüş ve iki bölge arasında dengesizliğe sebep olmuştur. Yukarı Nazilli bölgesi, doğu batı ticaret yollarının üzerinde olması, ticaret yollarının uğrak yeri olması sebebiyle Pazarköy olarak adlandırılmıştı. Dar sokaklarda yer alan sıkışık, ahşap evlerde oturan Yukarı Nazillililer daha çok ticaretle uğraşmıştır. (Güneş, 2007:951) Yeni Belediye Kanunu’na göre yeni binalar bu kısma yapılmış, ayrıca tiyatro sinema faaliyetleri de az da olsa görülmüştür. Buna karşın Aşağı Nazilli halkı Büyük Menderes Nehri’nin de verdiği olanakla tarımsal faaliyetlerle uğraşmıştır. Evleri Şehrin diğer yakasına göre daha eski vaziyettedir. Aşağı Nazilli ormanlık bir arazide kurulu olduğundan yolları dar ve çok düzgün olmamakla beraber yine evlerinin kerpiçten olması sebebiyle de eski bir görüntüye sahipti. Aşağı Nazillide, gelir seviyesi düşük, çiftçilik ve hayvancılık ile uğraşan halk

kesimi yaşamlarını sürdürmüştür. Büyük Menderes Nehri Aşağı Nazilli'ye tarım yapma imkanı vermiş olmasının yanında bölgede önemli bir soruna da sebep olmuş, zaman zaman Nehirdeki taşmalar ile sel baskınları yaşanmış ve oluşan bataklıklar halkı sıtma hastalığı ile mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Hatta bu sebeple bölgeden göç edenler olmuş, bu durum Aşağı Nazilli'yi önemsiz hale getirmiştir.(Erkaya, 1989:14) Yukarı Nazilli halkı Aşağı Nazilli'ye karşı ekonomik ve kültürel açıdan daha gelişmiş bir görüntü çizerken, Aşağı Nazilli daha az tercih edilen bölge olarak görülmüştür.

Belirttiğimiz gibi şehrin ana sorunlarından olan sıtma hastalığı bölge halkını sıkıntıya sokuyordu. Sıtmanın nedeni Menderes Nehri'nde oluşan tahribat ve ovaya taşıdığı suların burada aylarca durgun bir halde kalarak sivrisinek yuvaları oluşturmasıdır.(Akkoyun,1998:248) Sıtmanın özellikle etkili olduğu Aşağı Nazilli Bölgesi'nde bu hastalıkla başa çıkabilecek kapasitede bir hastane de bulunmamaktaydı. Nazilli'yi yaşanmaz hale getiren bu yerel veba ile birkaç özel doktor ilgilenmişse de plansız ve programsız bir şekilde yapılan bu mücadele başarı sağlayamamıştır.(Güneş, 2007:952) Hastalar mecburen Aydın Devlet Hastanesi'ne getirilmiş, bu durum 1937'de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kurulup, Sümerbank Hastanesi faaliyete geçene kadar devam etmiştir. Sıtma dışında bölgede frengi, kuşpalazı, çiçek hastalığı, dizanteri gibi 20. Yüzyılda etkili olan diğer hastalıklar da görülmüş, ayrıca hayvanların telef olmasına sebep olan veba hastalığı da kent insanını zor duruma düşürmüştür.

Nazilli'nin etnik ve sosyal yapısı 19.yüzyılda karışık bir yapı göstermektedir. Cumhuriyet Döneminde gayrimüslim tebaa farklı nedenlerden dolayı bölgeyi terk etmiş, aşiretlerde zamanla yerleşik hayata geçmiştir. (Tekin, 1997:25) Nazilli'deki nüfus durumuna bakacak olduğumuzda 1912 senesinde Nazilli kaymakamının isteğiyle yapılan nüfus sayımında şehirde yıllara göre doğum ve ölüm oranları karşılaştırılmıştır. Doğum oranlarında kayda değer bir gelişme görünmezken ölüm oranları belli bir oranda artmıştır. Milli mücadeleden sonra şehrin nüfus yapısına baktığımızda 1927 Salnamesine göre kasabanın nüfusunun 15.800 kadar olduğu belirtilmiştir. (Tekin, 1997:35) Cumhuriyetin ilk nüfus sayımına göre 4.643 kadın, 4682 erkek olmak üzere toplam 9325 bulunmaktadır. Bu tarihlerde daha çok köylerde toplanmış olan nüfus toplamı 40.471'dir. (Güneş, 2007:953) 1935 verilerine göre bölge nüfusun önemli özelliği genç nüfus oranının daha fazla olmasıdır. Buradan çıkacak sonuç ilçede nüfus artışının giderek düzeldiğidir. 1935'ten sonra ilçenin nüfusunun artmasında iç ve

dış göçlerin etkisi büyüktür. Dışarıdan göçlerin yanı sıra sanayileşmeye doğru hızla gelişen şehirde köylerden şehre doğru da bir akış vardır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri de Sümerbank Fabrikasının burada açılacak olmasıdır.

Nazilli’de ulaşım ağı olarak Demiryolunun yanında 19. Yüzyılın sonlarında başlayan yol yapım çalışmaları kapsamında oluşturulan şoseler de gösterilebilir. Nazilli ülkede ilk şose yapılan yerlerden biridir. Ancak şose çalışmaları yavaş ilerlemesi, yolların bozuk oluşu, sel felaketlerinin yollarda yarattığı hasar sebepleriyle dönem dönem şikayet konusu olmuştur. Bu yollar üzerinde güvenli ulaşım yapmak da önemli sorunlar arasındadır. Özellikle Nazilli Bozdoğan arasındaki seyahatin zorluğu en çok yakınılan sorunlardan biriydi. Ulaşımın sıkıntılı oluşu sebebiyle, kamyonların gereğinden fazla yolcu alması, tek seferde 20 kişilik yere 35-40 yolcunun taşınması gibi durumlar nedeniyle halk bu durum için ilgililerden yardım talep etmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 29 Nisan 1937:4) Çalışmalara rağmen ulaşım sorunu çözülememiş, bu sorun 1930’lu yılların sonlarına kadar devam etmiştir.

İlçenin eğitim durumuna baktığımızda Tanzimat Dönemi’nden itibaren eğitim alanında görülmeye başlayan yenileşme hareketleri Nazilli’de de etkisini göstermeye başlamıştır. İmparatorluğun son dönemlerinde görülen ağır savaşlar nedeniyle eğitim işleri aksamış gereken önem verilememiştir. Bu dönemde ise şehirde eğitim faaliyetleri bizzat halkın kendi faaliyetleri ile yürümüştür. Okul binaları ve talebelerin yol masrafları düşünülmüş, bunlar için halk kendi gelirlerinden bir kısım ayırmıştır. Cumhuriyet Döneminde Atatürk ve kurucu kadro eğitim faaliyetlerini sistemli yürütmüş, daha savaş yıllarında bile eğitim ile ilgili çalışmalar başlamıştır. 1923’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim hem ulusallaşmış hem de belirli bir düzene oturmuş oluyordu. Kanunla eğitim işleri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmış oluyordu. Bu dönemde Nazilli’de beş Eylül, Recep Bey, Turan ve İstiklal adlı dört ilkokul vardır. 10 Aralık 1932’de Nazilli ortaokulu iki sınıflı ve 70 öğrenciyle derse başlamıştır. (Cumhuriyet’in 15.yılında Aydın 1938: 67) Cumhuriyetin 10. Yılında Nazilli’de 20 ilk mektepte 930 erkek, 467 kız toplam 1397 öğrenci eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmıştır. (Güneş, 2007:955) bunların dışında 7 senelik idadi mezunlarından lise meslekdersini veren 1 erkek, bir de orta mektep mezunlarından muallim mektebi mezuniyet imtihanı veren 1 kadın muallim görev yapmaktadır (Maarif İstatistiği 1932-1933:99). okulların dışında ilçede kültürel faaliyetlerin yoğun olarak yaşandığı mevcut halk okuma odaları ve kütüphanelerden de

anlaşılmaktadır. 2 tane şehirde 7 tane ilçelerde olmak üzere toplam 9 Okuma odası, Türkçe, Arapça, Fransızca ve İngilizce lisanlarında Türkçe, Tarih ve Coğrafya, Zirai İlimler Tabii İlimler alanlarında yazılmış eserlerin bulunduğu kütüphane, Nazilli halkını aydınlatmış, kültürel gelişmelere hız kazandırmıştır (Tekin, 1997:43). 1930'lu yıllardan itibaren eğitim ve kültürel anlamda gelişmeler daha da önem kazanarak sistemli bir şekilde devam etmiştir.

Nazilli Cumhuriyet'in elektriğe kavuşan ilk şehirlerinden biridir. İlçeye elektrik sağlayan ilk tesis Avukat Ömer Barış Bey tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu tesisi belediye almış ve elektrik işlerini yürütmüştür (Tekin,1997:60). Ancak şehrin büyük bir çoğunluğunun elektriğe kavuşması Nazilli Sümerbank'ın ilçeye sağladığı elektrikle olacaktır. Nazilli'de hemen her dönemde su büyük bir problem olmuştur. Kasabada yaz ayları oldukça sıcak geçtiği için bu soruna çareler aranmaya başlanmıştır. Bu amaçla 1895 senesinden itibaren yerel yöneticiler ve hayırsever vatandaşların yardımıyla tulumbar açılmıştır. Ancak tüm bu çabalar sonuç vermeyecek, su bir süre daha kasabanın temel sorunlarından biri olacaktır. Cumhuriyet Döneminde kasabada su sorunu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

İlçenin ekonomik yapısına baktığımızda tarımsal faaliyetlerin önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Küçük çaplı arazilere sahip olan Nazilli halkı genelde ziraatle uğramıştır. Ziraat faaliyetleri sebebiyle ihraç maddelerinin başında tarım ürünleri gelmektedir. Verimli toprakları, Büyük Menderes Nehri'ne yakın oluşu, iklim ve toprak yapısı sayesinde pek çok ürünün yetiştirilebildiği Nazilli'de hububat mısır susam incir, zeytin, kendir, meyan kökü, her çeşit yaş sebze ve meyve palamut yetiştirilen başlıca tarım ürünlerdir.²⁰ Yüzyılın ilk yarılarında Türkiye'de kooperatifçilik hareketlerinin öncülüğünü yapan kentlerden biri olan Nazilli'de 1914 yılında ilk tarım satış kooperatifi olan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi açılmıştır. Açılan Kooperatifler içinde en önemlisi ise Nazilli Tarım Satış Kooperatifi'dir. Bu kooperatif çiftçilere kredi açarak, tarım işlerini kolaylaştırmaya çalışmıştır.(Aydın İli Yıllığı, 1967:252)İncir, Ayrıca ilçe, konumun etkisiyle pamuk yetiştiriliciliğine oldukça elverişlidir. (Belediyeler Yıllığı, 1950:9) Pamuk bölge halkına iş imkanı sağlayan başlıca iş kollarındandır. Yetiştirilmesi oldukça masraflı olan bu ürün yazları Nazilli'nin hemen her köyünde yetiştirilmiştir. Bu sebeple devlet bu ilçedeki pamuk üretimine her dönem destek olmuştur. Özellikle Cumhuriyet Döneminde pamuğa verilen önem artmıştır. Pamuk yetiştiriciliği Nazilli Pamuk İslah İstasyonunun kurulmasından

sonra ilerlemiş, başka bir deyişle pamuk üretimi bilinçli hale gelmiştir. Bu kuruluşun amacı orijinal tohumlardan pamuk yetiştirerek elde edilen pamuk tohumlarını çiftçiye dağıtmaktı. Bu amaçla kuruma çırçır tezgahları, ziraat aletleri alınmış ve pamuk tohumu temin edilerek üretimin artırılması amaçlanmıştır (Tekin, 1997:119) Cumhuriyet Döneminde Pamuk Islah İstasyonundan pamuk yetiştiriciliğini zirveye çıkaran diğer gelişme kuşkusuz Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın açılmasıdır. Fabrika ile birlikte havzanın yıllık pamuk üretimi her yıl düzenli olarak artmıştır.

Eskiden beri ticaret yolları üstünde bulunması sebebiyle ilçede ticaret de önemli bir sektördür. Üzüm, pamuk, zeytin ve benzeri ürünler, yalnızca çevre pazarlarına değil, Dinar, Isparta, Eğirdir, Burdur pazarlarına kadar gitmiştir. 1924'te Nazilli Ticaret Odası kurulmuştur. Bu kurumun oda meclisi ve yönetim kurulu vardır. Ayrıca Nazilli Ticaret Odası'nın sekiz meslek grubu ve 1400'e yakın üyesi vardır. (Dereli, 1974:36) Tahıl ürünlerinin pazarlama oranı düşük olmasına rağmen bahçe ürünleri ve sınai bitkilerde bu oran yüksektir. Son olarak Nazilli için ticarete bir dönüm noktası olan olay Sümerbank Basma Fabrikası'nın kurulmasıdır. Fabrikada üretilen iplik ve dokumalarla hem ilçenin ve çevresinin pamuklu ihtiyaç maddeleri karşılanmış hem yurdun diğer bölgelerine gönderilmiştir.

İlçede tarım ve ticaret dışında hayvancılık, küçük zanaatlar, el tezgahı dokumacılığı, (Akdoğan, 2004:134) urgancılık faaliyetleri ile de uğraşmıştır. Halk işlediği urganı Perşembe Pazarında satmış, bu alanda kadınlar ve erkekler aynı şekilde emek sarf etmiştir. Perşembe günleri kurulan Pazar Nazilli halkının ürettikleri ürünleri satmalarında dolayısıyla geçimlerini sağlamada önemli bir yere sahipti. Belediye pazarcıların sokak aralarında dolaşarak mal satmalarını önlemek amacıyla itfaiye garajına bitişik olan Eski Hayvan Pazarı'nı Pazar yeri tayin etmiştir.(Akkoyun, 1998:249) Böylece sebze ve meyvelerin sokaklara dökülmesine engel olunmuştur.1930'lu senelerde köylülerin arasındaki arazi anlaşmazlığını çözmek için Seyyar Tapu Heyetleri kurulmuştur. Bununla köylü arazisinin yerinde yazılmış ve tapuya bağlanmıştır.

Nazilli Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde imparatorluktan kalan birçok sorunla baş etmek zorunda kalmış bir ilçedir. İşgal altında kaldığı süreç boyunca Nazilli halkı maddi manevi kayıplar vermiş, savaşın olumsuz etkilerini oldukça sert şekilde yaşamıştır. Yunanlıların geri çekilişi sırasında yakıp yıktığı, virana

halde bıraktığı bu şehir savaşın izlerini silmek, kenti yeniden yaşanacak hale getirmek için çok çaba sarf etmiştir. Bunun için Nazilli halkı yetkililerle el ele vererek kenti yeniden imar etmiş, ilçe kısa sürede yeni çehresine kavuşmuştur. Hemen her alanı kapsayan iyileştirme faaliyetleri ile ilçe sorunları belli bir oranda çözülmüştür. Ancak şehrin tamamen modern bir yapıya kavuşması, 1937'de kurulan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ile olacaktır. Nazilli Aydın'dan sonra sanayide en gelişmiş durumda olan ve sanayileşme hızı en yüksek olan ilçedir. İlçenin gelişim sürecine katkı sağlayan en önemli etken olan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Cumhuriyet'in yaratmaya çalıştığı modern sanayi kenti projesinin de en güzel örneği olacaktır.

2.2. Rus Heyetin İncelemeleri ve Dokuma Fabrikalarının Yerlerinin Belirlenmesi

2.2.1. Basma Fabrikasının Nazilli'de Açılmasına Karar Verilmesi

Türkiye Cumhuriyeti Sanayileşmeyi yeni devletin iktisadi politikasının temel taşlarından biri olarak görmüş ve bu amaçla çalışmalara başlamıştı. Daha 1927 senesinde Teşvik-i Sanayi Kanunu ile resmen başlayan girişimler, dünya bunalımının etkileri neticesinde devletçiliğin ekonomik yaşamda yeni bir düzen olarak gündeme gelişi ve dolayısıyla da sanayileşmenin iktisadi politikaların temel amacı kabul edilişi ile kesinleşmiş oluyordu. Buhranla, büyük devletlerin ekonomisinde meydana gelen sarsıntılar ekonomide devlet kontrolünün öneminin anlaşılmasını sağlamış ve Sovyetler'in planlı ekonomisine ilgiyi arttırmıştı. Sovyetlerle yapılan görüşmeler dahilinde 1933 senesinde I. Beş Sanayi Planı hazırlanmıştı. Plana göre yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınıai üretim sağlayacak yapılar kurarak ithalat azaltılacaktı. Atatürk Türkiye'yi endüstrileştirerek kalkındırma yoluyla çağdaş düzeye getirme görevini 1933 yılında, adını Türk tarihinden alarak kurmuş olduğu Sümerbank'a vermiştir. Kurulması planlanan sanayi dallarından biri de dokuma sanayi idi. Bilindiği üzere Sanayi Devrimi'ni ilk yaşayan devlet olan İngiltere'de Sanayileşme tekstil alanında yaşanan gelişmelerle doğmuştur. Art arda yapılan buluşlarla buharla çalışan ilk tekstil fabrikaları kurularak ucuz ve kaliteli tekstiller üretilmeye başlanmış ve tüm dünyaya ihraç edilmiştir. Tekstil Sanayi'nde meydana gelen bu devrimi yaklaşık olarak 20'şer yıllık aralıklarla öteki sanayi dalgaları izlemiştir.(Küçükkalay, 1997:51-68)Bu örnek Türkiye Cumhuriyeti'ni de Sanayileşme noktasında dokuma alanına öncelik vermeye itmiştir. Bunun yanında

Osmanlı Devleti'nde üretilen pamuğun %80'i ham olarak dışarıya ihraç edilmekte dışarıda yapılan iplikler ithal edilerek dokuma sanayinde kullanılmaktaydı.(Doğan, 2007:3) Bu da ekonomiyi dışa bağımlı hale getiriyordu. İmparatorluktaki mevcut mensucat fabrikaları da ancak ordunun ihtiyacını karşılayacak nitelikte olduğundan halkın ihtiyacını karşılayacak bir tekstil fabrikası bulunmamaktaydı. Özetle ülkede yeni ve ihtiyaçları karşılayacak nitelikte bir fabrika kurulması şarttı.

Sovyet Rusya'nın açtığı krediye bağlı olarak vereceği makinelerle kurulacak olan fabrikalar için Anadolu'nun belirli yerlerinde geziler yapılmıştı. Rus Mühendisler ve Sanayi tetkikatı için görevli Türk Heyeti'nin ortak yürüttüğü gezilerde kurulacak olan fabrikalar için gerekli şartlara uygun bölge ve merkezler tayin edilmeye çalışılmıştır. Ziyaret edilen hemen her yerin yöneticileri, heyete kendi yörelerinin olanaklarını bildiren raporlar sunmuşlardır. Bu incelemelerde uzman heyetin bir grubu mevcut pamuklu tekstil tesislerini, halkın tekstil tüketim cins ve miktarını, mevcut pamuk cinslerini saptamıştır. (İlkin-Tekeli,1982:160) Dönemin Sanayi Genel Müdürü aynı zamanda tetkik heyeti başkanı Şeref Bey yapılan seyahatler hakkında şunları söylemiştir.

“Heyetimiz tetkikatında başlıca pamuk sanayi mevzu bahistir. Bununla beraber İktisat İnkişafını alakadar eden şeraitini de tetkik etmektedir. Keten ve şeker sanayi için Rusya'dan üç mütehasıs daha istedik. Eskişehir, İzmit, Kütahya, Sarayköy, Denizli, Pula'dan,⁷ Burdur,Yalvaç ve daha bazı şehirlerde tetkikatlar yaparak Konya'ya geldik. Gezdiğimiz şehirlerin hemen hepsinde sanayii ve fabrika istiyorlar. Birçoklarının sınai teşebbüslere ciddi ihtiyaçları vardır. Bununla beraber tesisatı sanayinin en münasip yerlerde yapılması mecburiyeti mevcuttur. Kurulacak altı fabrikadan iki büyüğü için üç merkez intihap ettik. Bunlar, Eskişehir, Konya ve Kayseri vilayetidir. Tetkikatımızı ikmal ettikten sonra bunlardan fabrikaya en müsait olanı intihap edilecektir. “(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 06 Eylül 1932:3)

Şeref Bey bu bilgiler dışında kurulacak dokuma fabrikaları için de tetkiklerde bulunulduğunu şu sözleriyle belirtmiştir.

⁷ Puladan isimli yerleşim yeri araştırmalarımız dahilinde bulunamamıştır. Araştırma yapılan bölge temel alındığında Bburanın Manisa İlçesi Kula olduğu tahmin edilmektedir.

Memleketimizde dokuma ve ev sanayi için merkezler de yapılacaktır. Tesisat sayesinde dokumacılığı da ıslah edeceğiz. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 06 Eylül 1932:3)

Şeref Bey'in beyanında söz ettiği merkezlerin kurulması için araştırmalar yapmak üzere, mevcut heyet ikiye ayrılmıştır. Bir kısmı Konya ve çevresinde, diğer kısmı Sarayköy ve Nazilli'de araştırma yapmak üzere harekete geçen gruplar, tetkik sonunda Konya'da buluşup Moskova'ya dönmek kararı ile ayrılarak incelemelere başlamıştır. Sarayköy ve Nazilli'de incelemelerini bitiren heyet 11 Eylül 1932'de Konya'ya dönmüştür. Konya Belediyesi tarafından kendilerine verilen ziyafette yapılan açıklamalara göre, heyetten bir grup Adana'ya gidecek, burada inceleme yaptıktan sonra Malatya'ya geçecektir. Bunun dışında ziyafette verilen önemli bilgilerden biri de bu vakte kadar yapılan incelemelerle ilgilidir. Yapılan incelemelerde Kayseri'den sonra kurulmasına karar verilen dokuma fabrikasından birinin Sarayköy ya da Denizli'de tesisinin yüksek ihtimal dahilinde olduğudur. Mevcut iki seçenek içinde de Sarayköy ihtimalinin daha yüksek olduğu belirtilirken buna sebep olarak, ilçenin ekonomik durumunun iyi oluşu ve nakliye işlerinin daha rahat yürütülebileceği düşüncesi gösterilmiştir. Tüm bunların yanında heyet Nazilli'de halen tetkiklerin devam ettiğini, uzmanların çalışmalarını sürdürdüğü bilgisini de vermiş, bölgedeki uzmanların tetkiklerinin 17 Eylül tarihine kadar devam edeceği söylenmiştir. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 12 Eylül 1932:4)

Sovyet Heyetinin yaptığı incelemeler neticesinde, pamuk sektörü için ithalata engel olmayı amaçlayan üç işletmenin kurulmasına karar vermiştir. Bu fabrikalar ithalata engel olmak için "onar saatten 2 sefer çalışmak şartıyla cem'an yekün 170.000 iğli ve 4.000 dokuma tezgahlı ve iplik, dokuma, ıslah şubelerinden mürekkep olacaktır. (İlkin ve Tekeli, 1982:165) Uzmanlar Seyahate başladıkları ilk zamanlarda, Eskişehir ya da Konya'da 32.000 iğli, ve 900 dokuma tezgahlı, boya ve ıslah kısımlarına sahip 1700 amele çalıştıracak bir kombinat, Kayseri ve Malatya'da tam bunun gibi bir diğer kombinat yapılmasının uygun olacağı kanısında olduklarını, buna ek olarak Denizli veya Sarayköy'de de 18.000 iğli 500 dokuma tezgahlı, boya ve ıslah kısımlarına sahip bir santral mensucat fabrikasının kurulmasını tasarladıklarını söylüyorlardı. Bu bilgilerden hareketle Ege bölgesinde açılacak dokuma fabrikası için ilk bakışta Denizli ilinin daha uygun görüldüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Ancak, uzmanlar Denizli'de mevcut su kuvveti ile ilgili endişelerini de dile getirmekten çekinmemiş, bölgede yeterli su varsa da

“sudan faydalanmak için çok masraf harcamak gerektiği” ni belirtmişlerdir.(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 12 Eylül 1932:4)

İncelemelerin ardından 22 Eylül’de Ankara’ya gelen Sovyet Heyeti şerefine İktisat Vekili Şeref Bey köşkünde verdiği ziyafette, Sovyet Heyetin Anadolu’da seyahatinin sona erdiği ve kurulacak fabrikalar hakkındaki tetkiklerin belirlendiği duyurulmuştur.(Akşam Gazetesi, Yıl 15, 23 Eylül 1932:5)

22 Eylül’de İktisat Vekilliğine verilen heyet raporuna göre açılacak pamuklu fabrikaların ikisinin Kayseri ve Nazilli’de kurulması, üçüncü fabrika için yer araştırmalarının sürdürülmesi kararı verilmiş, bu karar Ankara’da ilgililere sunulmuştur. Ayrıca Nazilli’de kurulacak olan fabrikanın boyalı iplikten mensucat Adana Fabrikasının da kaput bezleri imal edeceği kararı açıklanmıştır. Bu bilgilerden hareketle söylenebilir ki ilk incelemelerin ardından kurulması düşünülen fabrikalardan bazılarında değişiklikler olmuştur. Değişikliğe uğrayan bir diğer fikir de santral fabrika fikridir. Kurulacak fabrikalar büyük ölçekli standart tip mal üreten kombina fabrikalar şeklinde olacak, santral fabrika fikrinden vazgeçilecektir. (İlkin ve Tekeli, 1982:164-165) 2 Ekim 1932’de Ankara’dan İstanbul’a gelen Profesör Orlof, M. Nikola, Kovalski, M. Arkadiyogolini, ve M. Serj’dan oluşan heyet şimdiye kadarki yaptıkları incelemelere bağlı olarak hazırladıkları raporları Ankara’daki komisyona sunduklarını heyetten başka bir grubun da diğer fabrika için incelemelere devam ettiğini belirtmiştir. Profesör Orlof yapılan incelemelerle ilgili Cumhuriyet Gazetesi muhabirine şu beyanatta bulunmuştur.

“Anadolu içindeki seyahat ve tetkikatımız bir ay sürmüştür. Bu müddet zarfında İzmir, Aydın, Nazilli, Sarayköy, Kadıköy, Denizli, Burdur, Isparta, Kayseri, Adana, Mersin, Tarsus ve Konya havalisinde tatbikatta bulunduk. Buralarda pamuk, keten, ziraat ve mensucatu işleri ile meşgul olduk. Bu arada Aydın, Nazilli, Adana, Mersin ve Tarsus’daki pamuk tarlalarını gezdik. Bu arada mevcut suları, kömür madenlerini, yerli sanayiye, tetkik ettik. Müşahedatımıza göre memleketinizde pamuk ziraati, eski usullerle yapılmaktadır. Mevcut pamuklar tesis edilecek fabrikalar için elverişli değildir. Çünkü bu pamuklar çok kısa ipliklidir. Kurulacak fabrikalar için uzun iplikli pamuk lazımdır. Eski usulle yetişen yerli pamuk fidanları, ancak 8-10 koza pamuk verdiği halde asri usullerle yetiştirilen Amerika Pamukları 130-140 koza pamuk vermektedir. Bunun için her şeyden evvel pamuk ziraatini islah etmek lazımdır.

Geçtiğimiz ve dolaştığımız her yerde, vilayetlerde, kasabalarda, köylerde mahalli hükümet ve belediye erkani ile halk tarafından çok hararetle karşılandık, mesaimiz etrafında büyük bir alaka gördük. Mersin Valisi Türkiye'nin her tarafını fabrika bacalarıyla süslenmiş görmek istediği söyledi. Kayseri valisi bizimle o kadar yakından ilgilendi ki otelde bile beraber kaldı. Bütün ağızlarda (fabrika) ve (makine) kelimelerini daima ve sık sık duyuyorduk. Bu Türk halkının telakki ve medeniyete, asri sanayiye olan sonsuz aşkını çok güzel ifade ediyordu. Türk Mühendis arkadaşlarımızla dolaştığımız yerlerde daima kolaylık gördük. Halk hükümet mümessillerinin bize karşı gösterdikleri mihmännüvazlıkla adeta rekabet ediyordu.

Anadolu'yu çok uyanmış gördük. Köyleriniz makinesiz ve sanayi teçhizatından mahrumdur. Memleketinizde, asri ziraat usulleri tatbik edilir ve yavaş yavaş her tarafta fabrikalar kurulursa bundan halk ve hükümet azami şekilde fayda görecektir.

Pamuk ve keten zariyatınız bilhassa terakkiye çok muhtaçtır. Tetkikatımız neticesinde istihsalatı göz önünde bulundurarak üç yerde fabrika inşasını münasip gördük. Bu fabrikaların biri Nazilli'de, biri Kayseri'de açılacaktır. Nazilli'de açılacak fabrikada renkli iplikler, pamuklu mensucat yapılacaktır. Kayseri'deki fabrikada da kaput bezleri imal olunacaktır. Basma imal edecek olan üçüncü fabrikanın yeri henüz tayin edilememiştir. Bu fabrikaların makineleri kamilen Rusya'dan gelecektir. Bu üç fabrikanın bugünkü istihlakata kafi geleceğini zannediyorum. İleride lüzum hasıl oldukça başka başka fabrikalar ve tesisat da vücuda getirilecektir.”(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 2 Teşrin-i Evvel 1932/ 2 Ekim 1932:1-5)

Prof. Orlof'un açıklamalarından da anlaşılacağı gibi Anadolu halkı yeni kurulacak tesisler için oldukça istekli ve birbirleriyle yarış halindedir. Ülkede hammadde yetiştirme olanakları düzeltilir ve teknolojik bir temele oturtulursa sanayileşme ve kalkınma faaliyetleri hızla yayılacak bunun yanında kültür seviyesi de aynı oranda yükselecektir. Hükümetin yapmak istediği de esasen budur. Bir yandan ülkenin ekonomik koşulları iyileştirilirken diğer yandan “uyanmış” ve yeniliklere açık olan halkın hem kalkınması hem de Anadolu kentlerinin her anlamda modern bir yapıya dönüşmesi gerçekleştirilecektir. Yine bu açıklamalardan çıkarılacak bir diğer önemli sonuç da Basma Fabrikası için

Nazilli'nin seçildiği haberidir. Haber basınla paylaşıldıktan sonra özellikle bölge hakkında büyük bir sevince sebep olacaktır.

6 Ekim 1932'de İstanbul'dan Rusya'ya hareket eden Rus Heyeti'ne bir süredir İstanbul'da bulunan Rus Elçisi de eşlik etmiştir. Uzmanlar incelemeler sonunda bir proje hazırlayarak Ankara'ya vermişti. Heyet bu konuda ilmi ve fenni incelemeleri bütünleştirmek ve asıl projeyi hazırlayıp, tekrar Anadolu'ya dönmek üzere ülkelerine dönüyordu. Heyetin Anadolu'da bulunan bir kısmı da halen Nazilli'de tetkikler yapmaktaydı. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 7 Teşrin-i Evvel/7 Ekim 1932:1-5) Anadolu'da kalan uzmanların tetkikleri 1 Kasım 1932'ye kadar sürecektir.

Türkiye'de bulunduğu sırada yaptığı incelemeler ile ilgili dönüş seyahati henüz başlamadan basına bir demeç daha veren Prof. Orlof. şu açıklamalarda bulunmuştur.

İftihar ederek söylemek isterim ki Türk Mühendisleri her cihetten mesleklerinin ehli, mütehassıs ve kıymetli insanlardır. Bizimle beraber çalışan Türk Mühendislerinin zeka kabiliyet, ihtisas ve enerji itibariyle bizden ve diğer Avrupalı mühendislerden hiçbir farkları olmadığını memnuniyetle gördüm. Bize çok kıymetli yardımlarda bulundular. Böyle olduğu halde Avrupa'dan mühendis getirmenize akıl erdiremedim. Anadolu'daki yaptığımız tetkikat neticesinde nerelerde ne gibi fabrikalar inşası lazım geldiğini gayet etraflı bir şekilde tetkik ederek kararlarımızı verdik ve iptidai projemizi hazırladık. Rusya'da bu fabrikalara ait tetkikat ve bu meyanda ilk olarak Kayseri'de inşa edilecek fabrikaların planlarını hazırlayacağız. Projemiz tamamlanınca tekrar memleketinize gelip çalışacağız. Türkiye'deki keten ve kendir mahsulü çok iyidir. Eğer bu mahsulün ziraat ve islahına ehemmiyet verilirse ihracat yapmak da kabildir. Türkiye'de yetişen pamukların evsafını ve bunlarla neler yapmak kabil olacağını tespit ettik. Herhalde pamuk ziraati de islah edildiği zaman memleketiniz bu mahsulden çok istifade edecektir. Türkiye'deki misafirliğimizden memnunen ayrılıyoruz.

Türk vatanında gördüğümüz inkişaf eserleri ve kabiliyet bizi takdir ve hayret içinde bırakmıştır. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 7 Teşrin-i Evvel/7 Ekim 1932:1-5)

Mensucat alanında kurulacak fabrikanın nerede kurulacağı ile ilgili alternatif birkaç yer daha gösterilse de sonunda dokuma fabrikası için en uygun yerin Nazilli olduğu kanısına varılmış, uzmanların seyahatlerinin ardından yaptıkları son düzenlemelerle Nazilli’de fabrikanın yapımı kesinleşmiştir. Nazilli Belediyesi ve İktisat Vekaleti ilçede hemen faaliyetlere başlamış, işlenmeye uygun pamuk üretimi için kollar sıvanmıştır. Fabrika inşasına kadarki süreçte pamukta bir dizi deneme yapılmış, hükümet gelişmeleri yakından takip etmiş ve verimli sonuçlar elde etmek için bölgedeki faaliyetler yakın mercek altına alınmıştır.

2.2.2. Sümerbank’a Giden Süreç: Neden Nazilli

Fabrikanın Nazilli’de açılmasına sebep olan faktörleri pek çok açıdan ele almak gerekir. Türkiye’de pamuğun anavatanı sayılan Ege Bölgesi’nde tekstil kombinasyonunun kurulması hem rasyonel hem de zorunludur.(Doğan: 2007:6) İlçenin seçilmesinde etkili olan bölgesel sebeplere baktığımızda öncelikle Nazilli’nin ülkenin önemli pamuk yetiştirme alanlarından biri olduğu gerçeği karşımıza çıkar. Ovanın verimli toprakları, kuzey güneyden sıradağlarla çevrili oluşu, ortasından Menderes Nehrinin geçtiği bir vadide olup, bu vadinin hafifçe yükselmesi ilçeyi pamuk yetiştiriciliği için oldukça elverişli bir yapıya büründürmüştür.(Belediyeler Yıllığı, 1950:9) Nazilli’nin iklimine bakacak olduğumuzda ilçede Akdeniz iklim tipinin hakim olduğunu görürüz. Yıllık ortalama sıcaklığı 16,5 derece olan ilçede en yüksek sıcaklık ise 44dereceye çıkmaktadır. (Akdoğan, 2004:134) Bu bağlamda Nazilli iklimi de sıcakta yetişen bir kültür bitkisi olan pamuk için uygun bir yapıdadır. İlçede Cumhuriyet’e kadar pamuk yetiştiriciliği her ne kadar profesyonel anlamda yapılmamışsa da ıslah çalışmalarıyla iyi pamuk elde etmek için gereken koşullar sağlanabilirdi. Fabrikanın burada kurulması kararı ile bu ıslah çalışmaları başlamış ve 1934 senesinde Nazilli Pamuk Deneme, Islah ve Üretim çiftliği tesis edilmiştir. (Akkoyun, 1998:244) Bu tesiste sekiz yüz dekarlık bir toprak üzerinde pamukların deneme, ıslah ve üretim işlemleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan denemelerden giderek daha iyi sonuçlar alınmaya başlanmış, böylece ülkenin önemli pamuk üretim merkezlerinden biri değerlendirilmeye başlanmıştır.

Sovyet Uzmanların hammaddeye yakınlık kadar fabrika tesisi için önemli gördüğü bir diğer nokta da su kaynaklarına yakınlıktı. Pamuk ürün verdiği dönemde tabandan sulanması gereken bir bitki olduğundan suya yakın oluşu oldukça önem taşıyordu. Nazilli’de pamuk ziraatı çoğunlukla Menderes Havzası’nda yapılmaktaydı. Böylelikle üretilen pamukların sulanması

kolaylaşıyordu. Büyük Menderes'in şehre yakın olması fabrika için ihtiyaç olan suyun kolaylıkla sağlanması demek oluyordu. Bunun yanında Cumhuriyet Dönemi'nde pamuğun sulanması için "Nazilli-Burhaniye köyü Sulama Kooperatifi" kurulmuştur. Buradaki kandil saniyede 700 litre su çekecek büyüklükteydi. (Tekin, 1997:113) Bu da bölgede üretilen pamuğun daha çok miktarda ekilip sulanabilmesini sağlamıştır. Bunun yanında su dolapları, su türbinleri, su kanalları ve arkları ile pamuk sulaması daha da kolaylaşmıştır. İlerleyen yıllarda açılan sulama kanalları ile kuraklık zamanında bile pamuğun sulanabilmesi sağlanmış, ürün yetiştirilmesinde bu olumsuz durumdan etkilenilmemiştir. Su, pamuk yetiştirilmesindeki önemi kadar fabrikanın temizliği için de önemli bir faktördür. Uzmanlar fabrikanın kurulacağı alanda inşasına başlanacak artezyen kuyuların bile su ihtiyacını karşılamaya yeterli olacağını göz önüne almışlardır. (Doğan:2007:10) Tüm bu etkenler su kaynakları açısından da Nazilli'yi fabrika için doğru seçenek olarak göstermiştir. Sovyet Uzmanlar "Su nerede Fabrika Orada" diyerek fabrikanın ilçede, bugün olduğu mevkide kurulması gerektiğini vurgulamışlardır.(İlhan Öden <http://sumerbank.blogspot.com.tr> 30 Ocak 2015)

Nazilli'yi Basma Fabrikasının açılmasının datercihler arasında ön plana çıkaran bir diğer sebep de ulaşım ağının geniş olmasıydı. Hammadde ve pazara yakın olmasının yanında sahip olduğu mevcut ulaşım ağı, devletin yer seçiminde göz önüne aldığı bir olanak olmuştur. Daha önce belirttiğimiz gibi İzmir-Aydın demiryolu ülkenin sahip olduğu en eski demiryolu hattıydı.1886'da tamamlanan Aydın-İzmir, İzmir-Kasaba hatları devlet tarafından daha ziyade özel teşebbüs tarafından ticari maksatlarla gerçekleştirilen ve finanse edilen demiryollarıydı. (Hülagü, 2010:9) Geçmişte doğu-batı doğrultusunda Kuşadası, Çeşme, İzmir Limanlarına ulaşmayı hedefleyen güzergahların yönü demiryollarıyla birlikte kuzey-güney doğrultusuna dönmüş ve en yakın demiryolu istasyonuna doğru çevrilmeye başlamıştır. (Yapucu-Özgün, 2011:546) İzmir-Aydın demiryolu hattı İzmir ve hinterlandını birbirine bağlaması açısından bölge ve ülke ekonomisi için ayrı bir öneme sahipti. Demiryolu devletlerin taşımacılıkta ucuzluğu ve güvenilir oluşu sebebiyle en çok tercih ettiği ulaşım aracıdır. Dolayısıyla kurulacak mensucat fabrikasında üretilen ürünleri taşımak ve taşıma maliyetini en aza indirmede Aydın demiryolu hattının etkisi de kaçınılmaz olmuştur. Demiryolu dışında şehir komşu ilçelere transit yollarla da bağlıydı. Transit yollarda sık sık ulaşım sorunları yaşansa da bölgede ilçeler arası yol çalışmaları devam

etmekteydi. Fabrika ile birlikte yollar gelişme imkanı bulabilir ve ürünlerin taşınması kolaylaşabilirdi.

Nazilli ve çevresi maden bakımından da zengin bir bölge durumundadır. İlçe ve çevresinde zımpara, linyit kömürü, simli kurşun, antimuan, civa, arsenik ve kükürt madenleri çıkarılmaktadır. (Tekin, 1997:138) 19.yüzyıldan önce madende devlet işletmeciliğinden, özel işleme geçilmiş ve bölgede madenler şahıslar tarafından ruhsat alınarak işlenmeye başlamıştır. 1921 verilerine göre, linyit kömürü, doğru işletilmesi halinde yalnızca Nazilli'deki fabrikaların değil civar fabrikaların hatta İzmir'deki fabrikaların bile ihtiyacı karşılanabilecek ölçüdedir.(Tekin, 1997:141) Açılacak fabrika için ısınma, aydınlanma, üretim faaliyetleri dolayısıyla yüksek derecede enerjiye ihtiyaç olacaktı. Aydın başta olmak üzere Manisa, Muğla, Denizli çevresinde de yeterli sayıda kömürün bulunması fabrika için enerji teminini sorun olmaktan çıkarmıştır. Fabrika açıldığında Soma, Tunçbilek ve Tavşanlı'dan linyit kömürü takviyesi yapılmıştır. (Doğan, 2007:10) Fabrika inşasının başlamasıyla birlikte içine kurulacak olan termik santrallerle de fabrikanın ihtiyacı olan enerji ve buhar ihtiyacı karşılanacaktı. Bununla kalmayıp ilerleyen yıllarda üretilen elektrik enerjisi fabrika dışına da yetecek düzeye gelecek Nazilli'nin elektrik ihtiyacı büyük ölçüde çözülecektir.

Tekstil kombinasyonu için gerekli bir diğer unsur kuşkusuz insan gücüdür. Fabrika kurulacağı bölgede birçok kişiye iş imkanı sağlayacaktı. Aynı şekilde üretim faaliyetlerinin verimli şekilde yürütebilmesi için de insan gücüne ihtiyaç vardı. O halde bölgede nüfus yapısı iyi durumda olmalıydı. Nazilli her ne kadar Milli Mücadele döneminde nüfus bakımından çok sayıda kayıplar vermiş, devamında kentin yeniden inşa sürecinde de özellikle aşağı Nazilli bölgesinde görülen çeşitli sorunlar nedeniyle zamana zaman göç vermiş olsa da ilçenin demografik yapısı çok da iç karartıcı durumda değildi. Milli Mücadele'den sonra şehrin nüfus yapısına bakıldığında 1927 Türkiye Salnamesine göre toplam nüfus 15.800 kadardır. (Türkiye Salnamesi, 1927:882) 1928 senesi verilerine bakıldığında ilçenin köyleriyle birlikte toplam nüfusu 49.796'dır. Ayrıca bölgede genç nüfusun hakim olması, fabrika için gerekli insan gücü ihtiyacını karşılayabilecek niteliktedir. Bunun dışında Nazilli, çevresinde Denizli, Muğla, Afyon, İzmir gibi illerin varlığı nedeniyle ihtiyaç halinde iş gören temin edilebilecek bir yerdir. (Doğan, 2007:10) Daha fabrika açılmadan Mensucat Fabrikasının Nazilli'de kurulacağı haberinin yayılmaya başladığı andan itibaren

bölge hemen hemen her yerden göç almaya başlamıştır. Fabrikanın temel atma töreninin ardından ise inşaat çalışmaları için Nazilli ve çevre illerden 2500 kişilik bir amele grubu buraya gelerek çalışmaya başlamıştır. Tavas, Sarayköy, Söke, Yenipazar gibi civardaki yerleşim yerlerinden pek çok insan iş sahibi olabilmek için fabrikaya akın etmiştir. (Güneş, 2007:957) 1937’lerde bu sayı 4000’e ulaşmıştır. Daha fabrika açılmadan ilçe yoğun bir göç dalgasına maruz kalmış, göç veren kentte her şey tersine dönmüş, nüfus gün geçtikçe artmıştır. Bu durum fabrika ya gerekli insan gücü için Nazilli’nin son derece doğru bir karar olduğunun açık kanıtıdır.

Kısaca özetleyecek olduğumuzda Nazilli, pamuk üretiminde ülkede ilk sıralarda yer alması, toprağının verimliliği, iklim koşullarının elverişliliği, Menderes Nehri dolayısıyla su kaynaklarının yeterli durumda oluşu ulaşım olanakları, ilçe ve çevresindeki madenlerin bolluğu ve son olarak demografik yapısının uygunluğu ile Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dahilinde kurulacak Mensucat Fabrikası için en uygun yer tayin edilmiştir. Bunların yanında fabrikanın açılmasında önemli bir etken de dönemin İktisat Vekili Celal Bayar’ın Nazilli ile olan bağıdır. Celal Bayar’ın Nazilli ile daha Kurtuluş Savaşı zamanından olan bir yakınlığı hatıratı vardır. (Doğan, 2007:11) Bayar, İttihat ve Terakki Partisi’ne katıldıktan sonra parti içindeki etkinliğini arttırmış ve İzmir Katipliğine atanmıştır. Sonraki yıllarda İttihat ve Terakki’nin dünya savaşı yenilgisi sebebiyle iktidardan uzaklaştırılması ve Milli Mücadele’nin başlaması dolayısıyla Bayar, Anadolu’ya geçmiş, “Galip Hoca” kimliği ile Aydın ve çevresine gelmiştir. Nazilli’de Demirci Mehmet Efe ile tanışmış ancak Efe tarafından gerçek kimliğinin öğrenilmesi üzerine Demirci Mehmet’in esareti altında kalmıştır. Bu dönemde Bayar’ın Nazilli ileri gelenleri sahip çıkmış, onu Efe’ye karşı korumuşlardır. Bu durum Nazilli’nin Celal Bayar üzerinde derin etkiler yaratmasına sebep olmuş, Nazilli’ye bakış açısını etkilemiştir. 1930’lu yıllarda da sık sık Nazilli’ye gelen Bayar, burada kendisine sahip çıkan ailelerle görüşmelerini sürdürmüş, irtibatı koparmamıştır.(Doğan, 2007:11) Nazilli Palas’ın kuruluşu ve yeni kurulacak olan fabrikanın yer seçiminde Nazilli’nin baskın gelmesinde bu faktörler de etkili olacaktır.

2.2.3. Fabrika'nın Kurulma Kararının Ardından Yapılan Hazırlıklar

2.2.3.1. Pamuk İslah İstasyonu'nun kurulması ve sulama işlerinin düzenlenmesi

Orlof'un 2 Ekim 1932'de verdiği röportajda fabrikalardan birinin Nazilli'de açılacağını duyurması üzerine bölgede önemli girişimlerde bulunulmuştur. Yetkililer öncelikle fabrika için hammadde kaynağı olacak olan pamuk üretiminin bir düzene oturması için faaliyetlere başlamıştır.

Dönem için sanayileşmede devletin temel hedeflerinden biri olan Pamuklu Mensucat Sanayii, ülkenin ekonomik dengesinde önemli bir yere sahipti. Asırlardan beri çeşitli yöntemlerle yapılan pamuk üretimi, her dönemde önemli bir konu olmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra da pamuk üretimine yönetici kadro tarafından önem verilmiş, 11 Ekim 1925'te Adana'da bir pamuk kongresi yapılmış, kongrede pamuğun Türk ekonomisi için önemli bir yere sahip olduğu duyurulmuştur. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 18 Teşrin-i Evvel 1933/18 Ekim 1933:4) İlerleyen yıllarda da pamuk ülke gündemini meşgul etmiş, ülkenin iktisadi programı dahilinde üç beyazlar fikri ortaya atılarak pamuk, şeker ve zahirenin yetiştirilmesinin önemi vurgulanmıştı. (Boratav, 2007:) Netice itibarıyla, pamuk ve şeker sanayiye geliştirerek, tütün ve meyveleri düzgün şekilde yetiştirmenin ve ihraç etmenin sanayinin esas politikası olduğu hükümetçe kabul edilmişti.

Devletçiliğe geçiş ve üretim faaliyetlerinde devletin etkin rol oynamaya başlaması ile de pamuk ve pamuklu mensucat ülke ekonomisinin temel taşlarından biri olacaktı. Rus uzmanlar Batı Anadolu'da pamukçuluk ile ilgili incelemeler yaparken şu iki noktaya değinmişti. Birincisi Ege'de üretilen pamukların iki cins olduğu ve bunlardan birinin yerli usule değerininse Amerikan usulüne göre yetiştirildiği idi. Yerli cinsin elyafı diğerine göre daha kısaydı, kozaların olgunlaşma aşamasından sonra toplanma kısmında elyaf çekirdeklerinden ayrılırken bir miktarı çekirdek üzerinde kalıyordu. Amerikan cinsi elyaf ise daha uzundu ve rengi beyazdı. Kozalar olgunlaştığında derhal toplanmazsa toprağa dökülüyordu. Bunun yanında bölgede mevcut olan pamukların tohumları Dünya Savaşının ardından tahribata uğramış, birbirlerine karışmış ve bozulmuş bir haldeydi. O halde Nazilli'de fabrika kurulmadan pamuk tohumları derhal ıslah edilmeli, bunun için ileride bir pamuk ıslah istasyonu açılmalıydı. (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 8, 18 Teşrin-i Evvel 1933/18 Ekim 1933:4)

Uzmanların üzerinde durduğu bir diğer nokta da şuydu. Ege mntkasında yıllık toplam 28-30 bin balya pamuk üretilmekteydi. Küçük Menderes ve Büyük Menderes'te su işleri düzenlenir ve bu nehirlerin taşması engellenirse, bölgede tek seferde elde edilen mevcut üretimin birkaç misli üretim sağlanabilirdi. Şu halde fabrika kurulurken sulama işlerinin de tanzim edilmesi şarttı.

Bu veriler doğrultusunda Nazilli'de pamuk ıslahı ve sulama işlerini bir düzene oturtmak şart olmuştur. Yetkililer öncelikle modern ölçülerde pamuk üretimini sağlamaya karar vermiş ve hız kesmeden çalışmalara başlamıştır. Ziraat Vekaleti Adana'da olduğu gibi Nazilli'de de bir pamuk istasyonu tesisine karar vermiştir. İstasyonla pamuk işleri kontrol altına alınacak, Nazilli'deki istasyon Adana istasyonu uzmanı tarafından kontrol edilecek, bunun için Adana'daki müdüre bir memur tayin edilecekti. (Akşam Gazetesi, Yıl 15, 08 Mart 1933:6) Bunun üzerine istasyonun kurulacağı arazi tespit edilmiş, İktisat Vekaleti arazi sahiplerine 30bin lira vererek inşaatı başlatmıştır. (Tekin, 2003:22) İstasyon 1933 yılında, Pamuk Islahı İstasyonu ve Üretme Çiftliği adıyla 2903 sayılı Pamuk Islah Kanunu ile 2582 sayılı Merinos koyunları yetiştirilmesi ve ıslah edilmiş pamuk tohumunun üretilmesi hakkındaki Kanunun 2. maddesine göre kurulmuştur. (Pamuk Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, 2016 <http://arastirma.tarim.gov.tr/>)1934'te faaliyete başlayan istasyon pamuk üretiminde bilimsel araştırmaların temelini atmış, böylece ıslah faaliyetleri başlamıştır.

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.2. Nazilli pamuk tohumu üretme çiftliği binası.

Nazilli Pamuk Islah İstasyonu'nu Amerika'da ziraat tahsili yapmış olan ve İzmir Bornova Haşarat Enstitüsü Müdürü Nihat İğriboz'un kardeşi, Celal Ş. İğriboz kurmuştur. Celal Bey'in Nazilli'de Tohum Islahı için yaptığı özverili çalışmaları kendisinden sonraki dönemlerde dahi takdir görmüş üretici ve köylü kendisini minnetle anmıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 19 Mart 1938:2) Kurulduğu sene içinde 2 dönümlük bir deneme tarlasına ekim yapılarak işe başlanmış, 1935'te deneme sahası 200-300 dönüme çıkmış, 1936'da 750 dönümü istasyon 4500 dönümü ortaklar tarafından ekilerek üretim faaliyetleri yürütülmüştür. 1937'de istasyonun üretim faaliyetleri büyük bir gelişme göstermiş ekim sahası 1300 dönüme çıkmıştır. Pamuk üretimi Nazilli, Karacasu, Bozdoğan civarında 70.000 'lik bir araziye yapılmıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 2 18 Mart 1938:2)

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.3 Nazilli pamuk üretim binası ve ilk pamuğun çırçırlandı ve işlenmesi

Nazilli Pamuk üretim istasyonu pamuk üretiminde gerekli verimliliği yakalamak ve kurulacak fabrika için en uygun pamuğu elde etmek adına çalışmalarını hızla sürdürürken devlet de bu tesisin üretim işlerinde kullanması için gerekli alet ve malzemeyi ülkeye getirmek için çabalamaktaydı. İstasyonun

daha verimli çalışabilmesi için bazı makinelere ihtiyaç vardı. 1934 senesinde pamuk üretme çiftliğinde kullanılmak üzere bedeli 3.700 liralık dövizle ödenmek şartıyla kontenjana bakılmaksızın Amerika'dan bir çırçır makinesi ve yedek parçanın getirilmesi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, 1934, No:0-30-18-01-02-42-6-001) 1935 senesinde yine aynı amaçla kullanılmak üzere İngiltere'den bedeli 27,5 İngiliz liralık dövizle ödenmesi koşuluyla bir el çırçırının getirilmesi (BCA., 1935, No:0-80-13-01-02-53-24-015) ve yine 1935'de Amerika'dan bedeli 385,95 dolarla ödenmesi koşuluyla ziraat aletlerinin getirilmesine (BCA., 1935, No:030-0-18-01-02-54-32-003) karar verilmiştir. Dışarıdan temini sağlanan bu aletlerle modern ölçülerde pamuk yetiştirilebilecekti. Pamukçuluğu daha iyi yapabilmek maksadıyla yapılan çalışmalar bununla da sınırlı değildir. Ziraat Vekilliği ayrıca Nazilli Pamuk Üretim Çiftliği müdürü Celal Bey'e siyasi pasaport vererek (BCA., 1935, No:030-0-18-01-02-58-74-016) pamuk yetiştirme usullerini görmesi ve pamuk sahalarını gezmesi amacıyla Rusya'ya gönderiyordu.(BCA., 1930 No:030-0-18-01-02-57-67-009) Böylece mensucat fabrikası için gerekli hammadde kaynağı olan pamuk asri kalitede yetiştirilemeye başlayacaktır. Tüm dünyada ve ülkemizde büyük ekonomik sıkıntıların yaşandığı bu dönemde Cumhuriyet hükümetleri her türlü özveriyi göstererek ihtiyaçları gerekirse yurtdışından sağlama yoluna gitmiştir. (Tekin, 2003:22) Hükümet pamuk üretim alanında uzman kişileri de ülkeye davet ederek onların bilgilerinden istifade etmeye çalışmıştır. Bu amaçla G. Bailleux, Mr. Clark Türkiye'ye getirilmiştir. Özellikle Mr. Clark Adana istasyonunda yapılan çalışmaları değerlendirmiş ve Adana ile Nazilli'de üretilmesi uygun olan pamuk cinslerini seçerek bu tohumların üretilmesini önermiştir.(Tekin, 2003:22) Pamuk alanında yapılan çalışmalar sonucunda pamuk üretimiyle uğraşan ülkelerde en fazla ekilen pamuk cinsleri tespit edilmiştir. Bunlar; Kleveland, Vilt, Lonstar, Ekspres ve Akaladır.(Tekin, 2016:263) Ziraat Vekaleti 1934 senesinde Adana'daki istasyonda yapılan denemeler sonucunda bölgede üretilmesi en uygun olan tohumun Mr. Clark'ın da önerdiği üzere klevenat cinsi pamuk tohumlarının olduğunu, bu tohumların amacına uygun olarak seçilmesi ve 1935'ten itibaren çiftçilere dağıtılması gerektiğine karar vermiş, bu uygulamanın Nazilli'deki istasyonda da geçerli olacağı açıklanmıştır. (Ulus Gazetesi Yıl 15, 2 Nisan 1934:5) Pamuk Yetiştirme Planı uygulamaya konularak, yurt dışından getirilecek olan tohumların çoğaltılması ve üreticiye dağıtılmasına karar verilmiş, 1936'da Pamuk Islah Kanunu ile de hangi bölgelerde ne tür pamuğun üretileceğini belirlemiştir. (Tekin, 2003:22)1937 senesine gelindiğinde Ziraat Vekaleti Aydın'da ekilen pamukla

ilgili yeni bir karar alacaktır. Amerika'dan getirilen altı yedi türlü pamuk tohumu belirli topraklarda ve iklim koşullarına uygun olarak denenmiş ve Ege için en uygun pamuk cinsi olarak Akala seçilmiştir. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) Beş yıldır faaliyette olan pamuk üretme çiftliğinden çiftçi en çok akala tarzi pamuk istemiştir. Bunun yanında Adana'da yaptığı çalışmalarda Mr. Clark Nazilli için Akala tarzi pamuğu uygun görmüştü. Diğer pamuk cinsleri içinde elyafı Akaladan daha uzun olanlar varsa da, elyaflarının kalın oluşu endüstride fazla kullanılmalarına elverişli değildi. Akala cinsi pamuğun elyafının dokuma sanayiine elverişli olması, çabuk yetişmesi, kozalarının yapısından dolayı toplanırken fazla zedelenmemesi, diğer kozalara oranla daha fazla elyaf ve çekirdek vermesi (Tekin, 2016:224) gibi sebepler Akala'nın bölge için daha uygun olduğunu gösteriyordu. Akala tarzi pamuk klevelant tarzi pamuğa göre daha çok su istemekteydi. Klevelant'ın 100 kiloluk çekirdekli pamuğundan çıkan 32-34 kiloluk saf pamuğa karşın, Akaladan 36-37 kilo saf pamuk çıkmaktaydı. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) Bunun üzerine 1936'da Nazilli Tohum İstasyonu 21.000 kilo Akala cinsi tohumu, Nazilli ve çevresine dağıtmış önemli sonuçlar almıştı. Bu bağlamda 1937 verilerine göre tüm çiftçilere verilecek oranda akala tohumunun elde bulunduğu anlaşılmıştır.

Akala cinsi pamuğun çiftçiye dağıtılmaya başlandığı 1936 senesinden itibaren, üretim miktarı senelere göre şu şekilde olmuştur.

Tablo 2.1. Akala cinsi pamuğun çiftçiye dağıtılmaya başlandığı 1936 senesinden itibaren, üretim miktarı

Yıl	Üretilen Miktar (Kilo)
1937	70.000
1938	350.000
1939	1.200.000
1940	1.500.000

Kaynak: İktisadi Yürüyüş, 1940:5

Bu tohumluklar Aydın, Denizli, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Manisa, Kütahya, Burdur, Isparta, Antalya, Tekirdağ'ı, Muğla, Bursa ve Bilecik. İstasyon ayrıca 100 adet ekim makinesi de satın alarak bunları bütün mıntikalara göndermiştir. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5)

Kurucu müdür, Celal Bey'den sonra İstasyon müdürü olan Kemal Bey, Akala cinsi pamuk üretimi için Aydın Gazetesi muhabiri O. Becerik'e şunları söylemiştir.

Yapılan denemelerde bölgemiz için en uygun cinsin Akala cinsi pamuk olduğu görülmüştür. Akala cinsi pamuk evsaf itibariyle çok yüksektir. Telleri 32 milimetredir ve hasılatı bu bölge için dönüm başı 160 kilo çekirdekli pamuktur. Yani 100 kilo çekirdekli pamuktan 36 kilo mahlıç alınır. Bu tip pamuklarla da 40-50 numara iplik yapılabilir. Yerli cinsten aşağı yukarı 10 kuruş fazla satılabilir, kıymetli bir pamuktur. Yerliye nazaran hem kalite, hem hasılat hem de fiyat itibariyle çok yüksektir. İnce iplik yapan fabrikaların bütün ihtiyacını karşılayabilir. Yerli pamuktan yapılan iplik 20 numaradan ince olduğundan üretim için uygun değildir. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 19 Mart 1938:3)

1938'den itibaren akala çiftçiye dağıtılacak, hint, ekspres ve açık kozalı pamuk tohumları yasaklanacak ve pamuk ekim mevsiminden önce vilayet sınırı dışına çıkarılacaktır. Tohum Pamuk ıslah İstasyonunca tüm çiftçilere dağıtılacaktır. (Ulus Gazetesi, Yıl 18, 29 Kanun-i Evvel 1937/ 29 Aralık 1937:5)

1936 senesinde Başvekil İsmet İnönü de Ankara'dan Nazilli'ye gelmiş, burada pamukçuluğun durumu üzerine bilgi almak amacıyla gün boyu çalışmalarını sürdürmüştür. İnönü, Aydın, Nazilli ve Bozdoğan'da pamuk ziraati yapan köylülerle, her kazadan 3-5 aile olmak üzere görüşmüş pamuk üretimi faaliyeti ile ilgili bilgiler almıştır. Daha sonra Ziraat Müdürleri ve Ziraat Bankası Müdürü ile Nazilli Halk evinde toplu bir konuşma yapmıştır. (BCA.,1936, No:0-30-10-00-0013-76-3) Ankara'nın gelişmeleri yakından takip ettiği İsmet İnönü'nün bu ziyaretinden anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Nazilli Pamuk Üretme İstasyonu her türlü sorunu göz önünde bulundurarak ve bunlara çözümler üreterek çalışmalarını sürdürmüştür. Sonunda yapılan denemelerle de üretilmesi en uygun olan pamuk cinsi bulunmuştur.

Kaliteli pamuk yetiştirme ve üretimi arttırmaya yönelik çalışmaların yanında, makineli tarım için de büyük uğraş verilmiş ve Nazilli Pamuk Islah İstasyonu tohum gönderdiği mıntikalara 100 adet ekim makinesi göndermiş, maliyeti azaltma konusunda üreticiye yardımcı olunmuştur. Nazilli Pamuk

istasyonu halka hem temiz tohum üretmeyi, hem de maliyet fiyatının nasıl düşüreceğini üretmiştir. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) Mahsulü ekme, bakma, sulama ve kaldırmada birçok yeni usuller uygulanmaya başlamış, Mibzer denilen ekici makineleri ile çapa makineleri 12 kontrol memuru vasıtasıyla bütün çiftçilere dağıtılmış ve kullanılması öğretilmiştir. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) Çapa makineleri ve bunları kontrol eden memurlar vasıtasıyla üretim maliyetinde önemli düşme görülmüştür. (Tekin, 2003:23) Nazilli Pamuk Üretme İstasyonunun bu çabalarıyla, çiftçinin pamuk üretim maliyeti düşmüş, 4 sene öncesinde 35 kuruşa mal edilen pamuk, 1940 yılına gelindiğinde 25 kuruşa mal edilmiş, pamuğun dönümüne 17 lira masraf yapılırken, bu rakam 10 liraya kadar düşmüştür. Bunun yanında saf pamuğu 25 liraya mal eden çiftçi bunu 62 kuruşa satabilmiştir. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) Nazilli Pamuk İstasyonuna Celal İğriboz'dan sonra uzman Kemal Sezen müdürlük yapmış, istasyonda ayrıca Ziraat Mühendislerinden, Fevzi Geveci, Rıza Çulhaoğlu, Haspi Ilıcalı, Halil Ergün, ve Asistanlardan Ömer Onan, Avni Konakçı görev yapmıştır. (İktisadi Yürüyüş, 1940:5) 12 kontrol memurunu da bünyesinde bulunduran Nazilli Pamuk Islah İstasyonu, bu uzmanların çalışmaları sayesinde pamuk üretimini Nazilli için önemli bir boyuta taşımış, döner sermaye ile çalışarak yüzde yüz kar elde etmiştir. 1943 yılında CHF Müfettişliğinin raporunda Islah istasyonu ile ilgili şu bilgiler kaydedilmiştir.

Pamuk ıslah istasyonu çok güzel ve mütevazı çalışan bir müessesedir. Muhitin pamukçularına büyük hizmetler etmiş istasyonun her tarafını gezdim, bende düzenli, temiz ve faydalı bir müessese görüşünü bıraktı. 1943 Yılı-12.08.1943 Tarihli Aydın İli Parti Müfettişlik Raporu/ Fazıl Şerafettin Bürge (Çetin; 2015: 256)

Bunun dışında tanzimi acilen gereken bir diğer önemli husus da su meselesiydi. Sulama işleri bir düzene konulmalı, kanallar yapılmalıydı. Nazilli'nin Menderes Havzasında bulunduğu ve su kaynakları açısından elverişli olduğuna daha önce değinmiştik. Bu nedenle sulama işleri için masraf çok olmayacaktı. Fabrikanın açılma kararı ile birlikte sulama konusu ilçede daha da büyük bir önem arz etmiştir. Devletin, su işlerine başladığı andan itibaren hesaba kattığı ilk merkezlerden biri Nazilli olmuştur. Özel çabalarla ilerletilen sulama işleri sayesinde toprağın verim gücü bir misli artmıştır. 1934 senesinde Nazilli ile Atça arasında kalan Dalca adı verilen bölgede daha önce topraktan verim sağlanamazken sulama işleri sayesinde buradan 650 kilo koza elde edilmiştir. Bu

durumu gören köylüler birleşerek belediyeye durumu bildirmiş, Demirci Mehmet Efe'nin de yardımlarıyla bölgede su hendekleri açılmaya başlanmıştır. Bu sayede kuraklık dönemlerinde dahi ürünün zarar görmeyeceği ölçüde sulama işlemleri gerçekleştirilebilmiştir. (Ulus Gazetesi, Yıl 15, 29 Kanun-i Sani 1934/29 Ocak 1934:4) Sulama için yapılan bir diğer çalışma Nazilli Burhaniye Sulama Kooperatifi'dir. Ziraat Bankası'nın desteği ve İktisat Vekaleti'nin onayıyla 1934'te kurulan tesis (Akkoyun, 1998:242) Menderes'te büyük bir kanal açarak buradaki araziye sulamak ve 2000 hektarlık toprağı kazanma amacı ile açılmıştır. (Tekin, 2003:23) bir diğer çalışma da Nazilli Sulama Kooperatifi'dir. Bu kooperatifle Nazilli, Dalca, İsabeyli ve Atça havalisi sulayacaktır. Yine ilçe çevresinin sulanmasında önemli bir diğer kanal da Horsunlu-Nazilli Sulama Kanalıdır. Bu kanalla yaklaşık 30.000 dönümlük alan sulanırken (Tekin, 2003:24) sonraki yıllarda Kestel köyüne kadar 50.000 dönümlük arazinin sulanması amaçlanmıştır. Fabrikanın kurulacağı alan belirlendiğinde de bu alanda artezyen kuzularla 80 kuyudan su çıkarılmasına karar verilmiş ve bu miktarın ihtiyacı karşılamaması dahilinde Menderes'ten su almak için projeler hazırlanmıştır (Ulus Gazetesi, Yıl 16, 28 Ağustos 1935:1-5).

Pamuk ıslahı ve Sulama işlerinin düzeltilmesi üretimi arttırmak için şarttı. Bunun yanında verimli üretim elde etmek maksadıyla yapılan çalışmalar bununla da sınırlı kalmamıştır. Bölgeye gönderilen makinelerle üretim maliyeti düşürülmeye çalışılmıştır. Nazilli İslah İstasyonu bölgede pamuk üretiminin düzeni için çiftçiye şu önerilerde bulunmuştur. pamuk ekiminin düzeni için çiftçi pamuğı sıra usulü ile ekmeli ve çapa makinesi kullanmalıydı. Köylü tohumu tüccardan almamalıydı. Bunun sebebi tüccar elindeki tohum birbirine karışmış durumdaydı. Pamuk ekim işi erkenden bitirilmeli Nisan ayında yapılmalı, ürünün ekimi Mayıs ayına kalmamalıydı. Pamuk tarlalarına her yıl üst üste pamuk ekilmemeli tarla dinlendirilmeliydi. Çünkü üst üste yapılan pamuk ekimi ile toprak yorulmuş ve bozulmuş oluyordu bu da mahsul alınamamasına veya alınsa dahi gereken miktar ve kalitede pamuk üretilememesine sebep oluyordu. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 19 Mart 1938:4)

Ayrıca fabrikada gerekecek kömür ihtiyacını karşılamak üzere İktisat Vekaleti bir tezkere göndermiş, *“Sümerbank'ın beş senelik sanayi programının tatbikatından olmak üzere Nazilli'de inşasına başlanan Mensucat Kombinasi kuvvei muharreke menbaı olarak Nazilli kazasına bağlı Kerenez Köyündeki Linyit kömür madeninden istifade edilmesi zaruri olduğundan bahisle bu madenin*

devlete ait hissesinin bankaya devri” istemiş, Etibank Genel Müdürlüğü tarafından da madenin Sümerbank’a devri kabul edilmiştir. Başvekalet tamamı 48 hisse olan madenin devlete ait olan 34 hissesinin Sümerbank’a verilmesinde bir mani bulunmadığını bildirerek, madenin fabrikaya devrolunması kararnamesini çıkarmıştır (BCA.,1936, No:30-18-1-2_63-29-016).

Hem Nazilli’de hem de ülkenin diğer illerinde açılacak fabrikalar için üzerinde durulması gereken önemli bir konu da fabrikaları yönetecek kişiler ve işçiler meselesidir. I.Dünya savaşı zamanında yabancı ülkelerde sanayi ve ekonomi eğitimi alan pek çok genç mühendis ülkeye döndüklerinde kendi branşlarında iş bulamadıklarından başka mesleklere yönelmişti. Bu mühendisler, yeni fabrikalar kurulma kararı ile birlikte mensucat, iplik ve dokuma fabrikalarına gönderilmeli, burada staj yaptırılmalıydı. (Cumhuriyet Gazetesi, 18 Birinci Teşrin 1932/18 Ekim 1932). Bu amaçla devlet, sanayi tahsili almış olan 75 Türk mühendisi Moskova’ya göndermiştir. Bu mühendisler döndüklerinde Sümerbank Fabrikalarında uzman ve ustabaşı olarak çalışacaktır. Bunun dışında Rusya ve Avrupa’ya mühendislik eğitimi için talebelerin gönderilmesi gerektiğine karar verilmiştir (Ulus Gazetesi, Yıl 15, 16 Nisan 1934:4-5). Moskova’daki Teknikom Enstitüsü ile bazı mensucat fabrikalarında staj gören talebeler, burada gördüklerinden büyük dersler almış 1934 Ağustos’unda yurda dönerek yeni fabrikalar açılıncaya kadar diğer Sümerbank Fabrikalarında görev almıştır (Ulus Gazetesi, Yıl 15, 10 Mayıs1934:6).

Bu gelişmeler dahilinde şunu söylemek doğru olacaktır. Gerekli kalitede ürün elde edebilmek için Nazilli’de pamuk ıslahının sağlanması ve sağlıklı pamuğun üretilmeye başlanması, su işlerinin düzene konulması, hükümet ve bölge yönetiminin düzenleme işleri ve ilçenin fabrikaya uygun hale getirilmesi için son derece titizlikle çalışmaları nihayetinde Basma Fabrikasının Nazilli’de kurulması kesinleşmiştir. 1935 senesinde temeli atılacak olan fabrika için çalışmalar daha önceden başlamıştır. Mensucat Fabrikası için Aşağı Nazilli bölümü seçilmiş, fabrika kentten uzak bağımsız bir leke olarak inşa edilmiştir (Güneş, 2009:959). İktisat Vekaleti, Aydın valiliğine Nazilli Basma Fabrikası’nın yapılacağı mahallede ve çevresinde bazı düzenlemeler yapılmasını emretmiştir. Bu emirlerden bazıları, demiryolunun fabrikanın yapılacağı mahalleye kadar uzatılması, ana hatta bağlı olarak güzergahının belirlenmesi, fabrikanın kurulacağı yerde sondaj çalışmaları yapılması, gereken malzemenin Eskişehir’den gönderilmesidir. Fabrika için bölgede faaliyetlerin başlamasıyla yüzlerce insana

çalışma ortamı yaratılacağından Nazilli halkı büyük bir sevinç yaşamaya başlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 9, 09 Mayıs 1933:1).

2.2.4. Nazilli Basma Fabrikasının Yapılış Planı ve Temel Atma Töreni

11 Temmuz 1933 günü 2262 sayılı kanunla kurulan Sümerbank'ın devraldığı fabrikaları işletmek yanında yeni kurulacak olan sanayi tesislerinin projelerini hazırlamak gibi başlıca görevleri vard (Toprak, 1988:31). Banka kendisine bağlı olan beş fabrikanın inşasından ve satış işlemlerinden sorumluydu (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 9, 1 Temmuz 1933:4).I. Beş Yıllık Kalkınma Planı, beş yıl süresince hangi alanlarda ne tür kuruluşlar kurulacağını bu kuruluşların rentabilite hesaplarını gösteren bir program niteliğindedi (Tayanç, 1973:5). Beş ana bölümden oluşan Planın Mensucat Sanayi bölümüne göre, pamuk, kendir, yün fabrikalarının Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Malatya'da kurulmasına karar verildiğini daha önce söylemiştik. Bu bağlamda Sümerbank'ın doğrudan ya da iştirak suretiyle kurması için görevlendirildiği fabrikalardan biri de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasıydı(Toprak: 1988:37) Sümerbank Genel Nurullah Esad 20 Şubat 1935'te Ulus Gazetesi muhabirine şunları söylemiştir.

“Nazilli’de kurulacak olan fabrikamızın yeri seçilmiştir. Yakında yapıya başlanacaktır. Bina hazırlanan projeye göre olacaktır. Yapımının bir sene süreceği tahmin edilmektedir. Temel atma işlemi ise bu yıl ilkbaharda olacaktır.” (Ulus Gazetesi, Yıl 16, 20 Nisan 1935:3).

Esad'ın verdiği demeçten Fabrika için inşa faaliyetlerine başlanacağı anlaşılmaktadır.

1935 senesinde fabrikanın projesini hazırlamak üzere Sovyet Uzmanlar Nazilli'ye gelmiştir. Buradaki çalışmalarını tamamladıktan sonra İstanbul'a geçen mühendis, kimyager ve fabrikacılardan oluşan altı kişilik heyet, Beyoğlu'ndaki Sovyet Dış Ticaret mümessilliğinde çalışmalarına devam etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 7 Mart 1935:2). Heyet Başkanı Siglin yapılan çalışmalarla ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur.

“Nazilli’de kurulacak olan Mensucat Fabrikasının ilk projelerini Moskova’da hazırlayarak, Sümerbank’a gönderdik. Şimdi burada bu projeler hakkında Bakırköy Bez Fabrikası müdürü Fazlı ve arkadaşları ile görüşüyoruz.” (Cumhuriyet Yıl 11, 7 Mart 1935: 2).

Bunun üzerine Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esad İstanbul'a gelmiş, burada Sovyet uzmanlarla görüşmesini tamamladıktan sonra da heyetle birlikte Ankara'ya geçmiştir. Siglin başkanlığındaki heyet Ankara'da Nurullah Esad başkanlığındaki Sümerbank Heyeti ile birlikte Nazilli Fabrikasının ilk incelemelerini yapmışlar ve çalışmalar bittikten sonra Sovyet Uzmanlar tekrar Nazilli'ye geçmişlerdir. Ankara ve Nazilli'de yapılan son incelemelere göre Sovyet Heyeti ve Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esad fabrika için ilk projenin etütlerini bir protokolle imzalamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 2 Nisan 1935:1).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.4. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Rus mimarlar tarafından yapılan planları

1934 senesinde imzalanan anlaşmaya göre açılacak fabrikalar için Sovyetler Birliği kredi imkanı ve fabrikada gerekli malzeme yardımı sağlayacaktı. Nazilli Basma Fabrikası için de Sovyetler gereken krediyi, malzeme yardımını sağlamış, teknik desteklerini esirgememiştir. Fabrika beş milyon liraya mal olacak ve bu tutarın büyük bir bölümü Ruslardan temin edilecektir. Bu kredinin Rusya'ya fabrika açıldıktan sonra narenciye karşılığı ödenmesi planlanmıştır. 1935'te Türkstroy mühendislerince bitirilen proje Sümerbank delegelerine verilmiştir. Bu projeye göre kombina 22 hektarlık bir alan üstüne, Yukarı Nazilli'nin 2 km kadar

güneyinde ve Aşağı Nazilli evlerinin seyrekleştiği yerlerde kurulacaktır. (Butur, 2008:56) İplik, dokuma ve basma kısımlarından oluşan fabrikada, ham bezler serj ve pazenler ile renkli ve basma kumaşların yapılması projede ön görülmüştür. Fabrika 28.236 iş sayısı ve yılda 2914 ton pamuk üretimi ile 20 numara bazında 3000 ton iplik üretim kapasitesine sahip bir tesis olarak planlanmıştır. Ayrıca fabrikanın senede 18.000.000 metre basma imal etmesi öngörülmüştür(Doğan, 2007:16). Fabrika faaliyete geçtiğinde iki postada 1800 ve 8'er saatlik üç vardiyada yaklaşık 2500 işçi istihdam edilecekti.

Fabrikaların eksik makine ve aletlerini tamamlama işleri için, 10 Ağustos 1933'de Cumhurbaşkanlığı tarafından çıkarılan bir kararname ile Kayseri ve Nazilli'de tesis edilecek fabrikaların proje ve sair hazırlıkları için Sümerbank tarafından 10 bin liralık yabancı mal malzemesinin takasa bakılmaksızın alınmasını onaylamıştı (BCA., 1935,No: 030-0-18-01-02-38-57-004). Nazilli bez fabrikası için Almanya'dan 320 ton demir traversin Türkiye'ye sokulması buna ek olarak 225 kilo çinicilikte kullanılan beyaz çimentoya 225.000 kilo kontenjan eklenmesi de İktisat Vekaletince kabul edilmiştir (BCA.,1935,No:30-18-1-2_59-86-11).Kredi sağlamadaki yardımına ek olarak Basma Fabrikası için gerekli alet ve edevatın pek çoğu da Rusya'dan sağlanmıştır. Rusya'dan getirilecek malzemenin ülkeye sokulması ve gümrük muafiyetinden yararlanılması için gümrükten vesikalar verilmesi İktisat Vekaletince kabul edilmiştir (BCA., 1935,No:030-0-18-01-02-60-91-006). Ayrıca Rusya'dan Fabrikanın tesisatında kullanılmak işi bittiğinde Moskova'ya Türkstroy trostuna gönderilmek şartıyla bir liste hazırlanmış ve montaj aletlerinin gümrük tarife kanununca ülkeye sokulmasına karar verilmiştir (BCA., 1936 No: 030-0-18-01-02-69-81-018). Fabrika için gerekli aletlerin yurt dışından temin edilmesi sağlanırken, fabrika için gerekli bilgileri öğrenmesi için Bakırköy Bez Fabrikası Müdürü Fazlı Turga da Rusya'ya gönderilmiş, bunun için kendisine siyasi pasaport verilmiştir (BCA. 1935, No:080-13-01-02-53-24-015).

İnşasına başlanılacak fabrika ile ilgili önemli bir nokta da inşaatın hangi firmaya verileceği konusudur. İktisat Vekaletince 17 Haziran 1935'te yazılan yazıda Nazilli'de kurulacak olan fabrikanın birinci kısım yapısının 2490 sayılı kanunun beşinci maddesi mucibinde, sınırları belli bir eksiltmeyle fenni liyakat ve ehliyeti tecrübe edilmiş, bir firmaya ihalesi zaruri görülmüş olduğundan seçilecek firmanın şimdiye kadar yaptığı işleri denenmiş firmalar arasında sınırlı eksiltmeye konulması için bir karar verilmesi istenmiştir. Maliye Vekaletince 21 Haziran

1935'te yapılan bir incelemede fabrika için gerekli inşaatın teklif edildiği üzere tecrübeli bir firmadan seçilmesinde mahsur olmadığı onaylanmıştır. Bu durum 26 Haziran 1935'te İcra Vekaleti Heyeti toplantısında görüşülmüş ve Nazilli'de kurulacak olan fabrikanın I. kısım inşaa faaliyetleri için aranan vasıflara sahip olduğu anlaşılan listede isimleri yazılı olan firmalardan biri seçilmiştir (B.C.A. 1935, No: 030-18-01-02-56-55-018).

Fabrikanın bir an önce kurulması için hem devlet hem de bölge halkı sırt sırta vererek çalışmalarını dört bir koldan sürdürmüştür. Çalışmaların tamamlanmasının ardından 23 Ağustos 1935'te fabrikanın temel atma töreni gerçekleşmiştir. Fabrikanın inşaa faaliyetleri için 25 ay gibi kısa bir süre düşünülmüştür. Açılışa Nazilli halkının yanında çevre il ve ilçelerden binlerce kişi gelmiş, temel atma törenine katılacak olan Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ı son derece heyecanla beklemişlerdir. 23 Ağustos 1935 sabahı saat yedi buçukta Nazilli'ye gelen Bayar'ın yanında törene, Ege illeri sayıtları, Aydın Valisi, Sümerbank Genel Müdür, Tas Ajansı Müdürüne İstanbul ve İzmir'den gelen gazeteciler de katılmıştır (Ulus Gazetesi, Yıl 16, 25 Ağustos 1935:1). Halk Bayar'ı coşkuyla ve alkışlarla karşılamış, ilçe bandosu açılış töreni için program hazırlamıştır. Tören alanına gelmeden önce Celal Bayar ve yanındakiler Nazilli Halkevinde Rusya'dan getirilen planları gözden geçirmiştir. Tören alanında Celal Bayar'ı Fabrika Direktörü, Sovyet ve Türk Mühendisler karşılamıştır.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Sayfası

Fotoğraf 2.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası temel atma töreni Celal Bayar ve beraberindekiler tören alanında

Celal Bayar ve beraberindeki ekip tören alanına geldikten kısa bir süre sonra Nazilli Halkevi Başkanı Nazilliler adına bir söylev vermiştir(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 24 Ağustos 1935:1-5). Ardından Celal Bayar önemli söylevini verdi.

Aziz Nazillililer; bugün Nazilli Kombinasyonunun temellerini atıyorum. Nazilli kombinasyonu Sanayi Programımızda çok ehemmiyetli yer alan büyük bir Endüstri Müessesesidir. Bakırköy Bez Fabrikasından ve bugün bütün dünya itibariyle mükemmel bir eser olan Kayseri ve Ereğli Kombinalarından sonra sıra buraya geldi. Nazilli Kombinasyonunun ayrı ve hatta diyebilirim ki bizim cephemizden söylenecek bir hususiyeti vardır. Diğer pamuklu mensucatımız hususi vasıtalarla ya da bu tarzda yapılmış bulunuyordu. Hükümet Pamuklu meselesini ele almak suretiyle memleketin umumi ihtiyacını karşılamayı düşünürken, hususi olarak da basmaya ehemmiyet vermişti. İşte bu kombina Türklerin ilk defa kuracakları bir basma fabrikası olacaktır. Fabrikamız yalnız Balkanlar bakımından değil, belki Avrupa bakımından da mukayese ettiğimiz zaman küçük sayılmayacak bir eserdir. Fakat, teknik itibariyle bütün dünya ile boy ölçüşebilecek mükemmeliyettedir. Bunu bittiği zaman güzel eserleriyle de göreceksiniz. Fabrikamız 1937 senesi iptidasında bitmiş olacaktır. Bu fabrikaya beş milyon lira sarf edeceğiz. Günde 2500 amele çalışacaktır. Her sene 15 bin balya pamuk alınacaktır. Senelik istihsalatı 20 milyon metre olacaktır. Zannedirim ki buna küçük bir eser denilemez. Müsaade ederseniz Nazillilileri böyle mükemmel bir eseri kendi sinelerine çektiklerinden dolayı tebrik edeyim. Fabrikasının teknik itibariyle mükemmeliyetini söylerken şunu da ilave edeyim ki Türk-Sovyet Dostluğu Sovyet tekniği ile el ele kuvvetlenmiş birbirlerini tekemmül ettirmiştir. Kayseri'de yine bu cümleden olarak bütün cihan itibariyle teklike şayan mükemmel bir eser vücuda gelmiştir. Buradaki belki ondan daha iyi olacaktır. Benden evvelki hatip Türk- Sovyet Dostluğundan bahsederken kuvvetli bir ifadede bulunarak bu dostluk kara günler yadigarıdır dediler. Evet bu böyledir. Tarih seyrini asla değiştiremez. Tarih Türk- Sovyet Dostluğunu kara günlerinin bir hadisesi, bir şaheseri olarak kaydetmiştir. Biz bunu unutmayacağız. Bunu huzurunuzda hulûs ile tekrarlıyorum. Gördüm ki, Sovyet Devleti'nin her tarafında Türk Dostluğu herkesin kulağına erişmiş, halka mal olmuştur. Sizin aranızda aynı dostluğun canlılıklarını görerek cidden bahtiyar oluyorum. Biz Endüstriyi büyük ziraatin yardımcısı olarak kuruyoruz. Ben Serbest Fırka vakalarından sonra Nazilli'ye gelmiş idim. O vakit bana mahsulün para

etmediğinden bahsetmişsiniz. O vakit liberalizm denilen iktisadi sistem bilinerek bilinmeyerek münakaşa ediliyordu. O zaman size mahsulü dışarıya satmak müşküldür dedim. Fabrika yapmak lüzumuna işaret ettim. Bu fabrikayı kendi vesaitinizle kurabilir misiniz dedim. Bunun cevabı menfi oldu. Memleketin başka yerlerindeki gelip de sizin ihtiyacınız için bu fabrikayı kurar mı dedim. Bittabi bu büsbütün imkânsızdı. Bu büyük işi ancak devlet eline alıp, bir gün Nazillie gelir, fabrikayı kurar. Pamuklarımız alır. Bunun adına Devletçilik derler. Böyle bir Devletçiliğin taraftarı mısınız (Kurbanıyız sesleri)? O vakit de bana aynı şeyi söylemişsiniz. Bu fabrikanın bu kadar yakın bir zamanda kurulacağını tahmin etmemiştim. Türk Ulusu dünyanın herhangi bir ulusu ile her sahada boy ölçüşmeye muktedirdir. Siz öyle bit tarihi ulusun çocuklarısiniz. Sizin için hayatta başarılamayacak bir şey yoktur. Türk neslinin bir şaheseri olarak o kadar büyük bir reisi vardır ki, onun rehberliği altında yapılmayacak hiçbir iş yoktur. (Şiddetli alkışlar) Bu büyük ve dahi önderimiz hakkında candan izhar edilen minnettarlık duyguları yerindedir. Türk milleti için Atatürk'ü sevmek daima bir ibadettir. Bir hükümet reisimiz vardır. Biliyorsunuz ki adı İnönü kahramanı Lozan kahramanı İsmet İnönü. Bu iki yerin ismini bir arada söylemekteki maksadım, şudur ki, İsmet İnönü harp cephelerinde olduğu kadar bütün cihan diplomatları muvacenesinde de zeka, irfan ve kabiliyetle muvaffak olmuş bize Lozan muahedesi gibi şaheser hediye etmiştir. Saltanat idaresi sizi düşünmedi. Cumhuriyet rejimi sizin rejiminizdir. Bütün düşünceleri ancak sizin içindir. Ben hepimizin yüzüne baktığım zaman bir ilham duyuyorum. Ankara veya İstanbul'a gidince minnettarlık duygularınız Atatürk'e söylemekliğimi arzu ediyorsunuz. (Şiddetli alkışlar) bunu kendilerine söyleyeceğim. Sizin duygularınız tam ifade edebilmekten acizim, fakat çalışacağım. Şimdi son sözlerimin mühim bir kısmını fabrikanın açılış merasimine bırakıyorum.

Nazillililer, Sümerbank'ın yaptığı iş herkesin menfaatinidir. Burada kurulacak olan fabrika kimsenin ekmeğini elinden almayacak. Civarda el sanayii ile uğraşanlar vardır. Onlara yardım edeceğiz. Kendilerine mükemmel boyanmış iplik vereceğiz ve satışlarına yardım edeceğiz. Arzu ettikleri kadar bu müesseseye amele de verebilirler. Çok geçmeyecek burada bir mamure yükselecektir. Şimdi hep beraber bu mesut eserin temelini atalım (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 25 Ağustos 1935:4).

Celal Bayar'ın söylevinin ardından biraz ara verilmiş daha sonra temel atma işlemi gerçekleşmiştir. Basma Fabrikasının temel atılış sırasında Celal Bayar

tarafından fabrika temelini konulan şişede şu yazı yazmaktaydı. “Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomi Bakanı Celal Bayar Sümerbank’ın kurduğu ilk büyük basma fabrikasının temelini bugün burada koydu. 28/03/1935” Şişe temele konduktan sonra Celal Bayar malaile üzerine harç dökmüş, daha sonra sırasıyla Nazilli Belediye Başkanı Emin Bilge, beş gümüş lira, İzmir saylavı Rahmi Bey, Isparta saylavı İbrahim Bey, Aydın Valisi Özdemir Bey İzmir Tecim Odası Başkanı Hakkı Balcıoğlu, Aydın Saylavı Nazmi Topçu, Sümerbank Müdürü Nurullah Sümer Aydın Parti Başkanı Etem Kadri, Fabrika Müdürü Fazlı Bey sırasıyla temele harç koymuş, bu merasim halk tarafından büyük bir coşku ile izlenmiştir (Ulus Gazetesi, Yıl 16, 28 Ağustos 1935:1-5). Bayar’ın söyleviden hareketle fabrikanın yapacağı faaliyetler, çalışma prensipleri, hedeflenen yıllık üretim miktarının yanında, Nazilli ve çevresine büyük iş imkanları sağlayacağı ve bu sayede ülke ekonomisine de katkıda bulunacağı anlaşılmaktadır. Bayar’ı coşku ile dinleyen halk Cumhuriyet’in ilk basma Fabrikası için son derece sabırsızlık ve sevinç içindedir.

2.2.5. İnşa Faaliyetlerinin Başlaması İle Nazilli’de İlk İzlenimler

Aslında Nazilli’de Basma Fabrikasının kurulma kararı alınmasından itibaren şehirde birtakım değişimler başlamıştı. Temel atma törenine kadar olan süreci özetleyecek olursak ilçede pamuk üretimini arttırmaya yönelik çalışmalarla sorunların çözümlenmesinin sulama sorunun çözülmeye çalışılmasının imar faaliyetlerine başlanması gibi değişimlerin temel sebebi açılacak fabrika için gerekli koşulları sağlamaktı. Sümerbank tarafından tesis edilecek olan fabrikanın temel atma töreninin gerçekleşmesiyle de bölgede daha köklü değişimler yaşanacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi fabrikanın yeri Nazilli’nin o zamana dek unutulmuş bölgesi olan Aşağı Nazilli’ydi. Bu bağlamda değişimin en büyük tesiri de şüphesiz Aşağı Nazilli bölümünde olacaktır. Celal Bayar’ın nutkundan anlaşılacağı gibi fabrika Cumhuriyetin ilk bez fabrikası olmasının yanında geleneksel üretimden modern üretime geçişin de ilk örneklerinden olacaktır. Böylesine önemli bir kuruluşun ilçelerinde açılacak olması Nazilli halkını hem sevindirmekte hem de onlara birtakım sorumluluklar yüklemekteydi. İlçe halkı bunun bilincini kavramış inşa faaliyetlerinin başladığı zamandan itibaren fabrika için canla başla çalışmalarını yürütmüştür. Temel atma töreninde Bayar’ın nutkunda özellikle dayandığı konulardan biri halkın fabrikadan beklentileri ve

kaygılarıydı. Fabrikanın bölge halkına ve çevre yerleşim yerlerindeki çalışanlara sağlayacağı olanaklardan bahseden Bayar, eski usullerle çalışan kimselerin de endişe duymaması gerektiğini fabrikanın onlara da iş imkanı sunacağı ve refaha birlikte kavuşulacağını teminatını veriyordu. Bayar'ın bu noktaya değinmesi tesadüfi değildir. Mensucat fabrikasının kurulacağı haberinin yayıldığı anlardan itibaren fabrikaların el tezgahlarına zarar verip vermeyeceği merak konusu olmuştu. Bayar 7 Haziran 1934'te gazetelere verdiği demeçte bu suale şu şekilde cevap vermiştir.

“Kurmak istediğimiz Mensucat fabrikaları üç nevi mal çıkaracaktır. Birincisi kaba mal ki halkın kullanacağı ve aynı zamanda ordunun sulh ve harp zamanlarından istimal edeceği kısımdı. Bunu Kayseri Fabrikası yapacaktır. Bir de orta renkli mal çıkarılacaktır. Bu daha ince olacaktır. Üçüncü olarak da doğrudan doğruya basma yapacağız. Demek oluyor ki memleketin sarfettiği cinsler üzerinde imalat yapılacaktır. Yeni kurulacak fabrikalar karşısında el dokumacılığının işsiz kalacağı hakkında izhar endişeleri yersiz buluyorum. El sanayiyle meşgul olan vatandaşlar, fabrikaların tesisinden sonra ya makine devrine geçip sanatlarını makineleştirecek yahut fabrikalarda amele olarak çalışacaklardır. Yahut el sanayinin zevki seliminden istifade ederek zengin zümrelere mahsus, daha ince işler yapacaklardır (Ulus Gazetesi, Yıl 15, 7 Haziran 1934:5).

Bu açıklamalardan da anlaşılıyordu ki fabrikalar küçük zanaat gruplarını işinden etmeyecek, aksine onlara yeni iş olanakları sağlayacaktı. Nazilli Basma Fabrikası'nın temel atma töreninde bunu bir kez daha vurgulamasıyla da zanaatkar vatandaşla fabrikadan çekinmek yerine, yapım çalışmalarına derhal katılmıştır. Fabrikanın bölge halkı tarafından yararı bununla da sınırlı kalmayacak, fabrika için pamuk yetiştiren çiftçiye yardım edilerek onlara ekim çalışmaları için kredi verilecekti (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 28 Ağustos 1935:3).

Temeli atılan Mensucat Fabrikasının teknik durumu yetkililerce değerlendirilmiş, fabrikanın projesine bakan yetkililer “Manchester Nazilli'nin ortasına gelmiştir” ifadesini kullanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi Yıl 10, 28 Ağustos 1935:1-4). Yetkililerin burada kast ettiği şudur. Dünyanın hemen her yerinde bu tip basma fabrikaları mevcuttu, ancak fabrikaların uzun zaman önce eski tekniklerle yapılmış olduğu da aşıkardı. Oysaki Nazilli'de kurulacak olan fabrikanın tasarlanan teknik durumu bu fabrikalardan o kadar üstün durumda olacaktı ki, böyle bir fabrikanın eşine ancak Manchester'de rastlanabilirdi. Nazilli

Sümerbank Basma Fabrikası, dönemindeki fabrikaların mevcut durumundan çok daha ileri teknolojiye sahip olarak kurulacaktı. Fabrika için gerekli olan kalitede üretimin sağlanması amacıyla pamuk istasyonunun kurulduğundan daha önce bahsetmiştir. İstasyonun sağladığı olanaklarla pamuk üretimi oldukça sağlıklı bir temele oturtulmuştu. Fabrikanın burada yetiştirilen pamuklardan ne derece yararlanacağına anlaşılması için Sümerbank tarafından bir miktar pamuk Sovyet Rusya'ya gönderilmiş ve temel atma töreni olduğu gün gönderilen bu pamuklardan Rusya'daki fabrikalarda imal edilen basmalar Nazilli'ye gelmiştir. Bu güzel, renkli, zarif basmaların herkesin dikkatini çektiğini gören Celal Bayar” Bu güzel basmaları Nazilli kızlarına giydirecek ve onları öyle gelin edeceğiz” diyerek fabrikanın yeni bir kadın profili çizeceğini belirtmiştir. Buna göre Nazilli Fabrikasının ülke içinde önemli bir görevi de Anadolu köylü kadını için milli tip basma üretecek olmasıdır. Fabrika üretime başladıktan sonra bu tip basmalar önce fabrikada çalışan kadınlara giydirilecek daha sonra da yavaş yavaş tüm memlekete yayılacaktı. Tüm bunlardan anlaşılıyordu ki, fabrika hem ilçe hem de ülke açısından son derece öneme sahip bir kuruluş olacaktı. Nazilli halkı basma fabrikasının önemini çok iyi kavramıştı. Bu bilinçle fabrika inşası için hemen her yaşta insan grubu kadın-erkek, çoluk-çocuk demeden gecesini gündüzüne katarak tesisin bir an önce kurulması arzusuyla fedakarca çalışmalarını sürdürecektir. Henüz inşa faaliyetleri başlamadan evvel, fabrikanın yerini belirlemek için bölgeye gelen Rus mühendislerin çalışmaları sırasında küçük bir kız çocuğunun elindeki gülü Rus mühendise verdiğini gören Bakırköy Bez Fabrikası müdürü Fazlı Turga kendisine bunu neden yaptığını sormuş, küçük kız Turga'ya “Bu adam bize fabrika yapmak için geldi de ondan” cevabını vermiştir. Buradan anlaşılıyordu ki fabrikanın bölgede yarattığı sevinç yediden yetmiş yediye tüm vatandaşı sarmış durumdaydı(Cumhuriyet Gazetesi Yıl 11, 28 Ağustos 1935:1-4).

İnşaat çalışmaları için Nazilli ve çevresinden 2500 kişilik bir amele grubu, ilçeye gelmiştir. Tavas, Sarayköy, Söke, ve Yenipazar gibi yerleşim birimlerinden pek çok sayıda insan iş sahibi olabilmek için Nazilli'ye akın etmiştir. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 42, 7 Nisan 1937:4) Fabrika açılana kadarki süreçte bu sayı 4000'lere ulaşacaktır.

Temel atma töreninin ardından aynı yıl içinde memur ve işçi evleri, kantin saire kısımlarının yapısına başlanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 11, 29 Birinci Teşrin 1935/29 Ekim 1935:5).1936 Ocak ayında yapım çalışmalarına baktığımızda fabrikanın birinci kısım inşaatı bitmek üzere idi. Bu kısımda memur evleri,

müdüriyet binası, kantin ve depoların yapıları oldukça ilerlemiş durumdaydı. İşçiler için özel yapılan demiryolu birleşme hattının yapımı da sona ermişti. Fabrikanın ikinci kısım inşaatı için müteahhitlerle anlaşılması ve bu kısımda bir an önce inşasına başlanması sağlanmıştır. Bahsedilen bu ikinci kısım fabrikanın asıl binası olacaktı (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 16 Kanun-ı Sani 16 Ocak 1936/:4).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.6.1936 senesi Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın basma kısmı inşaatı

Bir yandan yapım işleri devam ederken bir yandan da montaj işlerine başlanmıştır. Türkstroy kararlarına göre fabrika 28.500 iğ ve 768 tezgahla işe başlayacaktı. Haziran ayında fabrikanın müdüriyet binası, memur evleri, depo binalarının büyük bir kısmının inşaatı tamamlanmıştır. Beton kısmının büyük bir kısmı tamamlanmış olan fabrikanın, bazı aksaklıklar nedeniyle inşasına geç başlanan kısımları da yine bu yıl içinde tamamlanmaya çalışılmıştır(Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 27 Haziran 1936:5).

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.7. 1936 senesi Fabrikanın Müdüriyet binası inşaatı

Tüm bu işler için gerekli olan şey şüphesiz insan gücüydü. Aynı şekilde halk da bu işlerde çalışmak, geçimini sürdürebilmek için, günden güne bölgeye akın ediyordu. Henüz üretime geçmeden Nazilli, fabrikanın getirdiği taze havayı solumaya başlamıştı. Bu coşku yalnızca Nazilli’de değil tüm ülkede yaşanıyor, Cumhuriyet Gazetesi muhabiri Şahin Üzel, yaşanan bu heyecanı şu şekilde aktarmıştır.

“Kayseri fabrikasına ek olarak Nazilli kombinasının da çalışmaya başladığı gün ithalata paydos borusu çekilecektir. Nazilli Basma Fabrikasının ötmeye başladığı gün gümrüklerimizden bütün cihan piyasasına “Toprak Bizimdir! Pamuk Bizimdir! Giydiğimiz de öz malımızdır! Diyerek tam anlamıyla övünmeye başlayabiliriz.” (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 22 Mayıs 1936:4).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.8. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası işletmesi çatısında işçi ve memurlar

1936 Temmuz ayında birinci kısım inşaatın tüm eksiklikleri tamamlanmıştır. İnşa faaliyetleri sırasında fabrikanın yönetim işleri için ve basma konusunda uzman yetiştirmek amacıyla 75 Öğrenci Sovyet Rusya'ya gönderilmişti (Cumhuriyet Gazetesi Yıl 12, 27 Haziran 1936:5).Temmuz ayında Moskova'ya gönderilen öğrencilerden 69 Türk mühendis ve ustabaşı diplomalarını alarak yurda dönmüştür. Türkstroy Müdürü Zigin mezuniyette bu öğrenciler için, Türk gençlerinin teknik cephede oldukça başarılı olduğunu belirterek, Nazilli kombinasının işletilmesinde bu gençlere güvendiğini belirtmiştir (Cumhuriyet Gazetesi Yıl 12,14 Teşrin-i Evvel 1936/ 14 Ekim 1936:3).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.9. 1936 senesi Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası inşaatından bir görünüm

14 Ekim 1936 'da Ege seyahatine çıkan başvekil İsmet İnönü bölgede önemli tetkikler yapmıştır. 17 Ekim'de Aydın ve Nazilli'ye de uğrayan İnönü burada yetkililerle pamuk ıslahının artırımı ve tohum ıslah meselelerini görüşmüştür. Bu sırada dokuma fabrikasını da tetkik eden İnönü burada önemli görüşmeler yapmıştır. İnönü pamukçuluk için Büyük Menderes ve Gediz'in önemini vurgulayan bir konuşma yapmış, 1936 senesinden itibaren hükümet bölgede pamuk bayramlarının yapılmasına karar vermiştir(Cumhuriyet Gazetesi Yıl 12, 21 Teşrin-i Evvel 1936/21 Ekim 1936:1-5).Buna göre pamuk üretiminde ileri gelen Adana ve Nazilli'de bayramın kutlanacağı yerler olarak tespit edilmiştir. Ege'de bayramın kutlanacağı yer Nazilli Pamuk Islak İstasyonu olarak belirlenmiştir. Bu sayede bayram kutlamalarından sonra Nazilli'de çatıları yükselmekte olan dokuma fabrikası da gezilmiş olacaktı (Cumhuriyet Gazetesi Yıl 12, Sayı 4471, 23/Birinci Teşrin 1936/23 Ekim 1936:7).Çünkü bir taraftan Sümerbank diğer taraftan Nazilli Pamuk ıslah istasyonu Nazilli'de yeni bir dönemi başlatan kurumlardı. Dokuma fabrikası Nazilli'ye yeni bir makine medeniyeti getirirken, Pamuk ıslah İstasyonu da pamukçuluğun bilimsel temele oturtulması,

bölge de pamukçuluk cereyanı yaratmıştı. Bu sayede hem Nazilli hem de aydın ve Denizli'nin tohum ihtiyacı temin edilecek duruma gelmiştir.

1936 Ekim ayında Nazilli Sulama Kooperatifi büyük bir tezahüratla açılmıştır. Halkın açılıştaki heyecanı ve coşkusu sulama ve pamukçuluğa verilen önemi göstermesi açısından önemlidir. Kooperatiften sonra pamuk ortakçıları sayısı günden güne artmıştır. Halk sulama kooperatifi ile üretimin artacağına inanmış ve pamuk tohumları alarak ekmeye başlamıştır.

İmar faaliyetleri ve pamukçuluk ile ilgili yaşanan gelişmelerin ardından, Aşağı Nazilli artık eski görüntüsünden çıkmış durumdaydı. Nazilli'ye bu yeni görüntüsünü kazandıran geniş yeşil bir coğrafyaya dikilen fabrika günden güne küçük bir şehir manzarası halini almaktaydı. 1936 senesinin sonunda fabrikanın direksiyon, büro daireleri ve memur apartmanları tamamıyla bitmişti. Şimdiye kadar yapılan bölümlerden anlaşılmaktaydı ki binaların yapımında modernlik esas alınmıştı. Apartmanlar üç-beş odalı, ayrı birer mutfak ve banyoya sahip, konforlu yapıları (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 21 Kanun-i Sani/21 Aralık 1936:5). Öyle ki Nazilli'de inşa edilen bu yapılar, büyük şehirlerde son derece maliyetli iken, fabrika için toplu halde ve tek elden yapılması sebebiyle son derece ucuza mal olmuştu. 3000 kişilik bir işçi grubu için tasarlanan lojmanlarda 1200 bekar ve 1800 evli işçi oturabilecekti. Fabrikanın diğer bölümleri de tek bir mimari sistemle toplu halde yapılmıştır. Bu haliyle Sümerbank tam bir işçi şehridir.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.10. 1937'de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası lojmanları inşaatından bir görünüm

Fabrika işçileri daha yapım aşamasındayken bile fabrikadan pek çok şey öğrenmişti. Toplu çalışma prensibi diğer bir deyişle modern anlamda işçi sınıfı oluşturmada Sümerbank'ın rolü oldukça büyüktür. İşçiler burada çalıştıkları zaman zarfında aynı saatte uyanmış, aynı saatte kahvaltı yapmış, aynı saatte çalışmaya başlamış ve aynı saatte işi bırakmış, toplu çalışma düzenini öğrenmeye başlamıştı. Fabrika çalışmaya başladığında da bu sistem devam edecekti. İnşa faaliyetlerinde çalışan tüm işçiler yemek yeme ihtiyacını fabrika bünyesinde bulunan büyük lokantadan oldukça uygun fiyatlarla karşılamıştır. Pamuk ıslah istasyonu ile ölü tarlaların işletilmesi topraktan geçimini sağlayan vatandaşlara yeni sahalar açılmasını sağlarken, çatıları yükselen fabrika ile de bir makine medeniyeti ve sanayi işçiliği kültürü kente yayılmaktaydı (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 21 Kanun-i Sani/21 Aralık 1936:5).

İşçiler için sağlanacak bir diğer hizmet de radyo, park ve balo salonunun kurulmasıdır. Böylece işçiler, bir yandan geçimini sağlayacak diğer yandan eğlenebilecekti. Fabrikada işçi olabilme için bölge halkının şehre göç ettiğinden daha önce bahsetmiştik. Çoğu kurumda eşine rastlanmayan, devlet memurlarının dahi sahip olamadığı bu ayrıcalıklı çalışma şartlarına sahip olabilmek için Nazilli'ye gelen göç dalgası günden güne artmıştır. Nazilli'nin merkez nüfusu 1935'teki sayımlarda 12.005 iken (Tekeli ve İlkin, 1997:35) 1937'lerin başında nüfus 15000 'i geçmiş durumdadır Nüfusun yükselmesi ile ortaokul ihtiyacı baş göstermiş, yeni şubeler açılmış, bu da yeterli gelmeyince Nazilli halkı ortaokul yapmak için bir komite kurmuştur (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 1 Nisan 1937:7).Ortaokul için belediye tarafından yer tetkikleri yapılmışsa da gereken yardım sağlanamadığı için okul kurulamamış halk bu durumu açılış töreni esnasında valiye iletmiştir. Fabrikada işçi sayısının artması sebebiyle iki işçi apartmanı daha yapılmaya başlanmıştır.

Nüfusun artması ile doğru orantılı olarak, ticari faaliyetler ve ziraat faaliyetleri çoğalmış, hummalı bir şekilde imar çalışmaları başlamıştır. Özellikle Aşağı Nazilli bölgesinin imarı için belediye 7 bin liraya devlet eline alınan binaların yıkılıp yeniden yapımı için karar alınmış, 1 yılda 100 ev ve 50 dükkan yeniden yapılmış, fabrika binalarına uygun yeni evler de inşa edilmiştir. 17 bin liralık mezbaha kurulmuş, mevcut elektrik santrali yetersiz bulunarak belediye tarafından hazırlanan ve Nafia Vekaleti tarafından kabul edilen proje ile yeni tesisata başlanmıştır. Bu tesisat için bölgedeki spor sahasının duvarları tamamlanmış, aşağı kısımdaki harap binalar yine devlet kontrolüne geçirilmiştir.

Nazilli'deki anıt için 4500 Türk lirası harcanmış ve iki bin liraya da büyük bir park kurulmuştu. Bunlara ek olarak “İstiklal Parkı” adında bir yeni park daha kurulmuştur (Anadolu Gazetesi 16 Kanun-ı Sani/16 Ocak 1938:4). Tüm bunlar yapılırken halkın zarar uğramaması için nakil araçlarına tarife sistemi getirilmiş, odun kömürün kilosu belli bir rakam konularak satılmış böylelikle belediye inşa için gelirini artırırken halkın zarar görmesi de engellenmeye çalışılmıştır.

Tüm memleketin faaliyete geçmesini dört gözle beklediği fabrikanın inşasında çalışan mühendisler de bu önemli müesseseyi tamamlarken aynı coşku ve azmi taşımıştır. Fabrika bacalarının inşasında yaşanan bir hadiseden bunu rahatlıkla anlamak mümkündür Bu dönemde inşa faaliyetlerini takip etmek için basın ve yayın organları sıklıkla fabrikaya gelmektedir. Yine inşaatın durumu ile ilgili bilgi almak amacıyla fabrikaya gelen Cumhuriyet Gazetesi muhabiri mühendislere oldukça yüksek olan fabrikaların boyunu ve ağırlığını sormuş, mühendisler boruların 38 metre 17 bin ton ağırlığında olduğunu belirterek şunu eklemişlerdir. “Birinci boru sekiz Türk mühendisinin kontrolünde üç saatte yerleştirildi. İkinci boru yerleştirilirken bu sekiz Türk mühendis, Rus Mühendislerin müdahalesine gerek kalmadan yine aynı zaman zarfında boruyu yerleştirdi. İşçi ve teknisyenler, bu olayı büyük bir memnuniyetle izlerken, bunun “fenni hars” olduğunu belirttiler.” Mühendisler fabrikanın her bölümünün inşasında aynı özveri ile çalışmış, fabrika işçileri ve teknisyenlerin yakıştırdığı gibi “fenni hars” ile yani modern yapılar inşa etme kültürüdür. Fabrika daha şimdiden birçok sipariş almaya başlamıştı. Bu durum gösteriyordu ki fabrika işlemeye başladığı andan itibaren ihtiyacı karşılayacak ölçüde üretim yapacak hatta kar elde ederek hedeflenen üretimini gerçekleştirecekti (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 21 Kanun-i Sani/21 Aralık 1936:5).

1937 senesinin Mart ayında fabrika için gerekli makinelerden bir kısmı gelmiş, montaj işleri başlamıştı (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 09 Mart 1937:5).Ayrıca fabrikaya Amerika'dan bir de sinema makinesi getirilmiştir. Dokuma fabrikasında çalışacak olan memurların bir kısmı da fabrikaya gelmiş, geceleri toplantılar yapmaya başlamışlardır. Çeşitli toplantılar düzenleyerek kaynaşan memurların yanında, Nazilli'de halkevi faaliyetleri de artmış, sosyal hayat canlanmış, spor ve güzel sanatlarla ilgili etkinlikler, müsamereler, konserler düzenlenmeye başlamıştır. Halkevi çalışmaları arttığı için mevcut şubeye sosyal yardım ve köycülük şubeleri eklenmiştir (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 21 Nisan 1937:7).Hemen her bakımdan durmadan ilerleyen Nazilli'ye fabrika adeta yeni bir

hayat vermiştir. Esas fabrikanın kaba kısmı 1937 senesinin Haziran ayında tamamlanmış durumdaydı. Temmuz ayında fabrikanın son hazırlıkları yapılıyor, eksiklikler giderilmeye çalışılıyordu. Montaj işleri hızla devam ederken, fabrika içindeki yollar da parke taşlarla döşenmekte ve daha sonra park ve bahçelerin tanzimine geçilmekteydi. İnşasına sonradan başlanan amele binalarının yapımı da hızla sürdürülmüş, Nazilli istasyonundan fabrikaya açılan bulvarın istimlak işleri tamamlanmıştır. Nazilli istasyonundan fabrikaya düz ve geniş bir şose bağlantısı yapılmıştır. Fabrika işçilerinin ihtiyaçları göz önüne alınarak, Aşağı Nazilli hamamı ıslah edilmiş, bu bölgede bir de ilkokul binası inşa edilmeye başlanmıştır. Bu okul tamamlanınca fabrika işçi ve memurlarının çocuklarının burada okumaları kararlaştırılmıştır (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 11 Temmuz 1937:5). Güvenlik işlerine de özen gösterilmiş, ilçede bir polis merkezi kurularak, asayiş işleri sağlanmaya çalışılmıştır. Görüldüğü gibi Basma Fabrikası henüz inşa halindeyken bile yalnızca kurulduğu alanda değil tüm ilçe genelinde yenileşme hareketlerinin başlamasına vesile olmuştur. Daha üretime başlamadan birçok kişiye gelir kapısı olmasının yanında, sosyal, kültürel, faaliyetleri ile de Nazilli halkı kent insanı modeline bizzat geçmiş oluyordu.

2.2.6. Celal Bayar'ın Nazilli Basma Fabrikasını Ziyareti ve İlk Üretimin Başlaması

16 Temmuz 1937'de İktisat Vekili Celal Bayar, İzmir ve Aydın'da yeni kurulan incir ve üzüm satış kooperatifleri temsilcileriyle bir toplantı yapmak üzere İzmir'e gelmişti. İzmir'de yaptığı toplantının ardından Bayar Kuşadası ve Selçuk'a geçmiş buralarda tetkiklerini bitirince de Nazilli'ye gelmişti. Köşk istasyonundan gelen Bayar, burada Milli Mücadele dönemlerinde kaldığı evi göstererek, "İşte, Milli Mücadelenin ilk günlerinde cephemiz burası ve merkezimizde bu evdi." Diyerek coşkulu bir şekilde o dönemde yaşadıklarını anımsamıştır. Sabahın erken saatlerinde Nazilli'ye gelen Bayar'ı Vali Fazlı Güleç, Aydın Vekili, Hamdi Aksoy, İktisat Vekaleti Siyasi Müsteşarı Ali Rıza Bay, İş Bankası Genel Müdürü Muzaffer Eriş, Ziraat Bankası Genel Müdürü Kemal Zaim, Denizli Vekili Haydar Rüştü, İktisat Vekaleti Ölçüler Genel Müdürü Nizameddin Ali ve Türkofla İzmir Müdürü Cemal Ziya ile Borsa Komiseri Şevki Bey'in de içinde bulunduğu kalabalık bir grup karşılamıştır. Yalnızca devlet büyükleri ve yetkili kişiler değil, bölge halkı da Bayar'ın geleceği haberini alınca geçeceği istasyonlara akın etmiş, vekili selamlamış, tezahüratlarda bulunmuşlardır (Akşam Gazetesi, Yıl 20, 16 Temmuz 1937:7).

Celal Bayar vatandaşlarla ilgilenmiş teker teker dertlerini dinlemiş, isteklerini öğrenmiştir. Nazilli istasyonundan fabrikaya uzanan özel bir hat üzerinden geçilirken ilçedeki değişim Bayar'ın gözüne çarpmıştır. Fabrikaya gelindiğinde Celal Bayar mevcut durum karşısında şu ifadelerde bulunmuştur. *“Gezelim, Gezelim! Fakat saatlere sığmayacak bir iş karşısındayız.”* Fabrika mevcut durumu ile adeta bir sanayi şehri görünümüne gelmişti. Tesisatı, memuru, işçi evleri, lokantası, hastanesi ve diğer binaları ile küçük bir sanayi şehri olmuştu. İktisat Vekili Celal Bayar tüm binaları dolduran her kısmı ayrı ayrı gezmiş ve tüm kısımlar hakkında Fabrika Müdürü Fazlı Turga'dan bilgi almıştır. Fazlı Bey, vekile, 2 milyon kilo pamuk işleneceğini, Eylül'de 28.000 iğn fabrikaya gireceğini, söylemiş, mevcut işçi sayısının 1500 iken fabrika faaliyete geçince bu sayının 3000'e çıkacağını, çalışanların ailelerinin de iş imkanı elde edeceğini belirtmiştir. Fabrika müdürünün bunlar dışında verdiği bilgilerse şöyledir. Fabrika 1 Ağustos tarihinde varlığının %90 kuvveti ile 750 dokuma fabrikası ile işe başlayacaktı. Hem iplik, hem dokuma hem basma çıkaracaktı. Biri iplik ve dokuma diğeri basma ve terbiye makinesi olacaktı. Fabrikanın esas bünyesi ihtiyaç dahilinde iki misli büyütülerek üretim yapılacak, gerek olduğunda ham kuma alınacak işlenecekti. 38-40 numara kadar ince iplik çıkarılacaktı. Bunların dışında fabrika ilk basmasını bu seneki İzmir Fuarına yetiştirmeye çalışacak ancak bunun için Almanlardan beklenen makinenin gelmesi gerekecekti (Akşam Gazetesi, Yıl 20, 19 Temmuz 1937:3). Fabrika daha şimdiden 300.000 kilo iplik imal edecekti ve 6 aylık siparişini almıştı.

Fabrikaya bu süreçte Sanat Mektebi mezunlarından 90 genç stajyer olarak alınmıştı. İleride oluşabilecek eleman açığını kapatmak üzere genç kızlara iplik kısmında kurs verilmeye başlanmıştı. Bu amaçla 35 genç kız fabrikanın iplik kısmına girerek faaliyetlerine başlamıştır. Kızların çalıştığını gören Celal Bayar, yanlarına gitmiş, *“Çalışın kızlarım çalışın. Dokuma ve basmalarınızı hep giyeceğiz. Bugün 35 kız yarın 350”* diyerek durumdan memnuniyetini ifade etmiştir (Akşam Gazetesi Yıl 20, 17 Temmuz 1937:2). Celal Bayar'ın Milli mücadele döneminde bıraktığı Nazilli bugün kendi toprağından elde ettiği bir nimetle parlak bir geleceğe doğru gidiyordu.

Fabrikanın çıkaracağı basmalar, şehirli ve köylüler için ayrı ayrı olmak üzere iki türlü çıkarılacaktı. Celal Bayar bu noktaya özellikle dikkat edilmesini istemiş, halkın zevkine ve fiyat ucuzluğuna ehemmiyet verilmesi konusunda fabrika müdürüne talimat vermiştir. Fabrika müdürü Fazlı Bey” Bayar'a

“Fabrikanın kuruluşu esasen tasarrufa dayalıdır. Az işçi ile çok iş çıkaracağız ve ucuzluğu yemin edeceğiz” diye cevap vermiştir. Duyduklarından memnun olan Bayar memnuniyetini “ Dava Budur! Başarmak şarttır” sözleriyle ifade etmiştir.

Hakikaten de Nazilli’de kurulan fabrika, daha ucuz satış yapma amacıyla sipariş verdiği 6.800.000 metre kumaşı diğer fabrikalara göre dört kuruş daha ucuza sipariş etmişti. Ekimde kumaşlar parça parça teslim edilecekti (Anadolu Gazetesi, Yıl 20, 17 Temmuz 1937:2).Diğer fabrikalar ve Nazilli’de bulunan basmalar dört renk olarak çıkarılıyordu. Nazilli Basma Fabrikasının çıkaracağı basmalar ise on farklı renkte olacak, böylece kumaş piyasasına, yeni bir Türk modasını ve Türk zevkini katacaktı.

Rus uzmanlar ve 57 montör fabrikanın bir an evvel hizmete başlaması için montaj işlerini bitirmeye çalışmaktaydı. Uzmanlar fabrika ziyareti sırasında Bayar’a “Çalışmalarımızı nasıl buluyorsunuz? Mevcut durumdan memnun kaldınız mı?” diye sormuş, Celal Bayar bu soruya “ işin tekniği üzerine bir şey diyemem. Fakat umumi itibarım çok kuvvetlidir, salahiyetlar bana memnuniyetlerini iletiler, Teşekkür ederim” diye cevap vermiş, memnuniyetini belirtmiştir. Rus Montörler Bayar’a “Emin olunuz! Bu makineler Türkiye’ye gelen makinelerin en iyisidir. Onları emir aldığımız gibi hususi bir itina ile hazırladık”(Akşam Gazetesi, Yıl 20, 19 Temmuz 1937:4) sözleriyle fabrikanın montaj işleri konusunda Bayar’a teminat vermiştir. Rus montaj uzmanları montaj çalışmaları dışında Türk teknisyenlere makinelere hakim olmak ve onları kullanabilmek konusunda gerekli eğitim de vermişlerdir. Moskova’da silindir üzerine bir basma için çiçek işlemeyi öğrenmek amacıyla gönderilen 13 genç de fabrikaya getirilmiştir. Fabrika ayrıca bütün demir dökme, kaynatma tamiratını kendi bünyesinde yapacak hale gelmişti. Bunun için son derece modern bir kimyahane kurulacaktı. Burada kullanılmak üzere Linyit madeni işletme hakkı alınmıştı. 24 makine bir işçi tarafından idare edilerek tasarruf sağlanacaktı. Türk gençlerini kaynakçılık ve dökmecilikte de yetiştiren Rus Uzmanlar, arasında bulunan B. Kozmin adında bir uzman, montajdaki başarımın sırrı olarak Türk işçileri göstermiş “*Montajın mevcut durumunun başarısı Türk işçisinin canlı, çalışkan ve verimli olmasıdır. Eylül sonuna kadar montajı bitirmek azmindeyiz. Bu fabrikaların makineleri hususi bir itina ile dökülmüş, hazırlanmıştır ve çok iyidir*” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Fabrikanın tüm kısımları gezildikten sonra Bayar için, fabrika lokantasının geniş balkonunda büyük bir yemek masası

kurulmuş, yemekten sonra Bayar İzmir'e dönerek orada tetkiklerine devam etmiştir.

1 Ağustos'ta işleme başlaması ile beraber fabrika ilk kumaşını çıkarmış, ilk pamuk ipliği işlenmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 12, 13 Ağustos 1937:2). Ağustos ayının sonlarına kadar fabrika her nevi yerli basmaları üretmeye çalışmıştır. Fabrikanın çıkardığı basmalar halkın daima rağbet ettiği basmalar olmasının yanında Avrupa'nın en kıymetli basmaları derecesindeydi. Basma üretimi için gerekli pamuğun fabrikaya alınmasıyla da Aydın ve çevresindeki pamuk üreticilerinin başlıca müşterisi basma fabrikası olmuş daha şimdiden üreticiden 340 bin kilo pamuk satın almıştı. (Akşam Gazetesi, Yıl 20,23 Ağustos 1937:3) Alınan pamuğun 15 bin kilosu fabrikada iplik yapılmak üzere fabrikada işlenecek, diğer 15 bin kilosu da fabrika tarafından ihraç edilecekti. İlk üretimden itibaren fabrikada yapılan deneme üretimlerden oldukça iyi neticeler elde edilmiş, İzmir'den 750 balya pamuk Nazilli'deki fabrikaya gönderilmiştir (Akşam Gazetesi, Yıl 20, 5 Birinci Teşrin 1937/5 Ekim 1937:3). Fabrika açılış tarihine yaklaşılırken hemen hemen tüm eksiklikler tamamlanmıştı. Fabrikanın binaları, işçi evlerinin büyük bir kısmı, fabrikaya uzanan demiryolu, fabrikaya özel hastane, işçi lokantası ile pamuk işleme makinelerinin montaj işlemleri tamamlanmıştı (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 18 Eylül 1937:4). Tesisat için gerekli küçük detaylar tamamlanmaya çalışılmış, fabrikaya yakın yolların düzenlenmesi ile büro ve evler için mobilyalar hazırlanmaya başlamıştır. Bu sırada montajı tamamlanan makinelerde deneme amaçlı yapılan üretilere devam edilmiştir (Yeni Asır, Yıl 43, 3 Birinci Teşrin/3 Ekim 1937:2).

Fabrika ilk numune eserlerini İzmir'de sergilemiştir. Köylünün basma ihtiyacının karşılanması ile özel bir yere sahip olacak bu basmalar, İzmir sergisinde oldukça beğenilmiş, büyük bir ilgi yaratmıştır. İzmir Fuarında Sümerbank pavyonunda sergilenen basmalar gerek bezin kalitesi, gerekse emrimesinin güzelliği itibarıyla çok beğenilmiş ve takdir edilmiştir. Öyle ki üretilen bu ilk ürünlerin 9 milyon metresi şimdiden satılmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 14, 9 Teşrin-i Evvel 1937/9 Ekim 1937:1-4).

2.3. Ekim 1937 Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Açılış Töreni

Sanayileşme hareketlerinin en büyük eserlerinden biri olacak olan Sümerbank Basma Fabrikası'nın açılışı için her şey hazır. Hazırlıkların

tamamlanmasının ardından tüm Nazilli artık fabrikasına kavuşmayı hayal ediyordu. Memleketin basma ihtiyacının yarısını karşılayacak mahiyette olan Nazilli Basma Fabrikasının açılış merasimi için de İktisat Vekili Celal Bayar bekleniyordu. Bunun yanında Fabrikanın açılış zamanı ile aynı tarihlere rastlayan Ege Manevraları ve Basma Fabrikasının açılışında bizzat bulunmak istemesi sebebi ile Atatürk'ün de Nazilli'yi şereflelendireceği haberini alan ilçe halkı büyük bir sevinç yaşamıştır. Halk hem uzun zamandır beklediği fabrikasına hem de çoktandır hasretini çektiği Büyük Şef'ine kavuşacaktı (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 5 Ekim 1937:1). Esasında Atatürk, bu tarihlerde son derece hasta ve yorgundu. Ancak doktorunun uyarılarına rağmen Ulu Önder bu büyük kombinanın açılışına katılmak istemiştir. Cumhuriyetin önemli bir eseri olacak bu fabrikanın açılışına şahit olmanın yanında bölge halkı Ulu Önder Atatürk'ün kombinayı bizzat kendi elleriyle açacağını duyunca büyük bir bayram gününün hazırlık ve sevinci içine girmiştir.

Aslında fabrikanın açılışının 25 Ekim 1937 tarihinde yapılması planlanıyordu. Ancak tüm hazırlıkların ve eksiklerin tamamlanması üzerine fabrikanın açılış töreninin 9 Ekim 1937 Pazar günü yapılmasına karar verilmiştir. Açılış merasimi için inşaatı biten fabrikada hummalı bir temizlik çalışması yapılmaya başlanmıştır. Tamamlanan fabrikanın son şekline bakıldığında ana binalardan başka sahneli ve sinemalı bin kişilik kantin, iki ambar, bir garaj, bir müdüriyet binası, bir idare binası dört memur apartmanı, ikişer odalı 16'şar dairelik dört usta apartmanı, 32 odalı bekarlara mahsus bir pansiyon, 720 ameleli barındırabilecek büyüklükte iki amele pavyonu inşa edilmişti. Bunların dışında fabrikanın yirmi yataklı hastanesi, ameliyathanesi, eczanesi, tahlil laboratuvarı, muayene ve tedavi haneleri de hazır (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 13,9 Birinci Teşrin 1937/ Ekim 1937:1). Ayrıca, Menderes Nehri'ne dökülen kanalizasyon tesisatı da yapılmıştı. Fabrika santralinin ileride şehre elektrik sağlayabilmesi için gerekli tertibat alınmıştı. Su fabrika sahasında açılan artezyenlerden temin edilecekti. Celal Bayar'ın temelini attığı yıllarda bir bataklıktan ibaret olan bu alan şimdi 230 bin karelik arazi üzerine fen ve tekniğin bir şaheseri halini almış olan fabrikayla taçlanmıştı. Bataklıklar içinden iki yıl gibi bir sürede fişkıran bu modern fabrika Atatürk'ün eseri idi. Atatürk'ün öncülüğünde pamuk yetiştiren Nazilli Ovası şimdi pamuğu işleyen, iplik ve basma yapan bir fabrika endüstri merkezi oluyordu (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 13, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim

1937:1). Bu değişime bizzat şahit olan Nazillililer için Sümerbank yalnızca bir fabrika olmanın çok ötesinde bir manaya sahipti.

Açılış Merasimi için 8 Ekim 1937’de Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Bey Nazilli’ye geçmiştir. Aynı günün akşamı açılış esnasında fabrikada bulunacak davetlileri getirmek üzere de İzmir’den özel bir tren Nazilli’ye doğru yola çıkmıştır (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 43,8 Teşrin-i Evvel 1937/8 Ekim 1937:1). İzmir ve Aydın’dan başka civar il ve ilçelerden de fabrikanın açılış törenini kaçırmamak için heyetler ve halk ilçeye akın etmiştir. Aydın ve İzmir çevresinden hareket eden halk ve devlet büyüklerinin yanında pek çok basın mensubu da bu önemli kuruluşun açılış merasimini görmek ve gelişmeleri takip edebilmek adına Nazilli’ye gelmiştir. 8 Ekim gece yarısından itibaren Nazilli istasyonu civarında marşlar, türküler söylenmiş, canlı bir bekleyiş içerisine girilmişti (Güneş, 2004:124). Bunların dışında Atatürk ve beraberindekileri karşılamak için İzmir’de bulunan vekiller, Sümerbank müessesesi ileri gelenleri ve fabrika açılışına davetli olanlar da 9 Ekim sabahı Nazilli’de olacaktı (Anadolu Gazetesi Yıl 27, 9 Birinci Teşrin 1937/ Ekim 1937:1). Fabrika açılış töreni arkasından bu davetliler için 200 kişilik bir ziyafet verilecektir.

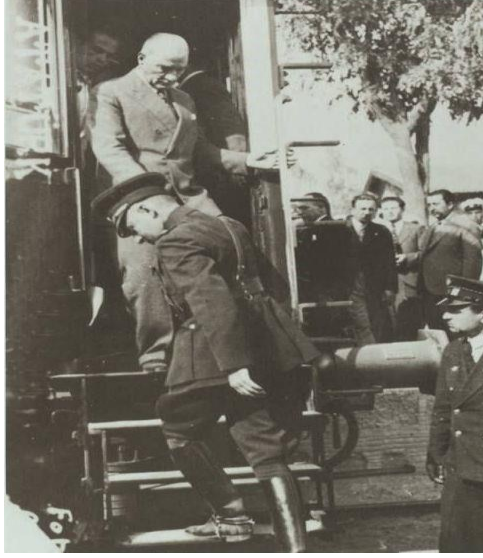
Ege Manevralarını takip etmek Basma kombinasyonunun açılışını gerçekleştirmek üzere Atatürk’ün beraberinde İsmet İnönü ve Recep Peker ile Afet İnan’da bulunmaktaydı. Atatürk’ün treninden bir saat evvel kalkan bir diğer trenle ise Celal Bayar, şükrü Kaya, şükrü Saraçoğlu, Ali etinkaya, Saffet Arıkan, Tefvik Rüştü Aras, Fuad Ağralı ve Kazım zalp’ın da içinde bulunduğu kalabalık bir grup manevra sahasına doğru yola çıkmıştır. 8 Ekim 1937’de Eskişehir’e gelen Atatürk burada Coşkulu tezahüratlarla karşılaşmış ve büyük nder treninden inerek Eskişehir halkı ile görüşmüş, durumları ve isteklerini sormuştur. Saat 11’de tekrar harekete geçen tren Afyon, zerinden Aydın’a doğru yola koyulmuştur. Trende İsmet İnönü ve Atatürk Afet İnan’la memleketin önemli meselelerini görüşmüş bir ara Afet İnan’dan tarihi konularda Sümer Medeniyeti hakkında bilgi vermesini istemiştir. Atatürk’n Sümerbank müessesesine bu ismi vermiş olması rastgele yapılan bir iş değildi. Bu onun Türk tarihine verdiği önemden kaynaklanıyordu. Atatürk, Afet İnan’dan Sümer medeniyetiyle ilgili bilgileri zevk ve gururla dinlemiştir (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 13,10 Birinci Teşrin 1937/10 Ekim 1937:1-3).

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.11. Atatürk ve beraberindekiler Nazilli Basma Fabrikası açılışı için özel trenle Nazilli'ye gelirken.(Afet İnan, Atatürk, Mareşal Fevzi Çakmak, Celâl Bayar, Cemal Kranda (Atatürk'ün Hizmetkârı)ve İsmet İnönü)

9 Ekim sabahı Nazilli yüreği ağzında açılış saatini bekliyordu. Açılış merasimi için istasyona ilk olarak Saat 12'de İkinci Ordu Müfettişi Orgeneral İzzeddin Çalışlar, Genel Kurmay As Başkanı Asım Gündüz ve Jandarma Komutanı Korgeneral Nazi'yi taşıyan tren gelmiştir. Büyük bir coşkuyla karşılanan generaller Atatürk'ü beklemek için Halkevine geçmiştir. Generallerin ardından bakanları taşıyan tren istasyona yaklaşmış bu trenle İç İşleri Bakanı C.H.P. Genel Sekreteri Rüştü Kaya, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Milli Müdafaa Bakanı General Kazım Özalp, Maliye Bakanı Fuat Agrak ve Kültür Bakanı Saffet Arıkan, Gümrük ve Tekel Bakanı Ali Rana, Orman İşleri Genel Müdürü Seyfi Bey gibi pek çok devlet büyüğü ilçeye gelmiştir. İstasyona gelen diğer isimler de Trakya Genel Müfettişi Kazım Dirik ve İzmir valisi Fazlı Güleç'tir. Bakanlar da halkın sevgi dolu tezahüratları eşliğinde dinlenmek üzere Halkevine geçmiştir. Heyet kısa bir süre dinlendikten sonra Atatürk'ü karşılamak üzere tekrar istasyona geçmiştir. Nihayet beklenen an gelmiş Ulu Önder Atatürk'ü getiren tren istasyonda görülmüştür (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl 13, 9 Birinci Teşrin 1937/ Ekim 1937:1-3).

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.12. Atatürk Nazilli garında trenden inerken

Atatürk'ü, İsmet İnönü, Celal Bayar, Fevzi Çakmak ve Afet İnan'ı vekiller, generaller, bakanlar ve mahşeri bir kalabalık karşılamıştır (Anadolu Gazetesi, Yıl 27,10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim1937:1).

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.13. Atatürk, Afet İnan ve beraberindekiler Nazilli Garında

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.14. Atatürk ve beraberindekiler Nazilli’de

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.15. Atatürk ve beraberindekiler Fabrikaya giderken

Büyük şef ve beraberindekiler buradan iki otaray ile fabrikayı şerefleştirmişlerdir. Atatürk daha fabrikanın bulunduğu mahalleye vardığı anda coşkun tezahüratlar başlamış, “Yaşa, Var ol” sedalarıyla halk heyecanını dışa vurmuş, küçük kızlar Atatürk’e pamuk çiçekleri armağan etmiştir(Trakya Dergisi, Ekim 1937 Sayı: 15:9).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.16. Fabrikanın önünde Atatürk'ün gelmesi bekleniyor

Kaynak: Fatih Demir Arşivi Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.17. Atatürk'e pamuk çiçekleri armağan eden çocuklar

Ulu önder fabrikaya ayak basınca fabrikanın düdüklere ötmeye başlamış ve İstiklal Marşı çalmıştır. Atatürk'ü indirdiği anda Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Sümer ve fabrika müdürü Fazlı Turga karşılamıştır. Giriş kapısının yan tarafına koyulan kıymetli kitabede herkesin dikkatini çeken şu cümle yazılmıştı. “Atatürk I. Endüstrileşme Planı'na göre Sümerbank'ın kurduğu ilk Türk Basma Fabrikasını açtı.” (Ayдын Gazetesi, Yıl 1, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim 1937:1).

Kaynak: Fatih Demir Arşivi Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.18. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış gününde giriş kapısının yan tarafına koyulan kitabe

Yine fabrika binalarının birinde de şu yazı göze çarpmaktaydı. *Atatürk'ümüze... Kudretli ve sihirli elinizle açtığınız basma fabrikası pamuk sanayinde kemalin en yüksek ifadesidir.* Nazilli halkı Atatürk ve Basma Fabrikası için heyecanını fabrikanın her köşesine asarak göstermeye çalışmıştı (Cumhuriyet Gazetesi, Yıl13, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim 1937:1-3).

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası tören alanı

Atatürk binlerce kişinin saygı ve sevgi tezahüratları eşliğinde, fabrika istasyonundan müdüriyet binasına yaya olarak geçmiştir. Binlerce alkış tufanı bu sırada fabrika alanını adeta inletmiştir. Atatürk'e duyulan büyük bir sevgi tufanının göstergesi olan bu alkışlar ulu önder Reiscumhur bayrağının dalgalandığı müdüriyet binasının balkonuna çıkana kadar devam etmiştir. Atatürk Müdüriyet Binası balkonundan halka hafifçe başıyla iltifatta bulunmuş ve dinlenmeye geçmiştir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.20. Atatürk müdüriyet binası balkonunda töreni izliyor

Ulu Önder, bir süre dinlendikten sonra Celal Bayar, Fevzi Çakmak, Afet İnan, ve vekiller heyeti ile birlikte tekrar balkona çıkmıştır.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.21. Atatürk müdüriyet binası balkonunda töreni izliyor

Müdüriyet binasının karşısına konulan kürsüden Nazilli Halkevi Başkanı Avukat B. Sami Bey şu nutku söylemiştir. *“En büyük Türk ve Yüce Önderimiz Cumhuriyetin Nazilli’ye hediye ettiği basma fabrikasının açılma törenine yüce huzurlarıyla şeref verdiklerinden dolayı Ulu önderimize Nazilli halkının minnet ve şükranlarını arz etmeme yüksek müsaadelerini dilerim.*

Büyük Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin daima büyük Başbuğumuzdan aldığı ilham ve direktiflerle yurdu ve ulusu her yönden ve her bakımdan yükseltmek, refah ve saadete kavuşmak uğrunda sarf ettiği geceli gündüzlü mesainin verimli ve feyizli neticeleriyle aziz Türk yurdu baştan başa bezenmiştir. Şimdi şu dakikada açılma töreni yapılmakta olan kombina o mesut silsilesine taç olacak değilse bile ek olabilecek ve muhitimize refah ve saadet getirecek yeni bir saadet abidesidir. Bu itibarla bize böylesine kıymetli bir müessese armağan etmek lütfunda buldukları için Büyük Şef Sayın Atatürk’e ve onun değerli mesai arkadaşlarına Nazilli halkı adına tekrar tekrar şükranlarımı arz ederken bugünkü törene huzurlarıyla zinet veren bütün yurttaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Yaşasın Atatürk, Yaşasın Türk Milleti.. (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10Ekim 1937:1)

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.22. Nazilli Halkevi Başkanı Avukat B. Sami Bey nutkunu söylerken

B. Sami Bey'in nutkunun ardından açılış töreni için özel konuşma İktisat Vekili Celal Bayar tarafından yapılmıştır.

Büyük Reiscumhur, sayın bayanlar, baylar,

Milletine lâyük olduğu şerefli adı ve milletin tabii temayüllerine [eğilimlerine] hakikî istikameti veren büyük halâskâr [kurtarıcı] Atatürk'ün irşad [yol göstericilik] ve işaretleriyle İnönü Hükümetinin tatbik ettiği birinci beş senelik endüstrileşme programımızda yer alan Nazilli Basma Fabrikasının kurulması ve işletilmesi Sümerbank'a emanet etmiştik. Bankamız fabrikayı kurmak için Sovyet endüstrisiyle teşriki mesai etti ve şimdi yeniden göreceğimiz bu büyük ve modern fabrikayı vücuda getirdi. Sümerbank'ın çok kıymetli mesaisini ve Türk mühendis ve işçilerinin gayret ve ehliyetlerini burada takdir ile, sevgi ile yâd ederken Sovyet teknisyenlerinin bizimle samimî ve bilgili işbirliğini tebarüz ettirmekten zevk duyarım. Fabrikası makinelerinin ve teçhizatının ekseriyeti yakın komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya'dan alınmıştır. Sovyetler Cumhuriyetleri Birliği ile ekonomik işbirliğimizin yeni bir ifadesi olan bu fabrikanın işletmeye açışında bilhassa bir Sovyet teşekkürü olan Türkstroy idaresinin mesaisini de memnuniyetle hatırlamayı vazife bilirim.

Fabrika on sekiz ayda kurulmuştur. Bina ve makineleri dahil olduğu halde altı milyon liraya mal olmuştur. Sümerbank fabrikaya ayrıca bir buçuk milyon liralık bir mütedavil [dolaşımdaki] sermaye koymuştur. Fabrika her sene Ege pamuk havzasından üç milyon liralık pamuk alarak işleyecektir.

Fabrika yirmi sekiz bin'i, sekiz yüz otomatik tezgah ile çalışacak ve iki milyon dört yüz bin kilo iplik istihsal edecektir. Bununla yirmi milyon metre basma imal edecek aynı zamanda eski bir ev ve sanayii yatağı olan muhitin de iplik ihtiyacını temin eyleyecektir. Fabrika senede on beş bin kömür yakacaktır.

Her gün vasati 2400 işçi çalışacak ve ücret olarak vatandaşlara senede bir milyon lira ödenecektir. Anlaşıyor ki, muhitin iş hacmi ile Fabrika, doğrudan doğruya ve bilvasıta [dolaylı olarak] her sene beş milyon lirayı geçen yeni bir hareket kazanç ilave etmiş olacaktır.

İLK TÜRK BASMA FABRİKASI

Nazilli basma fabrikası ilk Türk basma fabrikası olmakla tarihi bir şeref taşıyor. Fakat, bu fabrika o şereften daha üstün ve emsalinin erişemediği daha büyük bir mashariyete maliktir. Atatürk, büyük halâskâr açılış törenine yüksek huzurlarıyla şeref bahşetmişler ve riyaset [başkanlık] buyurmuşlardır. Kendilerine hükümet ve bütün mesai arkadaşlarım ve şahsım namına derin şükranlarımı ve minnetlerimi arz eylerim.

Celal Bayar'ın nutkunun ardından açılış töreni için özel hazırlanan geçit töreniyle kadın-erkek tüm işçiler Atatürk'ün önünden geçerek ulu önderi selamlamıştır. Sporcular spor kıyafetleriyle, kadın işçiler kasket ve fabrikanın dokuduğu pazen elbiselerle, erkek işçiler iş kıyafetleriyle ve ellerinde bayraklarla Büyük Şefin önünden bir geçit resmi yapmışlardır.

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.23. Açılış günü Nazilli Sümerbank işçilerinin resmigeçidi

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.24. Nazilli Sümerbank işçilerinin resmigeçidinden bir başka görünüş

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.25. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Sporcular

Kaynak: İlhan Öden, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.26. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Güreşçiler

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.27. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu Kadın Sporcular

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.28. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü kadın işçiler

Geçit resminin ardından işçiler derhal vazifelerine dönmüş, Atatürk, Celal Bayar, vekiller ve mebuslar ile birçok kişi saat 15:30'u gösterdiğinde fabrikanın hallaç ve dokuma dairesi önüne gelmiştir. Fabrika elektrik santralının önünde büyük bir ustalıkla yapılan ve elektrikle süslenen Atatürk büstü ulu önderin dikkatini çekmiş, “Güzel” diyerek beğenilerini ifade etmiştir. (Yeni Asır, Yıl 43, 10 Birinci Teşrin 1937/10Ekim 1937:1-4)

Atatürk fabrikanın ilk iş kapısı olan hallaç dairesinin kapısının önüne gelindiğinde Sümerbank Genel Müdür Nurullah Sümer, açılış için hazırlanan ve üzerinde Sümerbank Harfleri ile “9/10/1937” yazan altın anahtarını Atatürk’e takdim etmiştir. Böylece Atatürk fabrikanın açılışını dokuma dairesini açarak yapmıştır. Kapı açılır açılmaz bütün makineler, bütün tezgahlar aynı anda derhal çalıştırılmış, fabrikanın tüm makinelerinin işlemeye başlaması ile muntazam ve ahenkli bir uğultu fabrikadan yayılmaya başlamıştır. (Ulus Gazetesi, Yıl 18, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim 1937:1-4)

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.29. Atatürk Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasını altın anahtarla açarken

Devamında Ulu Önder ve beraberindekiler fabrikanın her tarafını karış karış gezmiş, işleyiş hakkında bilgiler almıştır.

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.30. Atatürk, Afet İnan, İsmet İnönü, Celal Bayar ile birlikte çalışan makineleri incelerken

Fabrika Müdürü Fazlı Turga Atatürk'e fabrikanın çalışma sistemi ve randımanı, faaliyet sınırı hakkında bilgiler vermiştir. Büyük önder fabrikanın çıkardığı basmaları tetkik etmiş ve beğendiğini ifade etmiştir. (Ulus Gazetesi, Yıl 18, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10 Ekim 1937:1-4) Nurullah Sümer'i ve Fazlı Turga'yı başarıları dolayısıyla tebrik etmiş "Gördüklerimden dolayı çok mutlu oldum" cümlesiyle memnuniyetini ifade etmiştir.

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.31. Atatürk Fabrikanın Gravür Dairesinde

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.32. Atatürk iplik kapısı önünde (Afet İnan ile birlikte)

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 2.33. Atatürk ve beraberindeki zevat fabrikayı dolaşırken

Tohum Islah İstasyonunun faaliyetleri ile sağlam bir temele oturtulan, fabrikanın hammaddesi olan pamuk, açılış günü develer ve arabalarla fabrikaya gelmiştir. Fazlı Turga çiftçinin yüzünü güldüren yeni pamuk mahsulü hakkında da Atatürk'e bilgiler vermiştir. (Yeni Asır, Yıl 43, 10 Birinci Teşrin 1937/ 10Ekim 1937:1)

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.34. Müdür Fazlı Turga, Atatürk, İsmet İnönü ve Celal Bayar'a pamuk üretimiyle ilgili bilgi veriyor

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.35. Atatürk dokuma salonunda Fazlı Turga'dan bilgi alıyor

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.36. Atatürk İplik Bölümünü Gezerken

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.37. Atatürk Nazilli Basma Fabrikası işletme bölümünden çıkarken

Fabrikadaki tetkiklerin ardından Ulu Önder Atatürk, yine halkın coşkulu tezahüratları eşliğinde Nazilli istasyonuna dönmüştür. Saat 16:00'da Atatürk ve diğer vekiller Ege Manevralarını kontrol etmek üzere manevra bölgesine doğru hareket etmiştir.

Açılış günü yaşanan coşku ve heyecanı daha net anlamak için Şevket Süreyya'nın "Tek Adam" kitabında bahsettiği kısmı incelemek doğru olacaktır.

"Fabrika idarecileri onu daha sitenin giriş yerinde karşıladılar. Gördüğü her şey onu sarıyordu. Yüzünün hatlarında, ferahlı,sevinçli hareketler vardı. Temiz yer, temiz insanlar, bataklık Menderes nehrinin kara tulsımını silen yeni bir insan iradesinin sıra sıra eserleri. Elllerinde bayraklar, çiçek demetleriyle kız, erkek sıra sıra mektep çocukları alkışlarla, şarkılarla haykırıyorlardı. Hem bazen öyle de oluyordu ki bu çocuklar tam Gazi Baba önlerine gelince, ne yapacaklarını şaşırarak alkışlarını, şarkılarını kesiyorlardı, sanki büyülenmiş gibi

öylece onun yüzüne dalıyor, kalıyorlardı. O zaman o, onlara gülümsüyor, bazen önlerinde duruyor, bazılarını okşuyor, soruyordu:

“—Sen söyle bakayım, ben kimim?

—Aha da, Gazi babamızsın ya...

—E söyle bakalım, büyüyünce efe olacan mı?

—A ah... Goca goca mekteplerde okuyacağım da...”

Sonra etrafta herkes gülüşüyordu. O da onlarla beraber... Öyle ki, sanki yeni Nazilli sitesinin renkli havasına taşan bu güleçlik, Mendere sularına, Mendere'in güney ve kuzey dağlarına yayılarak, sanki bu topraklara, ilk defa duyulan bir şenliğin müjdesini veriyordu. Demek ki Nazilli, artık efe değil goca goca mekteplerde okuyacak yeni kızanlar yetiştirecekti...

Müdür öne düştü. Bir yoldan bir holden geçildi. Fabrikanın tam 480 büyük tezgahının birer çökmüş dev gibi sıra sıra dizildikleri düz, geniş, tepeden ışıklarını alan aydınlık, temiz atölyeler, uzayıp gidiyordu. Herkes yerinde, herkes makinesinin başındaydı. Atatürk'ü her yeri gören, yerden yüksekçe bir platforma buyur ettiler. Burada fabrika; takımların, bölüklerin, taburların geçit resmi için sıralanıp yerlerini aldıkları bir karargâh meydanına benziyordu. Ve bir karargah meydanı gibi burada da bir kumanda bekleniyordu. Kumanda duyulmadı ama, Atatürk'ün arkasına duran müdürden sessiz bir işaret verildi.

İşte o zaman bin başlı dev, korkunç bir kükreyiş, bir kuduruşla birden harekete geldi. Müdürün verdiği o işaretle bütün motorlar, tezgahlar birden coşmuş kudurmuşlardı. Şimdi Mendere vadisi göklerine kadar vuran, Mendere'in kim bilir kaç defa duyduğu yersarsıntısı gürültülerini, yıldırım uğultularını andıran bir dünya titreyişi havaya dolduruyordu... Atatürk bunu herhalde beklemiyordu. Onu oraya çıkardıkları zaman, belki etrafı görmesini, belki fabrika halkına bir şeyler söylemesini istediklerini düşünmüş olabilirdi. Ama öyle olmayıp da, ayağının altındaki dünya ve etrafını saran hava böylesine birden harekete gelince, önce hatta biraz şaşladı. Ne yapacağını bilemedi de denebilir. Önce biraz sarsıldı. Biraz etrafından bir şeyler sormak ister gibi yaptı. Ama işte o anda, belki kendi bile farkında olmadan ağzından şu kelimeler döküldü:

“- İşte bu bir musikidir!”

Evet bu bir musikî idi. Devletin musikîsi değil, tekniğin musikîsi... İnsanoğlunun tabiatın üstündeki zaferinin musikîsi... Mitologyanın bütün ilahları bir araya gelse bu yaratıcı kudretin zerresini harekete getiremezlerdi. Ne Olimpos'un hakimi Zeus, ne gök tanrısı, ne zelzeleler tanrısı, ne yer altı tanrısı. Hayır, hiçbiri... Çünkü onlar bir masaldır. Ama bu musikî yarın bütün Türkiye'ye yayılarak, yarınki Türkiye'nin eski Anadolu haraplığını yenişinin bir çığlığı gibi, bütün ovalarımızı, dağlarımızı, beldelerimizi doldurabilirdi. Yüzlerce ve yüzlerce fabrikanın, maden ocağının, santrallerin, dağ boyunca rüzgarlardan inleyen pylonların, cereyan nakil hatlarının musikîsi... Evet neden olmasındı?... (Aydemir, 2011:357-358)

Atatürk'ün yanında bu önemli müessesenin açılışına katılan Prof. Dr. Afet İnan'da katılmıştı. Açılış esnasında yaşananları bir makale ile yazıya geçiren Afet İnan o günü şöyle anlatmıştır.

Tren sabahtan beri verimli sulak ve yeşillik vadiden ilerliyor. İki taraftan hafif yükselen dağlar tabiatın en çok özen vermek istediği kıvrıntıları şekil almış, tabiat özenerek bezediği bu yerlere sahip olanları en iyi seçmiş. Her Türkün her yerini öpüp de başına koyacağı mukaddes toprak! Nazilli'ye yaklaşıyorduk.

Atatürk, profesör Tankut'a sordu:

-Nazilli ne demektir?

Profesörün izahatı bitmeden trenin içini, genç gür sesler doldurdu. Etili'nin (eski ataların) bugünkü çocuklarının sesleri; tarihin engin derinliklerinden gelen sesler gibi uğulduyor ve çınlıyordu.

-Yaşa Atatürk!

Bu candan gelen seslerle canlanan heyecan levhası, istasyona indiği vakit Atatürk'ü daha çok sarmıştı. Onu halk içinde görmek kadar mutlu bir şey olamaz. O, memleketine yaptığı büyük işlerin üstünde iradesini temsil eden adımlarla ilerliyor.

Atatürk etrafını saran Nazilli halkının coşkun alkış sesleri içinde Halkevine vardı. Günün büyük meselesi üzerinde konuşuluyordu. Celal Bayar, altı yıl önce bu salonda geçen bir hasbihalinden bahsetti. Mevzu serbest rejimde Devletçilik Prensibi üzerine imiş. O zaman bir fabrikanın Nazilli’de kurulması üzerinde konuşulmuş. İşte bugün tahakkuk eden bu iş için Atatürk ve memleket büyükleri bu kasabada bulunuyorlar. Küçük vagonlara binildi. Şehrin biraz berisinde fabrika kombinası doğru yol alınmıştı. Cumhuriyet Hükümetinin I.Beş Yıllık Endüstri Programından bir maddesinin tahakkukunu görmeye başlamıştık. Fabrika binalarına giden yollar halkla dolu idi. Atatürk’ün yoluna katılan kalabalık, meydana yer almıştı. İlk binaya giriş küçük çocukların sepetlerde tuttıkları pamuk dalları içinden oldu. Hepimiz yakalarımız bu pamuk dallarıyla süsledik. Bu binada fabrika müdürünün kıymetli izahlarını dinliyorduk. İlk Basmalardan bir top masa üstüne konuldu. Bu top, kırmızı beyaz kurdelelerle bağlanmış; Türk Pamuğunun kıymetlenen bir parçası olarak ne çok manalar ifade ediyordu.

Türk kendi malını kendi topraklarının veriminin kıymetine el emeğini katarak üzerine giyecek; fakat bu emekler asrın ileri buluşlarından makineleşen kısmında en çok hisse almıştır. Türk’ün el emekleri artık el tezgahlarında yer tutamaz. Ona bugünkü hayat icaplarını karşılayacak elemanlar lazımdır. Nazilli Fabrikası bu ihtiyacın bir örneğidir.

Bütün kombinanın bittiği zaman alacağı şekil duvardaki haritada çizgilerle tespit edilmişti. Yalnız bitmeyen cinet, bahçe ve park kısımları idi.

Balkonda şehir namına söylenen nutuk dinlenildi. Celal Bayar, İnönü Hükümeti’nin tatbiklerinden olan bu eseri kat-i rakamlarla canlandırdı. Bu nutuk, devletçilik prensiplerine dayanarak yapılan işlerin ekonomik ifadeleriyle dolu idi.

Nutuk bitince, Türk giydirecek olan Türk işçileri erkekli kadınlı, Atatürk’ün önünde geçit resmi yaptılar. Bir örnek giyinmiş kadın işçileri Türk yurdunda iş birliğinin Vanlı timsalleri idi. Kayseri Fabrikası’nın spor teşekkülü de bu törende yer almıştı.

Elimize verilen planlara göre ilk daire önüne geldik. Atatürk’ün elinde bir anahtar parladı. Bu kırmızı kurdele ile bağlanmış, Sümerbank inisyalinde yapılmış, anahtar şeklinde sarı madendi. Onun eli fabrika kapısını açtı. Herkes

içeriye girdi. Dışarıdaki sıcaklık bu binada teknik tekamülün serinliğine yerini vermişti.

Fabrika direktörünün izahatı sırasına göre yürüyoruz. Pamuk işleyen makineler türlü şekiller alıyor. İplikler, binlerce makaralar üzerinde kümeleşiyor. Makaralar çözümlenerek tezgahlarda yer almış, büyük bir salonda tezgahların bulunduğu yerde her makinenin başında duran bir işçi “marş” emrini bekliyordu.

Direktör Atatürk’e hitap ederek;

-İşlemek için emrinizi bekliyorlar, dedi.

Büyük yerden çıkan emir, 480 makineyi birden gürültülü bir faaliyete koydu. Bunun üzerine Atatürk şunu dedi:

-İşte halka hayat veren reel musiki.

Her makine işçinin kumandasıyla işliyordu. Kumaşlar dokunuyor, yıkanıyor, renkleniyor, nihayet kimyanın modern tabiliğine vasıl oluyor ve renk renk çiçeklerle bezeniyordu. Kırmızı, mavi; gözü okşayan her renk bu basmada yer alıyor.

Burada yeni bir şey görüyoruz. Anadolu’nun her mıntikasının bir renk seçişi varmış. Onun için Türk Sanatları Türk zevklerine hitap etmeye mecburdur. Gerek renklerinde gerekse çiçeklerinin seçilişinde...

En nihayet basmaların top haline konduğu dairede gezme işi bitti.

Herkes bu eser karşısında memnun ve neşeliydi, çünkü memleket ve millet için, onun zevki için, ve nihayet pek mübrem bir ihtiyaç için işleyen bir eser kazanmıştı.

2.3.1. Fabrikanın Mühendisleri, Ustaları ve Bölümleri

9 Ekim 1937’de montajı biterek Mustafa Kemal Atatürk tarafından işletmeye açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, 1 Ocak 1938 günü dönem işleyişinden normal işleyişe geçmiştir. Bu fabrikayı diğer fabrikalardan ayıran hususiyet bir kombine halinde olması ve Avrupa ayarında kumaşlar yapmasıdır. (Uzman, 1953:10)

Kurulduğu yıl döner sermayesi 7,038,563 olan fabrikanın, teknik ve idari personelleri şu şekildedir. Fabrika çırçır, iplik, dokuma, basma, santral atölye ve idari kısımlarından müteşekkildir. Her kısmın bir mesul şefi olup teknik ve idari bakımdan kendi kısmının amiridir. Ayrıca teknik kısımlardan mesul işletme şefi idari kısımlarından mesul muhasebe şefi vardır. İdari Şahıslar, Müessese müdürü, teknik müdür muavini, idari müdür muavini, plan bürosu şefi, hukuk müşavirliğidir. İdari Kısımlar, Müdüriyet, Haberleşme, Personel, İç Hizmetler, Teknik Kısımlar, İşletme, Plan Bürosu, Basma, Makine ve Makine Bakımı, İplik, Dokuma, Santral, İnşaat Bakımı, Laboratuvar, Atölyeden, Muhasebe Kısmı, Genel muhasebe işletme muhasebesinden, Ticari Kısmı, Ticaret, Ambarlardan, Sosyal Kısmı, Sağlık Koruma, Gıda Dağıtımından oluşmaktaydı. (Uzman, 1953:11)

Nazilli Basma Fabrikası kurulduğu yıl müessese müdürlüğüne, Mensucat Sanayisi, Mühendis Fazlı Turga tayin edilmişti. Fabrikada Sümerbank'ın, Elektrik mühendisi Celal Bey ve Santral mühendisi Nihat Bey olmak üzere iki mühendis vardı. Bunlardan başka, hazırlık şefi Salahattin Soysallı, İplik Şefi Baha Uruk, Hazırlık Şefi, Orhan Pekerman, Dokuma Şefi, Kenan Rasım ve Osman, Basma ve Gravür şefleri Hamdi Berdi Bey ve Nuri Bey, Salahattin Bey ve Atölyeler şefi Nazmi Bey vardır. (Endüstri Dergisi, Nisan 1937, Sayı: 8)

Ustabaşı olarak Rusya'da eğitimlerini tamamlayan Sanat Okulu mezunları bulunmaktadır. Fabrikanın kurulması, en mühim pamuk mntıklarından biri olan Nazilli'de pamuk fiyatlarına da tesir etmiştir. Bunun yanında bölgede işsizlik oranı gündün güne düşmektedir. Fabrika açılmadan dahi geniş bir işçi istihdamı sağlamış, yapım aşamasında çalışan işçiler iş hayatında geleneksel usullerden modern usullere geçmiştir. Her sabah altı buçukta yüzlerce bisikletli ve yaya işçi şehirden fabrikaya akın etmiş, sistemli bir şekilde saat yedide kapıda kart basarak içeri girmiş ve işbaşı yapmışlardır. İşçiler, öğlen saat 12'de verilen yemek molasının ardından, saat 1'de tekrar iş başı yapıp, akşam saat 6'da paydos etmişlerdir. Yapılan bu hesaba göre çalışma süresi günde on saattir. (Endüstri Dergisi, Nisan 1937, Sayı: 8)

Fabrikanın başlıca mamulleri arasında halk tipi ince basma, tobralko ve pazen bulunmaktaydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi fabrika iplik bölümü, dokuma bölümü ve basma bölümü olmak üzere üç bölümden oluşacaktı. Bunun dışında kuvvet santrali ve atölye bölümü vardı.

İplik Kısmı: Çırçır Dairesi, Harman, Hallaç, Toprak, Kaba Orta Fitol, İplik, Çile, Paket.

Dokuma Kısmı: Bobin, atkı, çözü, haşıl, tahar dairesi, dokuma.

Basma: Desen, gravür, kumaş boya, apre, şardon katlama.

Kuvvet Santrali: Kazan, türbün, su santrali.

Atölye: Demirhane, marangozhane, dökümhane kaynak, teneke işleri yapan kısımlar.(Uzman, 1953:12)

İplik kısmı; İplik kısmı, Halaç tarak ve fitil ve iplik bölmelerinden oluşmaktaydı.(Aydın Gazetesi, Yıl 1,26 Mart 1938:2) İplik bölümünün ilk maddesi pamuktu. İmalata uygun pamuk bölgeden tedarik edilecekti. Fabrika senede 9000 balya Akala ve 3.000 balya yerli kısa elyafı pamuk kullanacak ve bu pamukları tamamen mntıkadan temin edecekti.(Doğan, 2007:41) 28.236 iş ve 768 tezgahla çalışacak olan fabrikada yılda 6750 saat çalışma esası üzerinden 68.980 ton iplik üretilecekti. (Toprak, 1988:41) İplikte vardiya usulü sekiz saat ara ile çalışan 800 kadar işçiden yarısı kadındı. Üretilen ipliğin büyük bir kısmı dokuma ve basma bölümlerinde kullanılırken, kalan kısmı da el tezgahlarında kullanılmak üzere ülkenin değişik yerlerine gönderiliyordu. (Tekin, 2003:89) Fabrika ayrıca piyasanın ihtiyacına uygun ve bilhassa civar dokumacıların kullanabileceği iplik nevilere senede 300-400 bin kilo imal edecekti. Ancak basma imalatı programı ile ilgili olarak iplik üretimi de programa bağlı olarak değişecekti.(Doğan, 2007:41)

İplik bölümünde taraktan gelen fitillerin her biri iş olur. Fitil dairesinden gelenler yalnız ana tesisatta kullanılır. Vasati olarak günde 10-11 bin kilo pamuktan 8.500 kilodan fazla iplik elde edilir. Bu kısımda atkı çözü iplikleri yapılır. Atkı ipliği 12, 22, 24, 28, 30, 32 numaraya kadar çözü ipliği 22, 24,28, 30, 32 numaralarda yapılır. Ayrıca telef pamuklarından 2, 5, 4 numara telef ipliği temin edilmektedir. Nazilli Fabrikası İstihalden arttırılabilen ihtiyaç fazlası 22 numaraya iplik Halkapınar Fabrikasına onunda işine yaramayan 2, 5 ve 4 numaraya iplik piyasaya sevk edilmiştir. Satışa arz edilecek olan iplikler önce çile yapılmış, ardından preslenerek paket yapılıp ve sevk edilmiştir. İpliğin birde fizik laboratuvarı mevcuttur. Nazilli Havalesindeki dokumacılar ihtiyaçları olan ipliği Fabrikadan temin etmişlerdir. (Uzman, 1953:15)

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.38. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası iplik bölümünde çalışan bir bayan işçi.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

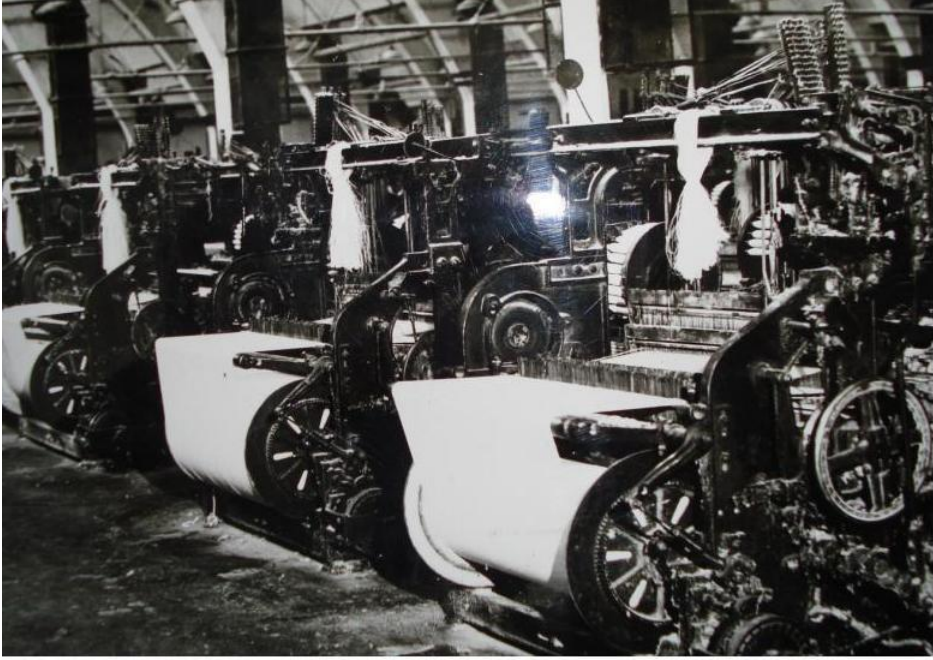
Fotoğraf 2.39. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası atkı aktarma bölümü

Dokuma kısmı; iplik bölümünde üretilen iplikler buraya sevk ediliyordu. Burada 768 dokuma tezgahı mevcuttu. Bu tezgahların yarısı, çapraz ve fantezi zeminli bezleri, diğer yarısı da düze bezleri dokumuştur. Makineler northrop tabir edilen ve atkı ipliğini kendi değiştiren otomatik cinstendi iplik nevine göre 8-24 makine iyi yetişmiş işçi tarafından idare edilmiştir. Fabrikadaki basma makineleri İngiltere'den diğer makineler da Sovyet Rusya'dan alınmıştır. Dokumadan çıkan bezler ham kontrol dairesinde muayene ve kontrol edilmiş ve buradan basma fabrikasına gönderilmiştir. (Doğan, 2007:46) Dokumadan ham kontrole gelen bezler iplik uçları temizlenerek kalitelerine göre 1. 2. 3.ve 4. Kalite diye ayrılmış, daha fenaları parça bez olarak kullanılmıştır. Burada Ham bezlerin uzunlukları ölçülüp Gramajları çıkarılmış ve Basmahanedede işlenecek vaziyette hazırlanmıştır. (Uzman, 1953:15) Yılda dokunulan basma miktarı 12- 15 milyonu bulaktaydı. İplik kısmındaki gibi gece gündüz vardiya şeklinde çalışılıyordu. Çalışan işçi sayısı 1000 kadardı ve %10'u kadındı. Kuşkusuz bu oranın düşük olmasının sebebi iplik bölümüne göre daha ağır bir sanayi olmasından kaynaklanıyordu. (Tekin,2003:89)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.40. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası dokuma bölümünden bir görünüm.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.41. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası dokuma tezgâhlarından bir görünüm

Basma kısmı; Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve tek basma fabrikası olma özelliğiyle ayrı bir önem taşıyordu. Fabrikanın senelik basma imalatı 23.120.000 metre olacaktı.(Toprak; 1988:40) bu rakamın 15 milyonu kendi imal ettiği bezlere, diğer fabrika ve müesseselerinden gönderilen bezlere basılıyordu. 100 desen üzerine 1000 çeşit kadar basma üretiliyordu. Bu bölümde 300 kadar işçi çalışıyor ve bunun %30'unu kadın işçiler oluşturuyordu. (Tekin,2003:89)Basma Fabrikasının esas üzerinde durulması gereken kısmı bu kısımdır. Basılmaya hazır dokunmuş kumaşlar desenleri tespit eden valler burada işlenir ve basma yapılırdı. (Uzman, 1953:15)

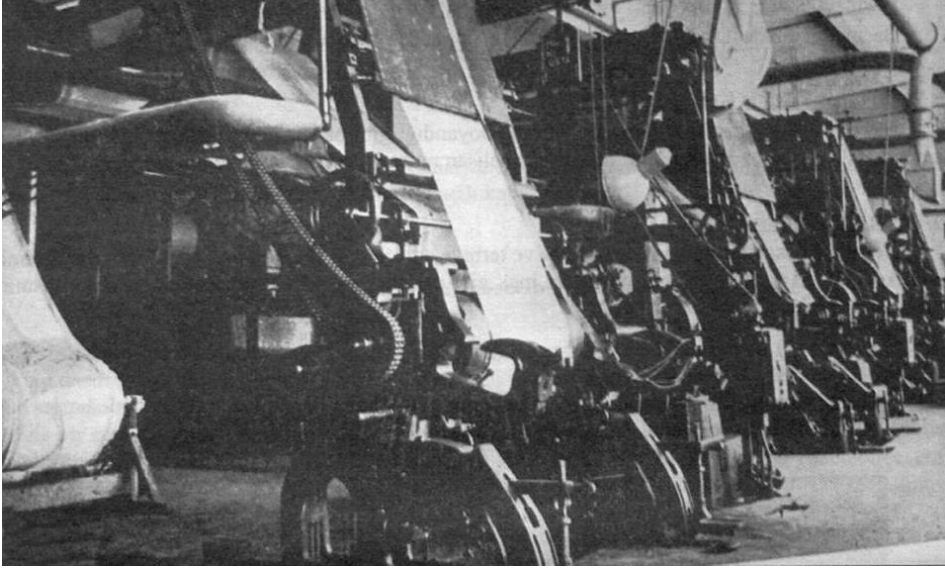

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.42. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ham bezlerin kalite kontrolü yapılırken

Ham kontrolden gelen kumaşların üzerindeki toz ve iplikler yakma makinelerinde temizleniyor, kaput bezleri klorla, südrostik ve sülfirikasitle beyazlatılarak kasar kısmında patiska haline getiriliyordu. Tüyleri yakma makinesinde yıkama, kaynatma, klorlama, asitleme makinelerinden geçen bezler beyazlamış olarak ihzarat dairesine veriliyordu.(Doğan, 2007:46) İhzarat⁸ dairesinde kumaşlar kurutulur, genişletilir, makasla temizlenir ve top haline getirilirdi. Şardon dairesindeki makinelerden pazen olacak bezler geçirilir ve tüylendirilirdi. Basılan kumaşlar tespit dairelerinde çalışan makinelerle kontrol ediliyordu. Özetle dokuma kısmında patiska haline getirilen bezlerin, iplikleri alınıp fırçalanıyor, boyanıyor, tekrar fırçalanarak basma makinelerinde basmalar meydana getiriliyordu. Basma kısmının boya işlerine bakan onları hazırlayan birde kimya laboratuvarı vardır. Boyaların saklanması ve diğer ihtiyaçlarını temin eden bir buz fabrikası ile basmaların kartelalarını yapan bir kartela dairesi de mevcuttur. (Uzman, 1953:16)

⁸İşte kullanılacak bir malzemenin idarenin onayıyla önceden alınıp, stoklanması işlemidir.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.43. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası basma bölümünden bir görünüm

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.44. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kimya laboratuvarı

1938 Senesinde incelemelerde bulunmak amacıyla Nazilli Basma Fabrikasına gelen Aydın Gazetesi Muhabiri Osman Becerik, fabrikadaki izlenimlerini şu şekilde anlatmıştır.

Fabrika üç kısımdır. İplik, dokuma ve basma kısımlar. Kısımlar birbiri üzerine kapalı beton koridorla bağlıdır. İplik kısmı, Halaç, tarak, fitil ve iplik bölümlerine ayrılmıştır. Pamuk bu kısımda işlem gördükten sonra iğlik haline gelir buradan dokumaya geçer. Hayır, acele etmeyin. Buharla elyaftı sıkıştırılır, mukavemet (dayanıklılık) çoğalır. Bu ameliyeden(uygulamadan) önce elde dağılan iplik, buhar kazanından geçtikten sonra kolay kopmaz. Bu işlem atıklar içindir. İplikhanenin bir vazifesi daha vardır. Bizim devletçilik ilkemiz ferdin yapamayacağını devlet eliyle yapar. Şahsi teşebbüsleri de kontrol ve himaye eder. Bu itibar ile iplikhane dokumahanenin ipliğinden başka Karacasu, Buldan, Kadıköy, Burdur, dokumacılarının ihtiyacı olan ipliği de yetiştirmek mecburiyetindedir. Bunun için yapılan iplikler de hususi dairesinde boşalan masuraları kendi kendine atan sargı makinesinde sarılır, on yaşında bir çocuğun elinde hususi kalıplarda topan olur.

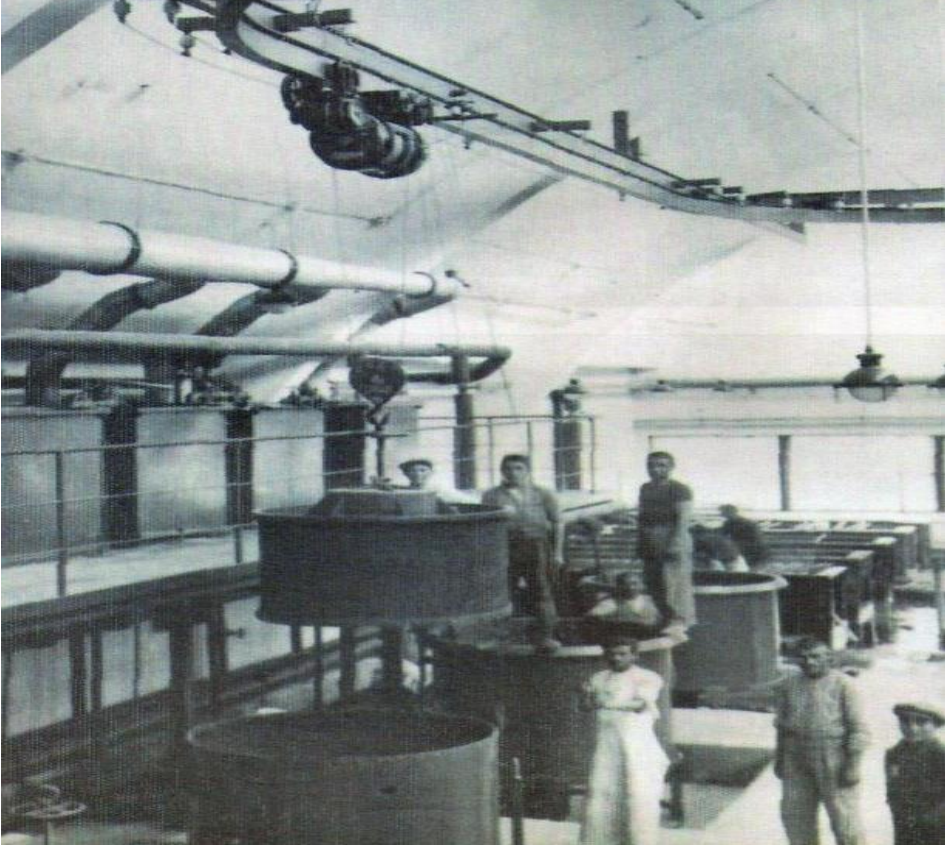
Artık dokumahaneye girebiliriz. Burada da makine sayısı işçi sayısından çoktur. Burada her işçinin işi ölçülür, sakat kısmı ayrılır. Muayyen miktarda toplara ayrılır, basma dairesine verilir. Dokumahaneden çıkan bir kumaş evvela akıl ermeyen bir hokkabaz makinesinden geçer. Bu makinenin adı kumaşa yüz verme makinesidir. Kumaş bu makineden kıpkızıl bir bakır üstüvaneden geçer. Havı yanar, yüzü belli olur, fakat sapasağlam haşıl yıkama kazanına dalar. Çünkü dokumada kumaşa elastikiyet vermek için kullanılan haşıla artık lüzum kalmamıştır. Haşılı çıkarılan kumaş suda yıkanır. Sut kostikte terbiye olur. 135 hararet derecesinde pişirilir. Bu ameliyede kumaşın üstündeki yabancı maddeler çıkmış, kirler temizlenmiştir. Amma beyazlamıştır. Bundan sonra, asitten geçirilir. Bir gemi halatı gibi burularak kurutulan kumaş beyazlanmış, kurumuş ve ütülenmiştir. Bu bembeyaz kumaş bakır dallar üzerine işlenmiş modellerden geçirilerek, basmanın ilk çiçekleri işlenir. Basmanın çiçeğinin kaç rengi varsa o kadar dal bir geçişte bu ameliyeyi başarır. Fakat bu kısımda çok kalmaya değmez. Fabrika bu kısımda çalışan işçilerine iki kilo süt içerir, burada kumaş boyahaneye girer. Kumaş baştan başa dört, beş renkte karar kılarak kimya ile makinenin yarattığı bu el çabukluğu ile bir dakikada kurutulur. Buharlı kurutma ve ütü makinesine gelir. Oradan da çıkınca artık basma olmuştur. bu ameliyelerin bu kadar karışık ve uzun olmasına rağmen, sekiz saatlik bir ekip 15 metrelik bir

basmayı top yapmıştır...Amma bu basmalar yazlık basmadır. Pazen mi istiyorsunuz. Bu basma bir makineye girer, bir tarafı kabarmış bazen çıkar. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 27 Mart 1938:2)

Becerik'in haberinden üretim ile ilgili geniş bilgiler edinmek mümkündür. Fabrikanın bir gün içinde üretim faaliyetine baktığımızda, son derece verimli sonuçlar elde edildiği anlaşılmaktadır.

Nazilli fabrikasında döküntülerden yararlanmak ve bunlardan iplik üretmek için Romanya'dan getirilen 612 iğlik bir telef tesisatı da bulunmaktaydı. Ekim 1943'te faaliyete yapılan bu ünite günde 22,5 saatlik çalışma esası üzerinden yılda 540 ton iplik üretebilecek kapasitedeydi.

Bunların dışında fabrikada elektrik üreten kuvvet santrali de bulunmaktaydı. Fabrika buharla beş bin beygir kuvvetinde iki türbine sahipti. Toplam elektrik üretimi 2500watt idi. Kazanları ısıtan ocaklar otomatik olarak kömürü alır, gazını ayırır ve kok yapardı. Fabrika işlemediği zamanlar ihtiyaç olacak elektriğin sağlanması için 50 ve 150 kilowattlık iki yedek motora da sahipti. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 22 Mart 1938:1) Elektrik üretimi oldukça verimli olan fabrika ilerleyen zamanlarda Nazilli'ye de Elektrik sağlayacaktır. 1944 yılında fabrikanın enerjisini temin eden türbin sayısı üçtür. Yine aynı sene fabrikanın ürettiği enerji toplamı da 7500 kilowattı bulmuştur. (Nazilli, 1945:15)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 2.45. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası türbin dairesinden bir görünüm

Fabrikada basma üretim birimleri dışındaki bir diğer bölüm de, Mekanik odası ve Fizik Laboratuvarı idi. Fabrika Tamirhanesi her türlü tamiri, hatta bütün makinelerin yenisini üretecek durumdaydı. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 22 Mart 1938:1) Fabrikanın büyük bir atölyesi de vardı. Bu atölyenin demirhanesi, marangozhanesi, dökümhanesi, kaynak ve teneke işleri yapan modelhanesi her türlü tamiri yapacak, hatta fabrikanın her makinesini yeniden yapacak kuvvet ve kudretteydi. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 26 Mart 1938:2)

2.3.2. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Yerleşkesinin ve Binaların Yapısal Özellikleri

Nazilli Basma Fabrikası Büyük Menderes kıyısında Aydın Demiryolu üzerinde 213, 875 m² bir alana kurulmuştur. Fabrikada üretim merkezi 153,86m x 116,30m boyutlarında iplik dokuma fabrikası ile, 110m x 86,28 m boyutlarında basma fabrikası mevcuttur. İlk yapıldığında farklı kütleler olsa da daha sonra birleştirilmiştir. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 24) Nazilli Fabrikasında amaç en az mekanda en fazla üretimi sağlayabilmek ve üretim bandının en iyi şekilde yerleştirilmesini gerçekleştirmektir. Sümerbank Nazilli Fabrikasının dış cephesinde ürün girişini kolaylaştıran kapılar ile idari ofisler alçak yapılar ile sarılmıştır.

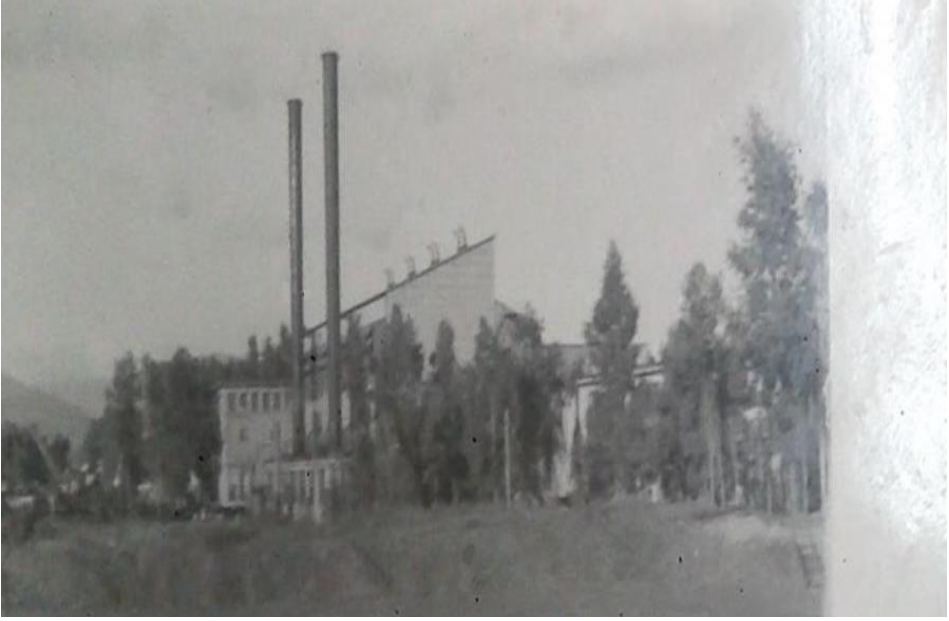

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.46.Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası giriş kapısı

Bunun dışında 32 mx38,5 m boyutunda mamul ambarı ve 56 m x 38m boyutlarında ambarlar fabrika yapısına eşlik etmektedir. Bu depolarda gerekli hammaddelerin depolanması ve çıkan ürünlerin istiflenmesi yapılmaktaydı. Zaman içinde mevcut ambar ve depoların yetersiz kaldığı durumlarda ekler de yapılmıştır. Fabrikanın önemli bir ayrıntısı da şüphesiz bacalarıdır. Nazilli Basma Fabrikası'nda 2000m² taban alanına sahip enerji santralinin iki uzun bacası,

Türkiye Endüstrileşmesinde fabrikanın sembolü olmuşlar ve “ulusal bacalar” olarak adlandırılmışlardır.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 2.47. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası bacalarının yandan görünümü

Bu komplekste yer alan ancak üretim ile doğrudan bağlantılı olmayan bir diğer yapı da idare binasıdır. Binada 27,46 x 12,84m boyutlarındaki kağıt idari binada yuvarlak pencereler dikkati çekmektedir. Giriş kütlesi öne doğru çıkan bina hem girişi tanımlamakta hem de birinci kattaki balkonu oluşturmaktadır. Basit, bezemesiz geometrik yapıda bulunan metal korkuluklar adeta 1930’ların makine estetiğini yansıtır biçimdedir. . (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 25-26) Tüm bu üretim binaları ve idare binasının dışında fabrika yerleşkesinin girişleri de çok önemlidir. 63,84 m uzunluğunda heybetli bir girişe sahip olması fabrika için oldukça etkileyicidir. Fabrikada ayrıca ofisler, dispanser ve kontrol odaları bulunmaktadır.

Nazilli Basma Fabrikası kentten uzakta, Nazilli’nin güneyinde bağımsız bir leke olarak inşa edilmiştir. Nazilli’nin dağınık ve organik yerleşim dokusunun karşıtı olarak, fabrika kompleksinin planlanmış ve düzenli lekesi görülmektedir. Fabrika yerleşimi, Nazilli kent dokusunun şekillenmesini de önemli ölçüde

etkilemiştir. Yan sanayi kuruluşlarının gelişmesiyle birlikte kentin güneyi, sanayi bölgesi olarak fonksiyon kazanmış, konut ve ticaret birimlerinin gelişimi kuzey yönünde olmuştur. (Zeybekoğlu, 2002:37)

1934 yılında Türkstroy firması tarafından hazırlanmış olan fabrika vaziyet planına göre tüm birimler ara yollarla birbirine bağlanmış, binalar ve yollar arasında kalan alanlarda ise peyzaj düzenlemeleri yapılmıştır. (Güneş, 2007: 35)

1942 senesinde yapılan bir başka planda ise 1)Elektrik Santrali, 2-3-6-7-8-10-11) nolu ambarlar, 4)Garaj ve İtfaiye, 5)Tamirhane, 9)Tren İstasyonu, 12)Spor Sahası, 13)Pamuk Sundurması, 14)Soğutma Havuzu, 15) Basma Fabrikası, 16) İplik ve Dokuma Fabrikaları, 17) Kantin, 18)Hastane, 19) Yönetim ve Postane, 20)İç Apartman(3 Odalı), 21)İç Apartman (5 Odalı), 22) İşçi Paviyonu, 23)İşçi Evleri, 24)Hal, 25-26 Bekar Lojmanı, 27-28-29)Dış apartman olarak gösterilmiştir.(Zeybekoğlu, 2002:39) Fabrika içinde yaya ulaşım yolları vardır ve Nazilli-Bozdoğan karayolundan ayrılmıştır. Fabrika içindeki peyzaj düzenlemeleri ile kompleks yoğun bir yeşil dokuya sahiptir.

Fabrikanın giriş bölümünün planını sırasıyla giriş binası, yönetim ve yemekhane binaları oluşturmaktadır. Bir avlu etrafında simetrik bir yerleşim planına göre düzenlenmiş olan bu binalar, dıştan söveli pencereleri, girişlere ulaşımı sağlayan merdivenleri, yakın metal korkulukları ve yatayda uzanan hatları ile dönemlerinin rasyonel ve fonksiyonel mimari tutumunu yansıtan sade binalar olarak göze çarpmaktadır.

Sovyet uzmanlar tarafından projelendirilip yapılmış olan fabrika binası, iplik dokuma, basma ve çırçır ünitelerinden oluşmaktadır. Fabrika mekanlarındaki önemli konulardan biri olan aydınlatılmış üretim yeri, mimari bir çözüm olan eğrisel çatı şekliyle kuzey ışığının alınmasıyla sağlanmıştır. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 24) Testere çatı sistemi ile doğal ışıktan en fazla miktarda faydalanma olanağı sağlanmıştır. Bu yarım tonoz (testere dişi formunun bir benzeri) ve kuzey ışık penceresi betonarme sistem ile yalıtılmış olup üzeri bitümlü malzeme ile yalıtımı sağlanmıştır. Bu sayede yangın riskinin azaltılması sağlanmış olup, standart kalıp sistemi sayesinde yapım hızlandırılmıştır. Mimari kesitlerde görülen eğri çatı ile kolon arasındaki boşluk ise havalandırma ve mekanik sistemler için kullanılmıştır. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 24) Fabrika binası, işlevsel kurgusu, sade cepheleri ve rasyonel plan şeması ile fonksiyonel bir

binadır. Projeleri, Türkstroy tarafından hazırlanan fabrikanın yapımında o dönem için yeni bir teknoloji olan betonarme sistem kullanılmıştır. Fabrika binaları içinde, yeşil alanlar, fabrika binaları ve yönetim birimleri dışında, çalışanların iş dışı zamanları için düşünülmüş bazı fonksiyonlar (spor alanları, sinema lokal, yemekhane, sağlık tesisleri) yer almaktaydı. Planlama temelde işbaşı ve iş dışı yaşamın optimum düzeyde bir araya getirilmesine olanak tanımıştır. (Zeybekoğlu, 2002:43) yeşil alanları ve spor sahalarıyla halkın kullanımına açık olan fabrikada, yemekhane binası içinde bulunan sinemanın yanında, 1942 yılına ait planda bir spor sahasının varlığı görülmektedir. Bu tarihten sonra yüzme havuzu, patinaj sahası, açık hava sineması gibi farklı fonksiyonların da ilavesiyle (1953 tarihli plan) fabrika pek çok rekreatif amaçlı kullanıma da elverişli hale gelmiştir. Bunun yanında 1)pist, 2)patinaj sahası, 3-4)havuzlar, 5)spor sahası, 6)kreş, 7)açık hava sineması, 8)Sümer İlkokulu, gibi rekreasyon ve hizmet alanları da vardır.

Her türlü birimin olduğu bir kompleks olan bu fabrikada üretim yapılan binalar ve onunla ilişkili birimler dışında endüstrileşme sayesinde toplumsal değişmeyi destekleyen önemli mekanlar vardır. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 26) Bunlar arasında çalışanlar için büyük önem taşıyan barınma ihtiyacını karşılamada “işçi konutları” adı verilecek olan yapılar son derece önemlidir. Fabrikanın doğusunda yer alan lojmanlar, yeşil doku içerisinde, tek katlı birimler olarak inşa edilmişlerdir. 4 blokta toplam 16 adet şef evleri, 64 adet evli işyar evleri, 85m uzunluğunda 12,5m eninde 2 adet amele pavyonu 30.5m uzunluğunda 9,5m eninde bulunan bekar işçi bloğu, 1941’de tasarlanan her blokta 4 kişinin yaşadığı 14 adet apartman bloğu, 1942 yılında yapılmış 6 adet “tip9” sıra evler ve 1944 yılında yapılmış 205 küçük evden oluşmaktadır. İşçilerin konut ihtiyacına yönelik olarak toplamda 355 adet ev ve 2 adet bekar pavyonu bulunmaktadır. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 26) Fabrikanın ilk kurulduğu yıllarda olan lojmanlara ilave olarak, 1953’te yapılan konutlar, burada uygulanan ilk toplu konut örnekleri olmuşlardır. Geleneksel konut tipolojisinden farklılaşan bu yapılar, plan şemalarının basitliğiyle, çağın modern mimari söylemleri ile ilişki içindedirler. 1942 yılına ait planda dört adet iç apartman, üç adet dış apartman, bir bekar evi ve 15 adet işçi evi ve iki adet içi pavyonu olmak üzere toplam 25 konut birimi bulunmaktayken, 1953 senesinde yapılan ilave ile bu sayı, 30 adet ev, 132 adet apartman dairesi, 228 adet işçi evi, 56 adet baraka, 31 adet diğer evler olmak üzere 477’ye çıkmıştır. (Zeybekoğlu, 2002:44) Dış apartmanlarda dönemin rasyonel fonksiyoncu tutumunun izleri vardır. Bu konutlardan yaklaşık 20 yıl

sonra (1950'ler) yapılmış olan tekil konut birimlerinde de aynı anlayış görülmektedir. Bu tekil konut birimleri, vaziyet planının netliği, tüm konutların tek katta ve yoğun bir yeşil doku içinde tasarlanmış olmalarıyla da dikkat çekmektedirler. Tümüyle çalışanların ihtiyaçları doğrultusunda oluşmuş bir yerleşim birimi olan bu konutlar, aynı zamanda Nazilli'nin ilk toplu konut örneğini oluşturmaktadır. (Zeybekoğlu, 2002:46)

Dönemin yazarlarından Cemal Kutay işçi evlerini şöyle anlatmaktadır. *“.....işçiler gördüm ki gündeliklerinden arttırarak evler yapmışlar. Fakat biçimsiz, asık, kara köy evleri değil. Küçük, zarf, beyaz badanalı ve fabrikanın memur evlerini taklit eden yuvacıklar... Anadolu köyüne yeni hayat telakkilerinin ne büyük zorluk ve didişmelerden sonra, ne büyük bir sabır ve bekleme ile girdiğini bilenler için bu değişme ehemmiyetsiz değildir..* Şeklinde tanımlamıştır. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 26)

Konutlar dışında önemli sosyal etkisi olan diğer yapılar ise spor tesisleri ve sosyal amaçlı yapılardır. Fabrikada bir basketbol sahası, bir futbol sahası ve atletizm pisti bulunmaktaydı. Ayrıca kendine ait bir futbol takımının varlığı da bilinmektedir. Bütün bu spor faaliyetlerinin, bunlara kültürel olarak yabancı olan ve tarım sektöründen gelen Türk köylüsünün sanayi işçisine dönüşümünde kullanılması çarpıcıdır. Komplekste dönüştürücü bir diğer yapı grubu ise sinema salonları, kantin binaları ve yemekhanelerdir. Toplanma ve işçi eğitimine önem veren fabrika, gene dönemin yazarlarınca ifade edildiği gibi önemli görevler üstlenmiştir. “Devletçe konulmuş bir radyo, sinema salonunda devletin propagandasının yapıldığı tiyatro oyunları” yeni bir rejimin propaganda merkezi ve sosyal iletişimin mümkün olduğu yerler olmuştur. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 26)

Fabrika yerleşkesindeki tüm imkanları bulunan kombine bir tesis olarak ve bölümlerinin tamamı en ince ayrıntılarıyla planlanarak kurulmuştur. Taşıma maliyetinin minimum seviyeye indirilmesi için, Nazilli Tren İstasyonu'ndan fabrikaya demir ağı döşenmiş, böylece kömür gibi yükte ağır girdilerin ucuz taşınması sağlanmıştır. Ayrıca fabrika işçilerinin şehir merkezinden fabrikaya nakli için, halk arasında “Gıdı Gıdı” adı verilen banliyö tren seferleri başlatılmıştır. (Dilek, 2006:90)

Fabrika içinde ayrıca fabrika müdür için yapılan özel bir sığınak bulunmaktaydı. Sıcak savaş yılları ve II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesi olması sebebiyle Ruslar böyle bir sığınığın fabrika için gerekli olabileceğini düşünmüşlerdi. Olası bir savaş halinde fabrika, müdür kendisiyle birlikte birkaç yardımcısını da alabilecek bu sığınakta işletmeyi yönetebilecekti. Sığınağa o yıllarda manyetolu telefonlar konulmuştur.(Doğan, 2007:49) Ayrıca olası bir yangın durumuna istinaden tüm bina tavanlarını dolaşan su boruları ısıya duyarlı bölümlerden oluşturulmuştur.

Bir ülkenin tarihi ve geçmişi bir şekilde binalarına yansır. Bu tarihi mirası yok etmek korumaktan çok daha kolaydır. Tarım toplumu olan Cumhuriyet öncesi Osmanlı, hammadde üretip bunu yok pahasına endüstrileşmiş ülkelere satarken, yeni Cumhuriyet bu düzene karşı fabrikalar kurmuştur. Memlekette ihtiyacı karşılamaya yetmeyecek miktarda birkaç dokuma fabrikası varken günde üç vardiya çalışan ve ülke gereksinimlerinin büyük bir kısmını üreten bu fabrikalar Türkiye'nin tekstilde bugünkü başarısına kaynak oluşturmuştur. Erken Cumhuriyetin en çağdaş tekstil üretim merkezleri olmalarının dışında, sosyal eğitimin, modern bir ülkede yeni bir vatandaş yaratmanın da örneğini teşkil etmişlerdir. (TMMOB Endüstri Mirası, 2006: 26)

3. NAZİLLİ SÜMERBANK BASMA FABRİKASI'NIN İŞÇİLERİNE SAĞLADIĞI OLANAKLAR VE NAZİLLİ'YE KATKILARI

3.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Üretim Durumu ve Sosyal Kültürel Faaliyetleri

Sanayi alanında yapılan her ilerleme bir sanayi toplumunun yaratılmasına sebep olabilmektedir. Bu anlamda bir fabrika, herhangi bir sanayi kuruluşu veya bir işletme, sanayi toplumunun dilimlerini verebilir. (Türkdoğan, 1981:33) Geçmişten bugüne toplumların ekonomik uğraşı, yine o toplumun sosyal durumunu ve yapısını etkilemiştir. Herhangi bir hayat düzeyinde yaşamak topluluğun üyelerinin belirli işler yapmasını gerektirir. Sanayileşmeyi sosyolojik açıdan değerlendirdiğimizde sanayileşme ile birlikte toplumlarda yeni “sanayi insanı” modelinin oluştuğunu görürüz. Başka bir deyişle, sanayileşme içinde yaşadığımız toplum türüne biçim vermede önemli bir etkidir. 1923'ten sonra iktisadi hayatımızda Kemalist ideolojinin bir parçası olarak “Halkçılık”ın etkin olduğunu söyleyebiliriz. Atatürk'e göre halkçılık, sadece siyasal, hukuki bir kavram değildir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik bir düşünce sistemidir. Bu bağlamda, Atatürk'ün ekonomi politikası, çok sevdiği ulusunun çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırılması hedefine yöneliktir. (Aysan, 1995:71) Atatürk halkçı ekonomi politikalarını belirlerken halkın temel ekonomik ihtiyaçlarını tespit edip bu ihtiyaçları karşılama yoluna gitmiştir. Bu amaçla uygulanan halkçı ekonomi politikalarının en önemli halkalarından biri de sosyal fabrika projesidir. Atatürk'ün sosyal fabrika Projesinin temelinde onun “sosyal yardım politikaları” vardır. Atatürk'ün fabrikaları sadece üretim yapan birer sanayi kolu değil aynı zamanda eğitim, bilim, sanat ve spor yapılan birer kültür kurumu, birer üniversitedir. Bu fabrikalarda çalışan kadın-erkek bütün işçilerin yasalarla belirlenen işçi haklarından yararlanması esas alınmıştır. Bu doğrultuda Genç Cumhuriyet, hastanesi, okulu, lojmanı, kütüphanesi, tiyatro ve sinema salonu, spor tesisi, araştırma ve geliştirme bölümü olan sosyal fabrikalar kurmuştur.

Atatürk'ün Sosyal Fabrika Projesi onun “topyekün kalkınma” stratejisinin sanayi alanındaki uygulamasıydı. Bu kurumlarda okuma yazma, bilim, kültür, sanat, spor, tarım, sağlık ekonomi konularında temel bilgiler verilmiş ve uygulamalı eğitim yapılmıştır. Kısacası Atatürk'ün fabrikaları birer okuldur. (Meydan, 2015:662)

Bu sosyal fabrikaların şüphesiz en önemlilerinden biri Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasıdır. Bu fabrika Atatürk'ün idealindeki Sosyal Fabrika Projesi'nin en önemli uygulamalarından biridir. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Cumhuriyetin ilk basma fabrikası olmasının yanında yalnızca kar elde etmek amacıyla kurulmuş bir sanayi müessesesi değildi. Fabrikanın Cumhuriyet kültürünü yaymak ve ekonomik kalkınmanın yanında sosyal, kültürel, toplumsal alandaki faaliyetleri düzenlemek, eğitim, sağlık, elektrik vb temel hizmetleri sağlamak gibi sorumlulukları da vardı. Bu manada çağının çok ötesinde bir kurum olan bu fabrikanın sağladığı olanakların iyi değerlendirilmesi ve idrak edilmesi önemlidir.

Şevket Süreyya'nın deyimiyle “Devlet işletmeleri büyük tesislerdir. Bunlar Anadolu'nun içlerine serpiştirilmişlerdir.”(Aydemir, 2011:353) Her tesisin kuruluşundan bir süre sonra çevre ayrı bir şehir haline gelir. Tesisler, lojmanlar, parklar, spor yerleri gün ışığında dünyaya güler ve geceleri ıslıl ıslıl parıldarlar. Nazilli de bunlardan biridir. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası insan merkezli bir işletmeydi. Taş bloklardan ibaret değildi. Fabrikada insan önemli bir faktördü. Fabrika çalışanlarının ihtiyaçların karşılanması için donanımlı hale getirilmiş, bu sayede önemli hizmetlerde bulunmuştur. Verilen hizmetler yalnızca çalışanlara yönelik kalmamış, kurulduğu bölgeyi de kapsayacak nitelikte geliştirilmiştir. Bu gelişimi istihdam sağlanması, altyapı hizmetleri, kültür, eğitim, sağlık ve spor olarak sıralayabiliriz. (Güneş, 2007:961)

Fabrika şehir merkezinden 3 kilometre uzaklıkta kurulmuş, bütün işçi, memur ve teknisyenleri barındıracak, dinlendirecek, ihtiyaçlarını karşılayacak evleriyle, apartmanlarıyla, hastane ve kantiniyle, spor sahası ve sinemasıyla Nazilli ovasında yeni bir şehir halini almış, gündün güne büyümüştür. Muhitinde kalabalık bir nüfus toplayan Sümer Mahallesi egenin ideal bir parçası olmuştur. Aşağı Nazilli bölgesinin fabrikadan önceki durumu hatırlanacak olursa, bu Nazilli için köklü bir değişim demektir.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın sosyal kültürel faaliyetlerinden bahsetmeden önce fabrikanın açılışıyla birlikte başlayan üretim faaliyetlerinden bahsetmek gerekir.

3.1.1. Kuruluşu ve İlk Yıllarında Nazilli Fabrikası'nın Üretim Durumu

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ülkede geniş çapta kurulmuş olan ilk basma fabrikasıydı. Memleketin basma ihtiyacını karşılayacak olan fabrika kurulduğu ve üretime geçtiği andan itibaren ülke için ne denli önemli olduğu açığa çıkmıştır. Kuruluş sermayesi 7.039.563 TL olan işletme başlangıçta 28.236 iğne, 20 numara bazında 3.000 ton/yıl iplik, 768 adet dokuma tezgahı, 4 rulo baskı makinesiyle, toplam 20 milyon metre mamul üretecek kapasiteye sahipti. (Öreoğlu, 2004:31-32) 6750 saat çalışma saati üzerinden, üretim yapılacak olan fabrikanın başlıca mamulleri arasında halk tipi ince basma, tobralko ve pazen bulunmaktaydı. (Toprak, 1988:40) Fabrika 1938 yılı başlarından itibaren, devamlı çalışma ve faaliyetleri ile Avrupa basma ve tobralkoları ayarında kumaş imal etmeye başlamıştır. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:165) Ayrıca Nazilli Fabrikası'nda döküntülerden yararlanmak ve bunlardan iplik üretmek için Romanya'dan getirilen 612 iğlik bir telef tesisatı kurulmuştur. Ekim 1943'te faaliyete alınan bir ünite yılda 540 ton iplik üretebilecek kapasiteydi.

Sümerbank pamuklu fabrikaları kurulmaya başladığı zamandan itibaren ülkede geniş ölçüde üretim faaliyetlerine başlamıştı. Pamuklu ürünlerin üretiminde özellikle Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın kurulduğu seneden itibaren ciddi oranda artışlar göze çarpmaktadır. (Ek, 13. ve Ek,14)

Özellikle ilk dört yılda sürekli artış gösteren fabrika 1937 yılı itibariyle 4.077 kilogram olan pamuk iğliği, üretimini 1940 yılında 866.832 kilograma çıkarmıştır. Sümerbank Pamuklu Fabrikaları içindeki toplam payı %1.13'den %40.3'e yükselmiş, kısacası ilk yıla göre 40 kat artış sağlamıştır. Fabrikanın ilk dört yılda piyasaya yönelik üretmiş olduğu iplik miktarındaki artış oranı ise ortalama olarak yılda 10 kattır. (Doğan, 2007:51)

İlk üç yılda üretilen pamuklu bez miktarına bakıldığında da sürekli bir artışın yaşandığı görülmektedir. 1938 yılında 8.267.564 metre olan pamuklu bez üretimi, 1939 yılında yaklaşık %46.5 oranında artarak 12. 113.551 metreye ulaşmıştır. Bu artış bir önceki yıla göre %12.5 olmak suretiyle 1940 yılında da devam etmiş ve pamuklu bez üretimi o yıl 13.630.992 metre olarak gerçekleşmiştir. Diğer Sümerbank Pamuklu Fabrikaları ile kıyaslandığında da Nazilli Basma Fabrikası'nın bez üretiminde çok kısa sürede önemli bir yere ve paya sahip olduğu görülmektedir. Nazilli'nin bu fabrikaların toplam üretimi indeki

payı ilk üç yıl içerisinde sürekli artış göstermiştir. 1938’de %22.7’i olan üretim payı, 1939’da %28.1, 1940’da da %29.6’ya erişmiştir. (Doğan, 2007:53)

1939 senesinde Sümerbank tekstil müesseseleri, mevcut dünya savaşı için alınan önlemler gerekçesiyle Milli Müdafaa Vekaleti’ne bedeli dokuz senede ödenmek koşuluyla, kışlık elbise, kaputluk kumaş ve çadırlık bez ihtiyacının sağlanması kararını almış, bu dönemde fabrikalar ordu için geniş çaplı üretim yapmışlardır. 1939- 1940 yıllarında ordunun ihtiyaçlarını karşılamak adına, yapılan bu uygulamanın bedeli bankaya 9 sene müddetle bono ile ödenecektir. (BCA.,1939, No: 30-10-0-0_50-322-1)

1940 yılı itibariyle Fabrika’da üretilen ürünlerin türlerine bakıldığında ise Nazilli Kombinası’na adeta neden Basma Fabrikası denildiğinin cevabı ortaya çıkmaktadır. 308.436 metre ham, 505.422 metre Kasarlı, 385.010 metre topu boyalı, 12.432.124 metre basma olmak üzere farklı türlerden metrelerce üretim yapılmıştır. Özellikle Kayseri, Ereğli ve Bakırköy Fabrikaları ile yan yana getirildiğinde, bunlar arasında basma üreten tek işletmenin Nazilli olduğu görülmektedir. Örneğin, Kayseri ve Bakırköy’ün ham ve topu boyalı, Ereğli’nin ise kasarlı ve topu boyalı ağırlıklı üretimde olduğu gözlemlenirken, Nazilli’nin basmada adeta bir tekel olduğu söylenebilir. (Doğan, 2007:53)

Nazilli Basma Fabrikası ilk yıllarında satış tutarları ve oranları oldukça yüksektir. Nazilli Fabrikası tüm Sümerbank Pamuklu Fabrikaları toplam satış tutarları içindeki payının da her iki yıl içinde %29.1 olduğu görülmüştür.1941-1942 yıllarında da üretim ve satış miktarı artan fabrika kurulduğu ilk beş yılda sürekli aşama kaydetmiştir. (Doğan, 2007:54-56) Ancak mevcut II. Dünya Savaşı nedeniyle pamuk üretimi bir dönem sekteye uğramış, işçilerin bir kısmının da orduya katılması durumu söz konusu olmuştur.

Kazım Karabekir’in “Günlükler” adlı eserinde Nazilli’ye ve Fabrikaya yaptığı ziyaretten bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

27 Ekim 1941 Pazartesi Belediye reisi ve vali ziyaretime geldiler. Nazilli’ye otomobil ile. Bez fabrikasını gezdim. Pamuk ıslah istasyon şefi askere alınmış. Söke ’de alay emir subayı imiş! İşçilerden de askere alınmışlar var. İstihsal azalmış. Bazı hırsızlıklar da olmuş. Fabrika güzel ve temiz iş çıkartıyor. Fakat yeri bataklık olduğundan fazla sıtma yapıyor. Müdür kendi çocuklarının bile sıtmadan

Nazilli 'de yattıklarını söyledi. Celal Bayar 'a Aydın 'a yapmaları rica olunmuş ise de Nazilli halkıyla İstiklâl Harbi 'nde iş gördüğünden oraya yapmış!(Karabekir, 2009)

1943 senesinde Sümerbank Genel Müdürlüğü Mensucat Fabrikalarındaki döküntülerden yararlanmak amacıyla İstanbul'da bir fabrika açılmıştır. Bu bağlamda Sümerbank Genel Müdürlüğü Kayseri ve Nazilli'de de iplik fabrikaları kurmuş, bu iki fabrika pamuk döküntüleri ile üstüpler ve kırıntılardan iplik yapmakla görevlendirilmiştir. Fabrikaların işlemeye başlamasıyla, bu zamana kadar rastgele atılan döküntülerden yeniden istifade edilmiş ve paçavralar bu fabrikalardan itibaren Avrupa'ya gönderilmemiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 6, 12 Şubat 1943:1) Böylelikle hem artan döküntüler değerlendirilmiş hem de halka yeni iş imkanları doğmuştur.

1944 yılına gelindiğinde fabrikanın günlük iplik üretimi 8-9 bin kiloya, dokuma verimi 54-55 bin metreye, basma yapımı ise 89-90 bin metreye yükselmişti. Bu artış yedi senelik rakamlardan da anlaşılabilir (Aydın Gazetesi, Yıl 7, 16 Ağustos 1944:1).

Tablo 3.1. Fabrikanın üretim durumunun yedi senelik artışının miktarlarının rakamlarla gösterilmesi(1938-1944) (Aydın Gazetesi, Yıl 6, 12 Şubat 1943)

Yılı	İplik Kilo	Dokuma Metre	Basma Metre
1938	1.495 943	9.669 902	8 258 450
1939	1.958 820	12 113 551	12 442 000
1940	2 624 682	13 125 335	12 680 000
1941	2 220 717	10 716 666	14 562 000
1942	2 090 315	12 642 790	18 613 000
1943	2 372 547	12 109 903	19 738 000
1944 (Altı Aylık)	1 226 447	7 184 935	11 883 000

1945 senesinde hazırlanan “Beş Yıllık İvedili Sanayi Planı’yla dokuma fabrikalarına önem verilmiş, Nazilli Basma Fabrikası’nın kapasitesinin 20.000.000 metre daha artırılması kararlaştırılmıştır. (Dilek, 2006:89)

Kuruluş döneminde ve izleyen yıllarda fabrikanın faaliyet karının sürekli artış göstermesinde, yatırımın doğru yerde, doğru teknoloji kullanılarak yapılması ve işletmenin rasyonel bir anlayışla şeffaf yönetimi etkilidir. Ayrıca ülkede dokuma ve basma üretimine karşı, doymamış olan yoğun talep mevcuttur. (Dilek,

2006:89) Nazilli Basma Fabrikasında ilk yıl 40.000 top, ikinci yıl 200.000 top, ve üçüncü yılda da 400.000 top basma üretilmiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 20 Temmuz 1939:2) Fabrika faaliyete geçene kadar dış ülkelerden ithal edilen yıllık basma miktarı 30.00 toptur. Ancak ilk faaliyete geçiş senesi ve ilerleyen senelerde görüldüğü üzere çok daha fazla miktarda üretim sağlanmış ve alıcı bulmuştur. Buna rağmen ülkede basma talebi devamlı artmıştır. Öyle ki üretimin her yıl artmasına rağmen ihtiyaca cevap vermede güçlük çekiliyor, Ege Bölgesi, Konya, Seyhan, ve Maraş vilayetlerine ancak yeterli oluyor, Doğu ve Kuzey Anadolu pazarlarına mal yetiştirilemediğinden bu bölgelerde Rus Basması kullanılıyordu. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 20 Temmuz 1939:2) Nazilli basmalarının ilk müşterisi ise köy halkı özellikle köylü kadınlardır. Önceden el tezgahlarında dokunan Alaca'yı kullanan köylünün artık basma giymeye başlamış olmasıyla hem halkın ihtiyacı karşılanmış, hem de milli gelir her yıl artmış ve genel refah sağlanmasına önemli etken olmuştur. Bu durum ülkedeki basma ihtiyacının ne oranda olduğunu ve fabrikanın büyük bir ihtiyaca karşılık verdiğini göstermesi açısından da önemlidir. Nazilli Fabrikası kışlık tek tarafı tüylü pazenler de üretmiş halkın rağbeti üzerine her yıl pazen üretimi artmıştır.

Fabrikada ayrıca elektrik üretimi de yapılmıştır. Kombina buharla beş bin beygir kuvvetinde iki türbine sahiptir. Kazanları ısıtan ocaklar otomatik olarak kömürü alır, gazını ayırır ve kok yapardı. Fabrika işlemediği zamanlar ihtiyaç olacak elektriğin sağlanması için 50 ve 150 kw iki yedek motora da sahiptir.

1940'lı ve 1950'li yıllarda da pamuklu üretim miktarı yıllara göre artış göstermiştir. Bu yıllar, 1937'de açılan Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın yavaş yavaş düzene girdiği, rayına oturmaya başladığı dönem olarak tarihe geçmiştir. Verimlilik, hammadde telef oranları gibi ölçütler değişiklik gösterse de 40'lı ve 50'li yılların ve rakamların ortaya koyduğu en çarpıcı gerçek, ülkenin Nazilli Basma Fabrikası'na duyduğu ihtiyaç, Fabrika'nın kuruluşuna ilişkin alınan kararın doğruluk derecesidir. (Doğan, 2007:62) Fabrika üretim miktarı ve satış potansiyeli ile hem kurulduğu bölgeye, hem de ulusal ekonomiye büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. (EK-15 ve Ek-16)

Devletçilik rejiminin sanayileşme siyasetinin başarıya ulaşmasında Nazilli Basma Fabrikası reddedilemeyecek bir paya sahiptir. Kombinada ileri dokumacılık sanatı, yüksek kimya ve teknik ile meze edilmiş ve milli zevke uydurularak üretilmiştir. Üretimin her sene artmasına rağmen, ihtiyaç ve talebi

karşıl原因aması ise sağlamlığı, zarafeti ve kaliteli oluşunun yanında, renklerinin milli zevkimize ve desenlerin günlük moda ya uydurulması ile uygun fiyatla satışa sunulmasından ileri gelmekteydi.

3.1.2. Fabrika'nın İstihdam Durumu, Sağladığı İş Olanakları

Fabrikanın henüz açılmadan inşa faaliyetleri esnasında dahi pek çok işçiye ekmek kapısı olduğundan bahsetmiştik. İlk üretime geçtiği andan itibaren fabrikada küçük bir işçi grubu çalışmaya başlamış ve fabrika faaliyete geçtikten sonra nasıl çalışacaklarını öğrenmek amacıyla pek çok kişiye kurslar da verilmiştir. Açılış merasiminin ardından tam manada üretim faaliyetlerinin başlaması ile ise fabrika bölgede tam manada bir iş kapısı olacaktır.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açıldığı anda bu müessesenin çalışma gücünün karşılanması için iki postada 1800 ve 8'er saatlik üç vardiyada 2500 işçinin çalışması öngörülmüyordu. Fabrika kuruluşunda oluşan işçi açığını kapatmak ve işçi potansiyelini doldurmak amacıyla bir heyet oluşturulmuş ve bu heyeti çevre il ve ilçelere göndermişti. Gönderilen heyet Nazilli kombinası hakkında bilgiler vermiş ve çalışacak işçi toplamıştır. Dolayısıyla bu durum çevre il ve ilçelerdeki işçi açığını çoğunlukla kapatmıştır. (Liseli Gençlerin Gözünden: 1998:167) Sarayköy, Tavas, Yenipazar, Bozdoğan, Çine, Söke ve benzeri yerlerden birçok genç Nazilli'ye gelmiş ve çalışmaya başlamışlardı. Açıldığı zaman bir işçi ekibiyle çalışmaya başlayan fabrika, kurulduğu tarihten dört buçuk ay sonra çoğu bölüm de iki ekiple çalışmaya başlayacaktır. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 1 Nisan 1938:5) Bu kadar geniş bir işçi potansiyeline sahip olan bu müessese kurulduğu zaman 120 kadar Sovyet Montör ve mühendisi makinelerin kuruluşuna ve montajına nezaret etmekteydi. (Yeni Asır, Yıl 43, 10 Haziran 1937:4) Mühendislerin ilk montajları yaptıkları ve genç Türk mühendislere bu işi öğretmekteydiler.

Fabrikada özellikle ilk yıllarda yabancı işçileri de bünyesinde çalıştırmış bunun için kararnamele çıkarılmıştır. 1937 Şubatı'nda 4 yabancı uzmanın Nazilli Sümerbank Fabrikası'nda çalışmasına izin verilmiş (BCA., No:30-18-1-2_72-12-20_4) yine aynı senenin Temmuz ayında bu uzmanlara ek olarak bir kısım uzmanların daha çalıştırılmasına karar verilmişti.(BCA., No: 30-18-1-2_77-66-14) Açılış aşamasında ihtiyaç doğrultusunda çalışmalarını için izin verilen bu uzmanlar dışında fabrika açıldıktan sonra da Rus uzmanların çalışmasıyla ilgili kararnamele çıkarılmış, Sovyet tebaasından izolasyon mütehassısı Fedor Smirnov'un (BCA.,

No: 30-18-1-2_80-100-7) sinyel cihazları ustası Rus mütahhasıs Ivan Novoselzef'in, (BCA., No:30-18-1-2_82-27-19) teknik ve sıhhi tesisat inşasında çalışmak üzere Rus mütahhasıs Viktor Lebkovski'nin (BCA., No: 30-18-1-2_85-98-3) çalıştırılmasına izin verilmiştir. Fabrikada Ruslar dışında farklı uyruklardan uzmanlara da imkan tanınmış, 1940'ta altı aylık bir süre için Alman Shöbel isimli bir işçinin, (BCA, No:30-18-1-2_90-26-19) 1941'de bir yıl müddetle Polonyalı W.Lukasiewicz'in, (BCA., No: 30-18-1-2_94-32-10_ 1943'te İsviçreli mütahhasıs Edvard Volary'in,(BCA., No:30-18-1-2_101-19-12) ve İsviçreli montörlerden Jules Gabet, Oscar Urech ile Jakop Bacnofner'in (BCA., No :30-18-1-2_102-53-17) Yine aynı sene İsviçreli iki montör ve bir mühendisin (BCA., No: 30-18-1-2_103-70-20) çalıştırılmasına izin verilmiştir.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının kuruluşuyla beraber halkın üretimden çıkıp sanayi üretimine geçmesi ile ulusal ve uluslararası pazar için üretim yapılmaya başlanmıştır. Geleneksel üretim keyfilikinden sıyrılarak sanayi üretiminin gereklerini yerine getirecek kurallara uyumlu hale gelmesi (vardiyalı olarak çalışma, belli bir işi yapabilmek için alınması belli bir eğitim, emeğin parasallaşması) kırsal bölgelerden fabrika bölgelerine nüfus akışını tetiklemiştir. (Zeybekoğlu, 2002:34) Son sayımda ilçenin nüfusu 13025 iken 1938 Ocak ayında bu sayı 15000' yükselmiştir. Fabrika kurduktan sonra yoğun göçe maruz kalan Nazilli'de belediye yeni tedbirler almak mecburiyetinde kalmış, her bakımdan bir kalkınma faaliyeti başlamış, ticaret artmış, hummalı imar çalışmaları yapılmış, bir yılda 150 ev ve 50 dükkan yeniden yapılmıştır. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 28 Ocak 1938:4) Nazilli için büyük önem taşıyan perşembe pazarının yeri değiştirilerek izdihamın önüne geçilmeye çalışılmış, bugüne kadar harap bir halde olan Aşağı Nazilli kısmında imara ağırlık verilmiş. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 16 Şubat 1938:3-4) yine bu dönemde ayrıca artan nüfus nedeniyle sıkıntıya giren elektrik ve su işlerinin düzenlenmesi faaliyetlerine başlanmıştır. Tüketimin çoğalması ile evvelden beri sıkıntıda olan su sorunu iyice artmış, belediye uzmanlar görevlendirerek su projeleri hazırlatmıştır. Elektrik de aynı oranda ilçe ihtiyacını karşılayamayacak ölçüdeydi. Belediye cereyan için de çareler aramış, elektrik projeleri hazırlanmıştır. Bu projeye göre ilçenin elektrik ihtiyacı büyük ölçüde Basma Fabrikası'ndan karşılanacaktı. Farika kısa sürede kendine yetecek elektriği üretecek ve kentin elektrik ihtiyacını da karşılayacak duruma gelmiş, böylece kentin bir yarasını daha sarmıştır.

Fabrikada çalışmak isteyen vatandaşlar, fabrikanın özel sınavlarına girmiştir. Giriş sınavını kazanan işçi, fabrika giriş işlemlerine başlamadan önce işçi sendikasına kaydını yaptırır, sonra fabrika işlemleri ve sigorta girişleri yapılırdı. (İlhan Öden, sumerbankblogspot.com/19 Temmuz 2008) Her sene dışarıdan işçi alan fabrikanın 1944-1945 senesinde işçi sayısı 4500'e ulaşmıştır. İşçilerin bu denli çoğalmasında, Nazilli Basma Fabrikası'nın işçisine verdiği önem ve değer de etkili olmuştur. Fabrika işçiye geçimini sağlayacak kadar ücret vermiş ve maaşlar her sene gözden geçirilmiştir. İşçilerin ihtiyaçlarını karşılamak adına sandıklar kurulmuştur. Çalışanların evleri ve işyerleri arasında gidiş geliş servisi, vardiya süresince bir öğün ücretsiz yemek verilmesi, evlilik, çocuk ölüm yardımları kıyafet yardımları sağlanan bazı kolaylıklardır. (Güneş, 2007:961) Ayrıca fabrikanın, kreşinin ve ilkokulunun bulunması, çalışanların iş saatleri boyunca çocuklarını güvenle bırakacakları bir yer olmasıyla işçilerin rahat etmesi sağlanıyordu. Yine fabrika içinde kurulan marketler sayesinde fabrika işçileri ihtiyaçlarını uygun fiyatlarla buradan temin edebiliştir. Kendine has hastanesi bulunan fabrikanın sağlık olanakları da işçilerin tercihinde son derece önemli bir noktadır. Daha Nazilli ilçesinde elle tutulur bir sağlık kurumu yokken fabrikanın hastanesinin bulunması insanları fabrikaya çekmiştir. Fabrika bünyesindeki lojmanlar işçilerin barınma ihtiyacını cüzi miktarda karşılıyordu. 1938 Ocak ayında işçi sayısının iki katına çıkması üzerine 16 ailelik 4 memur ve 800 işçi için yeni bir işçi apartmanı daha yapılmıştır. Fabrikanın her türlü makinenin tamirini hatta makinelerin yenisini yeniden yapacak güçte olan Tamirhanesi de pek çok ustaya çalışma olanağı sağlıyordu.

Fabrika işçileri ve memurlarının dışında bölgedeki pamuk üreticisine de önemli oranda gelir kaynağıydı. Bilindiği üzere Nazilli pamuk üretiminde ülkenin önde gelen yerlerindendi ve buna bağlı olarak kurulan Basma Fabrikasının temel maddesi de pamuktu. Fabrikanın yıllık pamuk alım miktarı oldukça fazlaydı. Bu sayede fabrikadan yalnızca iş görenler ve aileleri değil aynı zamanda bölge ve ülke pamuk üreticileri de önemli bir gelir kapısıydı. Fabrikadan önce bölgedeki pamuk üreticilerinin gelir seviyesi düşüktü. Aynı zamanda üreticiler pamuk piyasasının bazı şahısların elinde olmasından da şikayetçiydi. Anadolu Gazetesine yazdıkları yazıda Nazillili pamuk üreticileri üretmesi ve toplaması zor olan pamuk mahsulünü topladıklarını ancak Sultanhisar, Atça, Kuyucak, Yeni Pazar fabrikalarının birleşip pamuklarını çok ucuza aldığını ve başka tüccarları engellediklerini belirtmişti. Üreticiler *“Hükümetimizin burada açtığı pamuk*

tohum ıslah istasyonunda pamuğu çekirdekten ayırma fabrikası da var. Bu fabrika Nazilli ve çevresinin bütün pamuğunu üç ayda işleyip ayırmak kudretinde olduğuna göre büyük basma fabrikamız doğruca pamuklarımızı alsa, fena mı olur” sözleriyle muzdaripliğini bildirmişti. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 25Eylül 1938:5) Görüldüğü gibi bölge halkı temel geçim kaynakları olan pamuktan gelir elde edebilmek adına fabrikadan medet ummaktaydı. Nazilli Basma Fabrikası açıldıktan sonra ilk yıllarından itibaren pamuk alımında sürekli artış göstermiştir. Fabrika üreticinin elindeki pamuğu çekirdekli halde almış ve pamukçuları mağdur etmemek adına pamuğu aldığı anda ücretini ödemiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 16 Ekim 1938:1-3) Üreticinin fabrikada yapılan çırçırılama için ödediği ücret, diğer fabrikalara ödediğinden çok daha düşüktü. Üstelik özel fabrikaların makineleri pamukların elyafını kırarken, Basma Fabrikasının çırçır makineleri elyafı kırmadan çekirdeğinden ayırıyordu. Diğer fabrikaların kullandıkları makineler her 100 çekirdekli pamuktan 36 kilo pamuk çıkardığı halde, Sümerbank 100 kilodan 38 kilo pamuk çıkarıyordu. (Aydın Gazetesi, Yıl 9, 4 Aralık 1945:1) Bu ise dönemin sanayileşme gerçeği olan her şeyden evvel tasarruf etme anlayışına ters gelmekteydi. Zaten üretici de pamuklarını fabrikaya vermekle her açıdan kar elde ediyor, adeta fabrika için üretim yapıyordu. Fabrikanın pamuk alımında diğer Sümerbank Pamuklu Fabrikalarıyla birlikte toplam içindeki genel payının 4 yılda ortalama %22.5 olduğu göz önüne alındığında, kombinanın bölge ve ülke için önemi bir kez daha ortaya çıkmış oluyordu. (Doğan, 2007:52) Pamuk alımları ülkenin basma ihtiyacıyla orantılı olarak yıllara göre artış göstererek devam etmiştir. Üretim faaliyetleri arttıkça pamuğa olan ihtiyaç da artmıştır. Örneğin 1943 senesinde 8500 kilo pamuk eriten Halaç ve iplikhane makineleri 1945 yılına gelindiğinde 9500 kilo eritmekte, yani günde 1200, ayda 36,000, yılda 432,000 pamuk artışı olmuş, kısacası Basma fabrikasının yıllık pamuk ihtiyacı 34-35 bin tona ulaşmıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 9, 1 Kanun-ı Sani 1945/1 Aralık 1945:1)

1937 senesinde devlet cezaevlerindeki ağır cezalı mahkumların Kayseri, Ereğli ve Nazilli gibi devlet sermayesiyle çalışan milli fabrikalarda çalışmaları kararını almıştı. Mahkumların cezaevlerinde senelerce işsiz kalmalarını uygun görmeyen Adliye Vekaleti Sümerbank'ın bu konuda girişimiyle mahkumların fabrikalarda çalışmasına karar vermiştir. Buna bağlı olarak, İzmir, Manisa, Denizli, Muğla ve Aydın cezaevlerindeki ağır mahkumlardan Nazilli Kombinasında çalışmak üzere 200 kişi belirlenmiştir. İşçilerin kalması için pavyonların yaptırılması ve bu pavyonların emniyetini jandarmanın sağlaması

kararı alınmıştır. Devlet bu sayede hem fabrikalara işçi sağlamış hem de ağır cezalı mahkumların devlet bütçesine külfet olmadan kendi yiyeceklerini kazanmalarına vesile olmuştur. (Yeni Asır, Yıl 43, 14 Ekim 1937:4)

3.1.3. Fabrikanın İşçilerine Sağladığı Olanaklar

Nazilli Basma Fabrikası işçiyi işine, fabrikaya bağlayan bir kurumdu. Fabrika çalışanlarına sağladığı olanaklarla, işçilerine verdiği değeri ve onları benimsediği göstermiştir. İşçi denilince yalnızca mesai saatleri içinde sorumluluğunda olduğu görevi yerine getiren kişi algısı oluşmamalıdır. Sümerbank fabrikası için bünyesinde çalışan işçi, onun korumakla, ihtiyaçlarını karşılamakla, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlerini yerine getirmekle ve hatta her türlü sosyal ve kültürel etkinliklerini düzenlemekle görevli ve sorumlu olduğu insan kitesidir. Basma Fabrikası'nın işçilere sağladığı olanaklara bir önceki başlıkta kısaca değinmiştik. İşçiler emeklerinin karşılığı kadar maaş alıyor ve ödemeler konusunda sıkıntı yaşamıyordu. Temel ihtiyaçlarının fabrika içinden karşılanması da şüphesiz, işçilerin yaşam standardını yükseltiyordu. İşçilerin motivasyonunu arttırması ve daha da şevkle çalışmalarını sağlaması açısından bu ihtiyaçların karşılanması önemlidir. Bu sayede çalışanları kendini fabrikaya ait hissediyor ve işlerine daha sıkı sarılıyordu. Bu başlık altında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın çalışanlarına sağladığı olanakları biraz daha genişleterek ele alacağız.

İşçiler vardiyalı olarak belirli saatlerde çalışmıştır. Maaşları oldukça iyi durumda olan işçiler fazla mesai ve prim haklarından da yararlanmaktaydılar. Üretim ne kadar fazla olursa prim o derece artmaktaydı. Yani fazla iş çıkaran bir işçi, gündeliğinden ve fazla çalıştığı mesai ücretinden başka bir de prim alıyordu. (Aydın Gazetesi, Yıl 9, 4 Aralık 1945:1) Bunun yanında fabrikada çalışan işçiler herhangi bir konuda uzmanlık gösterdiğinde de Sümerbank, Çalışma Vekaleti'ne bu durumu bildirerek işçinin ödüllendirilmesini sağlayabiliyordu. Buna bir örnek, 1958 senesinde Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, İplik kısmında çalışan Hasan Sınay adında bir işçinin iplikte kopmayı azaltıcı kanca icadından dolayı mükafatlandırılması için vekaletle bildirim yapılmasıdır. (BCA., No:30-1-0-0_77-484-3)

Cumhuriyet rejiminin ülkede yalnızca siyasi yaşamda belirleyici olduğunu söylemek imkansızdır. Atatürk'e göre, Cumhuriyet ile birlikte bir devlet yeniden

inşa edilecekti. Bu hedefin gerçekleşmesi devletin önce siyasi yükümlülüklerinden kurtulması, daha sonra da ekonomik zincirlerden kopması ile mümkün olacaktı. Bunun yanında düşünce yapısı ve kültürel yaşamda da birtakım yenilikler yapmak mecburiydi. Kurulan sosyal fabrikaların bir amacı da Cumhuriyet kültürünü yaymaktı. Nazilli'deki Fabrika ile içten dışa bir kültürel dalgalanmanın yayıldığını görmek mümkündür. Fabrika önce işçilerine her alanda modern vatandaş olabilme adına imkanlar sağlamış, daha sonra bu imkanlardan şehir halkı da aynı oranda faydalanmıştır.

Bu anlamda fabrikadaki sosyal hayat da bugün bile bizleri şaşırtacak, imrendirecek türdendir. Günlük koşuşturmacalar içerisinde tüm ihtiyaç ve de isteklerini fabrika alanı içerisinde rahatlıkla karşılama olanağı bulabilen çalışanlar, sosyal yaşamdaki dayanışma, paylaşım ve birliktelikleriyle de adeta günümüz insanına mesaj verir gibidirler. (Doğan..vd , 2011:189)

Bu unsurları tek tek ele aldığımızda fabrikanın tıpkı temel ihtiyaçları sağlamada olduğu gibi sosyal ihtiyaçlar yönünden de işçisine son derece cüretkar olduğunu görebiliriz. İşçilere verilen mesleki ve teknik eğitimler, çalışanların mesai saatleri içindeyken çocuklarını güvenle teslim edebileceği kreş ve okul, her sabah binlerce Sümerbanklıya ücretsiz simit dağıtan fırın, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayan kooperatif, işçi yemekhanesi, memur kantini, çalışanların modern usul banyo sistemi ile tanışacakları bir hamam, ibadet edebilecekleri bir cami, işçilerin konuklarını ağırlayabilecekleri bir misafirhane, işçi ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan bir teşekkül olan “Ekonomalar” çalışanlara sağlanan olanaklardan yalnızca birkaçı idi. Bunun yanında çalışanların motivasyonunu arttırmak için rahatlıkla ve oldukça cüzi miktarlarda yararlanabilecekleri bir kamp olan Kuşadası kampı, işçilere teknik eğitim vermenin yanında, sanatsal müziklerin yayınladığı radyo, 750 kişilik bir sinema salonu, iş dışındaki faaliyetleri düzenlemek adına ilk defa bir fabrika bünyesinde kurulan Sümer Halkevi, Basma baloları, danslar ve partiler, spor kulüpleri de göstermekteydi ki Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası ekonomik bir işletme olmanın çok ötesinde bir kuruluştu.

Kültürün sağlanmasında en güçlü halkayı şüphesiz eğitim faaliyetleri oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle içinde yaşadığımız toplumun kültür seviyesi, eğitim durumu ile doğru orantılıdır. Fabrikanın yaratmaya çalıştığı çağdaş toplum insanını -kültürlü- oluşturmada en etkili faaliyetlerden biri ve hatta ilki de elbette

ki eğitim alanında açılan kurs ve okullar olacaktır. Bu bağlamda açılan kursları, okuma yazma kursları, mesleki ve teknik eğitim veren kurslar, Sümer İlkokulu, Sümer Çocuk kütüphanesi ve Sümer Vakfı başlıklarında inceleyeceğiz. Cumhuriyetin erken dönemlerinde, büyük imkânsızlıklara rağmen Sümerbank bursu ile gençler yurtdışına eğitime gönderilmiş, tahsillerini tamamladıktan sonra büyük bir şevkle ülkelerine dönmüşlerdir. Fabrikalarda idealist bir anlayışla çalışmış, gittikleri kasabaların, kentlerin sosyal yaşamlarını değiştirmişlerdir.

3.1.4. Temel İhtiyaçların Karşlanması ve Sosyal Faaliyetler

3.1.4.1. İşçi sandıkları

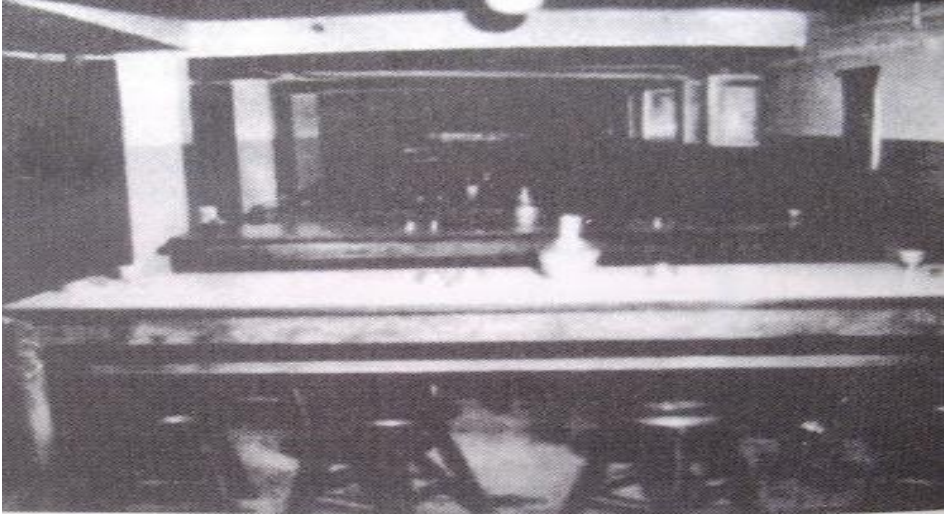
Nazilli Basma Fabrikasında işçilerin sıkıntıları daima dinlenmiş ve sorunlarını söyleyebilmeleri adına sandıklar oluşturulmuştur. Bu sandıklardan biri olan, İşçi ve Memur biriktirme Sandığı adı verilen fabrikaya has yardım sandığı, 1948'de memur ve işçiler tarafından 160.000TL sermayeli olarak kurulmuştur. Sandık, bir taraftan biriktirmeyi diğer taraftan borç vermeyi, taksitle eşya alımını, halı, yağ, ayakkabı vb temin etmek hususunda işçilere son derece yardımcı olan bir sandıktı. Ayrıca üyelere %5 faiz ve % 1-40 arasında temettü dağıtılmıştır. (Meydan, 2015:668) İşçiler bu sayede ailelerini daha rahat geçindirebilmekte ve daha rahat çalışabilmekteydiler. İşçilere kolaylık sağlayan bir diğer sandık da İşçi Ölüm ve Hastalık yardım sandığıydı. İşçilerin veya aile fertlerinin ölüm, hastalık ve işçinin işten çıkışı gibi durumlarda sandık tarafından nakdi yardımlarda buluna biliyordu. Bu mukabil işçiler aidat olarak bu sandığa 50 kuruş vermekteydi. 1948 yılına gelindiğinde bu sandığın 1250 üyesi bulunmaktaydı. Fabrikanın kendi içinde bir sigorta sistemi de vardı.

3.1.4.2. Yemek hizmeti

Çalışanına gıda, giyim, taşıma ve barınma bağlamında hiçbir desteğini esirgemeyen fabrika sosyal alanda da üst düzey birlikteliğin oluşmasına zemin hazırlamıştı. (Doğan, 2007:133) Fabrika işçilerine 2500 kalorinin altına düşmemek şartıyla her gün bir öğün ücretsiz yemek vermekteydi.(Aydın Gazetesi, Yıl 9, 4 Aralık 1945:1) Memur ve sözleşmeli personellerde yemek hakkından yararlanmaktaydı. Bunun yanında çalışanlar bazen bu yemeklerden ailelerine de götürebiliyordu. Ramazan aylarında da işçiye hakkı olan yemek iş çıkılında veriliyordu. Bu durum işçiye duyulan saygıyı göstermesi açısından önemlidir.

(Doğan, 2007:137) Bunun yanında fabrikada rahatsız olan çalışanlar da göz arđı edilmemiş onlar için özel yemekler çıkarılmıştır. Fabrika bünyesindeki yemekler fazla yapıldığı takdirde cüzi bir miktar karşılığı çalışanlara satılmıştır. Bu hizmet, bayanların da çalıştığı fabrikada özellikle karı koca çalışan aileler için kurtarıcı olmuştur. (Nihal Erbakan, 16 Kasım 2016'da yapılan söyleşi) Sümerbank Basma Fabrikasında uzun yıllar çalışmış ve aynı zamanda bir Sümerbanklı çocuğu olan Sayın İlhan den'in fabrikanın yemekleri ile ilgili yazdığı metin fabrikanın yemek hizmetinin mahiyetinin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

“Pek ok Nazilli Sümerbank çocuğu gibi bende 8-9 yaşlarımda ramazan dolayısıyla fabrika mutfağıyla tanıştım. Ramazanda oruç tutacak işçiler ögle yemeklerini oruç sebebiyle yiyemedikleri için isterlerse yemeklerini akşam saatlerinde alırlar ya da yine isterlerse yemek yemez parasını alırlardı. Babalarımız genellikle birinci seçeneği seçtikleri için akşam saatlerinde sefertasıyla fabrika yemekhanesine gidip yemekleri almak bizim görevimiz olurdu. Komşu çocuklarıyla birkaç kişilik küçük gruplar halinde yemekhaneye giderdik. Pek ok Nazilli Sümerbank çocuğunun hatıralarında iz bırakan güzel bir uygulamaydı. 1970 sonrasında bu uygulamadan vazgeçilse de özellikle Ramazan aylarında özel menü uygulamaları fabrika kapanıncaya kadar devam etti. İlk işçi yemekhanesi fabrikamızın meşhur sinema salonunun altında sonradan sığınak, konfeksiyon atölyesi gibi farklı işler için kullanılan salondur. Daha merdivenli giriş kapısına geldiğimizde güzel yemek kokularının cazibesine kapılırdık. nce Nazilli Sümerbank fırınında pişmiş yuvarlak somun ekmeğimizi posta pulu gibi özel basılmış minik "fiş" ile alırdık sonra ekmek fişine benzeyen başka bir fiş ile yemek penceresi önünde sıraya girer iltiması engellemek amacıyla sadece birbirimizin belden aşağısını görebildiğimiz alçak pencerenin arkasından uzanan ellerdeki kepelerin sefertaslarına koyduğu yemeklere bakardık. Çoğu zaman bu yemekleri evde pişen yemeklere pek benzetemezdik. Kare şeklinde kağıt paket içinde pişirilmış bezelye, et gibi malzemeler görünen acayip kebablar, adını duyup evde piştiğini görmediğimiz kadınbudu köfteler, yanında patates preli dana rosto, kuş zml pirinç pilavı, ii yumurtalı dalyan köfte, tas kebabı, am fıstıklı helvalar, tulumba tatlıları ve buna benzer başka bilmediğimiz, görmediğimiz yemekleri çoğumuz orada tanıdık. Bir türlü düzgün şekilde st üste dizmeyi beceremediğimiz sefertaslarıyla sularını akıta akıta evlerimize taşıdık.”

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 3.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası işçi yemekhanesi ilk yılları

“Sümerbank her yönüyle öncü ve disiplinli bir kurumdu ve çalışanlarına çok önem verir her konuda olduğu gibi yemek konusunda da herhangi bir olumsuzluk yaşanmaması için hassasiyet gösterirdi. Buna fabrikada çalışmaya başladığımız zaman yakından şahit olduk. Fabrika yemek listesi aralarında fabrika doktoru ve Sendika temsilcisinin de olduğu bir komisyon tarafından asgari kalori değerleri dikkate alınarak hazırlanıyor. Listedeki yemeklerin malzemeleri günlük ve taze olarak ticaret servisi mubayaa memurları tarafından piyasadan temin ediliyor. Fabrikanın usta aşçıları tarafından yemeğe dönüştürüldükten sonra bir camekan içerisinde önce fabrika doktoru sonra Fabrika müdürüne sunuluyor, onay alındıktan sonra servis ediliyordu. Aynı yemek fabrika kreşindeki çocuklara, stajyer öğrencilere ve misafirlere de ücretsiz veriliyordu. Her işçi grubu kendisine ayrılan saatlerde topluca yemeklerini yemek için yemekhaneye gelir yine birbirlerini görmedikleri alçak pencereci tezgahlardan yemek fişlerini verip yemeklerini alırlardı. Fişi olmayan yada doymayanlar için ilave yemek vermede fazla zorluk çıkarılmasa da sistem ve disiplin dengesi bozulmadan hizmet verilirdi.”(İlhan Öden, www.sumerbank.blogspot.com.tr 18 Nisan 2003)

İşçiler yemek aralarında zaman zaman fabrika radyosundan çalan, zaman zaman ise bizzat fabrika çalışanlarının oluşturduğu müzik grubu tarafından seslendirilen eserlerle, motive olmuştur.

3.1.4.3. Barınma

3.1.4.3.1. Vazife evleri ve işçi pavyonları

Fabrikanın çalışanlarının iskanı üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur. Fabrika imar planı ile işçilerin konut ihtiyacını karşılamak için kalacakları lojmanlar belirlenmişti. Kombinanın içinde bulunan apartmanlardan başka karşısında yapılan apartmanlar ve aile evleri, bekar koğuşları ile bölge yeni bir şehir görünümüne bürünmüştür. (Aydın Gazetesi, Yıl 8, 16 Ağustos 1944:2)

Fabrikanın tam karşısına inşa edilen lojmanlara “Vazife Evleri” de denmekteydi. Lojmanlarda kalmak isteyen işçi ve memurlar çok düşük bir ücretle 264 dairelik ve 1000 kişilik bu lojmanlarda kalabilirdi. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:168) Bunun yanında çalışan sayısı devamlı artan fabrikada ek işçi apartmanları da yapılmıştır. Fabrikanın karşısındaki lojmanlarla bu bölge tam bir fabrika mahallesi olmuştur. Fabrikanın ilk kurulduğu yıllarda olan lojmanlara ilave olarak 1952’de Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı “Sümer İşçi Yapı Kooperatifi’nin kurulması kararı alınmıştır. (B.C.A.0-30-01-02-128-24-11) 1953’te yapılan konutlar, burada uygulanan ilk toplu konut örnekleri olmuşlardır. Lojmanların toplu konut tipinin ilk örneği olmasının yanında planlanış ilkelerinde Avrupa’daki şehir ve bahçelerden esinlenilmesi, konutların modern yapısının gerçek niteliğini göstermektedir. 1942 yılına ait planda dört adet iç apartman, üç adet dış apartman, bir bekar evi ve 15 adet işçi evi ve iki adet içi pavyonu olmak üzere toplam 25 konut birimi bulunmaktayken, 1953 senesinde yapılan ilave ile bu sayı, 30 adet ev, 132 adet apartman dairesi, 228 adet işçi evi, 56 adet baraka, 31 adet diğer evler olmak üzere 477’ye çıkmıştır. (Zeybekoğlu, 2002:44) İşçiler bu lojmanlarda oldukça cüzi miktarlarda kira ödeyerek kalmışlardır.

Kaynak: Büşra Bigat Arşivi

Fotoğraf 3.2. Nazilli Sümerbank Basa Fabrikası lojmanları 1940'lı yıllar

Fabrika içinde çalışan bekar işçiler için de 350 kişilik bir bekar işçi pavyonu oluşturulmuştur. Bu pavyonlarda bekar işçiler çalıştıkları kısımlara göre ayrı yatakhanelerde kalmışlardır. Ayrıca yaşları küçük olan işçiler sanat mektebi mezunları için de 18 odalı bir lojman daha yaptırmıştır. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:169)

Emekli öğretmen ve araştırmacı yazar Bingül Adalığ fabrikadaki lojmanları şöyle anlatıyor.

“Fabrikadaki lojmanlar dış lojmanlar ve iç lojmanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Halamın eşi Sümerbank'ta çalıştığı dönemde halamlar dış lojmanda oturuyordu. İmar planı içinde Rusların yaptırdığı bu evler, bir salon, bir oda bir mutfak, küçük bir kiler ve banyo tuvalet vardı. Banyo ve tuvaletin bir arada ve evin içinde olması o güne kadar görülmemiş bir şeydi. Mutfaklarda buzdolabı vardı, bu dolaplar fabrikadan gelen buz kalıplarıydı. Nazilli çok sıcak olduğundan, buza ve dolaba ihtiyaç duyulacağı düşünülmüştü. Her yıl fabrikada çalışan ustalar tarafından bu binaların bakımı yapılırdı. Bahçeleri de olan bu lojmanlarda zaman zaman bazı sebze ve meyveler ekilip biçilebiliyordu. Yemyeşil bu bahçenin görünümü bir tablo gibiydi. Bu lojmanlarda sosyal hayat da son derece iyiydi. Herkes birbirini sever, sayar beraber vakit geçirmekten hoşlanırdı. Herkes eşit şartlardaydı, kimse bir diğeri için olumsuz düşünmezdi. Komşuluk oldukça canlıydı ve bu lojmanlar güvenilirildi. Kızlı-erkekli çocuklar geç saatlere

kadar oynar, bisiklete binerdi. İşçi apartmanlarında biraz daha resmi bir hava vardı. Her iki apartman türünde de talaşlı soba vardı. Apartmanlara fabrikadan talaş getirilir, bir odun çevresine sıkıca basılan talaş için için yanar, kalorifer gibi görev görürdü". (Bingül Adalığ, 1 Aralık 2016'da Yapılan Söyleşi)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 3.3. İş lojmanlar 1940'lı yıllardan bir görünüm

İlhan Öden 'de bloğunda Sümerbank Vazife Evleri'ni yazdığı yazısında bu evlerle ilgili geniş bilgilere ulaşmak mümkündür. Vazife evleri hakkında oldukça detaylı bilgiler içeren bu yazıyı aynen aktarıyoruz;

"Nazilli de Sümerbank Basma fabrikasında çalışan işçilerinin oturdukları lojmanlara "Vazife Evleri" denirdi. Bu ismi kim taktı bilmem ama resmi yazışmalarda ve mektup adreslerinde lojman yerine özellikle böyle yazılırdı. Lojmanlar, fabrika alanının tam karşısında inşa edilmişlerdi. Fabrika ile lojmanları birbirinden iki tarafı ağaçlı bir cadde olan Hürriyet caddesi ayırıyordu. Lojmanlar çeşitli genişlikte, genel olarak içinde oturanın fabrikadaki hiyerarşik mevkiine göre farklı kategorilerde puanlama ile dağıtılıyordu. O zamanlar fabrikada 3000 den fazla personel çalıştığından herkese yetecek sayıda lojman olmadığı için böyle bir sistem geliştirilmişti. Öncelik Acil durumda

fabrikaya çağırılması muhtemel personeldeydi, sonra ailedeki çalışan sayısı ve kıdem gibi seçenekler değerlendirilirdi. Arka sıra 9. Apartman.

Fabrikaya en yakın yapılar iki kat ve zeminden oluşan bizim o zaman "Apartman" dediğimiz sonradan olmadığını anladığımız 2 oda ve salon olarak simetrik inşa edilmiş karşılıklı 6 ailenin oturduğu binalardı üst iki katta memurlar bodrumlarda ise fabrikada sıradan işlerde çalışan vasıfsız işçiler otururdu. Bu yapılar " bekar pavyonu" olarak ileride bahsedeceğim sosyal tesise kadar 5 adet ön sırada, 9 blok arka sırada inşa edilmiş çam ve meyve ağaçlarıyla çevrili diğerlerine göre en yüksek binalardı. U harfine benzer şekilde yapıldığı için "U apartmanlar" olarak adlandırılan zemin katsız diğerlerine göre biraz daha alçak yapıdaki apartmanlarda çoğunlukla yine memurlar birkaç tanesinde ise işçiler otururdu. Bu iki apartman bloğu arasında fabrika misafirhanesi, fırını ve yardım sandığı (ekonomi) yer alır ayrıca birbirine bitişik olarak inşa edilmiş, sanırım fabrika inşaatı sırasında üst düzey kişilerin kaldığı sonradan lojman haline getirilmiş lojman alanında başka benzerleri olmayan değişik planla inşa edilmiş yapılar vardı bu binaların betonarme olanlarında yine memurlar yakınındaki küçük bloklarda ve ahşap olanlarda işçi aileleri kalırdı.

1940 yıllarında İstanköy adasından kaçarak gelen mülteci soydaşlarımız için yapılan bizim "barakalar" tabiriyle andığımız ahşap ve tek odalı tren vagonu gibi bitişik nizam sıralanmış, o evlerde 3-4 sayıda çocuklarıyla nasıl kaldıklarını tam çözemediğim, vasıfsız işçi aileleri kalırdı. Yapıldığı yıllarda banyosu olmayan U apartmanlar ve bu evlerde sağlıklı banyo yapma imkanı olmadığı için barakalar yıkıldıktan sonra tadilatla Sümer çocuk kütüphanesi haline dönüştürülen büyükçe bir banyo binası, toplu olarak kullanılırdı. Bina ile Sümer ilkokulu arasında içinde bu binaya sıcak su veren tekerleksiz lokomotif benzer buhar kazanı bulunan küçük bir bina daha vardı. Barakalar U apartmanların üç tarafına sıralı vaziyette uzun yıllar kullanıldı. Sonradan fabrikada personel sayısı azalınca ve binalarda çok yıprandığı için hepsi birden yıktırıldı.

Bekar pavyonundan daha aşağıda ve fabrikanın sonunda tavla binalarının yakınında yine böyle değişik yapıda inşa edilmiş işçilerin oturduğu fakat barakalara göre çok daha kullanışlı betonarme bitişik bahçeli küçük evler vardı.

Bu saydığım binalar ve Sümer ilkokulu arkasından suyu az bazen hiç akmayan bir kanal geçen kanalın öbür yakasında ise bizlerin oturduğu bu binalardan sonra inşa edilmiş sokak ve caddeleri geometrik şekilde üç değişik ebatta yine hiyerarşiye göre işçilere verilen tek tek bahçeli evler vardı. Kaç yılında yapıldı tam olarak bilmiyorum ama benden birkaç yaş büyük arkadaşlarım tek evlerin 1950-55 yıllarında inşa edildiğini hatta yolarının inşaatını hatırladıklarını söylemişlerdi.

Babamdan duyduğuma göre önce bu evler işçilerin oluşturduğu bir kooperatif şeklinde yapılmaya başlanmış, ya işçiler kooperatifi gerçekleştiremediği için ya da Sümerbank böyle istediği için sonradan fabrika mülkiyetine geçmiş sağlam şirin binalardı. Bu binalar diğer binalara göre daha çok beğenildiği ve daha kullanışlı olduğu için plan ve proje olarak hemen hemen aynı binaları Nazilli de "Şirin evler", Kuşadası'nda ise meşhur "Nazilli Sitesi" evleri olarak kopyalanmış olarak görmekteyiz.

40. yıl nutkunda lojman sayısı 438 olarak belirtilse de, kapatılan bekar pavyonu, fırın, hastane ve aradaki küçük binaların lojmana çevrilmesiyle sayı aklımda kaldığı kadarıyla 480 kadar olmuştu.

Saydığım tüm binalar ağaçlarla çevrilmiş güzel bahçeler içinde küçük ama sağlam ve şirin evlerdi. Hepsinde elektrik, su ve bina içi tuvalet sistemi vardı, barakalar hariç her evde termosifonlu banyo mevcuttu. 1970 yıllarına kadar lojmanların badana, boya, elektrik su tesisatı ve diğer bakımları fabrika personeli tarafından yapılırdı. Evlerde kurban bayramı yakını haricinde hayvan beslemeye izin verilmez şikayet halinde hayvanları olanlar lojmandan çıkarılırdı. Bahçe, bahçe duvarı şekilleri bile takip edilir bakımsız olanlara gerekirse müdahale edilirdi. Abartısız Nazilli'nin en güzel, en düzgün yolları lojmanlar arasındaydı Nazillililer bisiklete binmek için lojmanlar arasındaki yollara gelirdi. Pazar günleri lojmanlar arası sanki bayramyeri gibiydi. Hani bazı kitaplarda eski İstanbul anlatılırken "Beyoğlu'nda kravatsız gezilmezdi" gibi sözler söylenir ya. Aynısı Nazilli içinde geçerliydi. Özellikle pazar günleri annelerimiz, babalarımız daha modern daha güzel giyinir. Aynı şekilde şehirden gelen akraba ve dostlarımızda ziyarete gelirken giyimlerine özen gösterirlerdi.

Fabrika lojmanlarında Avrupa modası 5-6 ay gecikmeli olarak aynen takip edilirdi. Bunun nasıl olduğunu hemen anlatayım. O yıllarda Almanya'da işçi

olarak çalışmaya giden akrabalarımızdan büyük satış mağazaların kataloglarını yada "Burda" gibi moda dergilerini getirtilir kataloglardan beğenilen elbise modellerinin Nazilli Basması kopyaları hemen dikilirdi. Kataloglar elden ele dolaşır hatta para ile bile satılırdı. Güvenlik sorunu olmadığı için aileler rahatlıkla çocuklarına izin verir, aileler arasında akrabalardan daha sıkı dostluklar kurulurdu. Gece sokaklarda elektrikli aydınlatma yapıldığından geç vakitlere kadar sokaklar cıvılcıvılcı olurdu. Özellikle yaz geceleri sokaklar arasında gruplar halinde dolaşmak fabrika bahçesinde oturmak, yazlık sinemaya gitmek, yine fabrika bahçesinde güzellik yarışması veya halkevi müzik gruplarının periyodik konserlerini izlemek en sevilen eğlencelerdi. Lojmanlardan dışarı çıktığımızda kendimizi sudan çıkmış balık gibi hissederdik. Şehrin ortasından geçen hürriyet caddesi "paket taşı" dediğimiz yontularak şekil verilmiş doğal taşlarla döşenmiş arabaların üzerinde zıplayarak yol aldığı genişçe bir sokaktı, belediye çevresi ve çarşı dışında Nazilli de çamursuz yürünecek yol yoktu. Yine buralar dışında evlerde elektrik ve su yoktu. Halk kullanma suyunu sokak çeşmelerinden kovalarla doldurarak ihtiyacını karşılardı. Bu evleri görünce lojmanlar gözümüzde daha da yücelirdi. Lojmanlarda oturan ailelerin çoğu başka yerlerden Nazilli'ye gelmiş burada evlenip çoluk çocuğa karışmış işçiler olduğundan haliyle çocukları da aşağı yukarı aynı yaş gruplarındaydı bu yüzden hiç arkadaş sıkıntısı çekmedik, her sokakta onlarca çocuk bir o yana bir bu yana koşar bin bir çeşit oyunlar oynardık. Bizi kısıtlayan tek şey gece vardiyasında çalışıp gündüz uyuyan babalarımızı uyandırma korkusuydu. Evlerimizde kışın yakacak olduğumuz odun ve talaş bile Sümerbank ağaç atölyelerinden gelirdi. Düşünün 450 tane lojmana bir kış boyunca yetecek kadar talaş ve çıkıntı tahta verecek kadar talaş çıkaran bir üretim. Türkiye'deki diğer Sümerbank ve özel tekstil fabrikalarının mekik, masura ve vurucu kol imalatı Nazillide yapılıyordu.

Herkesin evinde olmasa da bazılarımızda fabrikanın verdiği demirbaşaya kayıtlı içi galvanizli elektrik siz buz konularak soğutan buzdolapları vardı. Yazın çok sıcak olan Nazillide yemekleri korumak için fabrika her eve yarım kalıp (yaklaşık 0.5 metreküp) buz verirdi. Evlerimizde yine demirbaşaya kayıtlı metal somya ve yün battaniyeler vardı. Emekli olan eşyaları başkasına devrederdi. Yine lojman devir teslimlerinde evde hasar olup olmadığı sosyal hizmetler tarafından tespit edilirdi. Kısaca Sümerbank için personeli çok değerliydi, elindeki tüm imkanlarını personeli için kullanırdı. Hatta fabrika itfaiye araçları yolların tozunu

önlemek için yaz günleri beton yollarda sulama, ağaçlarda çeşitli hastalıklara yönelik ilaçlama yapardı. Yine fabrika personeli, evlerde ve kanalizasyonlarda zararlı böceklerle karşı İlaçlama yapardı. Her yıl fabrika itfaiye grubu tüm lojmanların baca temizlik işlemlerini mutlaka yapardı. 1964-65 yıllarında Kıbrıs'ta olaylar ortaya çıktığında olası bir Yunan hava saldırısına karşı evlerimizde karartma, sirenler çalarak uyarıldığında nasıl fabrika yeraltı sığınaklarına gideceğimiz, neler yapacağımız hakkında ailelerinize uygulamalı eğitim verilmişti. Fabrikanın Türkiye için ne kadar değerli olduğunu o zaman daha iyi idrak etmiştim.

Fabrika fırını, berberi, kasabı, manavı, büfe ve süpermarketi (Yardım sandığı) ilkokuluyla her yönüyle mükemmel bir şekilde planlanmış bir organizasyon halindeydi hatta ortaokul ve lise için şehre giden öğrenciler bile fabrikanın gıdı gıdı trenini kullanıyorlardı. Biz bunları 1950-1960 yıllarında yaşadık.2010 yılına girerken Türkiye'de ve dünyada binlerce çalışanına böyle imkanlar sunan başka kaç tane işletme vardır? Ya da var mıdır?"(İlhan Öden, www.nazilliblogspot.com.tr 9 Nisan 2009)

Tüm bu veriler doğrultusunda söyleyeceğimiz odur ki fabrika işçi potansiyelinin büyük bir bölümünü barınma derdinden kurtarmıştır. Ucuza barınma sağlamasının yanında lojmanlar içinde yaşayan ailelerin huzur ve güvenliği açısından da uygundur. Planlaması ve mekansal oluşumuyla Türkiye için yeni bir yerleşim sistemi olan sanayi yerleşim mantığının uygulandığı bir alan olmuştur. (Güneş, 2004:132)Lojmanlarda kalan aile bireyleri, herhangi bir asayişsiz durumla karşılaşma tehlikesi olmadan güvenle oturmuş, kaynaşmanın yoğun olduğu bu konutlarda aileler diledikleri saatlere kadar eğlenmiş, ortak etkinlikler düzenlemişlerdir. Bunun yanında fabrikada çalışan erkek ve kadın işçiler mesai saatlerindeyken çocukları için kaygılanmadan işlerine odaklanabilmişlerdir.

Lojmanlarla ilgili Bingül Adlığ'dan da şu bilgileri elde ediyoruz.

"Fabrika üretim birimleri ve sosyal tesisleri ile büyük bir okul gibiydi. Dışarıdan gelen pek çok memur vardı. Çocuk olduğumuz için bahçelerde oyunlar oynardık. Bisiklet yarışlarına katılırdık. İç Apartmanlar ve dış apartmanlar vardı. Fabrikanın iç apartmanları daha resmi bir havadaydı. Dış apartmanlarda halam otururdu. Bir salon, bir oda, küçük bir mutfak, banyo ve tuvalet vardı. Gidip

kaldığımızı bu evler bize çok lüks görünürdü. Banyo ve tuvaletin bir arada evde oluşu, o zamana dek görülmemiş bir şeydi. İç apartmanlarda oturan halam öğretmeni. Halamın eşi kısım şefiydi. Her iki lojmanda da talaş sobası yakılıyordu. Lojmanlarda herkes neşe içinde kalıyor, hiçbir hoşnutsuzluk yaşanmıyordu. Herkes eşit haklara sahipti ve kimse kimseyi kıskanmazdı.” (1 Aralık 2016 Bingül Adalığ ile yapılan Söyleşi)

Yine Fabrika Lojmanlarıyla ilgili Babası Elektrik Santralinde Türbin Ustası olan Şengül Özdemir’de bize şu bilgileri vermiştir.

“Ben ortaokuldayken babam fabrikada çalışmaya başlamıştı. İlk başlarda Yukarı Nazilli’de oturduğumuz için işe Gıdı Gıdı treni ile gidip geliyordu. Daha sonra lojmanına taşındık. Ben evlenene kadar da lojmanda yaşadım. Bizim oturduğumuz lojmanlar dış apartmanlardı. Onun dışında yüksek memurların oturduğu bir de iç apartmanlar vardı. İşçi lojmanları misafirhanenin sol tarafındaydı. Yani fabrikanın güneyindeki lojmanlarda oturuyorduk. Lojmanlar küçüktü, ancak çok kullanışlıydı. Banyomuzda küvet vardı. Mutfağımız vardı. 24 kilovata kadar elektrik bedavaydı, belli bir tona kadar suyu da ödemezdik. Yaz mevsiminde her gün sabah arabalar gelir, koca koca buz kalıpları verirdi. Bu buz kalıplarını buzdolabı niyetine kullanırdık. Fitilli gaz ocaklarımız, tel dolaplarımız vardı. Lojmanlarımızın içinde hoparlör vardı. Zaman zaman buradan sesli yayın yapılır, müzik dinlememiz sağlanırdı. Bunun dışında önemli haberleri de buradan edinirdik. Ülke ile ilgili duyuruların yapıldığı hoparlörden Kore Savaşı’nı dinlediğimizi hiç unutmam. Bizim lojmanlar dışında bir de bekar işçiler için Bekar pavyonları vardı”.

3.1.4.4. Taşıma hizmeti

3.1.4.4.1. Gıdı Gıdı treni

Fabrikanın ülke için taşıdığı önemi göz önüne alan Devlet Demiryolları idaresi, Nazilli istasyonunu düzenleme yoluna gitmişti. (Yeni Asır, 16 Şubat 1938) Buna ek olarak fabrikaya ulaşımın kolaylaşması için de çalışmalar yapılmıştır. Lojmanlarda barınamayacak olan çalışanları da düşünen fabrika işçilerin evden-işe rahat gelip gidebilmeleri için özel seferlere sahip bir işçi treni oluşturmuştur. Önceleri bu tren fabrikaya gidecek malzemeleri taşımak amacıyla kullanılmış daha sonra içine yerleştirilen koltuklarla işçi taşımaya uygun hale getirilmiştir. Gerek

fabrikanın yapılışı sürecinde gerekse üretime geçtiği yıllarda motorlu araç sayısının yok denecek kadar az oluşu Fabrika projesine imza atanları, Fabrika ile şehri birbirine bağlayacak bir demiryolunun yapımı düşüncesinden de alıkoymamıştır. (Doğan, 2007:134) Kentin içinden başlayıp fabrikada sona eren bir hatta hareket eden bu tren hammadde ve malzemelerin taşınması ile işçi ve memurların gelip gidebilmeleri için gün içinde pek çok sefer yapmıştır.

Günde 10-100 sefer yapacak olan Gıdı Gıdı ortalama 1700-1800 insan taşıyacaktı. Zamanla Nazilli'nin simgesi haline gelen Gıdı Gıdı treni Aşağı Nazilli halkının şehir merkezine ulaşımında da etkin bir rol oynamıştı. Bu sayede trenden yalnızca işçiler değil lojmanda oturan işçilerin yakınları ve tüm Nazilli halkı da istifade etmiştir.(Nihal Erbakan 15 Kasım 2016'da yapılan söyleşi) Tren ismini ise taşıma sırasında çıkardığı sestten almıştır. İşçileri taşıyan bu sevimli trenin Başmakini Hüseyn Karasoy treni gıdı gıdı isminin verilmesini şöyle anlatıyor. Bu tren yokuşa sarınca gıdı gıdı diye ses çıkarıyor ve ağır gitmeye başlıyordu. Çünkü gücü kuvveti azdı. O bakımdan adı “Gıdı Gıdı” konmuştu. (Gıdı Gıdı Belgeseli, Yasin Ali Türkeri)⁹

⁹ Gıdı Gıdı isimli bu tren lokomotif ve vagonu restore edilip, montaj işleri ve bakımı yapıldıktan 26 sene sonra 19 Şubat 2016 Cuma günü tekrar sefere başlamıştır.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, www.nazillblogspot.com

Fotoğraf 3.4. Gıdı Gıdı Treni ve fabrika çalışanları

Gıdı Gıdı Treni ilçenin sembolü haline gelmesi sebebiyle pek çok öyküye de konu olmuştur.¹⁰Sümerbank İşçilerinin yanı sıra neredeyse tüm ilçe halkının Gıdı Gıdı Treni ile ilgili anısına rastlamak mümkündür. Bu yönüyle Gıdı Gıdı Treni, Sümerbank'ın ilçeye bıraktığı bir diğer değerdir.

Gazeteci Lütfü Dağtaş Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası ile ilgili yazdığı köşe yazısında Sümerbank Basma Fabrikası'nın öyküsünü ele almış, “fabrikanın işçi treni, çocukluğumun düş treni”, dediği, Gıdı Gıdı'dan söz etmiştir. Lütfü Dağtaş Gıdı Gıdı'yı şöyle anlatıyor. “*Fabrikanın işçi treni, çocukluğumun düş treni, Gıdı Gıdı' demiştim. Nasıl düş trenim olmasın ki, çocukluğumda, memur olan babam, yaz aylarından birinde her yıllık iznine çıktığında soluğu Nazilli'de, rahmetli babaannem Mürüvvet Hanımın, Ressam Hidayet'in sokağı olarak bilinen Hidayet Durak amcanın işyerinin olduğu Aşağı Nazilli'deki evinde alırdık. Bahçe*

¹⁰ Gıdı Gıdı Treni ile ilgili öyküler için bkz: Etem Oruç ; Gıdı Gıdı Treni, Lütfü Dağtaş; Mösyö Slavo ve Gıdı Gıdı Treni.

içersinde, 2 katlı, büyük hayatlı bu ev pek hoşuma giderdi; doğal olarak babaannem ile o yıllar henüz genç kız olan Mübeccel halamın da yakın ilgileri. Yıl 1950'lerin sonları, 1960'lar. Nazilli, yaz aylarında çok sıcak olur. Durmaksızın öten kumru kuşları sanki bu sıcakın habercisidirler. Babaannemin evi, Nazilli merkezi Sümerbank Basma Fabrikası'na bağlayan Gıdı Gıdı demiryolunun kıyısındaydı. Demiryoluyla ev arasındaki sıra sıra kavak ağaçlarının yaprakları, o sıcakta nereden ve nasıl buluyorlarsa, yine de ince bir esintiyle parıldayarak salınırlar, şimdinin çocuklarına anlatmakta epey zorlanacağımız o geniş, ferah, ışıklı, yaz aylarında soluk alma açısından rahatlatan esintili geniş hayatta, sağlıklı büyümem için yatırıldığım öğle uykuları öncesi beni oyalarlardı.

Derken bir tren sesi duyulurdu. Olasılıkla saat 15.00 suları gibi duyulurdu. 'Gıdı Gıdı geçiyor' derdi Babaannem Mürüvvet Hanım. Yıllar sonra büyüdüğümde öğrenecektim Gıdı Gıdı'nın ne olduğunu ve nereye geçtiğini. Fabrika kurulurken, şimdiki gibi bol sayıda otobüs olmadığından, o yıllar kent dışında kalan Fabrika ile Nazilli merkezi arasındaki ulaşım bağlantısı demiryolu aracılığıyla sağlanmıştı. Bu demiryolunda çalışan 3 vagon ile bir lokomotiften ibaret trenin adını, ilçe halkı Gıdı Gıdı olarak koymuş, öyle içselleştirmişti. Fabrika çalışanları genelde lojmanlarda oturduklarından, Gıdı Gıdı, personelin ve ailesinin ilçe merkezine gidiş dönüşünü sağlıyordu. Evet, şimdi gerçekten bir düş gibi geliyor."(Lütfi Dağtaş, Mösyö Slavo ve Gıdı Gıdı Treni)

3.1.4.5. Giyim

Fabrika çalışanlarına giyim konusunda da destek olmuştur. İşçilere senede iki defa iş elbisesi verilirken, odacı, bekçi, itfaiyeci yada makinist gibi bazı işçilere de yazlık ve kışlık miatlı özel elbise ya da ayakkabı vermiştir. Örneğin 1968 yılında işçilere 3.227 takım erkek işçi elbisesi, 614 adet kadın işçi elbisesi ve pantolon, 26 adet palto, 627 çift ayakkabı ve 140 çift çizme olmak üzere toplam 225.574 lira değerinde parasız giyim eşyası verilmiştir. Bunun yanı sıra giyim yönetmeliğine göre teknik ve idari memurlara da 7.011 lira değerinde olmak üzere ceket ve iş gömleği verilmiştir. (Doğan; 2007:134) Fabrikaya bağlı Sümerbank yerli Mallar Şubesi de ayrıca bayramlarda da memur ve çalışanlarına Sümerbank mamullerinden kostümlük kumaşlar dağıtmıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 5, 1 Ocak 1942:1-2) Sümerbank işçisine prim olarak da senede iki defa ikişer kilodan basma dağıtmış, ailelerin giyimi ihtiyacını da karşılamıştır. Sümerbank'ta Elektrik Santralinde çalışan bir işçinin kızı olan Şengül Özdemir, giyim yardımını şöyle

anlatıyor. “Sümerbank babama senede iki defa ikişer kilo basma verirdi. Bu canlı, birbirinden güzel kumaşlar gelir gelmez, kardeşimle kapışırdık. Hepsi birbirinden güzel olurdu. Senelerce bu basmalardan giyindik.”(Şengül Özdemir 3 Aralık 2016’da yapılan söyleşi)

3.1.4.6. Kantin ve fırın

Nazilli Basma Fabrikası’nın içinde kendine özgü bir fırın vardı. İşçi ailelerinin temel ihtiyaçlarından olan ekmek bu fırında her sabah pişirilip, satılmıştır. Ekmekler işçi adına açılan karnelerle satın alınırken, ay sonu geldiğinde toplam bedel hesaplanarak işçinin aylığından kesilmekteydi. Kabarık, pişkin, gözenekli ve kıvrımlı ekmeklerin görünümü ve tadı ile satıldığı dönemde kuyruklar oluşturmuştur. (Doğan, 2007:145) Fabrikanın fırını ve lezzetli ekmekleri çalışanlar ve aileleri üzerinde manevi izler de bırakmış, pek çok Sümerbanklının anılarında bu ekmeklerle ilgili hikayelere rastlanmıştır. Emekli Öğretmen, Etem Oruç fabrika ile ilgili sohbetimiz esnasında şu cümleleri sarf etmiştir. “*Ben oranın ekmekleriyle, simitleriyle, yemekleriyle büyüdüm.. Damarımda kanımda Sümerbank’tır.*” (Etem Oruç 4 Ağustos 2016’da yapılan söyleşi)

Bunun yanında fabrikanın işçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir de kantini vardı. Aradıkları hemen her türlü ürünün büyük bir bölümünü burada bulabilen işçiler, çoğu zaman şehre gitme ihtiyacı dahi duymadan ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Kantin de aynı oranda işçilere kolaylık sağlayan bir yapıydı.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 3.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası fırınından bir görüntüş

Kantin ve fırın ile ilgili Şengül Özdemir'den aldığımız bilgiler de şu şekildedir.

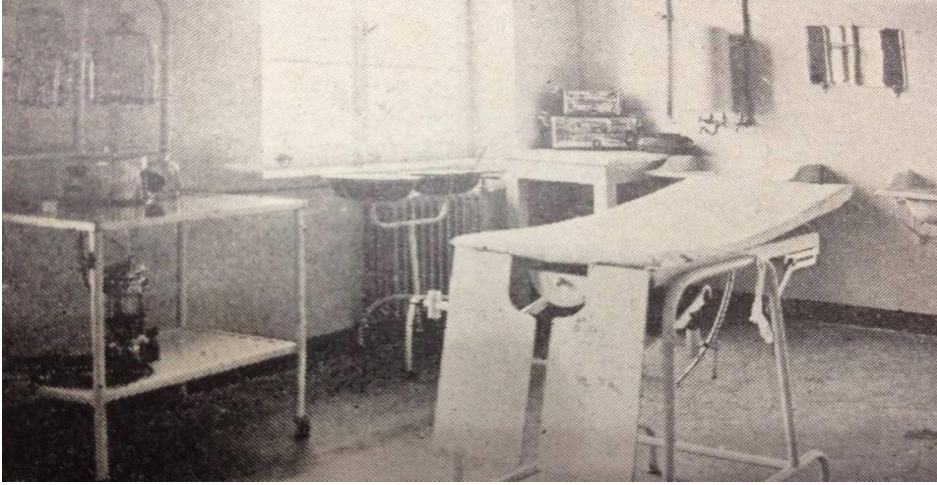
“Babamlara ücretsiz yemekler verilirdi. Bol, boldu. Ucuz etler, sucuklar, birçok ihtiyaçlarımızı kantin, Satış Mağazasından alırdık. Bir de fırını vardı. Ekmeğimizi oradan alırdık. Bu ekmeklerin bambaşka bir tadı olurdu. O tadı hala unutamam. “

3.1.4.7. Sağlık hizmeti

3.1.4.7.1. Hastane ve revir

Fabrikayı çalışanlar bazında cazip hale getiren bir diğer husus da sağlık hizmetleridir. İkinci Bölümde üzerinde durduğumuz Fabrika öncesinde Nazilli'nin genel durumu bölümünden hatırlayacağımız gibi, Basma Fabrikası imalata geçmeden evvel ilçede sağlık işleri, eski usullerle, sistemsiz bir şekilde yürütülmekteydi. Küçük sağlık birimleri dışında ilçede hastalıklarla mücadele edecek köklü bir sağlık kurumu yoktu. Üstelik, bölgede sıtma hastalığı ileri derecede yaygındı. Böyle bir ortamda kurulan fabrikanın içinde bir hastanenin bulunması, bölge halkı için adeta bir nimetti. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası her şeyden evvel işçisinin sağlığına çok önem vermiştir. Büyük iş makinelerinin bulunduğu bu Sanayi tesisinde işçilerin herhangi bir iş kazasıyla yaralanma olasılığı göze alınarak fabrikada hastane bulunması gerektiği düşünülmüş, daha ilçede hastane bulunmazken fabrikada 40 yataklı bir hastane tahsis edilmişti. Fabrikanın hastanesinde röntgen, ameliyat tesisleri, dış hariciye, dahiliye, sari hastalıklar ve kadınlar kısmı bulunmaktaydı. Hastanenin bir laboratuvarı ve eczanesi de vardı. Fabrikaya girmek isteyen işçiler önce sıkı bir sağlık muayenesinden geçiriliyor, sonra işe alınıyordu. Hastane işçilerin tedavilerini bedava olarak yapıyor ve ilaçlarını da bedava veriyordu. İşçilerin çalıştığı yerler özel hava düzenleyicilerinin bulunduğu yerlerdi ve bu sayede işçiler yaz kış aynı ısı ortamında çalışabiliyorlardı. Fabrikada birçok bölümün bulunması sebebiyle; bu yerlerde çalışan işçilerin sağlığı da ayrı bir inceleme gerektirmekteydi. Fabrikanın asitli yerlerinde çalışan işçiler, devamlı olarak sağlık muayenesinden geçirilir, zayıf ve cılız kalmış olanlar 15'günlük kamplara gönderilirdi. Ayrı olarak boyahane, kaynakhane, gibi insan sağlığını bozabilecek gazlar içeren yerlerde çalışan işçilere ise her gün ½ ile 1 kilo arasında süt verilirdi. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:168) Hastanenin en önemli hizmetlerinden biri aşlamadır.

Periyodik aşılama uygulamalarıyla çalışanlarını hastalıklara karşı korumuş, uygulama içine çalışanların eş ve çocuklarını da katarak o günün şartlarında ülkenin diğer bölgelerine göre sağlık standardını çok yukarılara taşımıştır. (İlhan Öden www.sumerbank.blogspot.com.tr 1 Mayıs 2009) Fabrika doktorları personel dışında, fabrika kreşinde kalan çocukların sağlıklarını koruma ve sağlık sorunlarını çözmeye yönelik çalışmalar yapmış ayrıca fabrika içindeki atölye ve birimlerde çalışan personelin çalışma şartları ve sağlık koşullarının iyileştirilmesine yönelik inceleme ve düzenlemeler yapmışlardır.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 3.6. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası hastanesi muayene odası

Bunlardan başka Sümerbank vakfına ait gezici hastane aracı belirli aralıklarla fabrikaları gezip tüm Sümerbank personelinin akciğer röntgen filmlerini çekip kontrol ediyor, solunum sisteminde oluşabilecek problemleri erken tespit edip şüpheli görünen personelin hastane sevkini yapıyordu Fabrikanın sağlık hizmetlerinden işçilerden başka, Nazilli halkı da yararlanmıştı. En önemli başarılarından biri de o yıllarda Nazilliyi kasıp kavuran Sıtma hastalığının kökünün kazınması ve Nazilli gündemine bir daha sokmamasıdır. (İlhan Öden www.sumerbank.blogspot.com.tr 1 Mayıs 2009) Fabrika doktorları sıtma afetini yenmek için halka da hizmet etmiş ve yardım götürmüşlerdir. Nazilli de bu sayede bir hastaneye kavuşmuştur.

Müessesenin iki yataklı bir de reviri vardır. 6 personelin hizmet verdiği revir, dış muayene hanesinden pansumana, röntgenden laboratuvar tahlillerine

kadar türlü sağlık hizmetini fabrika çalışanlarına sunmuştur. (Doğan, 2007:128) Bunlardan başka Sümerbank vakfına ait gezici hastane aracı belirli aralıklarla fabrikaları gezip tüm Sümerbank personelinin akciğer röntgen filmlerini çekip kontrol ediyor, solunum sisteminde oluşabilecek problemleri erken tespit edip şüpheli görünen personelin hastane sevkini yapıyordu. (İlhan den www.sumerbank.blogspot.com.tr 13 şubat 2016)

Nazilli Sümerbank Hastanesinde 1976-1996 seneleri arasında doktorluk yapmış olan Hamdi Cemil nvar hastaneyi şöyle anlatmaktadır.

“1976’dan 1996’ya kadar görev yaptım. Sonra kapanma devresine girince Nazilli Devlet Hastanesine geçiş yaptım.

Hastaneden kalan bölüm içinde bir klinik vardı.1-2 hemşire, 2 Hekim alışırdık. Sağlık personeli pansuman yapan Sağlık Koruma Bölümü idi. Ana kapıdan girince sol tarafta sivil savunma sağ tarafta da sağlık koruma bölümü vardı. Fabrika müdürlüğüne bağlı bir blmd. Hastaları muayene edip tedavilerini yapıyorduk. Ben ilk çalıştığımda 2000 işçi vardı. Dolayısıyla hepsine bakamıyorduk. Ben yalnızca memur eş ve çocuklarına bakıyordum. 120 civarında memur vardı. Satış mağazası, bankası ve bir bölümün çocuklarına bakıyordum. Acil dışında poliklinik yapmıyorduk. 1986-1990 senelerinde 50 kişiden fazla işçisi olan işyerlerinde hekim çalışması zorunlu oldu. Daha sonra işçilere de bakmaya çalıştık. Yıllık periyodik sağlık kontrollerini yapardık. Klinikte gerektiren durumlarda hastalara ilaç verirdik, memur kesimine baktığımızda reçete yazardık. Dışarıda istediği eczaneden alıyordu. Çalışma Bakanlığından izin alıp, işçilere reçete yazıyorduk, ilaçlarını sigorta hastanesi ve eczaneden alıyorlardı. Onun dışında acil ilaçlar için ecza depomuzdan ilaç sağlanıyordu. Hemşire ve doktor kontrolünde işçilere ilaç veriyorduk.”

3.1.4.8. Kreş/Bakımevi

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası bünyesinde işçilerin çalışma saatleri içinde çocuklarını güvenle bırakabileceği bir de kreşi vardı. Çocukların bakımını üstlenen kreş ve bakımevi 26 yataklı ve 40 mevcutlu idi. Kreşte günün belli saatlerinde, ekipler halinde gelen işçi çocuklarına bakılır, çocuklar yıkanır ve istirahat ettirilirdi. Çocukların yaşlarına göre grup grup ayrıldığı her çocuğun kendi özel elbise dolabının olduğu bu kreşte zayıf çocukların tedavisini

sağlayabilecek bir ultraviole odası mevcuttur. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:168) Bir hemşire ve iki yardımcı personelin çalıştığı ultraviole odasında çocuklara ultraviole tedavisi yapılmaktaydı. İlerleyen yıllarda kreşin yatak sayısı artmış, 50'li yıllardan itibaren kreş ortalama 70 yatak kapasiteli olarak hizmet vermiş ve kreşte ortalama bir hemşire ile 13 bakıcı görev yapmıştır. Buna bağlı olarak kreşte yatırılacak çocuk sayısı da yıldan yıla değişmekte, 10'lara hatta 150'lere çıkmaktadır. (Doğan, 2007:136)

Sümerbank'a bağlı kreşlerin günümüz kreşlerinden farklı özellikleri vardır. Bu özellikleri tek tek ele alacak olursak kreşte kalan çocukların yaş sınırlamasının olmaması başta gelir. Doğum izninin ardından çalışmaya devam etmek isteyen Sümerbanklı anneler, bebeklerini yuvaya verebilmektedir. Bebeği yuvada kalan anneler mesai saatleri içinde 2 kere bebeklerini emzirmek için yuvaya gelebilmiş, bunun dışında çocukların her türlü bakımı Sümerbank'ın kadrolu çocuk bakıcıları tarafından yapılmıştır. Emzirme dönemini geçmiş daha büyük çocuklara, yuvada kaldıkları saatlerde kahvaltı, süt, meyve suyu gibi gıdalar Sümerbank tarafından bedelsiz verilmiş, ayrıca kreşte kalan çocuklara fabrika yemekhanesinden ücretsiz yemek de dağıtılmıştır. (İlhan Öden, [www.sumerbank.blogspot.com.tr/11 Eylül 2011](http://www.sumerbank.blogspot.com.tr/11%20Eylul%202011)) 0-2 yaş grubundaki çocuklar için süt ve pirinç unuyla mamalar yapılmış, verilen sütler fabrikanın Kimya Laboratuvarında denetlenmiş, olumlu sonuç alındıktan sonra çocuklara dağıtılmıştır. Bunlar dışında özel çorbalar, et ve sebze yemekleri de çocuklar için özenle hazırlanmış gelişimlerini sağlamaları için gerekli olan gıdaları almalarına özen gösterilmiştir.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfası

Fotoğraf 3.7. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde küçük çocuklar

Kreşteki çocuklar yaşlarına göre gruplandırılmış, 0-2, 2-4, ve 4-6 yaş grubu olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Fabrika iç vardiyalı olarak çalıştığı için kreş de aynı şekilde 07.00-15.00, 15.00-23.00, 23.00-07.00 saatleri olmak üzere üç vardiyada hizmet etmiştir. 1980'den sonra kreşe işçi annelerin yanında memur annelerin çocukları da kabul edilmiştir. (Doğan, 2007:136) Sabah kahvaltısının ardından, yuvadaki çocuklarını emzirmeye ve onlara bakmaya gelen anneler, 45 dakikalık bir süre içinde çocuklarıyla ilgilenmiş, daha sonra çocuklar öğlen uykusuna yatırılarak, dinlenmeleri sağlanmıştır. Yine bakıcıların gözetiminde yaşları uygun olan çocuklar yuva bahçesinde diledikleri gibi oynayabilmişlerdir. Yaşları biraz daha büyük olan çocuklar özel günlerde yapılan etkinliklere katılmaları için özenle hazırlanmış, şarkı öğrenmeleri ve gösteriler yapabilmeleri için eğitim verilmiştir. Özellikle 23 Nisan müsamerelerine hazırlanan çocuklar küçük yaşta olmalarına rağmen, milli bayram kavramını öğrenmiş, o güne özel hazırlanan kıyafetlerle çeşitli gösteriler yapmışlardır. (Doğan, 2007:139)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, www.sumerbankblogspot.com

Fotoğraf 3.8. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde şarkı söyleyen çocuklar

Doktor ve hemşireler aracılığıyla sağlık kontrolleri devamlı yapılan çocuklar, hastalandıklarında müdahalelerde bulunulmuş, ücretsiz ilaçlar ile tedavi edilmiştir. Gerekli durumlarda fabrika hastanesine sevk edilen çocukların, koruyucu aşılamaları da yine Sümerbank tarafından kreşte ve lojmanlarda kalan tüm çocuklara ücretsiz uygulanmıştır.(İlhan Öden www.sumerbank.blogspot.com.tr 11 Eylül 2011)Çocukların yuva içinde giydikleri özel kıyafetler fabrikada üretilmiş olup hepsi işçi çocuklarına bedavaya verilmiştir. Küçük çocuklar için bezler de fabrika tarafından yapılmıştır. Görüldüğü gibi her türlü imkanı sağlayan bu kreşte gıda ürünlerinin yanında, kıyafet ve sağlık malzemeleri de ücretsiz olarak karşılanmıştır.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.9. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kreşinde çocuklar, doktor ve hemşirelerle birlikte

Sümerbank'ın bünyesindeki bu kreşin genel özelliklerini özetleyecek olduğumuzda şunları söyleyebiliriz. Kreş ile öncelikle anne ve çocuğun birbirinden ayrılmaması sağlanmıştır. Örneğin bebeği küçük olan bir anne iş esnasında günde iki defa çocuğunu emzirme olanağına sahip olmuş, bunun yanında acil durumlarda yine anne ile çocuğun irtibat kurmasını kolaylaştırmak adına kreşin fabrika alanında faaliyet göstermesi de önemlidir. Her yaştan çocukların kalabildiği bu yuvada çocuklar yaşlarına göre farklı gruplara ayrılmış ve her grup için özel muamelelerde bulunulmuştur. Çocukların yemek, giyinme, oyun, uyku gibi tüm ihtiyaçları özel bakıcılar tarafından itina ile sağlanmıştır. Yuva çocukların sağlığı konusuna da son derece önem vermiş, hastalanan çocuklar yuvada hazır bulunan hemşire yardımıyla iyileştirilmiştir. Sümerbank'ta üretilen yazlık ve kışlık giysilerle çocukların yuva içinde giyinme derdine de çözüm bulunmuş, ayrıca küçük çocuklar için kullanılan bezler de bizzat fabrikadan sağlanmıştır. Çalışan anneler bunun için bir ücret ödemezken, hem çocuklarını güvenle bırakabilecekleri ve istediklerinde ulaşabilecekleri bir yuvaya sahip olmuş hem de çocuk sahibi oldukları için çocuk ücreti almışlardır.

Bunun yanında Sümerbank'ta çocuklara yapılan en önemli yayınlardan biride Walt Disney çizgi filmleridir. Bingül Adalığ bu konu ile ilgili şunları söylüyor.

Sevim ablam vardı. Kendisi Sümerbank'ta çalışan bir işçinin kızıydı. Üstelik babası fabrikanın ilk işçilerindendi. Bu çizgi film yayınını ondan öğrendim. Fabrikadaki müzik aletleri çok güzeldi. Mükemmel bir orkestrası vardı. Halamın kızı ile birlikte bir defa ben de piyano çalmıştım. Simsiyah kocaman çok güzel bir piyanoydu. (Bingöl Adalığ, 1 Aralık 2016'da yapılan söyleşi)

3.1.4.9. Ekonomalar

Nazilli basma fabrikasında da işçilerin ekonomik yaşamına yapılan bir diğer katkı da ekonomalardır. Ekonomalar, kaybolan devlet eliyle sanayileşme kültürünün en önemli parçalarından birisidir. Birçok sanayi kuruluşunda işçinin, memurun, mühendisin her türlü ihtiyacını Ekonoma karşılamıştır. 1930'lardan kalma bir Etibank- Sümerbank geleneğidir. Ekonomalar birçok sanayi kuruluşunda işçi ve memur yemekhanesi, sinema binası, okuma ve oturma yerleri, mühendis ve memur lokalleri, işçi pavyonu ve hatta lojmanlar, yaz kampları, dinlenme ve sosyal tesislerin işletmesini yaparlardı. İşçilerin çeşitli yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını teminen kurulan bu teşekkülde ilerleyen senelerde işçilerin halıdan beyaz eşyaya her türlü ihtiyacının karşılandığı bir kooperatife dönüşmüştür. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:169) İşçiler buradan ihtiyaçlarını oldukça cüzi bir miktar karşılığında edinebilmiştir. Bu ekonoma ülkemizde kooperatifçiliğin köklü örneklerinden biri, hatta bugünkü hiper ya da süper marketlerin o yıllardaki daha küçük, daha yerel çaptaki uygulamalarından bir tanesi olarak değerlendirilebilir. (Doğan, 2007:146) Bu bağlamda Nazilli'ye de marketçilik anlayışı ilk defa fabrika ile gelmiştir.

Bu konu ile ilgili Sümerbanklı bir işçinin kızı olan Emekli Öğretmen Nihal Erbakan'dan edindiğimiz bilgiler de şöyle;

Bizim ordino adında fişlerimiz olurdu. Bu fişlerin miktarı kadar Sümerbank'ın satış mağazasından alışveriş yapabiliydik. Ucuza mal alabilme imkanımız vardı, yardım sendikalarımız vardı. Bütün ihtiyaçlarımız karşılardı.

3.1.4.10. Hamam

Fabrika bir ilke daha temelini atılıp, inşa sürecinin devam ettiği yıllarda imza atmaktadır. Zira Ruslar tarafından fabrika inşaatında çalışanların banyo ihtiyacına cevap vermesi amacıyla inşa edilen hamam, daha sonra fabrika işçilerinin kullanımına açılacaktır. Aynı anda 10-15 kişinin yıkanabileceği hamam

1971 yılına kadar işçi apartmanlarında hizmet vermeye devam edecektir. (Doğan, vd, 2011: 191) Hamam ayrıca işçilerin yanında Nazilli halkına da hizmet vermiştir. Fabrika hamamı, Nazilli’de modern banyo ve tuvalet kültürünün gelişmesinde çok etkili olmuştur.

3.1.4.11. Radyo

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının bir de radyosu vardı. Radyo çalışanların işine yarayacak bir yayın programına sahiptir. İşçileri ilgilendiren konularla ilgili yapılan yayınlar yanında bu radyoda çalışanların motivasyonunu güçlendirmek adına müzik yayınları da yapılıyordu. (Güneş,2007:971)Fabrika bünyesinde kurulan müzik grubunun icra ettiği eserler de radyo yayınlarıyla işçilere dinletilmiştir. Ayrıca bu müzik grubu yemek aralarında dünya klasiklerinden eserler okumuş, işçilerin Beethoven dinleyecek derecede klasik müzik kulağına sahip olmalarını sağlamıştır. Fabrikada çalmayı bilen işçiler için piyano da bulunmaktadır. (Güneş,2007:971) Radyo yalnızca işçilere değil Sümerbank kreşindeki çocuklara da dinletilmiştir. Emekli Öğretmen ve Araştırmacı Yazar Bingül Hanım bu konuyla ilgili bir anısını şöyle anlatmıştır.

Bir arkadaşım çocuğunu Sümerbank Hastanesinde doktora götürüyor. Anne ile doktor konuşurken radyo çalıyor. Çocuk radyoya yönelip şarkıyı mırıldanınca, Doktor kendisine radyoyu nerden tanıdığını soruyor. Annesi doktora şu cevabı veriyor; O bir Sümerbank Kreşli çocuk. (Bingül Fabrika işçisine sahip çıkardı. Her türlü ihtiyacını karşıladı. Çok sesli müziğin alışılması için yemek esnasında müzik yayını verilirdi. Kreşte hem çocukların ihtiyaçları karşılanırken hem de onlara zaman zaman müzik yayını yapılır. (Bingül Adalığ, 1 Aralık 2016’da yapılan söyleşi)

3.1.4.12. Eğitim hizmetleri

3.1.4.12.1. Okuma-Yazma kursları

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında verilen kursların en önemlilerinden biri okuma yazma kurslarıydı. Bu kurslarla okuma yazma bilmeyen binlerce işçiye okuma yazma öğretiliyor ve diploma veriliyordu. Bugün dünyada ve ülkemizde birçok işletme ya da holdingin sosyal sorumluluk kapsamında eğitime yönelik vermiş olduğu destek ya da katkıları daha 1930’lu

yılların sonundan itibaren Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın ülkemiz insanına sunduğunu görmekteyiz .(Doğan, vd., 2011:189)

Gerek Latin Alfabesine geçişin üzerinden 10 yıl gibi kısa bir süre geçmiş olması, gerekse ülke çapında genel okuma-yazma oranının çok düşük olması nedeniyle fabrika, üretime geçer geçmez çalışanlarına bir yandan mesleki kurslar, bir yandan da okuma-yazma kursları vermektedir. Fabrikanın 1940'lı yılların başında faaliyete geçen, beş sınıflı bir okuma-yazma kursu vardır. Bu kurslar bir fabrika öğretmeni olmak üzere, 4 ilkokul öğretmeni toplamda 5 öğretmen tarafından idare edilmekteydi. Burada okuma yazma eğitimi büyük bir titizlikle sürdürülmekte, kursu başarıyla bitiren işçilere de fabrikaca ilkokul diploması verilmekteydi. Örneğin 1947 yılı itibariyle 24'ü son sınıf olmak üzere fabrikada okuma-yazma kursuna devam eden işçi sayısı 104'tür (Türkiye Ticaret Postası, 1948). Bu, fabrikanın yakın zamanda yapılan Harf Devrimine ve Cumhuriyet Kültürünün yerleşmesine o yıllarda yaptığı somut katkılarıdır.

3.1.4.12.2. Mesleki ve teknik eğitim

Amacı daha deneyimli ve daha bilgili işçi sınıfı oluşturmak olan bu kurslarda her işçiye alanında öğrenmesi gereken temel bilgiler veriliyordu. "Ustadan çırağa eğitim" sistemiyle eğitilen işçilerin çalışmalarını tam olarak gerçekleştirebilmeleri için, (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:168) eğitim veren kurslarda mesleki dersler işçilerin çalışma esnasında yetersiz kalmaması ve dolayısıyla işlerin aksamamasına neden olmakla birlikte, alanında uzman bir işçi grubu yaratmıştır. İşçilere gittikleri kurslara göre, iplik, dokuma, basma, atölye ve santral sahalarında bilgi verilmiştir. (Meydan, 2015:667) 1947 yılında bu kurstan 15 kişi arasından 13 kişi mezun olmuştur. Bunun yanında işçilerin bilgilendirilmesinde kullanılan bir diğer yöntem de radyo aracılığıyla yapılan yayınlardır. Bu yayınlarda işçileri ilgilendiren konularda 15'er dakikalık konferanslar verilmiş, işçilerin kendilerini ilgilendiren hususlarda bilgi sahibi olması sağlanmıştır.

3.1.4.12.3. Sümer İlkokulu

Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından Nazilli Basma Fabrikası mensuplarının çocuklarının okutulması amacıyla inşaat şefi Sayın Mustafa Övünç'ün kontrolünde Yüksek İnşaat Mühendisi ve Müteahhit Behlül Mentşe'ye

yaptırılmıştır. İnşaat,17.08.1945 yılında temel atma töreni ile başlamış, 22 Mayıs 1946 tarihinde 120,775 TL sarf edilerek bitirilmiştir. 9.10.1946 Çarşamba günü Saat 16:00 'da yapılan parlak bir törenle okulumuz öğrencilerini hizmetine açılmıştır. Öğretmen Muzaffer Aksaylı ile okul inşaatında emekleri bulunan fabrika müdürü Sayın Hayri Toker Mukabele Nutukları'nı söyledikten sonra zamanın kaymakamı Fevzi Akkor tarafından açılmıştır.(Sümer İlkokulu Tarihçesi, <http://sumerilkokulu.meb.k12.tr/>) Sümerbank 'ta görev yapan işçilerin çocuklarının okuduğu bu okul, başlangıçta beş sınıftan oluşmuş ve çift eğitilmiş ders verilmiştir. 15 öğretmenin görev yaptığı okul, 980 öğrenciye eğitim öğretim hizmeti vermiştir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.10. Kurulduğu yıl Nazilli Sümer İlkokulu

Sümer İlkokulu'nun tarihçesinden edindiğimiz bilgilere göre; 1947 yılında okul bahçesi tanzim edilerek ağaçlar dikilmiştir.1952-1955 yıllarında okul içinde bulunan tuvaletler kaldırılarak, yerlerine iki sınıf yapılmıştır. .Böylece Sümer İlkokulu 9 dershaneli olmuştur.1956 yılında okulun doğu kısmına ek olarak 3 dersane ile Müsamere Salonu Sümerbank Genel Müdürlüğü tarafından 120 TL'ye inşa ettirilmiş ve okul 1957 yılında 12 dershaneli olmuştur. 1959'da okulun kapalı salonunda çocuk kütüphanesi açılmış, 1961 yılında Okul Koruma Derneği tarafından sinema makinesi alınmıştır.1962 yılında okul binası fabrika idaresi

tarafından tamir edilerek sıralar yenilenmiştir. 1964 yılında okul bahçesine fabrika müdürü Nurettin Besen tarafından Atatürk büstü yaptırılmış, ayrıca o dönemde çeşitli Fen ve ders araçları alınmıştır.1965 yılında okulun doğusundaki Sümerbank'a ait 375 m²lik arsa okul bahçesine verilmiş ve bir kısmına okul işliği yapılmıştır. (Sümer İlkokulu Tarihçesi, <http://sumerilkokulu.meb.k12.tr/>) Fabrikanın eğitime verdiği önemi anlamada önemli bir ayırım olan Sümer İlkokulu bünyesinde okuyan öğrencilere her türlü imkanı sağlamıştır. Mikroskopundan, plastik anatomi iskeletine, geometri aletlerinden, haritalar ve projeksiyon makinesine, minik rasathanesinden, kütüphanesine kadar okulun her türlü ihtiyacı Sümerbank tarafından karşılanmıştır.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.11. Nazilli Sümer İlkokulu öğretmenleri

Nazilli'de işçi sayısının devamlı artış göstermesinin nüfusu etkilediğinden daha önce bahsetmiştik. Artan nüfus karşısında ilçede eksikliği duyulan ihtiyaçlardan biri de eğitim kurumudur. Bu açığı kapatmak için kurulan Sümer İlkokulunda, eğitim öğretimin sistematik şekilde yapılmış, seneden seneye öğrenci sayısı artmıştır. Bunun yanında kültürel etkinlikler de giderek artan bir seyir göstermiştir. Okulun ihtiyaçları büyük oranda fabrikanın desteğiyle karşılanmıştır. Okul içerisinde zaman zaman yapılan etkinliklerle çalışanların ve çocuklarının birbirleriyle kaynaşması sağlanmıştır. 22 Mayıs 1946 tarihinde eğitim faaliyetine

başlayan, Sümer İlkokulu uzun seneler Nazilli’de eğitim öğretim vermeye devam etmiştir. 2013 tarihinde Sümer İlkokulu tadilata alınmış, bu tarihten sonra öğrenci azlığı nedeniyle kapanmış ve 2015 senesinde Nahit Menteşe Kız Meslek Lisesi Binayı kullanmıştır. Şu an Sümer İlkokulunda eğitim faaliyeti sürdürülmemektedir.

3.1.4.12.4. Sümer çocuk kütüphanesi

Aralık 1959 senesinde kurulan bu kütüphane Sümerbank Basma Fabrikası ve yerel kuruluşların olanaklarıyla gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet Kültürünün ülkeye yerleşmesinde kendini yükümlü gören fabrika bu bağlamda da özellikle çocuklarımızın ve gençlerimizin bilgiye erişimini kolaylaştırmak amacıyla Nazilli’ye bir de kütüphane hediye etmektedir. (Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2011:187) Bu kitaplığın tüm gereksinimleri fabrika tarafından karşılanmıştır. (Aydın, İl Yıllığı, 1973:23-24) Sümerbank Çocuk Kütüphanesi, Aşağı Nazilli’de Sümerbank Lojmanları ile Sümer İlkokulu’nun yanında kurulmuştur. Binaya girişte bir hol, holün solunda tuvalet ve depo olarak kullanılan bir oda, sağında ise kütüphane öğretmeninin odası yer almaktaydı. Holün bitimindeki kapıdan okuma salonuna girilmekteydi. 126 metrekarelik bir okuma salonunda yeteri kadar masa ve tabure bulunmaktaydı. Kitaplar. Dewey Onlu Sınıflamaya göre açık raf sistemiyle sınıflandırılmıştır.(Doğan, 2007:114) Geniş bir kitap arşivine sahip kütüphanede süreli yayınlar da bulunmaktaydı. Kütüphaneden okul öncesi, ilk ve ortaokul öğrencileri ile okul dışından talebeler yararlanabilmiştir. Fabrika bünyesinde açılmış olsa da Sümer Çocuk Kütüphanesi zamanla tüm Nazilli Halkına hizmet etmiş, bölgedeki çocukların kaynak kitap ihtiyacını büyük ölçüde karşılamış, bu yönüyle bir eksik daha kapanmıştır. İlerleyen zamanlarda kütüphanede, çocuk gelişimi ve eğitim bölümü mezunu kütüphane öğretmenleri görev almıştır. Öğrencilere kaynak sağlamada önemli bir göreve sahip olan bu kurum ödünç verme hizmeti de sağlamaktaydı. Belirli gün ve haftalarda kütüphanede kutlanır, bunun için özel köşeler oluşturulurdu. Anma ve kutlama günlerinde olanakları ölçüsünde sergiler düzenlenmiş, bulunabilirse filmler gösterilmiştir. Sümer Çocuk Kütüphanesi kurulduğu 1959 yılından 1996 senesine kadar tam 37 yıl Nazilli’ye hizmet etmiş, ancak kütüphane 1996 yılında eleman eksikliği nedeniyle hizmet veremez hale gelmiştir. Bundan sonraki yıllarda kütüphanenin durumunda iç açıcı bir gelişme olmamış, bu tarihi mekan, ilgisizlik, ihmal ve sorumsuzluk nedeniyle 2003 yılında tamamen kapanmıştır. Buradaki

kitapların bir kısmı Nazilli Halk Kütüphanesi'ne taşınmış, bir kısmı ise yok olmuştur. (Doğan, 2007:115-118)

3.1.4.13. Sümer Vakfı

Yardıma muhtaç ailelerin başarılı çocuklarına burs sağlanması amacıyla açılan bu vakıf, 1981 yılında kurulmuştur. İşçi ve memur aileleriyle binlerce gence burslar veren vakfa, Nazilli'nin ileri gelenleri de destek sağlamıştır.(Doğan, 2007:121) Bu vakıf ayrıca Nazilli ve çevresindeki öğrencilerin eğitim görmesine de olanak sağlamıştır. Bugün hala faaliyette olan Sümer vakfı, bugün pek çok kişinin belli makam ve mevkilere gelmesinde etkili bir kuruluştur. (Doğan, 2007:123)

3.1.4.14. Sümerbank Basma Fabrikası Camii

Cumhuriyet dini inançlara saygı duymuş, özgürce ibadet etmelerine imkan sağlamıştır. İlhan Öden'in Sümer Camii ile ilgili yazısından öğrendiğimiz üzere Atatürk Nazilli'ye Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasını açmaya geldiğinde “Buraya bir cami, bir de okul yapın” demiş. Bunun üzerine Sümerbanklıların çabalarıyla camii yapılmıştır. Fabrika çalışanları camiyi sadece yapmakla kalmayıp, okulun, caminin badanasını, tamiratını, her türlü ihtiyacını yıllar boyu üstlenmişlerdir. (İlhan Öden, www.sumerbankblogspot.com.tr20 Mart 2012)

Sümerbank Basma Fabrikası camii Dokuma Teknisyeni Mithat Erkana önderliğinde, çalışanların kurduğu ve yine onların aidatlarıyla destek verdikleri bir derneğin kontrol ve sorumluluğu dahilinde inşa edilmiştir. 1951 yılında temeli atılan camii 1955 yılında ibadete açılmıştır. 2.136 m² alan üzerine kurulu bulunan camii 300 kişi kapasitelidir. (Doğan, 2007:140) Sümerbank Basma Fabrikası Camii, O dönem Türkiye'sinin, Türk klasik mimarisine en sadık ve bu tür yapıların yapımı ve restorasyonu konusunda en uzman mimarı olan İstanbul vakıflar baş mimarı Ali Vasfi EGELİ' ye ulaşılmıştır. (İlhan Öden www.sumerbankblogspot.com.tr3 Ağustos 2014) Temel ve çatı Kürt Ahmet Usta tarafından inşa edilirken, pencereler I. Dünya Savaşı'nda Mısır'da El Ezher Camii'ni restore etmiş olan Yusuf Usnet tarafından yapılmıştır. Camii'nin kapı, pencere ve ağaç işleri Hüseyin Daldır ve Halil Orna tarafından yapılırken yazı ve nakışların mimarı da Avni Usta'dır. Mihrap Mustafa Saritepe, minare Tevfik Özkan tarafından inşa edilirken,

camiiin kartonpiyer işlerini güzel sanatlar akademisi mezunu olan Mustafa Sarıtepe yürütmüştür. Yaklaşık 380.000 liraya mal olan camiye inşa sürecinde Basma Fabrikası'na ziyarete gelmiş olan Adnan Menderes'in de 50.000 liraya yakın bir mali desteği olduğu söylenmektedir. İçerisinde imam ve müezzin evi, kütüphane, gashane, bir adet dükkan, büyük bir avlu ile kapalı şadırvan ve tuvaletin yer aldığı camii halen faaliyetini sürdürmektedir. (Doğan, 2007:140)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, Nazilli Sümerbank Facebook Sayfas

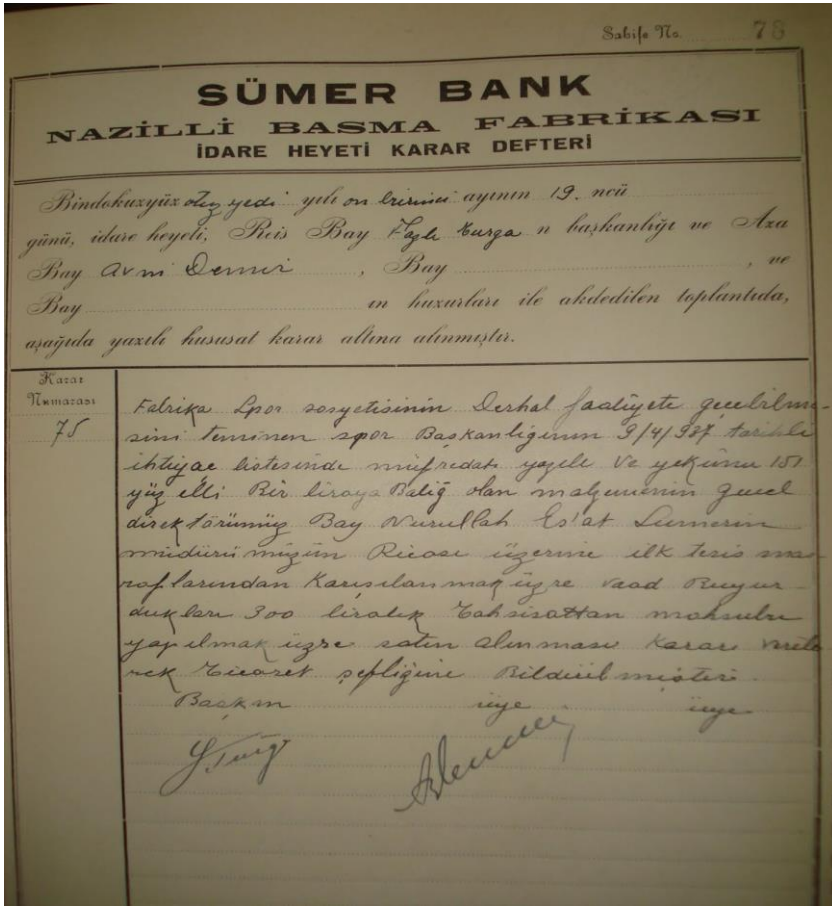
Fotoğraf 3.12. Sümer Cami inşaatından bir görünüm

Nazilli Sümerbank çalışanlarının rızasıyla maaşlarından kesilen küçük aidatlar ve fabrikanın her ünitesine gösterdiği titizlik ve bakımla 2002 yılına kadar sıkıntısız bir dönem geçiren cami bu yıldan sonra yine Sümerbank mensubu çalışanların önderliğinde giderek azalan cami cemaatinden toplanan yardımlarla hizmete halen devam etmektedir. Bugün bile Nazilli'nin diğer camilerine hiç benzemediği hemen fark edilen, mimari, süsleme, ahşap ve demir işçiliği gibi her bakımdan çok farklı ve güzel Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Camii, (İlhan Öden, 13 Ağustos 2014) fabrikanın somut kalıntılarından yalnızca biridir.

3.1.4.15. Spor faaliyetleri

3.1.4.15.1. Sümerspor

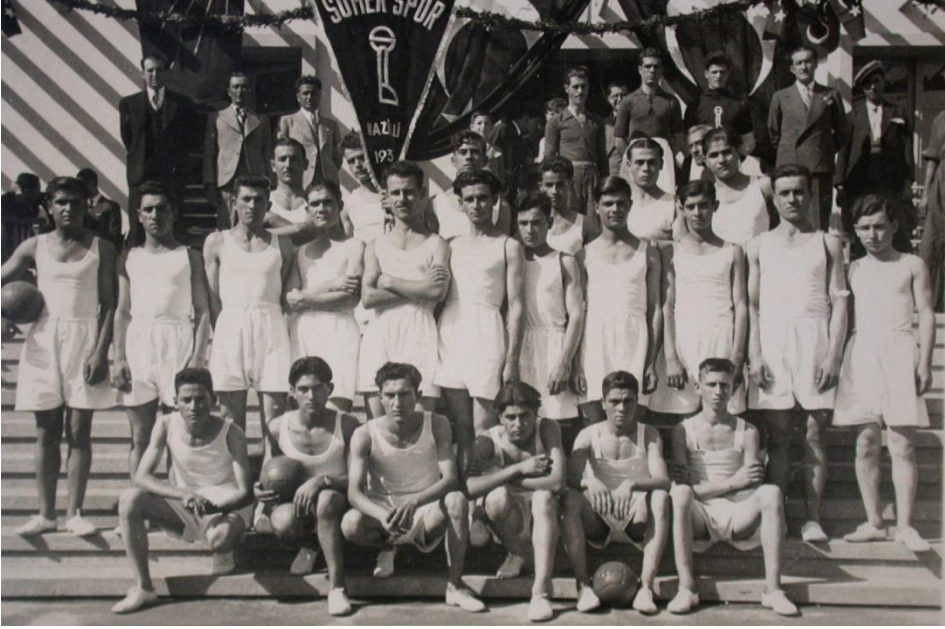
Nazilli Basma Fabrikasında çalışanların iş dışı zamanlarını geçirebilmeleri adına yapılan bir diğer etkinlik de spor faaliyetleri idi. Fabrika kurulduktan kısa bir süre sonra fabrikanın spor kulübünün faaliyete geçmesi kararı alınmıştır. 19 Kasım 1937'de çıkarılan İdare Heyeti Kararında Fabrikadaki spor heyetinin derhal faaliyete geçmesi gerektiğini ve 9 Nisan 1937'de hazırlanan ihtiyaç listesindeki malzemenin Genel Müdür Nurullah Esad'ın ricası üzerine ilk tesis masraflarının Sümerbank Genel Müdürlüğüne karşılanmasına karar verilmiştir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.13. Sümerbank Basma Fabrikası idare heyeti karar defterinde Sümerspor ile ilgili kararname

Fabrikanın spor kulübü bünyesinde tenis kortu, boks ringi, alttan ızgaralı futbol sahası, voleybol sahası, yüzme havuzu mevcuttu. İşçiler bu sayede hem sportif aktivitelere katılabilmiş, hem de modern spor etkinlikleri ile tanışmıştır. Fabrika 'da işçiler modern hayatın hemen her alanda öğrendiği gibi, spor alanında da öğrenmiştir. Örneğin bir spor faaliyeti yapılırken mutlaka spor kıyafetleri giyilmesi gerektiğinden tutun, hangi dalda hangi kuralların geçerli olduğunu, voleybol, basketbol, futbol terimlerini, uygulamalı olarak öğrenmişlerdir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.14. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası açılış günü Sümersporlu oyuncular

Sümerbanklıların kurdukları Sümer sporları Türk spor bakanlığınca da tescil edilmiş olup, spor çalışmaları kadın erkek tüm mensupların spor ihtiyaçlarına karşılık verecek genişlik ve zenginliğe sahipti. (Yeni Asır, 21 Şubat 1938) 1937'de lacivert-beyaz renklerden oluşan bir takım olarak kurulan Sümerspor futbol, atletizm, voleybol, basketbol, bisiklet, güreş, boks gibi birçok branşta faaliyet göstermiştir. 1945 yılındaki verilere göre Sümerspor bünyesinde 50 güreşçi, 40 Boksör, 4 Futbol takımı, birer basketbol ve voleybol takımı ve tenisçiler mevcuttur. Bu sporcular fabrikanın her alanda spor faaliyetlerinin yürütülebilmesi için yaptırdığı alan, pist ve salonlarda çalışmaktaydı.(Aydın

Gazetesi, 1 Aralık 1945:5) Fabrikanın bünyesinde kurulan Spor Kulübünün kısa sürede yetiştirdiği sporcular bu veriden somut şekilde anlaşılmaktadır. Bölgenin en kuvvetli spor kulüplerinden biri olacak olan Sümerspor'da kadın ve erkekler kendilerine uygun ve yeteneklerine göre seçtikleri spor dallarında oyunlar oynamış, kısa sürede elde ettikleri başarılarla bölge ve ülkede hem fabrikayı hem de Nazilli'yi başarıyla temsil etmişlerdir. Bu bağlamda fabrika bünyesindeki spor kulübü ülkeye pek çok sporcuyu da kazandırmıştır. Kendisi de uzun yıllar Sümerspor'da oynamış olan Sayın İlhan Öden' den öğrendiğimiz üzere Fabrika 'da çalışan şeflerden biri olan Remzi Tokat'ın kızı Sema Tokat Türkiye'nin ilk bayan futbol hakemi olmuştur. Sema Tokat ile ilgili bilgileri İlhan Öden 'in yazısından edinelim;

“Türkiye'nin ilk kadın hakemi Sema Tokat, yanında yardımcıları ile koşarak sahaya böyle çıktı. Seyirciler sahada bir kadın görünce gözlerine inanmakta zorluk çektiler. En büyük meziyeti otoritesi idi. Orta hakemin bir kadın oluşu seyircileri pek ilgilendirmişti. Afyon bölgesinden Sema Tokat Türkiye'de futbol maçı yöneten ilk kadın hakem sıfatını kazanırken maçı çok dikkatli ve ciddi bir şekilde idare etmiş ve en ufak hatayı gözünden kaçırmamıştır. Birçok erkek hakeme taş çıkartacak kadar otoriter olan Sema Tokat kararlarında isabet ve çabukluğuyla dikkatleri üzerine çekmiştir.

Sema Tokat Ünsal, tam bir Sümerbank çocuğudur doğum tarihi, Nazilli basma fabrikasının açıldığı gün olan 9 Ekim günüdür (1945). Eğitimine Nazilli Sümer ilkokulunda başladı. Sırasıyla Nazilli ortaokulu, İstanbul Çamlıca Kız Lisesi, İzmir Eğitim Enstitüsünü bitirdi. İlk tayin yeri olan Afyon Lisesine Edebiyat öğretmeni olarak atandı, o sırada branş öğretmeni olmadığı için Beden Eğitimi derslerine de girdi. 1966-1967 ders yılında okulunun kız öğrencilerini 19 Mayıs törenlerine o hazırladı. Nazilli kaymakamı iken tanıdığı zamanın Afyon valisi Ahmet Balkan'ın desteğiyle Nazilli'de başlayan sportif çalışmalarına devam etti. Afyon'da açılan futbol hakem kursuna katıldı ve kurs sonunda yapılan sınavda başarılı olup hakemlik lisansını aldı

En önemli maçı zamanın Federasyon başkanı Sayın Orhan Şeref Apak'ın da izlediği Fuar Şehirleri Kupası maçı Göztepe-Voyvadına maçı öncesi oynanan Altay-Göztepe Genç Takımlarının maçıydı. O maç Türkiye'de bayan hakem tarafından yönetilen ilk resmi maçı.1969 yılında Ankara'ya atanmasıyla.

Hakemlik kariyerine ailevi sebeplerden dolayı bırakıncaya kadar Ankara'da devam etti.”(İlhan Öden www.sumerbankblogspot.com.tr21 Nisan 2015)

Sümerspor'un Sema Tokat dışında ülke için yetiştirdiği bir diğer önemli sporcu da Seyfi Talay'dı. Seyfi Talay'la ilgili bilgileri de İlhan Öden 'den ediniyoruz;

“23 Ocak1934'te İstanbul da dünyaya geldi. ilkokulu bitirdiği tarihlerde ailesi İstanbul'dan İzmir'e taşındı. Semt takımlarından Altıntaş'a katıldı. Genç Seyfi bir süre sonra eğitimini yarım bırakarak ağabeyi Selahattin Talay ile birlikte Nazilli'nin yolunu tuttu. Ağabeyi basma fabrikasında kendisine verilen iş karşılığında Nazilli Sümerspor'a transfer olmuş, giderken kardeşini de yanına almıştı.

Nazilli Sümerspor da üstün kalecilik meziyetleri öne çıkan Seyfi Talay'ın başarısı İzmir takımlarının dikkatini çekti ve 1952-53 sezonundan İzmirspor'a transfer oldu. Ardından önce İzmir genç karmasına, ardından genç milli takıma seçilme başarısı izledi. Türkiye ordu milli takımı 27 Mart 1955 günü Roma Olimpiyat Stadında ordular arası dünya şampiyonasının finalinde İtalya ile karşılaşılıyordu. Dünya şampiyonu olabilmek için İtalya'yla oynanan son maçı mutlaka kazanmaları gerekiyordu. İlk golü millilerimiz atmasına karşın Olimpiyat Stadını dolduran seyircilerin desteğiyle İtalya 2-1 öne geçmişti. Fakat ikinci yarıda Canavar Burhan'ın iki dakika arayla attığı iki gol durumu 3-2 lehimize çevirdi. Maçın bitmesine on altı dakika kalmış, artık İtalyanlar sürekli bastırıyordu. İşte o dakikalarda sahneye genç kaleci Seyfi Talay çıktı ve mutlak denecek golleri kurtardı.

Maç bu sonuçla bitince Türkiye 1955 yılı dünya ordular futbol şampiyonu oldu. Yurda dönen milli takım Ankara'da büyük bir halk kitlesi tarafından omuzlarda karşılandı. Şampiyonadan sonra İtalyan basınında milli takımımızı ve özellikle cesur kalecisi Seyfi Talay'ı öven yazılar yer aldı.

İzmirspor'a gönülden bağlıydı. Beşiktaş başta olmak üzere İstanbul takımlarından teklif aldığı halde hiçbirine itibar etmedi. 1963-64 sezonu sonunda, yani aralıksız on iki yıl İzmirspor'da oynadıktan sonra Göztepe'ye geçti. Göztepe'ye geldiği yıl Ali Artuner yirmi yaşındaydı ve henüz tecrübesizdi. Bu sebeple ilk iki sezon maçların büyük bir kısmında kaleyi Seyfi Talay korumuştur.

Dört senelik ayrılıktan sonra İzmirspor'un 1. Ligde (yani şimdiki Süper Ligde) yer aldığı son sezon olan 1968-69 sezonunda eski takımına döndü ve 1971-72 sezonuna kadar oynadı. Artık sahada daha çok genç takım arkadaşları yer alıyordu ama kendisine ihtiyaç duyulduğu zaman kaleye geçip gençlere taş çıkartırcasına oynuyordu.

Futbolu bıraktıktan sonra İzmirspordan takım arkadaşı Turgay Meto'nun çalıştırdığı profesyonel takımlarda Kaleci antrenörü olarak çalıştı.”

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.15. 1939 Nazilli Sümerspor oyuncularını trende

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.16. Nazilli Sümerspor Atletleri

3.1.4.15.2. Sümerspor Futbol Takım

Sümerbank'ın spor faaliyetleri içerisinde en geniş rol ise 1937 senesinde lacivert-beyaz renkleri ile kurulan Futbol takımınıdır. Sümerspor adını alacak bu takımı kısa sürede bölgede futbol dalında hatırı sayılır bir öneme sahip olacaktır. Kuruluşundan itibaren karşılaşmalarda aldığı galibiyetlerle Sümerspor bölgenin en güçlü takımı haline gelmiştir. Takım tıpkı Aydınspor gibi bölgedeki spor kulüpleri ile maçlar yapmış, hatta bir dönem üç büyük futbol kulübünden biri olan Galatasaray'la dahi karşılaşmıştır. 1938 senesi Mart ayında Denizlispor ile yapılanbu maçı 1-0 kazanan Sümerbank ile ilgili gazetelerde Sümerspor'un Denizlispor'a göre çok daha kuvvetli ve antrenmanlı olduğu belirtilmiştir. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 44, 3 Mart 1938:5)

Bölgedeki takımlar zaman zaman Sümerbank'ın daveti üzerine Nazilli'ye gelerek burada futbol maçı yapmışlardır. 1938 yılında henüz kulüp bir yıllık iken İzmir Doğanspor'un Nazilli'ye gelmesi, kulübün bölgedeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. 7 Ağustos 1938'de iki takım arasında özel mahiyette yapılan maçta her iki takımda kıyasıya mücadele etmiş, Sümerspor'un başarıları basına yansımıştır. 7 Ağustos 1938'de Anadolu Gazetesi'nde çıkan haberde Nazilli Sümerspor'un oyuncularının kısa sürede milli takımda yer alacak kuvvette oldukları belirtilerek, oyuncuların enerjik ve temiz oyununa dikkat çekilmiş, rakibini 4-2 yenen Sümerspor bu maçta geniş kitlelerin taktirini toplamıştır. (Anadolu, 7 Ağustos 1938) Burada dikkat çeken bir nokta da oynanan futbolun düzeyi kadar Sümerspor oyuncularının düzgün yapısıdır. Bundan hareketle fabrika bünyesindeki Futbol Takımının modern ve profesyonel futbolcu yetiştirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. İlerleyen Yıllarda Nazilli Sümerspor da futbol müsabakalarına davet edilmiş, bölgede aranan takımlardan olmuştur. Beden Terbiyesi kupası için Ankara'ya gidecek olan İzmir'in Üçok takımı, bu maçlara hazırlık olarak kendine güçlü rakip olarak gördüğü Aydınspor ve Sümerspor'a maç yapma teklifinde bulunmuştur. (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 29 Haziran 1939:3) Spor Kulübünün daveti üzerine İzmir'e giden Sümerspor'un ünü şehirde oldukça yayılmıştır. Üçok takımının bu maç için ayrı bir heyecan duyduğunu ve oldukça iyi hazırlandığını yine dönemin basınından öğreniyoruz. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 45, 2 Temmuz 1939:5)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.17. Nazilli Sümerspor Futbol Takımı oyuncuları

1954 senesinde ülkenin ileri gelen takımlarından olan Galatasaray'ın kulübün davetini kabul edip, Sümerspor'la maç yapmak için Nazilli'ye gelmesi, Futbol Takımı ve Fabrikanın prestijinin anlaşılmasında önemli bir ayrıntıdır.

Sümerspor ve Galatasaray karşılaşmasını kendisi de uzun yıllar Sümerspor'da oynamış olan İlhan Öden maç ile ilgili yazısında şöyle anlatıyor;

“NAZİLLİ SÜMERSPOR – GALATASARAY

Yer: Nazilli Basma Fabrikası Futbol sahası.

Tarih: 24 Eylül 1953 - Öğleden sonra

Maç günü fabrika'nın 1000 kişi kapasiteli futbol sahası, maçı izlemek için çevreden gelen kadınlı erkekli seyircilerle tıklım tıklım doludur. Maç başlar ve ilk yarı Galatasaray'ın 2 – 1 üstünlüğüyle sona erer. İkinci yarıya İyi başlayan Nazilli Sümerspor, beraberliği sağlar fakat Galatasaray bir gol daha atarak maçı 2- 3 kazanır.

Maçta Galatasaray'ın gollerini Suat MAMAT, Kadri AYTAÇ ve Reha EKEN atar. Sümerspor'un gollerini ise, Cahit GÖKALP ve Süleyman ÇALIŞKAN atar.

Bu maçta Nazilli Sümerspor'un oynadığı futbolu beğenen Galatasaraylı yöneticiler, Sümerspor teknik direktörü, eski Galatasaraylı futbolcu Musa SEZER 'e transfer teklif ederler. 1953-1954 sezonunda Galatasaray futbol takımına Musa SEZER teknik direktörlük yapar.' (İlhan den www.sumerbankblogspot.com.tr 16 Haziran 2011)

Sümerspor sayesinde ilçe evre ilçeler arasında spor faaliyetlerinde açık ara ne geçmiş, Sümerspor memleket sporu için iftihara değer bir varlık olmuştur.

3.1.4.16. Balolar, Kutlamalar ve Partiler

3.1.4.16.1. Resmi Bayram Kutlamaları

Nazilli'de daha önceleri Halkevi tarafından yapılan Resmi Bayram Törenleri Sümerbank Basma Fabrikası'nın açılmasıyla beraber, artık burada yapılmaya başlanmıştır. Fabrikanın kurulduğu dönemde ilçedeki en modern yapı olduğu hatırlanırsa, kutlamaların burada yapılma sebebi anlaşılmaktadır.

Kaynak: Fatih Demir Arşivi, Nazilli Belediyesi

Fotoğraf 3.18. 29 Ekim 1937'de Cumhuriyet Bayramı Töreninde Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası İşçileri

Fabrika Bandosu ve Sümerspor'un etkinlikleri ile daha da canlanan bayramlar Nazillililer tarafından çok daha etkin şekilde kutlanıyordu. Resmi

törenlerde, Sümer ve Menderes Spor ekiplerinin ortaklığıyla 100 ve 400 metre arasında bayrak koşulları, bisiklet ve yüksek atlama yarışları, gösterit güreşleri yapmışlardır. (Yeni Asır, Yıl 44, 24 Mayıs 1938:5)

Cumhuriyet ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk gençlere her alanda destek olunması adına pek çok girişimde bulunmuştur. Bu bağlamda ülkenin tarihinde en önemli günlerden biri olan 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nı gençlere ithaf etmiştir. 19 Mayıs Kutlamaları yurdun her yerinde olduğu gibi Nazilli'de de coşkuyla kutlanmış, gençler Atalarından armağan bugüne özenle hazırlanmışlardır. Resmi Bayramlarda müsabakalara katılan ve başarılı olan kimseler şehrin ileri gelenleri tarafından ödüllendirilmiştir. Fabrika açıldıktan sonraki ilk gençlik bayramı olan 19 Mayıs 1938'de bayram dolayısıyla yapılan yarışlarda, derece alan gençlere Kaymakam İhsan Kahyaoglu, Belediye Başkanı Emin Bilgen'in yanında Sümerbank basma Fabrikası Müdürü Fazlı Turga'da hediyeler dağıtmış ve onları kutlamışlardır.(Yeni Asır, 19 Mayıs 1938) Fazlı Turga'nın da genç sporculara hediye dağıtması Sümerbank'ın önemini göstermesi açısından önemli bir ayrıntıdır. Kız erkek öğrencilerin bayramlara tek tip kıyafetle ve büyük bir özenle hazırlanması da Cumhuriyet Gençliği'nin oluşturulmuş olduğunu göstermesi bakımından ayrıca öneme sahiptir. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Çocuk Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 5 Eylül kurtuluş bayramlarında yapılan balolara daha bir özenle hazırlanılmıştır.

3.1.4.16.2. Balo ve Partiler

Sümerbank Basma Fabrikası içinde yapılan etkinliklerin en görkemlilerinden biri kuşkusuz balolardı. Her yıl, Basma Fabrikası'nın açılış yıldönümü olan 9 Ekim yaklaşırken, işçiler büyük bir merasimle balo için hazırlanmalara başlar ve bu tarih geldiğinde büyük ve görkemli bir şekilde kutlanırdı. Basma Baloları yalnızca fabrikada değil Nazilli'de de yankılar uyandıran bir etkinlikti. Fabrikada organize edilen balolar, danslar ve partiler ile halk sosyalleşmiş, özellikle kadın ön plana çıkmıştır.

Basma balolarının ilki henüz fabrika açılalı iki buçuk ay gibi kısa bir süre geçtikten sonra yapılan, yılbaşı balosu olmuştur. Bu baloya Sümerbanklı bayanlar Nazilli basmalarından yapılan elbiseleriyle katılmış, erkekler ise eşlerinin elbisesi ile aynı model basmalardan, Sümerbank kravatları ve mendillerini kullanmışlardır. (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 29 Kanun-i Sani/29 Aralık 1937:4) Eşlerin birbiriyle

uyumlu giyinmesi baloda bir düzen ve estetik güzellik yaratmıştır. Daha sonraki yıllarda kadınların Nazilli Basmalarıyla törenlere katılması bir gelenek haline gelmiştir.

9 Ekim tarihinde düzenlenen Açılış yıldönümü balolarında, Fabrika işçilerinin kendi ürettikleri ve giydikleriyle Atatürk'ü yat etmeleri, Atatürk'ün fabrikayı açtığı gün ile ilgili anılarla, bugüne vurgu yapan programların düzenlenmesiyle balolar ayrı bir duygu yoğunluğu ve ayrı bir ruhla kutlanmıştır. 9 Ekim'de düzenlenen Balolar çalışanlar için milli bayram gibi kabul edilip kutlandığından her sene açılış yıldönümü balolarına özenle hazırlanılmıştır. Emekli Öğretmen ve Araştırmacı yazar Bingül Adalığ, fabrikada görev alan bir ailenin kızı olan Sevim Duyal ile yaptığı söyleşide Basma baloları ilgili bilgileri birinci ağızdan dinlemiştir. Sevim Hanım baloları kendisine şöyle anlatmıştır;

“Basma Balolarında basma giymek mecburiydi. Hanımlar günler öncesinden basma elbiseleri, kendileri diker, hazırlanırlardı. Salon basmalarla süslenirdi. Yaz mevsimi gelince havuz başında “garden” partiler verilmeye başlanır, müzik ve ikram ona göre olurdu. Bu sayede fabrika çalışanı, müdürü, memuru, işçisiyle Nazilliler bir arada olur, kaynaşır kültür alışverişi olurdu. Yemekler açık büfe olur, kantin salonunda balkonun altına boydan boya büyük uzun masalar, beyaz masa örtüleri üzerinde, Rus Salataları çeşitli mezeler yemekler hazırlanırdı. Balo davetiyelerinde bir bay, iki bayan için yazardı. Sümerbank'ta görevli olan bir aile bir bayan misafir getirebilirdi. Nazilli'de birçok hanım bu etkinlikler sayesinde sosyal hayata uyum sağlamış ve aile bireylerinin sosyalleşmesine yardımcı olmuştur. Bu balolarda garsonlar da özenle giyinmiş, takım elbise giymiş, papyon takmış, bu kıyafetle servis yapmıştır.” (Nazilli Müze Kurma ve Koruma Derneği Bülteni Yıl 3, Sayı 9, Eylül 2006:5)

“Fabrikanın salonu şahane bir salondur. Devamlı bir orkestra vardır. 7-8 keman, kontrabas, akordeonları, piyanosuyla büyük bir orkestraydı. Yemek dörder kişilik masalarda yenirdi. Birer gece lambası olurdu, masalarda yemekleri gümüş tabaklarda servis yaparlardı. Aşçısı da Rus karı-koca Vemostre ile Jorc'tu. Bubile adında bir kızları vardı. Daha sonra fabrikadan ayrılıp, Bursa Çelikpalas Oteli'nin aşçısı oldular. Şahane yemek yaparlardı. O gece lambaların ışığında, gümüş tabaklarda servis yapılır, yemekler müzik eşliğinde yenirdi. Sadece masayı aydınlatan gece lambalarında iki küçük ampul vardı. Yemek yiyecek kadar ışık veriyordu. Film izlerken görüntüyü bozmayacak kadar güzeldi. Daha sonra bu

massa lambaları iş yerlerine bürolara dağıtıldı. Alt kısmı tabla şeklinde, yukarıda inceliyordu. 40 cm kadar yükseklikte üstü geniş, düz daire şeklinde. Şöyle 10 cm kadar kenarı vardı. Bu kısım kumaş kaplıydı. Üzerinde bronz oymaları vardı. Yemekten sonra da güzel Amerikan filmleri izlenirdi. Önceleri sessiz filmlerdi bunlar. Haftada üç gün büyükler için film gösterileri de olurdu. Sonra dans müziği eşliğinde dans edilirdi. Çocuklar 9'a kadar otururduk. Ondan sonra bizi yatakhaneye çıkartır, yatırırlardı. Cumartesi günleri çocuklar için Walt Disney çizgi filmleri oynatılırdı.... Çay partileri olduğunda hanımlar, bileğine kadar, basma balolarındaysa yere kadar tuvaletler giyerdi. Erkekler de ona göre giyinir kravat ve papyon takardı.” (Nazilli Müze Kurma ve Koruma Derneği Bülteni Yıl 3, Sayı 9, Eylül 2006:5)

Basma Baloları ile ilgili dikkati çeken bir diğer nokta da “Gıdı Gıdı Gazetesi”dir. 8 Ekim’i 9 Ekim’e bağlayan gece saat 12’de çıkan bu gazete bir mizah gazetesidir. Gazetede ki karikatürler Fabrika Desinatörleri tarafından çizilmiştir. Açılış günü yıldönümü için özel çıkan bu gazete yalnızca bir gün olmak üzere her yıl 9 Ekim’de çıkarılmış, baloya katılacak davetlilere dağıtılmıştır. Sümer Fabrikasının kantin salonunda gerçekleşen balolarda Sümersporlu oyuncular da organizasyonlar düzenlemiştir. 1940’lı yılların ortalarından hemen hemen 60’lı yılların sonuna kadar çıkarılan gazetede Atatürk ve Sümerbank konulu yazılarla Nazilli Basma Fabrikası’ndan mizah ve magazin odaklı konular yer almaktadır (Doğan, 2007: 174) Özellikle senenin esprili olaylarının yer aldığı bu gazete işçilerin yıl içindeki gülünç olayları hatırlamasına ve eğlenmesine neden olan bir güzelliiktir.

Basma Balolarının fabrika açısından önemini Emekli Öğretmen Nihal Erbakan şöyle anlatıyor;

“Benim için basma balolarının ayrı bir önemi vardı. Fabrikanın açılış yıldönümüne denk gelen 9 Ekim tarihinde fabrikada balo verilir, bu balolar için uzun süre hazırlanırdı. Basma Baloları yaklaştığında içimi bir heyecan sarar bayram bekler gibi balo tarihinin gelmesini beklerdim. Çocukluğumun en güzel anılarından biri bu basma balolarıydı. Baloya katılan tüm kadınlar basma giyerdi. Erkekler de basma kravat ve mendil takardı. Annem terzi olduğu için benim de basmalara ayrıca ilgim vardı. Bu balolar yalnızca benim için değil tüm Sümerbanklılar için farklı bir mana taşıyor, kaynaşmayı arttırıyordu.” (Nihal Erbakan, 15 Kasım 2016 Salı günü yapılan söyleşi)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi, www.sumerbank.blogspot.com.tr

Fotoğraf 3.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası balo salonu

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.20. Basma balosu için Sümerbank basmalarından hazırlanmış kıyafetleriyle Sümerbanklı genç kızlar

Basma Balolarını Şengül Özdemir’de şöyle anlatıyor;

“Fabrika salonundaki en görkemli etkinliklerden biri Basma Balolarıydı. İşçi Balosu ayrı Memur balosu ayrı yapılırdı. Ancak beraber yapıldığı zamanlarda olurdu. Balolarda basma giymek mecburiydi. Uzun basmalar giyilirdi. Erkekler Kravatlarını basmadan takardı. Çocukluğumuz en güzel günlerimiz orada geçti.” (Şengül Özdemir, 3 Aralık 2016’da yapılan söyleşi)

Fabrikada belirli aralıklarla partiler de düzenlenmiştir. Fabrikanın ilk yılbaşı balosunda birçok eğlence ve oyunlar düzenlenmiş, öyle ki halk sabah olmasına, ortalığın ağarmasına rağmen balodan ayrılmak istememiştir. (Aydın Gazetesi, 4 Ocak 1938). Bunlar dışında fabrika salonunda yapılan bir diğer tören de 14 Mart Tıp Bayramı törenidir. Fabrika hastanesinde çalışan sağlık personeli için düzenlenen balolar, oldukça görkemli geçmiştir. Fabrika hastanesinde bir dönem doktorluk yapmış olan Hamdi Bey bu partileri şöyle anlatıyor. *“Fabrika salonunda önemli günlerde balolar ve partiler olurdu. Her sene 14 Mart Tıp Bayramını bu salonda kutlardık. Büyük ve kaliteli bir hizmet alırdık. Zaman zaman buradaki partilere ünlü sanatçılar da gelirdi.”*(Hamdi Cemil Ünüvar ile yapılan söyleşi 27 Kasım 2016)

Bu bilgilerden hareketle söylenebilir ki, Fabrikada sosyal hayat oldukça canlıdır. Gerek balolar, gerek partiler, film gösterileri ve dans geceleri ile fabrika işçisi her türlü sosyal aktiviteye katılma olanağı bulmuştur. Ayrıca davetiyelerde iki kadın bir erkek olarak katılma şartının belirtilmesi de dikkat çekicidir. Fabrika işçileri bu balolara dışarıdan çağırdıkları bayan misafirleri davet edebilmiş, bu sayede buradaki ortam dışarıya aktarılabilmiştir. Basma baloları, yılbaşı etkinlikleri, Nazilli’de gece hayatının oluşmasında fabrikada kadınlı-erkekli yapılan parti ve dansların etkisi büyüktür. İlçede eğlence hayatının oluşmasında partiler doğrudan etkili olmuştur.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.21. 1940'lı yıllarda Nazilli'de sosyal hayat

3.1.4.16.3. Düğünler ve Sünnet Düğünleri

Fabrika çalışanlarının özel günlerinde de onların yanında olmuş, bu değerli günlerde onlara kolaylıklar sağlamıştır. Bekar çalışanların nişan ve düğünlerinde, evli olanların çocuklarının nişanında, düğününde veya sünnet düğününde kullanabilmeleri için sinema salonunun kapılarını çalışanlarına sonuna kadar açmış, onları bir masraftan daha kurtarmıştır.

Dönem dönem toplu sünnetlerin de yapıldığı bu salonda binlerce kutlama yapılmış, üstelik çalışanlar bunun için kira ödememiş, yalnızca o geceki masrafları karşılamışlardır. Bunun yanında fabrika bünyesindeki buzhaneden düğünde dağıtılacak, yiyecek ve içeceklerin bozulmaması korunması için buz tedarik etmiştir. Fabrikanın buzhanesi günde bir ton buz üretmekteydi. (Aydın Gazetesi, Yıl 1, 22 Mart 1938:1) İnsan merkezli fabrikada karşılaşılabilecek her sorun en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş, fabrika çalışanına her imkan sunmuştur (Doğan, 2007:155-156) Fabrika bünyesinde yapılan düğünler de işçilerin kaynaşması ve bir araya gelmesinde etkin rol oynayan faaliyetlerdi. İşçi sayısı çok olan fabrikada herkes birbiriyle kaynaşır, düğünler oldukça kalabalık geçer, gerek düğün sahipleri gerekse davetliler, unutulmaz zamanlar geçirirdi. Uzun yıllar

Sümerbank Basma Fabrikasında tarak bölümünde çalışan Cengizhan Ateş'in "Bir Varoluş Hikayesi" Belgeselinde verdiği demeç bunu kanıtlar niteliktedir. "*Bizim düğünlerimiz sünnetlerimiz çok kalabalık olurdu. Sadece iplikte 420 kişi çalışıyordu. 1977 de 1825 işçi vardı.*"(Cengizhan Ateş, "Bir Varoluş Hikayesi" Belgeseli)

Sümerbank Düğünleri ile ilgi babası Fabrikada Şef ve yine kayınpederi de fabrikada Desinatör olarak görev yapmış olan, Berrin Hanım şöyle anlatmıştır.

"Benim düğünüm Sümerbank'ın kantininde yapıldı. Çok coşkulu çok güzel bir düğündü. Hiç unutmuyorum. Bir gece eşimle Kayınvalidelere ziyarete gelmiştik. Saat sabaha karşı dörttü. İnsanlar ayaktaydı. Cıvı cıvı, hep beraber eğleniyorlardı. Fabrika lojmanlarında muhteşem bir görüntü vardı." (Berrin Vural Sezer, 3 Aralık 2016'da Yapılan Söyleşi)

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda yapılan bir diğer etkinlik de sünnet törenleriydi. Bu törenler çoğunlukla toplu halde yapılmış, büyük eğlenceler hazırlanmıştır.

3.1.4.17. Tiyatro ve Sinema Gösterimi

Fabrika işçilere düzenlediği parti ve baloların yanında, tiyatro ve film gösterimi de yapmıştır. Tiyatro gösterilerinde Sümer Halkevinin oldukça büyük katkıları vardır. Sümerbank'ın iş dışındaki çalışmalarını sürdürmek ve kültürel kalkınmayı, ekonomik kalkınmayla aynı oranda yürütmek amacıyla kurulan Sümer Halkevi Nazilli Fabrikası'nın kendine has özelliklerinden biriydi. Halkı her konuda bilinçlendirmeyi hedefleyen Sümer Halkevi, bir fabrika bünyesinde açılan ilk ve tek halkevidir.(Güneş, 2007:130) 21 Şubat 1938'de İşçi kızların İstiklal Marşı ile başlayan Halkevi'nin açılış töreninde Fazlı Turga Halkevlerinin kurulma amacını anlatan bir söylev vermişti. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 22 Şubat 1938:2) Buna göre Halkevi kültürel faaliyetleri yürütecekti. Sümer Halkevi açılış günü bir sergi yapılmış ve akşamında da Halkevi üyeleri eğlence düzenlemiştir.

Sümer Halkevi'nde çalışanların büyük çoğunluğunu fabrikada çalışan işçiler oluşturmuştur. Halkevi tüm dallarda faaliyet gösteren üyelerinin bit temsil grubu kurmuştur. Halkevinin fabrikadaki temsil grubu hazırladığı oyunları fabrika içinde ve dışında sergilemiş, bölgede tiyatronun tanınması ve sevilmesini sağlamıştır. Ülkede "Köşebaşı" "Paydos" gibi tiyatro oyunları ancak, İstanbul ve

Ankara’da sergilenirken, Sümer Halkevi temsil grubu sayesinde pek çok oyun Nazilli’de de sergilenmiştir. (Liseli Gençlerin, 1998:173) Fabrika için Amerika’dan bir sinema makinesi getirilmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 1 Nisan 1938:5) Sinema salonunda belirli aralıklarla işçilere filmler izletilmiştir. Fabrika çalışanlarının yanında Nazilli Halkı da fabrikada düzenlenen etkinliklere katılarak sosyalleşmiş, sinema, tiyatro, konser, sergi gibi pek çok sanatsal etkinlikle fabrika sayesinde tanışmıştır.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.22. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası tiyatro grubu “Keşanlı Ali” oyununu oynarken 1940’lı yıllar

Bu konudaki geniş bilgileri de Bingül Adalığ’ın Sevim Duyal Hanımla yaptığı söyleşiden ediniyoruz;

“Fabrika sinema salonunda sık sık tiyatro gösterileri yapılır, resim sergileri açılırdı. Fabrika lokalinde teşhir edilen resimler, daha sonra Ankara, İzmir İstanbul gibi kentlerdeki sergilere katılırdı. Babamın bir sürübincilikleri, dereceleri olmuştur. tabii babam İlhan Duyal yalnız değildi. Hamdi Derbi, Sulhi Nalbantoğlu ve eşi Müzeyyen Hanım da ressamdı. Fabrikada desinatördü, çok güzel basma desenleri çizirdi. (Babam bir temsil kolu kurmuştu. Dekorları, makyajları kendisi yapardı. Rejisör oydu. Kostümleri çizip diktiren de oydu. Pek çok oyun oynandı. Mesela Molyer’in “Cimrisi” “Hastalık Hastası” oynandı. Babam o zaman Fransa’daki arkadaşlarına yazıp, oradan peruklar getirtmişti.

“Köşebaşı”, “Paydos”, “Yol Kapalı”, “Mavi Yıldırım”, adlı eserler Nazilli’de halkevinin de hazırladığı birçok eser, fabrika salonlarında, daha sonra da çevre il ve ilçelerde sergilenmiştir. Dışarıdan gelen, ses, saz ve tiyatro grupları bu sahnede gösterilerini Nazillilere sunarlardı. Muammer Karaca babamın okul arkadaşıydı. Nazilli’ye her geldiğinde bizde kalırdı. Film ve tiyatro sanatçısı Güzin Özipek burada iplik kısmında çalışırken başarısını görerek babam ona da rol vermişti. Muammer Karaca ile tanıştırmak onun tiyatro ve sinema sanatçısı olmasının yolunu açmıştır. Yine ben ortaokula giderken sinema ve tiyatro sanatçısı Yıldırım Önal bir üst sınıftaydı. Okuldaki tiyatro kolunu çalıştıran babam, Yıldırım Önal’ın başarılı olacağını anladığı için onu kendisi Ankara’ya götürüp konservatuara yazdırmıştır.” (Nazilli Müze Kurma ve Koruma Derneği Bülteni Yıl 3, Sayı 9, Eylül 2006:6)

Sinema ve tiyatro gösterimini Şengül Özdemir’de şöyle anlatıyor.

“Sümerbanklılar Nazilli’nin sosyetesiydi. Fabrikanın çok büyük bir salonu vardı. Sinema salonunda yapılan faaliyetler tüm eğlencemizdi. Sinema salonunda filmler gösteriliyordu. Haftada üç gün olan bu gösterilerde Türk filmleri izletilirdi. Sinema kültürüyle fabrika sayesinde tanıştık. Yaz aylarında sinema sistemi bahçeye kurulurdu. Bu salondan kendimiz de yararlanabiliyorduk.”(Şengül Özdemir 3 Aralık 2016’da Yapılan Söyleşi)

Sümerbank Basma Fabrikası bünyesinde yapılan bu etkinlikler, işçilerin ve Nazillililerin kültürel yaşamını etkilediği gibi, tiyatro ve sinema alanlarında önemli sanatçıları yetiştirmesi ile de ülkeye de katkı sağlamıştır. Bir fabrikanın bünyesinde sanatçıların yetişmesi, bugün bile şaşılacak bir olaydır. Bu durum Sümerbank’ın yalnızca Nazilli ve ilçelerine değil, Türkiye’ye sağladığı tüm olanakların, yanında sanatsal faaliyetleri ile de katkı gösterdiğinin açık kanıtıdır. Ayrıca bu faaliyetlerle Sümerbank ülkede yurttaş kimliği oluşturmada rol model olmuştur.

3.1.4.18. Kuşadası Kampı

Fabrika işçisinin ihtiyaç duyacağı her şeyi detaylı olarak düşünmüş, çalışanına temel ihtiyaçların yanında sosyal ihtiyaçlarını karşılamıştı. Bu bağlamda fabrika bünyesinde çalışan işçi ve memurların uzun süren yoğun iş temposunun ardından dinlenme ve tatil ihtiyacı olacağını hesap ederek 1956 yılında

Kuşadası'nda bir kamp kurmuştur. Bu kamp Söke yolu üzerinde Kuşadası ilçe merkezine yaklaşık 7 km uzunlukta bulunan ve denize 1km'lik sahili bulunan kamp 100.000m²'lik bir alan üzerine inşa edilirken, sözü edilen arazi 1956 yılında 2.774 lira bedel karşılığında hazineden satın alınmıştır. Kampın yapılma gerekçesinde bildirildiğine göre; kamp İsmet İnönü'nün 1940 senesinde fabrikaya ziyaretinde işçilerin durumunu iyi görmemesi ve onlara dinlenecek alan yaratılmasının sağlanmasını emretmişti. (Doğan, 2007:156) Bu sebeple başlarda çadırlarla yapılan kamplar, 1956'da bir kampın inşasına karar verilmiştir. Zaman içinde geliştirilen kamp, işçilerin tatillerde vazgeçilmezi olmuştur.

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.23. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Sümer Kampı ilk yılları

Nihal Erbakan'dan öğrendiğimize göre, kamp özellikle yaz mevsiminde kullanılıyor, 15'er günlük arayla işçiler, burada dinleniyordu. Aileleri ile güvenle gidecekleri bu tatil hem motivasyonlarını arttırıyor hem de karşılığında işçiler oldukça cüzi bir ücret ödüyordu. Üstelik bu ücret işçilerden tek seferde alınmıyor, bir yıl boyunca taksitle de ödenebiliyordu. (Nihal Erbakan, 15 Kasım 2016'da yapılan söyleşi)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.24. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Sümer kampında tatil yapan çalışanlar aileleri ile birlikte

Yine Şengül Özdemir'den Sümer Kampı ile ilgili şu bilgileri ediniyoruz;

“Sümer kampının kuruluşunda babam da çalışmıştı. Başlangıçta çadırlarla kamplar şeklinde yapılan tatiller, Kuşadası'nda tatil konutlarının yapımıyla burada yapılmaya başlanmıştı. Babam inşasında çalıştığı için ilk biz kalmıştık ve en güzel evi babama vermişlerdi. Çok cüzi bir miktar öderdik. Aile olarak gittiğimizden çoğunlukla ödemiyorduk bile. Selçuk'tan giderken Çamlık kısmına çadırlar da kurulurdu.” (Şengül Özdemir, 3 Aralık 2016 tarihinde yapılan söyleşi)

3.1.4.19. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası İçin Yazılmış Türküler ve Marşlar

Sanayileşme açısından son derece öneme sahip olan Sümerbank Kurumu ile ilgili türkü ve marşlar da yazılmıştır. Dönem dönem ülke içinde şiir yarışmaları dahi olmuştur. Sümerbank için yazılmış ünlü marş şu şekildedir.

SÜMERBANK MARŞI

*Yurdumda yeniliğin ilk adımını attın,
Emeğine göz nuru, alın teri kattın.
Ata'nın hız verdiği, ulu çınar dalısın,
Renginle deseninle sen, Mehmet'in malısın.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

*Eskişehir'de mine, İzmir'de tül duvaksın,
Erzincan'da karlı yol, Hereke'de bayraksın.
Beykoz'da kundurasın, Antalya'da mendilsin,
Malatya'da renklerle çiçeklenen bir dilsin.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

*Bursa'da yeşil büklüm, Yıldız'da mor çinimsin,
Yerli malım, öğüncüm, ürünü, ekinimsin.
Erzurum'da bar başı, Aydında bir zeybeksın.
Kutilde gurbet yolu, Meltemde kelebeksın.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

*Adana'da pamuksun, yiğit Maraş'ta telsin.
Her mevsimde baştasın, her bedende güzelsin.
Bir tatlı gülücüktür, Nazilli'de basmalar,
Goblende meyve verir hevenk hevenk asmalar.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

*Kayseri'de yücesin, Erciyes gibi başın,
Koyunda yağlık oldun, efelerin, dadaşın.*

*Elif bacıda fistan, Zeynep'te incir dalsın,
Bazı bir renk gölüsün, gelincik kadar aksın.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

*Şehirde ucuzluksun, köyde umut kuşusun,
Gülizar'da güllü şalvar, terli yüzde puşusun.
Saymakla bitmez gücün, her yerde, her an varsın,
Adım başına adın, sen de yurdum kadarsın.*

*Öncüsün, öğretmensin, ana sütünden aksın,
Duysun adını cihan sen bizim Sümerbanksın.*

Mehmet Ergönül

(Cumhuriyetin 50. yılında Sümerbank 1973:5)

Bunun yanında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası için de çeşitli türküler söylenmiş ve Sevim Toker tarafından bir marş yapılmıştır. Nazilli Basmaları yeri geldiğinde genç bir kızın şirin yüzü, alımlı vücudu yeri geldiğinde aşkın cananına uzattığı seveda mektubudur. Onun içindir ki aşık maşukuna sazın tellerine vurarak Kara üzüm asmasıyım Nazilli basmasıyım Bana hasta diyenler Ben seveda hastasıyım diye seslenir. Kimi zaman da öyle dizeler olur ki aşkın duygularıyla beraber bir dönemin gerçeklerine de ışık tutar. Sevdanın, ayrılığın çekilmez yüküne resmiyetin, kuralların ağırlığı eklenebilir. O zaman sevgiliye engellerden haber edip, halin sormak da kaçınılmaz olur. (Adalığ, 2006: 7)

*Nazilli Basmaları Nazilli'de dokunur
Mektup yazma sevdiğim idarede okunur
Ninno yarım ayrılık mı var
Yar yar söyle dargınlık mı var .*

*Akşam buraya karanlık karanlık iner.
Bir sövgü gibi çirkef sularıyla, farelerle, elleri ayakları kirli,
Sidik kokusu keskin, s ağlıksız çocuklarıyla.
Durmadan yanmış yağda soğan kavurur kadınlar...*

*Ben çirkinlikleri sokmam evime.
Çekerim Sümer'in çiçekli perdesini her bir fakirliğin üzerine.
Karım makinesi olmadığı için ince ince dikmiştir tüm büzgülerimizi.
Perdede, minder kenarlarında, kızların entarilerinde...
Kızlarımın gecelikleri Sümer'dir. Bol renkli, bol büzgülü.
Yıkanıp geceliklerini giydiler mi, melek gibi olurlar...*

*Kimseye bir zararımız yok. Ben şen adamım.
Çekerim Sümer'in çiçekli perdesini dünyanın üzerine,
Oturur, namusumla kazandığım ekmeğimi yerim çocuklarımla.*

Marangoz Ahmet Usta

(İlhan Öden www.sumerbankblogspot.com.tr 22 Ekim 2009)

Fabrikanın Marşı ise şu şekildedir.

*Atamız kurmuştu bu fabrikayı
Yıl bin dokuz yüz otuz yedi yılı
Nazilli Sümerbank olmuştu adı
Yurdumun böylece oldu muradı
Nazilli'nin çiçeğidir basmalar
İşçinin alın teridir basmalar
Gıdı gıdı işçileri götürür cici treni*

*Gıdı gıdı işçileri götürür cici treni
Renklenir dünyamız bu basmalarda
Şarkılar söylenir hep tezgahlarda
Yaşar her gönülde hep anılarda
Top top olmuş gönül çalan basmalar
İşçinin alın teridir basmalar
Nazilli'nin çiçeğidir basmalar
İşçinin alın teridir basmalar
Gıdı gıdı işçileri götürür cici treni
Gıdı gıdı işçileri götürür cici treni*

Rast

Nazilli, 1987

Nazilli Sümerbank Marşı

Arif Sami Toker
Sevim Toker

Niçin Sümerbank

-SAZ-

1. A tamız kurmuştur bu fabrika ya
2. Büklenir düğünler bu basmalarla

Yıl bin de kas gücünde ve di- yi le
Sarkılar - "böyleler hep tergönlüde

Nazilli Sümerbank olmuştur a de - yurdunun büyüce - oldu muradı -
Yaşar hep gönülde hep anılarda - Yaşar hep gönülde hep anılarda -

Nazilli'nin işçisi dir basmalar basıyor işçinin ce luntelerdir basmalar basmalar
Tıpkı olmas gıdılı zalan " " "

Gıdı gıdı gıdı gıdı işçileri götürür cici treni ni
gıdı gıdı gıdı gıdı işçileri götürür cici treni ni

Atama kurmuştur bu fabrika ya Rukh'tun işçileri hep tergönlüde
Yıl bin de kas gücünde ve di- yi le Yaşar hep gönülde hep anılarda
Nazilli Sümerbank olmuştur a de Yaşar hep gönülde hep anılarda
Yurdunun büyüce - oldu muradı Yaşar hep gönülde hep anılarda

Nazilli'nin işçisi dir basmalar basmalar
İşçinin alın teridir basmalar
Gıdı gıdı (4) işçileri götürür cici treni
Gıdı gıdı (4) işçileri götürür cici treni

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.25. Nazilli Sümerbank Marşı Notaları

Marş da, marşın bestekarı da yine fabrikaya yakışacak türdendir. 1987 yılında kaleme alınan marşın söz yazarı Sevim Toker iken, marşı notaya aktaran Türk Sanat Müziğinin ünlü bestekarı ve ses sanatçısı Arif Sami Toker'dir. Emel Sayın'ın da ilk müzik hocası olan Arif Sami Toker, 1986 yılında fabrikayı ziyaret eder ve burada bir süre misafir edilir. Fabrikanın tarihi hakkında sürekli bilgiler alan Arif Sami Toker, Ata'nın ülkeye hediyesi olan fabrika ve onun simgesi haline gelen Gıdı Gıdı için bu marşı yazar. (Doğan, 2007: 170-172)

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın kapanışı özellikle Sümerbank'a senelerini vermiş, olan işçi ve memurları derinden üzmüştür. Öyle ki fabrikanın

kapanış günü, Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda Mamul Ambar İşçisi olarak çalışan Mahmut İdikut duygularını şu dizlerle ifade etmiştir.

Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım

*Yirmi yedi senedir uğrunda ömür verdim
Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım.
Vazifemi bitirdim helalleşmeye geldim,
Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım
Saçlarımda yoktu ak, yüzümde yoktu çizgi,
Seni bana bağlattı tükenmeyen bir sevgi.
İçimden gelen sesler her zaman şöyle der ki,
Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım
Malım gibi çalıştım her iş benimdir dedim.
Verdiğin paralarla çoluk çocuk besledim.
Büyüttüm iki evlat vatanımı süsledim,
Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım
Bir ömür geçti Sümerbank'ın yolunda,
Yaz'ının sıcaklığında kış'ının soğukunda.
Derken vazifemi bitirdim ömrümün en sonunda,
Artık sana elveda ey güzel Sümerbank'ım.*

Mahmut İDİKUT

Tüm bunlardan yola çıkarak şunu söylemek yanlış olamayacaktır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası çalışanların gönlünde taht kurmuş bir kurum niteliğindedir. Fabrikanın taşıdığı kurumsal niteliği yazılan türkü ve marşlardan anlayabilmekteyiz. Nazilli'nin simgesi haline gelen fabrika, yazılan türkülerden de anlaşılacağı gibi şehir kimlik kazandıran bir kurumdur.

3.1.5. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Üzerine

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası işçisini kollayan ve sahip çıkan, ona her türlü imkanı ve kolaylığı sağlayan, motivasyonunu arttırmaya çalışan bir kurumdu. Fabrikada işçi yalnızca mesai saatleri içinde işini yapan, daha sonra evine giden insan topluluğu demek değildi. Her şeyden önce çalışanlarına insan olduğu için değer veren fabrika, temel ve sosyal tüm ihtiyaçların karşılanmasını kendisine görev bilmişti. Yukarıda saydığımız her türlü imkanı elinde bulunduran

Sümerbank çalışanı, ilçeye bağlantı kurmasa bile her türlü ihtiyacını karşılayacağı olanaklara sahipti. Sümerbank işçi ve memurları böyle bir sosyal fabrikada çalışmanın haklı gururunu her daim yaşamış, Sümerbanklı olmaktan onur duymuştur. Sümerbank insanı Sümerbank'ta çalışmış olmanın bir ayrıcalık olduğunu görmüş, bu ayrıcalığı yaşamıştır. Fabrika çalışanlarından Sayın İlhan Öden'in "Bir Varoluş Hikayesi" Belgeselinde aktardığı cümleler bunu kanıtlar niteliktedir;

“ Sümerbank'ta çalışan birisi evlenmek istediğinde göğsünü gere gere giderdi. Çünkü belli bir maaşı var, lojmanı var sosyal tesisleri var biz kendi işimizde çalışır gibi rahat çalışırdık başımızda bir görevli yoktu. Herkes kendi görevini yaptığı zaman sorun yaşanmazdı.”

Kaynak: Büşra Bigat Arşivi

Fotoğraf 3.26. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası sosyal tesisinden bir görünüm 1950 yılları

Günümüzdeki işletmelerin dahi işçisine bu denli olanaklar sunmadığı göz önünde bulundurulduğunda, Sümerbank'ın çalışanları tarafından neden bu kadar sevildiği ve özlemle arandığını anlamak çok zor olmayacaktır. Zamanımızdaki işletmelerin bırakın temel ihtiyaç ve sosyal olanakları sağlamayı, çalışanına emeğinin karşılığını vermekte bile sıkıntılar yarattığı, başka bir deyişle işçiyi sadece üzerine düşen görevi yapmakla mükellef makineler olarak gördüğünü

düşündüğümüzde Sümerbank'ın kıymetini anlamamak mümkün değildir. Çalışmamız kapsamında yaptığımız Sözlü tarih çalışmalarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası çalışanlarının hemen hepsinde, aynı ortak duygularla karşılaşmıştır. Fabrika bünyesinde çalışan ve ailelerinden herhangi biri bu fabrikada çalışmış olan kimselerin gözlerinden Basma Fabrikasına duyulan özlemi, görmek hiç de zor değildir. Sümerbank ile yalnızca bünyesinde çalışan işçi ve aileler değil Nazilli'de etkilenmiş, ilçe yepyeni bir şehir görünümüne kavuşmuştur. Şehir planlamasında yapılan yeniliklerin yanında kültürel ve sanatsal etkinlikler, kültürel anlamda şehri geliştirmiş, insanların bambaşka bir düşünce tarzına geçişinin sebebi olmuştur. Sümerbank Fabrikası Nazilli'nin yeni bir kimlik kazanması sağlamış, Günver Güneş'in deyiimiyle “*Yeni Bir Şehir Yaratan Fabrika*” olmuştur. (Güneş, 2009: 959)

3.2. Sümerbank Basma Fabrikası'nın Nazilli'ye Katkıları

Fabrikanın Nazilli' de yarattığı etkinin anlaşılması için ilçenin fabrikadan önceki durumunu hatırlamak faydalı olacaktır. İki büyük yangının etkilerinden kurtulan Nazilli şehri bilindiği üzere Yunan İşgalini oldukça ağır yaşayan kentlendendi. Uzun süren işgal döneminin yanında Yunanlıların giderken bıraktıkları tahribat da şehri harabeye çevirmiştir. Boydan boya yakılan Nazilli Yunanlıların çekilmesinden sonra adeta bir enkaz görünümündedir. Gerek yerli halk, gerek belediye gerekse şehrin ileri gelen gönüllülerinin faaliyetleriyle kentin yeniden inşa faaliyetlerine başlamıştı. Yapılan modernizasyon çalışmalarıyla ilçe tahribattan kurtulmuşsa da tam manasıyla modern görünümü kazanması Nazilli Sümerbank Fabrikası'nın kurulmasıyla gerçekleşecektir. Fabrikanın Nazilli'de açılmasına karar verilmesi ile birlikte başlayan bu süreç, fabrikanın faaliyete geçmesi ve ilerleyen yıllarda devam edecektir.

Nazilli 19. Yüzyılda şehirde yaşanan bazı sorunlar nedeniyle tabiri caizse kan kaybetmekteydi. İlçede görülen veba ve Menderes Nehri'nin taşmaları sebebiyle oluşan sıtma hastalığı halkı bir bakıma göçe zorluyordu. İlçede yaşamını sürdürmekte olan bölge halkı ise Sıtma ile savaşta büyük ölçüde etkili olan kinin maddesine ihtiyaç duyuyordu. Hem ucuzluğu hem de daha güveni olmasından dolayı kinine talep gün geçtikçe artıyor, bunun yanında sıtmanın etkileri de aynı oranda arttığından yeterli kinin elde edilemiyor halk bayi bayii gezerek kinin arıyordu. (Anadolu Gazetesi, Yıl 26, 26 Şubat 1937:4) Sıtma nedeniyle yaşanan

sağlık sorunlarının çözümlenmesi için çalışan elle tutulur bir sağlık kuruluşu da yoktu.

Sıtma ile mücadelenin başarıyla sonuçlanmasında ise karşımıza yine fabrikanın çıktığını görüyoruz. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası bünyesinde çalışan hastane, işçilerin yanında bölge halkı için de faaliyet göstermekteydi. Nazilli’de henüz modern anlamda bir sağlık kuruluşu olmadığından sıtma mücadelesi de fabrikanın hastanesinin yardımlarıyla yapılmıştır. 1941 senesinde devlet ilçe ve çevresinde normalden fazla sıtma vakalarının yaşandığını öğrenince Aydın mıntıkası sıtma mücadele başkanlığına bir yazı göndermiş ve tetkikler yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine Basma Fabrikası bünyesinde yapılan tetkikler sonucunda çıkarılan bir kararname ile Fabrika dahilinde önceden beri artezyen kuyuları ayaklarının Menderes’e kadar tanzim ve ıslahına, havuzlar ve diğer kuyular ve çukurluklarda antilarver tedbirlerin alınmasına, fabrika mesken ve müştemilatı dahilinde külliye tedbirlerin muntazam tesisinin sağlanması ve fabrika hekimlerince tatbik edilen eksik tedavilerin Vekaletin usul ve mevzuatına uygun olarak tatbiki gibi esaslı işlerin temininin gerektiği anlaşılmış ve fabrika işçilerinin yanında ilçenin genel sağlığının sağlanması için tüm tedbirlerin alınması ve tatbikine çalışılması arz olunmuştu. Bunun üzerine gerek Nazilli kasabasının gerekse fabrika maruz bulunduğu sürfe(kurtçuk) ve sivrisinek maruzuna kalan mahallenin esaslı bir tarzda tatbiki için 29 Eylül 1940’da mahalline Aydın mıntıkası sıtma mücadele reisliği ile birlikte Sağlık vekaleti mühendislerinden Necati Suar gönderilmiş ve vekaletçe yollanan ayrıntılı rapor ve ıslah projesinin birer nüshası Fabrika Müdürlüğüne ve Nazilli Belediyesine gönderilmiştir. Bu işlerden ıslah ve tanzimi kolay olanların fabrika tarafından yapılması rica olunmuş, kasaba dahilindeki ufak tefek işlerin mahalli idarece ıslah ettirilmesi lüzumu da Aydın Valiliğine yazılmıştır. Aydın Valiliği buna cevaben 21Mart 1941’de yazdığı yazıda Aşağı Nazilli’de 66 parça tarla ve kerpiç çukurlarındaki suları birbirine bağlayan arklarla boşaltıldığını, tahliye olunan suların cereyan ettiği istikamette bir kanal açılması ve bu kanalın fabrika kanallarına verilmesi için Nazilli kazası sıtma komisyonunca mükellefiyet ilan edildiğini, bez fabrikasının fabrikaya ait tren hattının iki taraflı çukurlarının tahliye edildiği ve suların beton koruma kanalı müntehasına verildiği, buradan da tekrar fabrika tarafından açılan 1400 metre kanalla daha ileriye sevk olunduğu bildirilmiştir. Ancak senenin belli zamanlarında özellikle yağmurların ardından fazla sel suları taşıyan Dereköy, Mergen, Mastavra, Kestel ve Kuyucak çaylarının

dolu olması sebebiyle suların araziye yayılarak göller ve bataklıklar oluşturduğu, bunun fabrikayı da tehdit edeceği bildirilerek, dere yataklarının ve Menderes nehrinden dolayı oluşan diğer bataklıkların ıslah ve izalesinin fabrika ve belediye tarafından yapılan çalışmaların yeterli olmadığı belirtilmiş ve Nafia Vekaletinden yardım istenmiştir. Nafia Vekaleti eleman eksikliği ve mali sıkıntılar dolayısıyla bu işin belirli imkanlar sağlandığında yapılabileceğini bildirmiştir. (B.C.A.0-30-10-177-223-14)

İktisat Vekaleti 17 Haziran 1941 tarihinde fabrikaya yeterli miktarda kinin sevki yapmış, fabrika çevresindeki çukurların doldurulduğu ve civar bataklıkların kısmen mazotlandığını bildirmiş, Aşağı ve Yukarı Nazilli arasında Mergen Çayı ve Menderes Nehri yataklarından taşan sudan Pamuk Islah İstasyonu arkasında oluşan birikintilerin kaldırılmasının 20000 lira civarından bir masrafının olacağı ve bu hususta tetkikat yaptırıldığını ve planların hazırlandığını bildirmiştir. (B.C.A.0-30-10-177-223-12)Bu verilerden sıtma ile mücadelenin ne denli zor olduğu anlaşılmaktadır.

1941 senesi Eylül ayında İsmet İnönü Nazilli'ye olan ziyaretinden sonra mıntıkanın yeni baştan tetkikine karar verilmiş ve Eylül ayı ortalarında Genel Sıtma Mücadele Müfettişi Dr. Asım Asrak ve Hıfzısıhha Mektebi Müdürü Dr. Mahmut Sabit Akalın Nazilli'ye gönderilmiştir. İktisat Vekaletince 12 Kasım 1941 tarihinde yayınlanan tezkerede Fabrika ve Nazilli Kasabasının sıtma afetiyle mücadelesine bağlı tedbirlerden fabrika tarafından yapılması mümkün olanların Sümerbank'a verildiği ve mahalli idarenin yardımını temin için de Dahiliye Vekaletinden rica olduğu bildirilmişti. İcrası mümkün görülen hususların Sıhhat Vekaletince yapılması ve büyük ıslahatın da Nafia Vekaleti'ne bırakıldığı söylenmiştir. Sıtma mücadelesi şubesince yapılması gereken işlerin ifası ve şubenin sıkı bir kontrol altında tutulması bulundurulması için de Aydın Mıntıkası sıtma mücadele ekibi görevlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi bakanlık sıtma ile mücadelede yerel idareciler ve sıtma mücadele ekibinin yanında Sümerbank'ı görevlendirmiştir. Bundan hareketle fabrika halka bolca kinin dağıtmış ve hastaların tedavisi ile de yakinen ilgilenmiştir. Fabrikanın görevlendirildiği yılla II. Dünya Savaşına denk gelmekte ve fabrikada eleman eksikliği bulunmaktaydı. Ancak buna rağmen Fabrika Hastanesi gerek işçilerin, gerekse kasabanın bu illetten kurtulması için fedakârlıkla çalışmış ve başarılı olmuştur.

Nazilli'nin gelişiminde fabrikanın izlerinin bulunmadığı bir şeye rastlamak hemen hemen imkansızdır. Aşağı Nazilli Bölgesine hayat veren fabrika burada faaliyete geçtiği andan itibaren kentin bu bölümünü kötü kaderinden kurtarmıştır. Bölgede hakim olan sağlık sıkıntılarının büyük ölçüde çözülmesi ile Aşağı Nazilli bölümü şehrin yaşamak için tercih edilmeyen kısmı olmaktan sıyrılmıştır. Bunun yanında Fabrikanın sağladığı iş olanakları şehirde halkın Aşağı Nazilli Bölgesine rağbet etmesine yol açmıştı. Tıpkı Nazilli nüfusu gibi kentin Aşağı kısmı da nüfusun yoğunlaştığı bölge olmaya başlamıştı. Öyle ki 1937 senesinde İlçenin Nüfus İşlerinin halledilmesinde Nüfus Dairesinde çalışan memurlar yetersiz kaldığından nüfus kadrosunun genişletilmesi istenmiştir. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 43, 9 Ekim 1937:4) Fabrikanın kurulduğu mahalle bu tarihten itibaren Sümer Mahallesi olarak adlandırılmıştır. Bu, Fabrikanın kente bıraktığı kalıcı izlerden yalnızca biridir. Fabrikadan önce terk edilmeye yüz tutmuş bu bölgenin, zamanla yeni şeklinde bürünmesi ile adeta fabrikanın yarattığı küçük bir şehir halini alması, Sümerbank'ın Aşağı Nazilli'ye hayat verdiğini kanıtlar niteliktedir. Muhitinde geniş bir nüfus yaratan Sümer Mahallesi bundan böyle egenin ideal bir parçası olacaktır. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 44, 22 Şubat 1938:5) Basma Fabrikası ile bütçe geliri artan belediye fabrikaya kadar Yukarı Nazilli'nin imar ve ıslahına önem verirken, fabrikadan sonra yüzünü Aşağı Nazilli'ye dönmüş 1939 bütçesinden Aşağı Nazilli Kadastro için 3000 lira ayırmış, bunun yanında acil ve zaruri ihtiyaçlar için de 7000 lira tahsisat ayırmıştır. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 22 Temmuz 1939:4) Bundan böyle kentin Aşağı Nazilli bölgesi yüz çevrilen bir kesim olmaktan sıyrılacak, imar planı uygulanınca fabrikaya doğru genişleyecek olan bölge modern bir şehir olacaktır.

Sümerbank kurulmadan önce Nazilli Nüfusuna baktığımızda kentin saydığımız olumsuz yanları nedeniyle göç verdiğinden bahsetmiştik. 1927 sayımlarına göre kent nüfusu 9.325'i kent, 40.547'si kırdaki olmak üzere toplamda 49.872'dir. 1935'te ise kent nüfusu 12.005 iken kırdaki nüfusu 18.854, toplamda ise 30.859'dur. (Erkaya, 1989:21) İlçenin nüfusunu etkileyen köklü değişim yine Nazilli Sümerbank basma Fabrikası olacaktır. Basma Fabrikanın burada yapılacağı haberi yayılmaya başladığı andan itibaren ilçe göç almaya başlayacak ve inşaat faaliyetlerinde çalışmak, bir iş sahibi olmak adına bölgeden ilçeye göç dalgası yaşanacaktır. 1936 'da görülmeye başlayan bu değişim açılış senesi olan 1937 ve devamında hızla artacak, 1940 senesinde Nazilli Nüfusu 36.992'ye yükselecektir. (Erkaya, 1989:21) Kuşkusuz Sümerbank'ın yarattığı iş gücü ilçe nüfusunu

etkileyen baş faktör olacaktır. Fabrikanın ekonomik gücü arttıkça, İlçenin nüfusu da aynı oranda artacak, Basma Fabrikası bölgede yaşayan insan sayısına doğrudan etki edecektir. Sümerbank'ın işçilerine sağladığı olanaklar da eklenecek olduğunda bölge halkı Sümerbank'ta çalışmak için akın akın ilçeye gelmiştir.

1935 yılında Aydın ve Denizli'den daha az bir nüfusa sahip olduğu bilinen Nazilli 1940 nüfus sayımında Aydın Nüfusunu geride bırakacak ve Denizli nüfusuna yaklaşacaktır.

Tablo 3.2. 1927- 1950 yılları arasında Aydın, Denizli, Nazilli Nüfusunun karşılaştırılması.

Yılı	Nazilli Merkez	Aydın Merkez	Denizli Merkez
1927	9323	11978	15787
1935	12005	15086	17345
1940	16478	17732	19446
1945	18986	18504	20162
1950	25106	20161	22017

Kaynak: Güneş, 2007:968

Kasaba nüfusunun her gün artmasıyla doğru orantılı olarak Belediye burada imar çalışmalarına hız vermiş, bazı tedbirler almak mecburiyetinde kalmıştır. 7 bin liraya devlet eline alınan binaların yıkılıp yeniden yapımı için karar alınmış, 1 yılda 100 ev ve 50 dükkan yeniden yapılmış, fabrika binalarına uygun yeni evler de inşa edilmiştir. 17 bin liralık mezbaha kurulmuş, mevcut elektrik santrali yetersiz bulunarak belediye tarafından hazırlanan ve Nafia Vekaleti tarafından kabul edilen proje ile yeni tesisata başlanmıştır. Bu tesisat için bölgedeki spor sahasının duvarları tamamlanmış, aşağı kısımdaki harap binalar yine devlet kontrolüne geçirilmiştir. Nazilli'deki anıt için 4500 Türk lirası harcanmış ve iki bin liraya da büyük bir park kurulmuştu. Bunlara ek olarak "İstiklal Parkı" adında bir yeni park daha kurulmuştu. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 16 Ocak 1938:5) Özellikle caddenin yeniden inşası üzerinde durulmuş, şehre modern bir hava katılmaya çalışılmıştır. İlin ilk Atatürk heykeli Nazilli'de yapılmış, Atatürk heykelinin etrafında da düzenleme ve süslemeler yapılmaya başlanmıştır. Eski Zahire pazarı yıkılarak yerine 14.000 lira sarfı ile yeni bir sebze hali yaptırılmasına karar verilmiştir. Bunun yanında yapılacak yeni evlerin modern bir şekilde bürünmesine özen gösterilmiştir. Yukarı Nazilli'den Aşağı Nazilli'ye açılan ve İstasyondan Basma Fabrikasına giden bulvarın iki tarafından iki katlı zarif evler yapılmasına karar verilmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 20

Eylül1938:5) 1938 yılında ilçede mevcut spor sahasının dar olduğu gerekçesiyle belediyenin yeni yıl bütçesinden ayrılacak tahsisatla yeni bir spor sahasının inşasına karar verilmiştir. Tüm bunların yapımını üstlenen Nazilli Belediyesinin imar faaliyetleri masrafını nasıl sağlayacağını anlamak için bütçe durumunun bilinmesi gerekmektedir. Nazilli Basma Fabrikası temeli atılmadan evvel 45 Bin lira olan Nazilli Belediye Bütçesi her yıl tahakkuk ve tahsil miktarı artarak 1939 yılında 122 Bin liraya yükselmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 22 Temmuz 1939:4) 1941’de bu sayı 122,666’ya yükselmiştir. İmar faaliyetleri ile başlayan kaldırım yapımına hız verilmiş, bu iş için 25,000 lira bütçeden ayrılmıştır. Çarşı caddesinin betonlanması tamamlanmış, şehrin kalan yerlerinin de betonlanması için girişimlerde bulunulmuştur. Yapımına daha önce karar verilen hal, 22,00 lira bütçe harcanarak tamamlanmış, Nazilli’nin önemli bir ihtiyacı karşılanmıştır. Su baskınlarına engel olmak amacıyla 15,000 lira harcanarak bir set yapılmıştır.(Aydın Gazetesi, Yıl 6, 1 Birinci Teşrin 1942/1 Ekim1942:1) Fabrikanın açılmasıyla esnafın kazancı artmış, birçok otel, lokanta açılmıştır. Bu da Nazilli’nin bir şehir görünümünü kazanmasını sağlamıştır. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:171) Görüldüğü gibi fabrika yalnızca kurulduğu mahalleyi değil tüm Nazilli’yi baştan yaratmıştır. Nazilli merkezinden ilçelere giden yollar düzenlenmiş, asfaltla kaplanmıştır. Bir dönem ulaşımın bir işkence olduğu Nazilli-Bozdoğan yolu ilçenin yaz-kış rahatlıkla gidebileceği en düzgün ve emniyetli yol haline gelmiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 5, 1 Kanun-i Sani/1 Ocak 1942:1) Bu yolun ağaçlarla süslenmesi de şehirde çevrecilik faaliyetlerine örnek olmuştur.

Fabrikanın bölgede sağladığı iş olanaklarını bir başlık altında ele almıştık. Fabrikada çalıştırdığı memur ve işçilerden başka, pamuk üreticilerine de olanak sağlamıştı. Fabrika açılmadan önce fabrikanın ihtiyacı olan pamukların çevrede yetişmesi için 200 adet modern tohum ekme makinesi pazarlamıştır. (Yeni Asır, Yıl 43, 8 Nisan 1937:4) Bunlardan başka çiftçiler için gerekli olan araçların da getirilmesi sağlanmıştır. Nüfusun hızla artmasıyla ilçedeki üretim faaliyetleri de doğru orantılı olarak artmış, tarım üreticisinin ve bölge esnafının yüzü gülmeye başlamıştır. Alışveriş kızışmış, ticaret artmış, bereket fazlaşmış, Nazilliler refaha kavuşmuştur. Nazilli kent pazarının kurulduğu Perşembe günleri izdihamlar yaşanmaya başlamış ve rahat alışveriş yapılamaz, olmuş bunun üzerine devlet Pazar alanlarını genişletmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 27 Ocak 1938:5) Bunun yanında belediye pazarlarda satılan süt ve süt ürünlerinin yüksek tezgahlarda satılması gerektiğini belirtmiş, sıhhat kurallarına uyulmasının gerekliliği

vurgulanmıştır.(Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 22 Ocak 1938:4) Ayrıca Fabrikada yetişen nitelikli personelin yeni fabrikalar meydana getirmesi ve bu sayede özel sektörü canlandırması fabrikanın kente olan bir diğer katkısıdır. Devletçilik ilkesiyle uygulanmaya çalışıldığı gibi Sümerbank bu noktada özel girişimler için bir örnek teşkil etmiş, girişimlere öncülük etmiştir.

Nüfusun hızla artması üzerine duyulan bir diğer ihtiyaç ortaokul olmuştur. 1932 senesinde faaliyete geçen ve iki senede 180 mevcude erişen okuldan, 1936 senesinde üçükız olmak üzere otuz iki genç mezun olmuştur. (Akkoyun, 1998:251) Ortaokul binası artan talep üzerine önce Kaymakamlığa taşınmış ancak, 1936 senesi sonu itibarıyla tekrar yetersiz duruma gelmiştir. Mevcut ortaokula yeni şubeler eklenince Nazilliler daha büyük bir ortaokul yapmak için komite kurmuş, (1 Nisan 1938 Anadolu) ancak komite yeterli imkanları sağlayamayınca, ortaokul belediye ve Sümerbank'ın katkısıyla 1947-1948 yılında yeni binasına taşınmıştır. İlköğretim okullarının durumu açısından ilçe Aydın'ın en ileri ilçesiydi. 1938'de ilçede okuyan çocukların durumuna baktığımızda, okul çağındaki çocukların %50'sinden fazlasının bir mektepte okuduğu görülmektedir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 1 Nisan 1938:5) Ayrıca 1938 senesinde Aşağı Nazilli'de yeni bir ilkokulun yapılmasına karar verilmiştir. Fabrika okullara yaptığı yardımlarla çağdaş eğitime öncülük etmiştir.

Fabrikanın açılmasının Nazilli'de olan etkileri bunlarla da sınırlı değildir. İlçenin eskiden beri temel sıkıntılarından olan su sorunu halkı büyük sıkıntıya sokmaktaydı. Fabrikadan sonra nüfusun hızla artmasıyla da su ihtiyacı misliyle artmıştır. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 43, 9 Ekim 1937:2) Belediye temiz su sağlanması için 175 bin liralık bir bütçe ayırmış ve sorunu çözmeye çalışmıştır. Su işleri için tahsis edilen para Belediyeler Bankasından temin edilmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 27 Temmuz 1939:4) Sudan başka ilçenin temel ihtiyaçlarından biri de elektriktir. Nazilli Cumhuriyetin elektriğe kavuşan ilk şehirlerinden biriydi. Ancak bu hizmet gerekli koşullar sağlanamadığı için aksatılmaktaydı. Şehir zaman zaman 15 gün kadar karanlıkta kalıyor, bu da günlük hayatı oldukça sıkıntıya sokmuştur. Şehrin elektrik tesisatı ihtiyacı karşılanamamıştır. İhtiyacın karşılanması için belediye elektrik projeleri oluşturmuş, Nafia Vekaletine bildirilmiştir. Bu projeye göre şehrin ihtiyacı olan cereyanın Basma Fabrikasında üretilmesine ve böylece ucuza mal edilmesine karar verilmiştir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 20 Eylül 1938:4) Nazilli Belediyesinin elektrik projesi İktisat Vekaletince kabul edilmiş ve elektriğin fabrikadan sağlanması onaylanmıştır.

Nazilli Basma Fabrikası nasıl Nazilli için büyük ikramiye olmuşsa, elektrik işi de büyük ikramiyesi olacaktır. Çünkü elektrik kw beş kuruş gibi ucuz bir para ile fabrikadan temin edilecektir. Belediye ise yalnızca elektrik direklerini dikecek ve elektrik hattı çekecektir. Belediye bu sayede borca girmeden kendi bütçesinden 40 Bin lira harcamış olacaktır. Nazilli Basma Fabrikasından 5 kuruşa alınan elektrik belediye tarafından 10 kuruşa satılacaktır. Bu sayede Nazilliler diğer kentlere kıyasla oldukça düşük bir ücret karşılığında elektrik hizmeti almaktadır. Ücretin çoğu il merkezinde ödenen tutarın yarısı hatta bazı illerdeki ödenen ücretin üçte ikisi oranında düşük olduğu göz önüne getirildiğinde aradaki fark somut şekilde görülmektedir. (Anadolu Gazetesi, Yıl 28, 27 Temmuz 1939:7) Belediyenin elektrikten edeceği karla imar işlerinin düzeltilmesi de yine Fabrikanın dolaylı yoldan da olsa belediye imarına katkısını göstermesi açısından önemlidir. Belediye tüm bunlardan hareketle önce Yukarı Nazilli bölgesinin tesisatına başlamış, daha sonra imar işleri iyice düzenlendikten sonra Aşağı Nazilli kısmına da tesisler kurulmuştur. Nazilli Basma Fabrikasının enerji ve buhar ihtiyacını sağlayan iki tane termik santral 1947 yılına gelindiğinde tüm Nazilli'ye elektik sağlayacak duruma gelmiştir. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:171)Böylelikle ilçe halkının temel ihtiyaçlarından biri daha fabrika tarafından karşılanmış, bir yara daha sarılmıştır.

Nazilli'nin gelişen durumu CHF Parti Müfettişlik Raporlarına da yansımıştır. 1939 Yılında, Nazilli ile ilgili raporda parti idare heyetinde Nazilli'nin durumu şu şekilde anlatılmaktadır;

“Nazilli günden güne inkişaf eden ve nüfusu artan bir yerdir. Husus ile Nazilli basma fabrikasının burada kurulmuş olması ayrıca parti çalışmasının ehemmiyetini arttırmaktadır. Sümer semt ocağı Nazilli merkezi – kaza semt ocağına bağlı olmak üzere tesis edilmiştir. Bu zat aynı zamanda Sümer Halkevi reisidir. İdare heyeti birbirlerine karşı sevgi ve saygı ve itimadı vardır. Fabrika amirleri olduklarından mevcut amele ve müstahdinin kendilerine karşı çok hürmetkar bulunurlar. Aralarında yakın akraba ve fazla iş alan yoktur. Hükümet amir ve memurlar ile çok iyi geçinirler fabrikanın hususiyeti dolayısı ile bu semt ocağı başlı başına parti için bir varlıktır. Parti reisi ve semt ocağının başkanı evvelden beri memleket işlerinde çalışmayı seven bir arkadaşır.(Çetin, 2005:84) Bu semt ocağı kongrelerini nizamnamenin tayin ettiği müddet içinde yapmış ve dilekleri herkes serbest olarak söylemiş ve seçimler serbest yapılmıştır. Kongre için nahiyeden müşahit bulunmuştur. İdare heyeti aza adedini çoğaltmaya

çalışmıştır. Zaten azaların hepsi fabrika müstahdimi oldukları için aza yazılmaları adeta adet olmuştur. Aza aidatı yüzde yüz toplanmıştır. Zaten maaş veya yevmiye verilirken aidat tevkif edilmektedir ve hepsine birden bir makbuz kesilmektedir. İdare heyeti dilekleri takip etmiştir. Bunların dilekleri aşağı Nazilli ile yukarı Nazilli arasında belediye tarafından bir şosa yapılmasıdır. Şayanı dikkattir ki fabrika amelesi başka hiçbir dilekte bulunmamıştır. Amele iş bulmaktan mütevellit memnuniyeti vardır başka fikirler besleyen amele yoktur. Amelemiz çok iyidir. Bu karakterde muhafazaya dikkat etmemiz gerekir. Bunun için hali hazırdaki müdür çok iyi ve partimize imanla sadıktır. “

AYDIN: CHP Denizli bölgesi Müfettişi, Mardin Mebusu Dr. R. Levent(Çetin, 2005:85)

Sümerbank Basma Fabrikası ilçede modernitenin simgesi olmuştur. Gerek Nazilli, gerekse çevre bölgelerden ilkokul, ortaokul çağındaki öğrencilere Sümerbank’ı görmek için özel geziler hazırlanmıştır. Çine İlkokulu, Yedi Eylül Okulu, Nazilli Orta Okulu, İzmir Ticaret Lisesi gibi ilkokul, ortaokul ve lise talebelerinin eğitildiği her yaştan öğrenci grubu Sümerbank’ı gezmiş fabrikanın vaziyetini yakinen görmüş ve bu çevre okullar arasında bir faaliyet olmaya başlamıştır.

3.2.1. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasının Halka Sosyo-Kültürel Etkileri

Fabrika’nın Nazilli kenti üzerindeki etkileri bunlarla da sınırlı değildir. Fabrika şehrin ekonomik refaha kavuşması ve temel ihtiyaçlarını sağlamasının yanında ilçe halkını sosyal açıdan da etkilemiş, kentin modern yaşama dönüşmesinde belirleyici etken olmuştur. Nazilli’de Fabrikadan önce kültürel faaliyetlere baktığımızda elle tutulur bir aktivite ile karşılaşmak pek mümkün değildir. İlçenin yaşadığı ekonomik sıkıntılar, sağlık sorunları, elektrik su temel gibi ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanamaması gibi faktörler göz önüne alınırsa bu çok da şaşılacak bir durum değildir. Geçmişten bu yana ülkelerin sosyal-kültürel faaliyetlerin gelişmişliğiyle ekonomik refah düzeyinin yüksek olması paralel doğrultuda gitmiştir. Ekonomisini canlandıran, halkını refah içinde yaşatan ülkelerdeki mevcut insan tiplerine baktığımızda, toplumda kültürel ve sanatsal faaliyetlere yatkınlık olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Cumhuriyetle birlikte yaratılmaya çalışılan kültürel devrim, ekonomik refahın sağlanması ve beraberinde halkın kültürel açıdan da gelişmesini hedeflemektedir. Nazilli için de Sümerbank

Basma Fabrikası, Cumhuriyetin eğitimli ve kültürü bireyler yetiştirilmesi hedefini uygulayan somut bir kurumdu.

Fabrika ilçe halkının kafa yapısında ciddi bir değişim gerçekleştirmiştir. Her bakımdan modernlik timsali olan bu kurumun ilçelerinde açılması adeta Nazilli halkının çağdaşlaşma gereği duymasına sebep olmuş, halk bu fabrikaya yarışır vatandaş olma olgusuna itmiştir. Fabrikanın inşa faaliyetleri sürecinde bile ilçe kendileri için bir ayrıcalık olan bu kurumun önemini anlamıştır. Sümerbank'ın işçilerine sağladığı imkanlar ve bu imkanlardan Nazilli halkının da yararlanmasının yanında insana verdiği değer halkın uzun zamandan beri özlem duyduğu bir konudur. Fabrikanın eğitim faaliyetlerine önem vermesi ilçede de eğitim faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Eğitimin Kültürel yaşamı doğrudan etkileyen baş unsur olduğu göz önünde tutulduğunda, okulların açılması, halkın okuma yazma oranının artması ile kentin eğitimli insan nüfusunun çoğalması ilçenin gelişmişliğini doğrudan etkilemiştir. 1946 senesinde faaliyete geçen Sümer İlkokulu, uzun yıllar boyunca Nazilli'de eğitim öğretim faaliyeti vermeye devam etmiş, 2014 senesinde kapanmıştır. Buna bağlı olarak halkevi ve kütüphaneler okuma isteği artan insanlarla dolup taşmış, her yıl kitap okuma oranı bir önceki seneye göre artış göstermiştir. Halkevi kütüphanesi okuma yazma öğrenen vatandaşların kitap okuma ihtiyacını karşılamış, kütüphane gün geçtikçe zenginleşmiştir.(Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 27 Ocak 1938:5) Fabrikanın kurduğu Sümer Çocuk Kütüphanesinde öğrenciler kitap okuma yanında ders çalışma ve ödev yapma için de öğrencilerin vazgeçilmezi olmuştur.

Fabrikadan önce toplu organizasyonlara katılmayan Nazilli halkı, Sümerbank basma ve partilerinde olan eğlencelerin yanında kendileri de organizasyonlar düzenlemeye başlamıştır. 1930'lu yılların ortalarına kadar kadınlı-erkekli hiçbir toplantıya katılmayan halk Sümerbank'ın düzenlediği balolarla, dans ve partilerle kaynaştırmış kadının toplumsal yaşamda ön plana çıkmasını sağlamıştır, (Güneş, 2007:963) Fabrika çalışmaya başlamadan evvel iplik kısmında çalışmak üzere kadınlar fabrika bünyesindeki kurslarda eğitilmişti.(Akşam Gazetesi, Yıl 19, 17 Temmuz 1937:2) Açılışın ardından bu bölüm ve diğer bölümlerde pek çok kadın işçi erkeklerle aynı haklara sahip olarak çalışmaya devam etmiş ve ekonomik yaşamda yerini almıştı. Ayrıca Sümer Halkevi bünyesindeki kurslarda biçki-dikiş eğitimi alan birçok kadın, kendi dikiş evini açmış ya da bağımsız olarak terzi yapabilmektedir. Bu sayede Nazilli kadını ekonomik refahını kendi sağlayabilecek duruma gelmiş, toplumsal eşitlik adına

önemli bir adım atılmıştı. Kadının iş hayatındaki kadar sosyal hayatta da yer edinmesi ise yine fabrika sayesinde olmuş, yapılan her türlü etkinliğe erkeklerle beraber katılabilmıştır. Bu Cumhuriyet rejiminin kadına verdiği değerin, hayat bulmuş örneğidir. Nazilli bu sayede Türk kadının ekonomik ve toplumsal hayatta yer edindiği ilk yerlerden biri olmuştur.

Fabrikada çalışan desinatörler zaman zaman ilçeye de çıkarak muazzam resimler yapmış, yaptıkları resimleri de halka sergilemiştir. Bununla Güzel Sanatların bir kolu olan resime ilgiyi arttırıcı nitelikte bir faaliyet yapılmış olmakla beraber, desinatörlerin resimlerini satmaları ve gelirini ihtiyaç sahibi ailelere vermeleri de sosyal yardımı aşılması açısından önemlidir.

Nazilli Basma Fabrikası kurulurken amaçlanan Basma ihtiyacını karşılamak fikri göstermektedir ki Türk Köylüsü basmayı yaygın olarak kullanmaktadır. Bunun yanında özel tasarımcılar tarafından çizilen basma desenlerinin, sanki gerçek çiçekmiş gibi canlı durduğu ve üzerinden onca yıl geçmesine rağmen bugün dahi renginde hiçbir değişiklik olmadığı göz önünde bulundurulduğunda basmaların bölge halkı tarafından rağbet görmesi yadırganmayacaktır.

Fabrikada çalışan sanatçı kesimin ürettiği mamullerle ilgili Aydın Gazetesi Muhabiri O.Becerik'in 1939 senesinde yazdığı habere bakmak faydalı olacaktır;

"Fabrikaya son ziyaretimde yemek salonundaki fabrika mamulâtı perdeler, renklerin imtizacı, çiçeklerin tabiata uygunluğu ve deseninin milli zevke intibakı açısından nazarlarımızı üstünden ayırmadı. Bunu fark eden fabrikanın model servis şefi, izah etti.

-Bir gün eşim sofraya badem çiçeği koymuş, bunun modelini oradan aldım.

Bu genç, fabrikanın temeli atıldıktan sonra ecnebi memlekete staja gitmiş, fabrikanın çalışmaya başlaması ile girişmiş bir Türk Genci idi. Fabrikanın yalnız model atölyesi değil tüm birimler Türk Gencinin bilgi ve kabiliyeti ile yürüyor." (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 21 Temmuz 1939:2)

Kumaşların bu derece göz alıcı olmasının yanında, kaliteli ve ucuz oluşu, Nazilli Kadınının Basma elbiseler tercih etmesini sağlamış, bu sayede ilçede halk

dış görünüm itibari ile de modernleşmiştir. 1954 senesinde Ekonomi ve Ticaret Vekaleti Sümerbank'ın Nazilli'de bir şube açmasına izin vermiş, (BCA., No:030-0-18-01-02-015) ve Nazilli'de satış mağazası açılmıştır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası satış mağazasında oldukça uygun satılan ve rengarenk çiçeklerle bezenmiş basmalar, halkın giyinme zevkinin oluşmasını sağlamıştır. Bu basmalar aynı zamanda koltuk yüzlerinde de kullanılabilirdiğinden evler de modern bir görünüme kavuşmuştur. Halkın yoğun ilgisi sebebiyle Sümerbank Satış mağazasında kuyruklar oluşmuş, hanımlar saatlerce sıra beklemiştir. Basmaya rağbet büyük olduğundan, mağaza kumaşların satımına sınırlamalar getirmiş, herkes belirli sayıda ürün alabilmiştir.(1 Aralık 2016 Bingül Adalığ ile yapılan Söyleşi) Sümerbank satış mağazalarında konfeksiyon ve kumaş dışında, ayakkabı, halı kilim, çocuk ve genç giyim, yiyecek, içecek vb gibi pek çok ürünün satışı yapılmıştır. 1996 yılına kadar hizmet veren mağazayı, bu tarihten itibaren çalışanların birkaçı devralmıştır.(İlhan Öden ile 2 Mayıs 2016'da yapılan söyleşi)

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın açıldığı gün Sümersporlu gençler burada kutlama yapmıştı. Bundan sonraki dönemde bayram kutlamaları da fabrika da yapılmaya başlanmıştır. Önceden Nazilli'nin içinde yapılan kutlamalar Sümerbank'tan sonra değişmiş, 9 Ekim fabrikanın açılış tarihi 5 Eylül Nazilli'nin düşman işgalinden kurtuluşu kutlamalarının yanında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı da burada kutlanmaya başlamıştır. (İlhan Öden ile 2 Mayıs 2016'da yapılan Söyleşi) 1938'de 19 Mayıs'ta Sümersporlu ekiplerin önderliğinde gençler 100 ve 400 metrelik bayrak koşuları, bisiklet ve yüksek atlama yarışları yapılmıştır. Birinci olan ve dereceye giren öğrencilere Sümerbank Basma Fabrikası müdürü Fazlı Turga küçük hediyeler verilmiştir. (Yeni Asır Gazetesi, Yıl 44, 24 Mayıs Salı 1938:5) Bu tarihten itibaren 19 Mayıs'lar fabrika önderliğinde kutlanmış, bisiklet yarışları deve güreşleri fabrikadan Nazilli'ye armağan kalmıştır.

Defileler, Sümerbank'ın bir diğer faaliyeti de salonunda düzenlenen defilelerdi özellikle fabrikanın üretmiş olduğu ürünlerden dikilen türlü kıyafetler yapılan defilelerle halka, tüketiciye tanıtılmaktadır. Kıyafetler kimi zaman fabrika çalışanlarından seçilen bireylerce, kimi zaman da profesyonel mankenler tarafından salonda sergilenmiştir. (Doğan, 2007:164)

3.2.2. Sümer Halkevinin faaliyetleri

Nazilli'nin kültürel dönüşümünde oldukça yüksek paya sahip olan Sümer Halkevi'ni ele almadan kültürel faaliyetler tam manasıyla aktarılamaz.

Fabrika çalışanlarının yanında Nazilli Halkı da fabrikada düzenlenen etkinliklere katılarak sosyalleşmiş, sinema, tiyatro, konser, sergi gibi pek çok sanatsal etkinlikle fabrika sayesinde tanışmıştır.

Sümer Halkevi'nin açılış töreni 21 Şubat 1938 günü yapılmıştır. Önce radyo ile Şükrü Kaya'nın söylevi dinlenmiştir. Sonra işçi kızların söyledikleri İstiklâl Marşı hürmetle dinlenmiş, Parti İlyön kurul adına töreni açmaya memur Avukat Sami Kutluğ açış konuşması yapmıştır. Sümerbank Fabrika Direktörü Fazlı Turgan'ın Halkevlerinin kurulma maksadını anlatan konuşması olmuştur. Okunan şiirlerin sonrasında Gösterit kolu "Hayırlı İzdivaç" komedisini temsil etmiş, gece de Halkeviler arasında aile eğlencesi tertip edilmiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 22 Şubat 1938:2)

Kuruluşundan itibaren törenler, konferanslar düzenleyen her geçen sürede kütüphanesini zenginleştiren, kurslar açan her iki halkevinin faaliyette olduğu 1938 yılında Nazilli Halkevinde (Toksoy, 2007:406) Ar, Gösterit, Spor, Sosyal Yardım ve Kitapsaray olmak üzere 5 şube bulunuyordu. Üye sayısında Ar/Güzel Sanatlarda 83, Gösteritte 70, Sporda 96, Sosyal Yardımda 40 ve Kitapsarayda 87 olmak üzere 376 kişi görev almıştı.

Nazilli-Sümer halkevinde Gösterit, Spor, Sosyal yardım ve Kitapsaray olmak üzere 4 şube faaliyet göstermekteydi. Gösteritte 55, Sporda 110, Sosyal yardımda 14 ve Kitapsarayda 43 ile toplamda 222 üye bulunuyordu.

Güzel sanatların hemen her alanında da halkevi vatandaşlara kurs vermiştir. Resim sergileri, müzik dinletileri, müsamereler, heykel sergileri de Halkevi tarafından halka sunulan diğer hizmetlerdendir. Ayrıca halkevi biçki-dikiş kursları ile her yıl birçok genç kızın meslek sahibi olmasını sağlamış, Sümer halkevi Nazilli kültürünün gelişmesi için önemli adımlar atan bir kurum olmanın yanında, civar köylere düzenlenen gezilerde köylülerin sorunlarıyla ilgilenmiş ihtiyaç dahilinde köylere ilaç ve sağlık elemanı göndererek hastaların tedavisini sağlamaya çalışmıştır. (Güneş, 2004:131) Fabrika için Amerika'dan bir sinema makinesi getirilmişti. (Anadolu Gazetesi, Yıl 27, 1 Nisan 1938 :5) Sümer Halkevi

Nazilli halkına da bu hizmetten yararlanma imkanı sağlamış halka filmler gösterilmiş, halk sinema kültürüyle de tanışmıştır.

Emekli Öğretmen ve Araştırmacı yazar Etem Oruç fabrikanın sinemayı ve tiyatroyu yaygınlaştırması ile ilgili şunları söylemiştir.

Ben Sinemayı tiyatroyu fabrika sayesinde gördüm. O dönemde on beş günde bir tiyatro oyunları oynanırdı. Tiyatro oyunu nedir, nasıl oynanır nasıl izlenir, izleyerek öğrenilirdi. Tiyatro çok önemlidir, bir penceredir, görevi doğruyu insanlara göstermektir. Atatürk'ün amacı buydu. (Etem Oruç 4 Ağustos 2016'da yapılan söyleşi)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.27. Sümer Halkevi Biçki-Dikiş Kursunda kursiyer genç kızlar

Sümer halkevi gösterit kolu her sene gelişerek yeni eserler ortaya koymuş halkın birçok kültürel faaliyetle tanışmasında bir aracı görevi görmüştür. Konserler, müsamereler, tiyatro ve bale gösterileri ile halkta bir alt kültür yaratan Halkevi, bölgede pek çok eserin tanınmasını sağlamıştır. Aydın Gazetesi muhabiri Naim Özel'in 4 Nisan 1939'da Sümer halkevi gösterit kolu başkanı ile yaptığı söyleşide, başkan Danende Hanım *"Eğer halka ve Türk Gençliğine çalışmalarımızla bir şeyler öğretmiş ve kazandırmış oluyorsak bahtiyarız. Bizim için en önemli muvaffakiyet budur"* diyerek halkevinin asıl amacını belirtmiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 4 Nisan 1939:2)

Halk evinin bir diğerkolu olan ar kolu da halkın bilinçlenmesinde son derece öneme sahiptir. Halkevinde sonradan oluşturulan bir bölüm olmasına rağmen Ar kolu halkın büyük oranda ilgisini çekmiştir. Fabrika çalışanları arasından seçilerek oluşturulan müzik grubu klasik müzik formlarını seslendirmiş, Nazilli ve çevre vilayetlerde birçok konser vermiştir. Halkın müziğe karşı derin sevgi ve hevesinin sonucu olarak ar kolunun yaptığı her türlü etkinliğebölgede geniş kitleler katılım göstermiştir. Zamanla müzik halk için vazgeçilmez eğlencelerden olmuş, bu müzik grubunun yaptığı turneler insanlarla dolup taşmıştır. İçerisinde Konserler, müsamereler, temsiller, aile toplantıları yapılan sahne ve salondan turneye çıkan temsil grupları ve ses sanatçıları da yararlanmıştır. (Güneş, 2007:964)

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.28. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Müzik Grubu 1939 yılı

Ar kolunun çalışma programı şu şekildedir. Haftanın belirli günlerinde keman, mandolin, musiki hakkında genel bilgiler öğrencilere öğretilmiş, dersler altı aylık kurslar şeklinde tanzim edilmiştir. Birinci altı aylık kurs süresince başarılı olan öğrenciler ikinci altı aylık kursa geçmiş başarısız olanlar ise aynı kursu baştan almıştır. Bu kursta müzik hakkında genel bilgi veren birçok kişi aynı zamanda fabrikada işçidir. Ar kolunda ayrıca saz, keman bağlama ve piyano dersleri de verilmiş bu dersleri verecek kimselerin bulunmadığı hallerde diğerkabrikalardan işçiler getirilmiştir.

Kaynak: Günver Güneş Arşivi

Fotoğraf 3.29. Sümer Halkevi Müzik Grubu 1939 yılı

Resim dersleri de veren bu bölüm, halkın zevkini okşayacak tablolar yapmış ve resimler belirli aralıklarla ilçede sergilemiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 7 Mayıs 1939:3) Halkevinde ayrıca, İngilizce, diğer yabancı diller, dikiş-nakiş kursları ile okuma-yazma kursları da açılmıştır. Sümer Halkevi korusu özellikle milli bayramlar ve yılbaşı organizasyonlarında verdiği konserlerle dinleyicileri mest etmiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 7, 2 Ocak 1944:2) Fabrika salonlarında verilen balolar kent insanına eğlence ve neşe kaynağı olmuş, vatandaşlar bu balolara günlerce hazırlanmış, zamanla balolar gelenek haline gelmiştir. Nazilli Sümer Halkevi sosyal yardım şubeleri tarafından basma fabrikası salonlarında verilen yılbaşı baloları dönemin en popüler eğlencelerindedir.

1939 yılı içinde Sümer halkevini ziyaret eden Aydın Gazetesi muhabiri, halkeviyle ilgili gözlemlerini şöyle aktarmıştır: “Sümer Halkevi Ar kolu başkanı ve fabrikanın değerli Ressamı Hamdi Berdi'yi ancak atölyesinde bulmak mümkün oldu. Ar kolu yeni açılan bir kol olmasına rağmen halkın gösterdiği alaka memnuniyet vericidir. Halkın musikiye karşı derin bir sevgi ve hevesi olduğuna şüphe edilmez. Kolumuzun çalışma programı şu şekilde tanzim edilmiştir: Haftanın muayyen günlerinde keman, mandolin ve musiki hakkında umumi malûmat öğrencilere öğretilir. Keman derslerine devam eden şimdilik 15 kişi

vardır. Keman öğreticisi Hikmet Aktalay esaslı bir metot ve muntazam bir program dâhilinde çalıştırmalarına devam etmektedir. Mandolin öğreticisi de B. Hidayettir. Bugünkü mandolin öğrencisi yirmiyi geçmiştir. Müzik hakkında umumî malumat derslerini güzel bir metot dahilinde gösteren Bay İzzet'tir. Bu değerli arkadaş fabrikanın tamirhane kısmında işçidir. Dersler altı aylık kurs şeklinde tanzim edilmiştir. Mesela birinci altı aylık kursu bitiren talebe imtihana tabi olduktan sonra ikinci bir altı aylık kurs sınıfına geçer. Eğer imtihanda muvaffak olamazsa aynı kursa devam etmek mecburiyetindedir. Öğrenciler her altı ayda bir imtihandan geçerek esaslı bir surette yetiştirilmiş olur. Eğer kolumuza yeniden kaydolunan öğrenci bulunursa bunlar ikinci bir birinci altı aylık kursa devam etmek üzere derslere başlarlar. Kolumuzun bütün üyeleri yine haftanın muayyen günlerinde müzik hakkında umumî malûmat derslerine girerler.

Keman ve mandolinden başka Saz, Cura, Bağlama düşünülmüş, ellerinde bu sazlar bulunmadığı için henüz derslere başlanmamıştır. Zaten Ar kolu senenin ortasında açıldığı için parası yoktur fakat diğer kollardan para almaktadır. 2 hafta sonra da piyano derslerine başlanacaktır. Piyano var ama muallim bulunmadığı için İzmir'de bir arkadaşla mutabık kalınmış yakında gelecek kendisi işçidir, tamirhaneye yerleştirilecektir. Hem orada çalışacak aynı zamanda haftanın muayyen günlerinde piyano dersi verecektir. Resim dersleri de iki hafta sonra başlayacaktır.”¹¹ Sanat faaliyetlerine ağırlık verilmesi ve hatta bunun daha çok fabrika kesimiyle, imkanlarıyla yapılması Sümer halkevinin olağan bir özelliği olmuştur. (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 7 Mayıs 1939:2)

Fabrikanın radyosunun bulunması Nazilli halkının da dikkatinden kaçmamış halk radyoyu medeni bir araç olarak görmüş ve gün geçtikçe abonelik sayısı artmıştır. Radyoya karşı duyulan merak ve radyonun ihtiyaç olarak görülmesi ile 1937'de 25.510 olan radyo aboneleri sayısı, 1938'de 46.250'ye, 1939'da ise iki katına çıkmıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 4 Nisan 1939:3)

1945 senesinde yerel gazetelerden öğrendiğimiz üzere Sümer Halkevi'nin kütüphanesindeki kayıtlarda 1 yılda 9562 kişinin kitap okumuş olduğu görülmektedir. Kütüphanede mühendis, memur ve işçilerin meslek ve teknik bilgilerini arttıracak eserlere fazlaca yer verilmiş, tüm çalışanların alanlarında kendini eğitmesi sağlanmaya çalışılmıştı. Okuma oranından da anlaşılacağı gibi

¹¹ “Sümer Halkevi Ar kolunda” *Aydın*, 7 Mayıs 1939.

fabrika çalışanlarının bu eserlere ilgisi oldukça yüksektir. Bunun yanında Halkevinde edebi eserlere de yer verilmiştir.

Sümer halkevi zaman zaman Nazilli çevresinde özellikle köylere geziler de düzenlemiş ve buralarda gösteriler yapmıştır. Çocuk bahçelerinde, ilkokul himaye cemiyetlerinde yaptıkları müsamereler, kalabalık halk kitleleri tarafından ilgi ile izlenmiştir. Halkevinin gittiği yerlere yakın mevkide bulunan yerleşkelerden de sırf bu etkinlikleri görmek adına vatandaşlar akın etmiştir. Örneğin Sultanhisar'da yapılan bir etkinlikte, Umurlu, Köşk ve Yenipazar gibi komşu ilçelerden birçok misafir buraya gelmiş, halkevinin ar kolunun sekiz kişilik müzik grubunun çaldığı modern şarkılarla halk unutulmaz bir gece yaşamıştır. (Aydın Gazetesi, Yıl 3, 29 Mart 1939:2) Fabrikada gece hayatı ve eğlencelerin baş temsilcisi Sümer Halkeviydi.

Belirttiğimiz gibi halkevinin amacı halkı her alanda bilgilendirmektir. Bunun için Sümer Halkevi'nin gerçekleştirdiği bir diğer önemli faaliyet de konferanslar vermesiydi. Halka sosyal ve kültürel konularda bilgilendirme yapmanın yanında, günlük hayatta karşılaşılan ve karşılaşılabilecek olan sorunlarla başa çıkabilme yolları göstermek adına da konferanslar düzenlenmiştir. Bunun için Nazilli Halkevi'ne ülkenin belirli yerlerinden uzmanlar gelmiş, bilgilendirme yapmışlardır. Bu konferanslara halk büyük bir istekle katılım göstermiş, Örneğin 17 Mayıs 1939'da İstanbul İtalyan okulundan gelen Mukaddes Tolon tarafından yapılan Ailede çocuk terbiyesinin önemi" konulu bir konferansa birçok anne ve baba çocuklarıyla beraber katılmıştır.(Aydın Gazetesi, Yıl 3, 17 Mayıs 1939:1) Tüm bunların sonucunda kesin olarak söyleyebiliriz ki bu konferanslar halkın aydınlanmasında son derece öneme sahiptir.

Sümer Halkevi'nin yakın civardaki köylere yardım da etmekteydi. Halkevi sosyal yardım konusunda son derece hassasiyete sahipti. Fabrikanın yıl dönümlerinde açılan sergilerde gösterilen, dikiş kursunda yetişen kızlar tarafından yapılan elbise ve bebek takımları sosyal yardım koluyula fabrika çocuk yuvasına bağışlanırdı. (Aydın Gazetesi, Yıl 8, 1 Aralık 1945:1)

Kaynak: İlhan Öden Arşivi

Fotoğraf 3.30. Sümer Halkevi tarafından giydirilen ihtiyaç sahibi çocuklar fotoğrafı

Yalnızca civarda değil ülkede bir felaket yaşandığında da halkevi sosyal yardım şubesinin girişimleriyle yardım kampanyaları yapılmıştır. 1938 senesinde Kırşehir’de meydana gelen ağır deprem nedeniyle fabrikada çalışan bütün memur ve işçiler aylıklarının yüzde birini felaketzedelere göndermesi bu duruma somut bir örnektir. (Aydın Gazetesi, Yıl 2, 3 Nisan 1938:2) Yine aynı şekilde 1943 senesinde Adapazarı’nda olan büyük deprem de Halkevi 2500 Amerikan bezi 2500 metre basma bağışında bulunmuş, bunların 1000’er metresini dikilmiş halde felaketzedelere göndermiştir. (Aydın Gazetesi, Yıl 6, 26 Haziran 1943:3)

Nazilli’de modern yaşamın temsilcisi görevinde olan Sümerbank Basma Fabrikası’nda kadın işçiler de erkek işçiler kadar önem arz ediyordu. Atatürk toplumsal hayatta Türk kadınının her konuda erkeklerle eşit haklara sahip olması için Cumhuriyet kurulduğundan beri ardı ardına inkılaplar yapmıştır. Atatürk’ün sosyal kalkınma projelerinin önemli hedeflerinden biri de kadınların ekonomik hayatta yer almasıydı. Daha fabrika açılmadan başlayan dikiş-nakış kurslarında bölgedeki kızlara eğitim vermeye başlanmıştı. Fabrikanın açılmasıyla birlikte pek çok kadın kendilerine uygun bölümlerde çalışarak, iş hayatına atılmış bulunmaktaydı. Bunun dışında fabrika ve Nazilli kadınları için önem arz eden bir

diğer faaliyet de Halk evinde verilen dikiş nakış kurslarıydı. Halkevinden aldığı eğitim ile biçki ve dikiş öğrenen kızlar kendi biçki kurlarını açmış ve burada binlerce öğrenciye dikiş-nakış öğretmişlerdir. Kursiyerler kurs süresi sonunda öğrendikleri üzerinden sınava tabi tutulmuş ve kurs süresince öğrendikleriyle hazırladıkları eserlerden sergiler düzenlemişlerdir. Türk kadınının ekonomik hayatta kimlik kazanması adına atılan bu küçük adımlar oldukça önemliydi. Kumaşa batıp çıkan her iğneyle yapılan işlemler gibi, kurulan bu kurslarla kadınların ekonomik hayattaki yeri de sağlamlaşmıştır.

Sümer Halkevi'nde dönem dönem Nazilli Ortaokulu talebeleri de müsamereler vermiştir. öğrenciler tarafından düzenlenen tiyatro gösterisinin son derece profesyonel olduğu ve pek çok kişinin izlemek için salona geldiği (Ayдын Gazetesi, Yıl 3, 7 Mayıs 1939:2) dikkate alınırsa Sümer Halkevinin bölgede yarattığı etki daha iyi anlaşılacaktır.

1948'de fabrika içinde Opera dinletisi gerçekleştirilmiştir. Operanın günümüzde dahi ilerlememiş bir sanatsal faaliyet olduğu düşünülürse, bu gösterinin mahiyeti anlaşılacaktır. Fabrika içinde bulundurduğu müzik grubu ile Opera dinletisi sunacak derecede kültürel gelişim göstermiş, halkın bu müzik türü ile tanışmasını da yine fabrika sağlamıştır.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın ilçeye olan etkisini Bingül Adalığ şöyle anlatıyor;

“Fabrika her şeyden önce kültür karmasıydı. Dışarıdan gelen memurlar buraya bütün kültürlerini getirdiler. Farklı kültürler bir arada yaşadı. Voleybol, basketbol, tenis kortunda kız erkek tüm vatandaşlar neşe içinde oynardı. Burada yapılan bisiklet turları oldukça eğlenceli geçerde. 19 Mayıs'ta kim daha yavaş bisiklet sürerse onun kazandığı bisiklet yarışları olurdu. Kazanana fabrika müdürünce küçük hediyeler verilirdi. Fabrikada tiyatro ve sinema yayını yapılırdı. Sevim Duyal fabrikanın ilk işçilerinden birinin kızıydı ve çok samimi olduğum bir ablamdı. Babası desinatörmüş ve çok güzel resimler çizermiş. Bunun yanında Sevim ablanın babası İlhan Duyal fabrikada bir açmış. Kostümleri kendi çizip diktiği bir tiyatro grubu oluşturmuş, zamanın birçok önemli tiyatro oyunu burada sergilenmiş. Birde İlhan amca, yakın arkadaşı olan Muammer Karaca ile fabrikada işçi olan Güzin Özipek'i tanıştırtarak onun oyuncu olmasının da yolu açmış. Yıldırım Önal'ın da yardımıyla Güzin Özipek ünlü bir oyuncu olmuş.

Basma Baloları oldukça güzel geçirdi. Kadınlar çay partilerinde ayaklarına, basma balolarında bileklerine kadar basmadan elbise giyerdi. Erkekler aynı tonda kravat takardı. Basma salonu son derece güzel süslenmiş, garsonlar özenle giyinmiş olurdu. Yemekler oldukça lezzetliydi ve büyük lambaların olduğu masalarda, gümüş tabaklarda yemek yenilirdi. Gıdı Gıdı Gazetesinde senenin gülünç olayları yayınlanırdı.”(Bingül Adalığ, 1 Aralık 2016’da yapılan söyleşi)

Savaş yılları boyunca yaptıkları pek çok faaliyet kağıt buhranı, maddi imkansızlıklar nedeniyle ya yerel basına duyurulamamış veya basılan haberler yetersiz kalmıştır. Sümer halkevi, 1950 seçimleri sonrası Demokrat Partinin iktidara gelmesi ve Sümerbank çatısında olan Halkevinin usulsüz olduğu yolunda yasal işlem yapması üzerine 7 Ağustos 1950’de kapatılmıştır.

Kapatılma kararı Sümer halkevine bildirilirken “ Mahalli vasıta ve imkanlardan faydalanarak çalışmalarını düzenlemek mevkiinde olan halkevlerimizin sayılarını ve çalışmalarını gözden geçirmekte ve bu teşekkülleri kabil olduğu kadar dağınık bulundurmaktan çekinerek toplu halde tutmaya çalışmaktayız.” şeklinde açıklanmıştır. (Toksoy, 2009:128)

3.2.3. Sümerspor’un Nazilli’ye Katkıları

Sümerbank bünyesinde kurulan Nazilli Sümerspor hakkında daha önce bilgi vermiştik. Spor kulübü fabrika ve ilçedeki spor faaliyetlerinin canlanmasının yanında, ülkedeki spor müsabakalarına da katılmış, Ege bölgesinin en iyi takımlarından biri olan Sümerspor Futbol Takımı ile ününü tüm ülkeye duyurmuştu. Nazilli Sümerspor ile ilçedeki gençlerin spor faaliyetlerine olan ilgisi artmış, özellikle 19 Mayıs gösterilerinde bölgedeki gençlerin etkin faaliyetleri bu durumu gözler önüne sermektedir. Beyaz-Lacivert renkleriyle halkın bir anda ilgi odağı olan futbol takımının yanı sıra birçok başka spor aktiviteleri de mevcuttur. Sümerspor adı altında futbol, atletizm, voleybol, basketbol, ve bisiklet takımları da bulunmaktaydı. Sümerspor hafta tatillerinde civar kaza ve köylere geziler düzenlemiş, bu spor aktiviteleriyle uzun yıllar miskin bir halde bulunan Nazilli Gençliğini tembellikten, kahvehane köşelerinden kurtararak, spor meydanlarına çekmiştir. (Liseli Gençlerin Gözünden, 1998:174) Tüm bunların yanında fabrika tarafından Nazilli’de düzenlenen paten ve bisiklet yarışmaları da halkı kaynaştıran bir diğer aktivite olmuştur. Nazilli Sümerspor’un Futbol sahasının Türkiye’nin ilk alttan ızgaralı futbol sahalarından biri olması (Güneş, 2009:965) da dikkat

çekicidir. Bunun yanında büyük futbol takımları ile de karşılaşan Sümerspor Futbol Takımı, ülkeye önemli futbolcular da kazandırmıştır. Sümerspor'da bir dönem futbol oynayan Murat Dilmen ve kardeşi Rıdvan Dilmen buna güzel bir örnektir. Murat Dilmen Sümerspor futbol takımını şöyle anlatıyor;

“Rahmetli babam, amcam kayınpederim uzun süre çalıştı. 1978’de Sümerspor’da lisanslı futbola başlamış 1981 yılına kadar oynadım. 78 Yılında Rıdvan Sümerspor’a başladı. 25-30 futbol topu karşılığı Sümerspor’a gitti. Sümerspor’da bizler oynamadan önce de çok iyi futbolcular vardı. Biz de Sümerspor formasını en iyi şekilde, şerefle taşıdık. Çok güzel anılarımız oldu. Çok güzel bir arkadaşlık grubumuz vardı. Çocukluğumuzun gençliğimizin en güzel yılları Sümerspor’da geçti. Bizden önceki abilerin çoğu hem çalışıp ekmek parası kazanıp hem futbol oynadı. Bize de maddi katkısı oldu. Eski futbolculara güzellikler sağlandı. Sümerspor’u tekrar yaşatmak için çabaladık. Ancak fazla ilgi görmedi. Çok asil çok köklü sevilen bir kulüptü.. Bizler de bu güzel takımda oynamanın bilinciyle, özverili çalıştık. “(Murat Dilmen, 4 Ağustos 2016’da yapılan söyleşi)

Görülüyor ki başlarda fabrika bünyesinde açılan bir spor kulübü iken Sümerspor, zamanla başarıları ile tüm Nazilli’ye ve hatta ülkeye spor alanında katkı sağlayan bir kulüp haline gelmiştir. Bölge halkının spor aktivitelerine katılmasında bir öncü olan kulüp aynı zamanda diğer kulüplerle hemen hemen hiçbir çirkin olay yaşamamış, adeta “Atatürk’ün ben Sporunun zeki, çevik ve aynı zamanda ahlaklısını severim” ilkesine bağlı kalmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Cumhuriyet yönetiminin ekonomik yaşamda aldığı kararlar doğrultusunda devlet eliyle sanayileşme kavramını ve Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasını irdelediğimiz çalışmamızın sonucunda şunları söyleyebiliriz. Devletin var olan fabrikaları ıslah etme ve yeni fabrikalar oluşturmak üzere görevlendirdiği Sümerbank kuruluşu, ekonomide sağlam temellerin atılmasında kilit nokta durumundaydı. Modernleştirdiği fabrikalara ek olarak ülke ihtiyacına cevap verecek yeni kuruluşlarıyla ekonomiye can vermiş, ülkenin gereksinim duyduğu ürünleri kendisinin üreterek milli ekonomi kavramının yalnızca teoride değil pratikte de uygulanmasını sağlamıştır. Bu yanıyla Sümerbank “Yerli Malı Yurdun Malı” kavramını somutlaştırmıştır. Sümerbank’ın ülkeye kazandıracığı ekonomik gelirin yanında, iş imkanı sağlamasıyla fabrikaların kurulduğu bölge ve çevresini refaha erdirmesi de bir diğer önemli fonksiyonudur. Özellikle üretimde kullanılacak hammaddelere yakın yerlerde kurulan fabrikalar hem bünyesinde çalıştırdığı işçiye, hem bölge halkına hem de üreticiye iş olanağı sağlamıştır. Bunun yanında Sümerbank Fabrikalarının yalnızca üretim merkezi olarak görülmesi de mümkün değildir. Faaliyet gösterdikleri bölgede modernliğin temsilcisi görevinde olan fabrikalar yaktıkları aydınlanma ışığıyla kuruldukları kentleri aydınlatmıştır. Cumhuriyetin oluşturmaya çalıştığı kültür devriminin elçisi görevini üstlenmişlerdir.

Kuşkusuz halkı her anlamda bilinçlendiren ve eğiten bu bankaların en önemlilerinden biri de Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’dır. Ülkenin ilk Basma Fabrikası olan bu kombina, bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından altın anahtarla açılmıştır. Nazilli’de kurulmasına karar verilip, Türk ve Rus uzmanlar tarafından incelemelerin başladığı ilk dönemden itibaren, kentte etkilerini göstermeye başlamış, inşa süresince ilçede belirgin değişimler görülmüştür. Nazilli halkı böyle bir fabrikanın ilçelerinde açılacağı coşkusuyla, fabrikayı yetiştirmek adına canla başla çalışmış, bu sayede fabrika henüz işlemeye başlamadan büyük bir halk kitlesine iş olanağı sağlamıştır. Bunun yanında, fabrikaya hammadde sağlayacak Pamuk Üretme Çiftliğiyle de pamuk üretimi bir hizaya konulmuş, bölgede modern anlamda pamuk üretimlerine başlanmıştır. Fabrikanın yapılmasına karar verilen Aşağı Nazilli bölümü tercih edilmeyen, terk edilmiş, virane görüntüsünden fabrika sayesinde kurtulmuş, ilçede ilgi odağı Yukarı bölümden Aşağı Nazilli Bölümüne kaymıştır. Fabrika, inşasına başlanan daha sonra “Sümer Mahallesi” adını alacak olan Aşağı Nazilli bölümünün kaderini

değiştirmiş, kentteki ikiliği ortadan kaldırmıştır. Özellikle işlemeye başladığı tarihten itibaren kent Aşağı Nazilli bölgesine kayacak, fabrikaya kadar ilgi görmeyen, bataklıklarla kaplı bölge, kentin “Sosyete” kısmını oluşturacaktır. Sümerbank’ın işçilerine barınma amacıyla bölgede yaptırdığı lojmanlar ve çevre düzenlemeleri, ağaçlandırma çalışmaları bu kesimin iç açıcı bir görünüme kavuşmasını sağlayacaktır. Öyle ki fabrikanın bu denli nizamlı oluşu, yalnızca Aşağı Nazilli bölümünde değil, kentin genelinde imar faaliyetlerini yoğunlaştıracak, ilçede yeni evler, parklar, oteller, cadde ve yollar yapılacaktır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası kurulduğu mahalleye adını verecek bu sayede kentte kalıcı izler bırakacaktır. Bunun yanında fabrika tüm Nazilli’yi etkileyecektir. İlk olarak binlerce hatta onlarca kişiye iş imkanı sağlayan fabrika bölgeyi ekonomik refaha ulaştırmıştır. Yalnızca bünyesinde çalıştırdığı elemanları değil, pamuk üreticilerini, bölge esnafını ve lokantasını da doyuran fabrika sayesinde işçi sayısının fazla oluşundan Nazilli konutlanması da artmış, arsa sahipleri dahi kazanç elde etmiştir. Binlerce çalışanın lojmanlarda yaşayamayacağı göz önüne alındığında, yeni evlere ihtiyaç artmış, bu durum büyük bir kiracı potansiyeli yaratılmış ve ev sahipleri dahi dolaylı yoldan fabrikadan kazanç sağlamıştır. Bu yeni binaların yapımında fabrika binaları özellikle lojmanları örnek alınması, Nazilli’de kooperatifçiliğin oluşmasını sağlamıştır.

Nazilli halkına da sağlanan ulaşım, sağlık, su ve elektrik hizmetleri bölgede pek çok temel sıkıntının çözülmesine imkan sağlamış, bu ihtiyaçların karşılanması ile halk sosyal kültürel faaliyetlere yönelmiştir.

Fabrikanın sosyo-kültürel açıdan da yalnızca çalışanlarını geliştirdiğini söylemek imkansızdır. Gerek fabrika içinde gerekse Nazilli’de yapılan birçok etkinlik halkın kültürel, sanatsal açıdan aydınlanmasına olanak sağlamıştır. Büyük illerde dahi tek tük yapılan sinema yayını tiyatro gösterisi, konserler, hem ilçede hem de köylerde sergilenmiş, Nazilli Cumhuriyetin ilkleriyle yaşayan şehirlerden biri olmuştur. Cumhuriyetin oluşturmaya çalıştığı, bilinçli, eğitilmiş ve kültürlü toplum modeli, Sümerbank sayesinde Nazilli’de oluşmuştur. Başka bir deyişle, Nazilli’nin bugün sahip olduğu kültürel yapısı ve eşitlikçi, aydın toplum özelliği, Sümerbank’ın eseridir. Tüm bunlardan hareketle şunu söylemek mümkündür. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Atatürk’ün kurduğu diğer fabrikalar gibi açıldığı dönem dahi çağının çok ilerisinde bir gelişmişliğe sahiptir. Öyle ki günümüz Türkiye’sinde Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın emsali olarak gösterilecek bir kurum mevcut değildir. Bu bağlamda günümüzde Cumhuriyet’in

ilk yıllarında açılan bu fabrikalara benzer uygulamalara acil ihtiyaç vardır. Dönemin mevcut kurumları mahiyetinde açılacak fabrikalar, ekonomiye olan katkısının yanında bölgesel ve sosyal farklılıkları da ortadan kaldıracaktır.

Atatürk 9 Ekim 1937’de altın anahtarla yalnızca Sümerbank’ın kapılarını işletmeye açmamış, aynı zamanda Nazilli’nin kapılarını da yepyeni bir dünyaya açmıştır. Kent Sümerbank’a ekonomik refahın yanında bu aydınlanmış hayatı da borçludur. Atatürk’ün yaktığı bu küçük ışık, zamanla tüm ilçenin aydınlanmasını sağlayacak, gelişmelerin temeli olmuştur.

KAYNAKLAR

- Acar, D. (2006).*Türkiye’de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu ile Karlılık ve Verimlilik Analizi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akdoğan, H. (2004). *Aydın-Coğrafi Konumu-Tarihi-Folklör İlçeleri*, (1.baskı) İzmir: Kültür Kitabevi Yayınları
- Akin, H. (1968). *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, (1.baskı) Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Akkoyun. T.(1998). Atatürk Devrinde Nazilli’nin Şekillenmesi ve Gelişmesi (1922-1938) Türk Türk Tarihçiliği ve Prof. Dr. Aydın Taneri Armağanı , Akgül, S. Ergezer, Bahattin. Ertan, U. Güler, A. (Ed) Ankara: Ocak Yayınları.(240-247)
- Arşiv Belgesi;1935’de Amerika’dan bedeli 385,95 dolarla ödenmesi koşuluyla ziraat aletlerinin getirilmesi (BCA. 1935, No:030-0-18-01-02-54-32-003)
- Arşiv Belgesi;4 yabancı uzmanın Sümerbank Nazilli Fabrikası inşaatında çalıştırılmalarına izin verilmesi(BCA., No:30-18-1-2_72-12-20_4)
- Arşiv Belgesi; Alman uyruklu Schöbel'in Nazilli Basma Fabrikasında 6 ay süreyle çalıştırılmasına izin verilmesi, (BCA, No:30-18-1-2_90-26-19)
- Arşiv Belgesi; Başbakan İsmet İnönü'nün Nazilli ve İzmir'de bulunması, Nazilli Pamuk İstasyonunu ziyaret etmesi, (BCA.,1936, No:0-30-10-00-0013-76-3)
- Arşiv Belgesi; Bedeli 9 senede ödenmek suretiyle ordunun ihtiyacı olan kaputluk bez ve çadır kumaşının üretilmesi (BCA., No:30-10-0-0_50-322-1)
- Arşiv Belgesi; Celal Bey’in pamuk yetiştirme usullerini görmesi ve pamuk sahalarını gezmesi amacıyla Rusya’ya gönderilmesi.(BCA., 1930 No:030-0-18-01-02-57-67-009)

- Arşiv Belgesi; Ekonomi ve Ticaret Vekaleti Sümerbank'ın Nazilli'de bir şube açmasına izin vermesi (BCA., 1954, No:030-0-18-01-02-015)
- Arşiv Belgesi; İngiliz William Mc. Nabb'in, Nazilli ve İzmir Basma Müesseselerinde Çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No: 30-18-1-2_134-111-6)
- Arşiv Belgesi; İsveç uyruklu 2 montör ile bir mühendisin Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No:30-18-1-2_103-70-20)
- Arşiv Belgesi; İsviçre uyruklu Uzman Edvard Volary'nin Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No:30-18-1-2_101-19-12)
- Arşiv Belgesi; İsviçre uyruklu Jules Gabet, Oskar Urech ile Jakob'un Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No :30-18-1-2_102-53-17)
- Arşiv Belgesi; İngiltere'den bedeli 27,5 İngiliz liralık dövizle ödenmesi koşuluyla bir el çırçırının getirilmesi (BCA. 1935, No.:0-80-13-01-02-53-24-015)
- Arşiv Belgesi; Nazilli Basma Fabrikası işçilerinden Hasan Sinay'ın iplikte kopmayı azaltıcı kanca icadından dolayı mükafatlandırılması(BCA., No:30-1-0-0_77-484-3)
- Arşiv Belgesi; Nazilli bez Fabrikası çevresindeki bataklıkların kurutulması ile ilgili kanun (B.C.A., 1941, No:30-10-0-0_177-223-12)
- Arşiv Belgesi; Nazilli Bez Fabrikası için Almanya'dan 320 ton demir traversin Türkiye'ye sokulması buna ek olarak 225 kilo çinicilikte kullanılan beyaz çimentoya 225.000 kilo kontenjan eklenmesi (BCA., No:30-18-1-2_59-86-11_)
- Arşiv Belgesi; Nazilli Pamuk Üretme Çiftliği müdürü Celal Bey'e siyasi pasaport verilmesi (BCA., 1935, No:030-0-18-01-02-58-74-016)

Arşiv Belgesi; Nazilli'de tesis edilecek fabrikaların proje ve sair hazırlıkları için Sümerbank tarafından 10 bin liralık yabancı mal malzemesinin takasa bakılmaksızın alınması. (BCA. 1935,No: 030-0-18-01-02-38-57-004)

Arşiv Belgesi; Nazilli'nin Kerenez köyündeki linyit madenin devlete ait hissesinin Nazilli Sümerbank'a devredilmesi. (BCA. 1936, No:30-18-1-2_63-29-016)

Arşiv Belgesi; Pamuk üretme çiftliğinde kullanılmak üzere bedeli 3.700 liralık dövizle ödenmek şartıyla kontenjana bakılmaksızın Amerika'dan bir çırçır makinesi ve yedek parçanın getirilmesi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1934, No: 0-30-18-01-02-42-6-001)

Arşiv Belgesi; Polonyalı W. Lukaszewicz'in Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No: 30-18-1-2_94-32-10)

Arşiv Belgesi; Rus tebaasından Fedor Smirnov'un Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No: 30-18-1-2_80-100-7)

Arşiv Belgesi; Sovyet Rusya tebaasından Uzman Victor Lebkovski'nin (BCA., No: 30-18-1-2_85-98-3)

Arşiv Belgesi; Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda Sovyet Rusya tebaasından İvan Novosolzev'in çalıştırılması, (BCA., No:30-18-1-2_82-27-19)

Arşiv Belgesi; Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda yabancı uzmanların çalıştırılmasına izin verilmesi,

Arşiv Belgesi; Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nda yabancı uzmanların çalıştırılmasına izin verilmesi (BCA., No: 30-18-1-2_77-66-14)

Aybars, E.(2006). *Atatürkçülük ve Modernleşme*(1.baskı).İzmir:Zeus Kitabevi.

Aydemir, Ş.S. (2011). *Tek Adam* III. Cilt (26.Baskı) İstanbul: Remzi Kitabevi

Aydın İl Yıllığı. (1967). (1.baskı)Aydın: Aydın İl Valiliği

- Aysan, M . (1995) *Atatürk Yolu* Turhan Feyzioğlu (Ed.), Ankara: Atatürk Dil ve Tarih Merkezi Araştırma Kurumu
- Aytemur, J. Ö.(2010).*Türkiye’de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945)*, (1.baskı).İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Azazi, S. (1996). *Her Yönü İle Aydın*, (1.baskı) Aydın: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Balkanlı, A.O.(2002). *Türkiye’de Ekonomik Gelişme ve Kriz*, İstanbul: Filiz Kitabevi,
- Batur, N.E..(2008).*Türkiye’de Devletçilik Uygulamaları(1929-1939)* Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Belediyeler Yıllığı Cilt III.* (1950), Ankara: İller Bankası Yayınevi.
- Berrin Vural Sezer 3 Aralık 2016’da yapılan söyleş
- Bingül Adalığ 1 Aralık 2016’da yapılan söyleşi
- Boratav, K. (2006).*Türkiye’de Devletçilik* (2.baskı).Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K.(2012).*Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* (17.baskı).Ankara: İmge Kitabevi
- Butur, S. (2008). *Atatürk Döneminde Devletçilik Modelinin Uygulanması Evresinde Türk Sovyetler Birliği İlişkileri (1934-1938)* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Cavid, İ.(2010). *Aydın Vilayet Salnamesi R.1307/H.1308* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cumhuriyet’in 15. Yılında Aydın (C.H.P.) (1938) (1.baskı), Aydın: C.H.P Basımevi.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Sümerbank(1933-1973)* (1973),(1.baskı), Ankara: Tisa Yayıncılık,

- Çavdar, T.(2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)* (1.baskı) İstanbul: İmge Kitabevi
- Çetin, H.(2015). *CHP Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Tek Pati Döneminde Aydın*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, G. (1994). *Devlet Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm*, (1.baskı) İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Demirhan, N.(2005) *19. yy'da Nazilli'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilek, A. (2006) *Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık ve Verimlilik Analizi* Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dikmen, G.(1952). *Nazilli Tarih ve Coğrafyası*, (1.baskı) Nazilli: Hür Efe Matbaası
- Doğan, Çağatay E. (2003). *Formation Of Factory Settlements Within Turkish Industrialization And Modernization In 1930: Nazilli Printing Factory* Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, H.(2007). *Sanayinin Musikisinden Bilginin Türkününe*, (1.baskı),Ankara: Detay Yayıncılık.
- Doğan, H., Kocaman,S., Çakır, N., Üngüren, E.(2011). *Çağdaş İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışı Ekseninde Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası Örneği ve Cumhuriyet Kültürünün Yerleşmesindeki Rolü*, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 3(1), 183-200
- Doğan, İ. (2009) “Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne Toplumsal Miras” Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü Atatürk Dönemi (1920-1938) Cilt I, Ankara: Ofset Matbaacılık.
- Endüstri Dergisi, (1937) Nazilli Basma Fabrikası Ekim 1937 (23) 8.

Erkaya, A.(1989). Nazilli Şehri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri Ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı.

Etem Oruç 4 Ağustos 2016'da yapılan söyleşi

Gökbel, A. Ve Şölen, H. (1936). Aydın İli Tarihi, (1.baskı) İstanbul: Ahmet İhsan Basımevi.

Gönlübol, M. (1996) *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (9.baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güçlü, F. (2015) *Yıkılan Bir Cumhuriyet Kurumu Sümerbank* (1.baskı), Ankara: Ürün Yayınları.

Güneş, G.(2007, Kasım). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm Bir Kasaba ve Bir Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi'07, Ankara, 950-971.

Günver G.(2004) "*Atatürk'ün Nazilli Seyahatleri ve Seyahatlerin Yarattığı Sonuçlar*", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay ATESE Başkanlığı Yayınları, 10 Kasım 2004, s.121-135

Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar) (1.baskı) Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Hamdi Cemil Ünüvar 27 Kasım 2016'da yapılan söyleşi

<http://cumhuriyettarihimiz.blogspot.com.tr>

Hülagü, M.(2010). Sultan II. Abdulhamid Dönemi ve Demiryolu Politikası (1876-1909) Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,8-9.

İlhan Öden 2 Mayıs 2016'da yapılan söyleşi

İnan, A. (1982). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat - 4 Mart 1923*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi,

- Kabul Edilen Esaslar”* „ İktisat Tarihi Yazıları, (1.baskı) Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayını.
- Kaya, İ. (2010). *Türkiye’de Devletçilik Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kepekçi Yakup ve Yentürk Nurhan.(2000),*Türkiye Ekonomisi* 10. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keyder, Ç. (1993) *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929* İstanbul: Yurt Yayınevi
- Kıral Ulaş ve Uyanık Özgür. (2001). *Türkiye Milli İktisat Tarihi (Devletçilik)*, (1.baskı) İstanbul: Kaynak Yayınları
- Kiper, M. (2006). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Politikaları ve Sümerbank, Türk Mühendis ve Mimar Odası Birliği Metalurji Mühendisler Odası Dergisi, 38-50.
- Kuyucuklu, N. (1986). *Türkiye İktisadiyatı*,(1.baskı) İstanbul: Beta Basım
- Kuzucu, Y.(2002) *Türkiye’de Devletçilik Döneminde Planlı Kalkınma Deneyimi: 1933-1936 Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Küçükcalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (2),51-68.
- Lewis, B. (2001). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Boğaç Babür Turna (Çeviren), (5. Baskı) Ankara: Arkadaş Yayınları
- Liseli Gençlerin Gözüyle Cumhuriyetimiz*, Yerel Tarih Çalışması, (1998), Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Maarif İstatistiği 1932-1933*, (1934), Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, İstanbul: Devlet Matbaası.
- Meydan, S. (2015). *Atatürk’ün Akıllı Projeleri*, İstanbul: İnkılap Yayınevi

Murat Dilmen 4 Ağustos 2016'da yapılan söyleşi

Nazilli Belediyesi.(1987). Nazilli Dün, Bugün, Yarın. (1.baskı) Nazilli: Nazilli Belediyesi Yayınları

Nazilli Müze Kurma ve Koruma Derneği Bülteni(2006) Yıl 3, Sayı 9, Eylül 2006) 11 (2), 487-502.

Nazilli.(1945) Nazilli :Nazilli Ortaokulu Talebe Neşriyatı

Nihal Erbakan 15 Kasım 2016'da yapılan söyleşi

Ökçün, G.(1997). “1923 Yılında İzmir’de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde

Öreoğlu, M. ve Palabıyık, E.(2004).*Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayinin Kuruluşu ve Nazilli Basma Fabrikası* ,(1.baskı) Ankara: Teknoed Yayıncılık

Özgür, Ö. (1976). *100 Soruda Sanayileşme ve Türkiye* (1.baskı) İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Pamuk, Ş. (2003) *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*,(1.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Peri, B.(2002) *Bulding The “Modern” Environment In Early Republican Turkey: Sümerbank Kayseri And Nazilli Factory Settlements*, Yüksek Lisans Tezi Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Sayılı, A. (1983) “*Bilim Kültür ve Uygarlık Olarak Tarihimiz*”, Türk Bilim Politikası 1983-2003, “Çoğaltma”, 7-25.

Şahingiray.(1999). *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri (Ekonomik Konulara Dair) (1921-1938)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Şengül Özdemir 3 Aralık 2016'da yapılan söyleşi

Taştan, Y. (2003)Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Karabük Demir Çelik İşletmeleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*..11 (2), 487-502.

- Tayanç, T. (1973). *Sanayileşme Sürecinde 50. Yıl*, (1.baskı) Ankara: Milliyet Yayınları
- Tekeli, İ. ve İlkin, S.(1982). Uygulamaya *Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık
- Tekin, S. (2003) , Sanayileşmenin İlk Örneklerinden Biri: Nazilli Basma Fabrikası, *Tarih ve Toplum dergisi*, (230) 39, 20-26.
- Tekin, S.(1997). *Tanzimattan Cumhuriyet’e Nazilli*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Toksoy, N. (2007). Halkevleri, Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak, (1.baskı) Ankara: Orion Kitabevi.
- Toprak, Z. (1988). *Sümerbank Holding AŞ.(1.baskı)*İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Tosun, H. (Ed.). (2011).*Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, (8.baskı).Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,: Semih Ofset Matbaacılık.
- Tuna, S. (2009) *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932-1939)*, (1.baskı).İstanbul: Derlem Yayıncılık.
- Tunçay, M. (2009). *Türkiye’de Sol Akımlar (1925-1936)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1981).*Sanayi Sosyolojisi, Türkiye’nin Sanayileşmesi Dün-Bugün-Yarın* (1.Baskı) Ankara:Töre Yayınevi.
- Türkiye Devlet Salnamaesi, (1927)*, İstanbul: Ahmet Arslan Matbaası.
- Uzman, M. (1952-1953)*Nazilli Pamuk Ziraati ve Basma Fabrikası*, Yayınlanmamış Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü.
- www.arastirma.tarim.gov.tr/pamuk
- www.belgelerlegercektarih.com
- www.sumarbankblogspot.com

www.sumerilkokulu.meb.k12.tr

Yapucu, O ve Özgün, C. (2011).Batı Anadolu'nun Yol Ağı Araştırmaları-III, İzmir'in Ardalarında Kervan Yolları, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (16)2, 527-549.

Yerasımos, S.(2000). *Kurtuluş Savası'nda Türk-Sovyet İlişkileri 1917-1923* (1.baskı) İstanbul: Boyut Yayın Grubu

Yılmaz, Şahin, E.(2016).*Nazlı İl* (1.baskı) Uyanış Yayınevi.

Zeybekoğlu, S. (2002) *Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

EKLER

EK 1: İktisat Vekaleti Tarafından Hazırlanan Sümerbank Kanun Tasarısı

T. C.
BASVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü
Şube :
Sayı : 14188

KARARNAME

*İktisat sekilligine hazırlan
nan " Sümer Bank Kanun
tasarısı -*

26-4-1977

By. V.
İS.MET

Ad. V.
Y.K.

M. M. V.
S.

Da. V.
Ş.K.

Ha. V.
D.T.R.

Ma. V.
M.A.

Mf. V.
D. K. G.

Na. V.
H.

İk. V.
M. C.

S. İ. M. V.
D.R.

G. İ. V.
A.R.Z.

Zr. V.
M.

080 18 01 02 .35 26 11

EK 2: Sümerbank'ta Yabancı İşçilerin Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

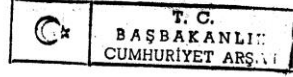
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayı

2

4123

Kararname

İlişik listede yazılı yabancı mütahassısların Sümer Bank
Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmalarına, 2007 sayılı kanunun
2 inci maddesine göre, izin verilmesi; İktisad Vekilliğinin 14/7/-
937 tarih ve 9487/34760 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine
İzra Vekilleri Heyetince 19/7/937 tarihinde onanmıştır.

19/7/937

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

J. İmre

Ad. V.

S. Göktaş

M. M. V.

K. Ögüt

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. R. Aras

Ma. V. V.

S. Ögüt

Mf. V.

S. Akın

Na. V. V.

Y. Ögüt

İk. V.

C. Bayraktar

S. İ. M. V. V.

Kana Karahan

G. İ. V.

Kana Karahan

Zr. V.

A. Ögüt

080 18 01 02 77 66 74

EK 3: Dört Yabancı İşçinin Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Kararname

B. C. 100
BAŞBAKANLIK
GÜMRÜK MÜHÜRÜ

Karar sayı

2
6034

İlişik listede isimleri yazılı dört yabancı müttesanın
2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin B fıkrası hükmüne göre Sümerbank
Nazilli Fabrikası inşaatında çalıştırılmalarına izin verilmesi; İktisad
Vekillığının 29/1/937 tarih ve 1240 sayılı tezkeresiyle yapılan tek-
lifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15/2/937 de onanmıştır.

15/2/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

18 01 02 72 12 20

EK 4: Rus Tebaasından Fedor Smirnov ve Ivan Novosel'ın Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

T. C.
BASVEKÂLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2
7999

Kararname

T. C.
BASBAKANLIK
CUMHURİYET BAŞBAKANLIĞI

İlgilik listede hüviyeti yazılı Rus tebaasından işleyen müteahhası Fedor Smirnov'un Sümerbank Nazilli basma fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi; İktisat vekillığının 30/II/937 tarih ve 14055/56080 sayılı teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin B fıkrasına tevfiken İcra Vekilleri Heyetince 9/12/937 tarihinde onanmıştır.

9/12/937

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
C. Zengin S. S. S. S. S. S.

Ma. V. Mi. V. Na. V.
S. S. S. S. S. S.

B. V. ve Zr. V. V. S. I. M. V. G. I. V. Zr. V.
S. S. S. S. S. S.

030	18	01	02	80	100	7
-----	----	----	----	----	-----	---

T. C.
BASVEKÂLET
KARARLAR Dairesi MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2
8499

Kararname

T. C.
BASBAKANLIK
CUMHURİYET BAŞBAKANLIĞI

Sinyel cihazları Ustası Soviyet Rusya tebaasından İvan Novosel'ın Sümer Bank Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi; İktisat Vekillığının II/3/938 tarih ve 1935 10024 sayılı teklifi ve Dahiliye Vekillığının 24/3/938 tarih ve 13652 sayılı mütaleemesi üzerine 2007 sayılı kanunun ikinci maddesinin B fıkrasına tevfiken İcra Vekilleri Heyetinin 7/4/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

7/4/938

REİSİCUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
C. Zengin S. S. S. S. S. S.

Ma. V. Mi. V. Na. V.
S. S. S. S. S. S.

B. V. ve Zr. V. V. S. I. M. V. G. I. V. ve Zr. V. V.
C. Zengin S. S. S. S. S. S.

030	18	01	02	82	27	19
-----	----	----	----	----	----	----

EK 5: Rus Tebaasından Viktor Lebkovski'nin Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

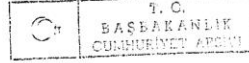
T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayıs:

2

9911

Kararname

Sovyet Rusya tebaasından mütehasıs Viktor Lebkovski'nin Sümer bank Nazilli Basma fabrikası teknik ve sıhhi tesisatı inşasında çalıştırılmasına izin verilmesi; Dahiliye vekilliginin 18/10/938 tarih ve 53574 sayılı muvafakatine atfen İktisat vekilliginin 5/11/938 tarih ve 46738 sayılı teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15/11/938 tarihinde onanmıştır.

15/11/938

REİSİCÜMHUR

İsmail Hakkı

Bş. V.

C. Engin

Ad. V.

H. Alpar

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

D. P. Baydar

Ha. V.

S. Sarıca

Ma. V.

M. A. Alpar

Mf. V.

M. M. V.

Na. V.

N. V.

İk. V.

İ. K.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

G. İ. V.

Zr. V.

Zr. V.

080 13 91 08 185 98 3

**EK 6: Alman Tebaasından Schöbel'in ve Yahudi Asıllı Alman İstefen Fürth'ün
Nazilli Sümerbank'ta Çalıştırılmasına İzin Verilmesi**

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DÂİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

73099

İlişik listede hüviyeti yazılı Alman tebaasından Schöbel'in altı ay müddetle Sümer Banka ait Nazilli Başma fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi; Dahiliye Vekilliğinin ve Genelkurmay Başkanlığının muvafakatlarına atfen İktisat Vekilliğinin II/3/1940 tarih ve 4/2693 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun ikinci maddesinin B fıkrasına tevfikeyen İcra Vekilleri Heyetince ~~xxx~~ tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmail İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
B. K. Kaya *F. Ö. Ö. Ö.* *B. M. M.* *S. S. S.* *S. S. S.*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. S. İ. M. V.
S. S. S. *S. S. S.* *S. S. S.* *S. S. S.* *S. S. S.*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Tı. V.
S. S. S. *S. S. S.* *S. S. S.* *S. S. S.*

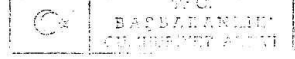
080	18	01	02	30	26	19
-----	----	----	----	----	----	----

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2

10528

Kararname

Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Bakırköy Bez Fabrikaları mu-
hasebe ve işletme organizasyonlarını Hollerith sistemine ifrağ et-
mek üzere merkezi Amerikada kâin Buiness Machines Hollerith Şirke-
tinin gönderdiği Alman yahudilerinden Istefan fürth'ün ulti ay daha
çalıştırılması zerurî görüldüğünden 2/9498 sayılı kararname hükümün-
den istisnaen kendisinin ve karısının ulti ay müddetle Türkiyede i-
kemetlerine izin verilmesi; Dahiliye Vekillîğinin I/3/939 tarih ve
10303 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Hey-
etince 6/3/939 tarihinde onanmıştır.

6/3/939

REİSİCÜMHUR

İsmail İsmail

Bş. V.

B. F. Haydaroğlu

Ad. V.

T. F. Özalp

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

Fayık Özbek

Ha. V.

H. V.

Ma. V.

M. V.

Mf. V.

Mf. V.

Na. V.

N. V.

İk. V.

İk. V.

S. I. M. V.

S. I. M. V.

G. I. V.

G. I. V.

Zr. V.

Zr. V.

220 18 01 02 86 20 2

EK 7: İsviçre Tebaasından Mütihassıs Edvard Volary'nin ve İsviçre Tebaasından Montör Jules Gebet', Oscar Urech ile Jakob Bacnofner'in Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi.

T. C.
H A Ş V E K A L E T
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

19626

İlişik listede hüviyeti yazılı İsviçre tebaasından mütihassıs Edvard volary'nin Sümer bank birleşik Yün İrişir ve Dokuma Fabrikasında mütihassısıninin asıllı Fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi Daniliye Vekilliliğinin muvafakatına atfen İktisat Vekilliliğinin 27/3/1943 tarihli ve 2018/4 sayılı tezkereyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin (b) fıkrasına tevfiikan, İora Vekillie Heyetine 26 Mart 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

RESİDÜNER

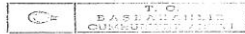
Jules Gebet

B. V. *S. Samancı* Ad. V. *K. Tuncel* M. M. V. *A. A. Aksoy* Da. V. *R. R. R. R.* Ha. V. *M. M. M. M.*
Ma. V. *M. M. M. M.* Me. V. *M. M. M. M.* Na. V. *N. N. N. N.* İk. V. *I. I. I. I.* S. İ. M. V. *S. İ. M. V.*
G. İ. V. *G. İ. V.* Zr. V. *Zr. V.* Mg. V. *Mg. V.* Tl. V. *Tl. V.*

080 18 01 02 101 12 12

T. C.
H A Ş V E K A L E T
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

20311

İlişik listede hüviyetleri yazılı İsviçre tebaasından montör Jules Gebet, Oscar Urech ile Jakob bacnofner'in Nazilli Basma Fabrikasında çalıştırılmalarına izin verilmesi; Daniliye Vekilliliğinin muvafakatına atfen İktisat Vekilliliğinin 27/7/1943 tarihli ve 2242/4 sayılı tezkereyle yapılan teklifi üzerine 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin (b) fıkrasına tevfiikan, İora Vekillileri heyetine 16 Temmuz 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

RESİDÜNER

Jules Gebet

B. V. *S. Samancı* Ad. V. *K. Tuncel* M. M. V. *A. A. Aksoy* Da. V. *R. R. R. R.* Ha. V. *M. M. M. M.*
Ma. V. *M. M. M. M.* Me. V. *M. M. M. M.* Na. V. *N. N. N. N.* İk. V. *I. I. I. I.* S. İ. M. V. *S. İ. M. V.*
G. İ. V. *G. İ. V.* Zr. V. *Zr. V.* Mg. V. *Mg. V.* Tl. V. *Tl. V.*

080 23 01 02 102 53 17

EK 8: İsviçre Tebaasından İki Montör İle Bir Mühendisin Nazilli Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

20655

İlişik listede hüviyetleri yazılı İsviçre tebaasından iki montör ile bir Mühendisin Nazilli Basma fabrikasında yeniden kurulacak türbinlerin montajında çalıştırılmalarına izin verilmesi; Dahiliye vekilliğinin muvafakatına atfen İktisat vekilliğinin 8/9/1943 tarihli ve 4/8069 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin (B) fıkrasına tevfikân, icra vekilleri heyetince 20 Eylül 1943 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

[Handwritten signature]

Bğ. V.

Ad V.

M. M V.

Da. V.

Ha. V.

[Handwritten signatures for Bğ. V., Ad V., M. M V., Da. V., Ha. V.]

Ma. V.

Mf. V.

Na V.

İk. V.

S. İ M. V.

[Handwritten signatures for Ma. V., Mf. V., Na V., İk. V., S. İ M. V.]

G.-İ. V.

Zr. V.

Mü. V.

Ti. V.

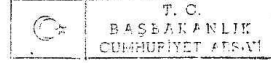
[Handwritten signatures for G.-İ. V., Zr. V., Mü. V., Ti. V.]

01 02 103 70 20

EK 9:Polonya Tebaasından W. Lukasiewicz'in Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında Çalıştırılmasına İzin Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
15615

Kararname

İlişik listede hüviyeti yazılı Polonya tebaasından W.Lukasiewicz adındaki yabancının bir yıl müddetle Nazilli Basma fabrikasında çalıştırılmasına izin verilmesi; Daniliye Vekilliğinin muvafakatına atfen İkisat Vekilliğinin 9/4/1941 tarih ve 4182 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine, 2007 sayılı kanunun 2 inci maddesinin B fıkrasına tevfikeyan , İcra Vekilleri Heyetince 17 Nisan 1941 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMLHUR

İsmail Hürri

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
İ. F. K. Koyuncu *A. Sivemany* *A. Ömer* *Jayık Öztürk* *E. Sarı*

Ma. V. Mf. V. Na. V. İK. V. S. İ. M. V.
A. Nihal *Güzel* *A. F. Cebeci* *Abidin* *Dr. H. A. A. A. A.*

G. İ. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.
B. Karadayı *Minkley* *C. K. Y. Y. Y. Y. Y.* *M. Ö. Ö.*

1941 27 10

EK 10: İngiliz tebaasında basma uzmanı William Mc Nabb'ın Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nda çalıştırılmasına izin verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı

KARARNAME

4

2191

İngiliz tabalı basma uzmanı William Mc Nabb'ın, Nazilli ve İzmir Basma Sanayii Müesseselerinde 2.405,40 lira aylık ücretle işe bağladığı tarihten itibaren üç ay müddetle çalıştırıl - mesine izin verilmesi; Maliye Vekâletinin muvafakatine dayanan İş - letmeler Vekâletinin 129/3 sayılı ve 7/I/1954 tarihli yazısı üzerine, 2007 sayılı kanunun 2 nci maddesinin B fıkrasına ve 3659 sayılı kanunun 9 uncu maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetince 19 / I/1954 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR VEKİLİ

[Signature]

6
111
B4
E1
18
E30

Başvekil *[Signature]*
Devlet Vekili *[Signature]*
Devlet Vekili *[Signature]*
Adalet Vekili *[Signature]*
Mili Servis Vekili *[Signature]*
İçişleri Vekili *[Signature]*
Dışişleri Vekili *[Signature]*
Maliye Vekili *[Signature]*
Mili Eğitim Vekili *[Signature]*
Bayındırlık Vekili *[Signature]*
İçişleri Vekili *[Signature]*
Sa. ve So. Y. Vekili *[Signature]*
G. ve Tekel Vekili *[Signature]*
Taram Vekili *[Signature]*
Ulaştırma Vekili *[Signature]*
Çalışma Vekili *[Signature]*
İşletmeler Vekili *[Signature]*

ULUS

25. AGUSTOS 1935 PAZAR

Nazilli'de Nazilli fabrikasının temeli
Ekonomi Bakanına B. Celâl Bayar'ın
— B. Musolini Habeşin'in baskı
sahne meselesi aldığını söylüyor.

ON ALTINCI YIL. No. 5957

Admiz. andımızlar

Her yerde 5 kuruş

Gündelik

DÖĞÜDA

Hükümetin doğu ilimiz için yeni kurulan alanı olduğu Anadolü Ajanı bildiriyor. Anadolu Ajanı bildirdiği üzere, Anadolü'nün doğusu demek, sanayi imparatorluğundan devredilmiş yurd topraklarının en bahşısı, en geri parçası demek —

Biz cumhuriyetler bu memleketin bir sınıra bayındırdır, yani bir burjuva sınıfı ve yekûn halinden ayrılan Proletarya'nın paçuk istemiyor. Biz ekonomik ve sosyal kurumları ile, içinde 20 inci asır insanları yaşayan modern bir yurd kurmaya çalışıyoruz. Anadolü'nün toprakları ve halkı işini böyle bir ideal olarak, 15 k. olan kafasında doğu günlükle yerleşebilir.

Kâkten bir kalkınma hareketi içindedir. Kök, halkın, köydür. Osmânî imparatorluğa halkın ve köylünün, sömürgeci sınıfın baskısı. Onun uyanmasından, top — lamazından, o emeğinin bahallamasından korktu. Biz bunun tam tersini büyük işleri. Kamalât rejimini bütün devletin temel olarak almaktayız. Kamalât rejimine ulaştığımız içinde insanın bir değer veren işliktir. —

Bizim bahallığımızın başlıca sıvması köylü devletin temel olarak gelir. Köy nerede kuruldu, orada halkın demiyorsa, köylü işi, Sincan köylünü kök adını veriyorduk. Ankara'da en son kadar yıldıran bir devlet memkânı, memkân bütün imkânları Kâhba — işini yerinden et — matamadı. D'vlet, ne sayı, ne yö — le, ne elektrik hattını, ne su kanalı — köyün kapama getirdi bera — kamaz. Devletin köylüleri işi bura — larla bizzat, bizzat bizzat.

Devletin Anadolü doğusunda bir reorganizasyon işini başlama — danan serimenecek türk ulusu — yaktır. Bu toprakların yoldaş — bir meclis deşir. Fakat İstela — minin serifi bizzat olacaktır.

Her medeniyetin en güzel par — çası, teğirdir. Büyük halk — yınları hangi teğirdir, ulu — ların, o teğirdir medeniyetinde — dirler. Bizim köylümüzün de medeniyetin teğirdir de vatanlığı — başkasına öksüz olduğumuz ni — yetir? Göçün en yeni maksimeleri kul — lanın fabrika işçilerine hak —

Hepsi, eğer doğrudan doğruya de — yilene, bir gübük ayrı köylüler — dir. Ankara'da çocuk baklar gibi halçe yetiştirin insanların çoğu — sunu belli yakın hamulları, bizzat köylüde seran yitirir ve aç —

Türk köylüsünde bir ayrı — başlı gibi görünür büyük kalkın — ma, halikatta koca yoldaş baş —

Büyük meseleler Kamalâtler — cesareti ve işliyi ile ele alınır. Yüzmün medeniyetinde yeni bir — ideyi seran yaratılır. Halkın —

İş, fakiller hava ve konuları için — de tedbir gübükden ve köylünün — hancan türk göçünü köylü çelti — rilm.

Genç cumhuriyetin en yalın ana — sını burjuva serimene bizzat — Anadolü Ajanından, emekli genç — halkın bildiriye olduğu doğu — Anadolü serimene çok rahmetli — emeli ve gerçek serimene göre —

F. R. ATAY

DOKUMA ENDÜSTRİMİZİN İKİNCİ TEMEL DİREĞİ

Nazilli kombinasyonunun temeli atıldı

Halk sevinc içindedir — B. Celâl Bayar, söylevinde eksiksiz bir eser olan fabrikanın kuruluşunu sağlayan türk — sovyet dost luğunu ilgi ile andı

Nazilli, 24 (A. A.) — Ekonomi Bakanı B. Celâl Bayar'ın asat yedi bu — cükte Nazilli'ye geldi. Yanında Ege ilinin say —

İnşaat işleri Ar — din ilbavy, 53 — me Bank genel — direktörü, Tas — Ajansı sırtarı Is — tanbul ve İzmir — den gelen ayd — neler vardı. İ —

Temeli atılan Nazilli fabrikasının inşaatı için

Halk, Bakan çok candan alkışla — rla karşıladı. İpehaylık ve sarı —

Nazilli kombinasyonunun temeli atıldı. —

İngiliz kabinesinin kararına karşı

B. Musolini Habeşin'i tamı almayı bir zabta — hadisesi sayıyor

İtalya'nın Malta'ya saldırması ihtimali — Veniden 16000 asker gönderiliyor — Pserim adası süel — hasta yurdu oldu

Londra, 24 (A. A.) — Deyli —

B. Musolini Habeşin'a'nın —

İtalyanın büyük süel — manevraları

Roma, 24 (A. A.) — Balzano, —

Yugoslav kabinesinden üç bakan çekildi

Belgrad, 24 (A. A.) — Kabine —

Belgrad, 24 (A. A.) — Avala —

İzmir yolunda

Kampa memleketinde bir stüd yolculuğuna çıkan arada —

Ankara — İstanbul hattında B —

İzmir'in yarı yolundayız. Ar —

Uzlaşmadan güzel İzmir'in görünüşü

Şehirlerde ük ük saklanan —

(Söz 2. ükü sayılı)

EK 12: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Açılış Günü Basına Yansıyan Haberler

Anadolu Gazetesi, 10 Ekim 1937

Yirmi yedinci yıl
No. 7328
Pazar
10
Ekim 1937

ANADOLU

Her gün sabahları çıkar, siyasi gazetedir. Sayı: 275

Ammanda
Bir İngiliz harp tayyaresi
düşerek parçalanmıştır

Mintakamız en mesud günlerini yaşamaktadır

Büyük Şefimiz, Başvekil İsmet İnönü ve profesör Bn. Afetle Nazilliden manevra sahasına geçtiler

Başvekalet Vekili ve Vekiller Heyeti ile Genel Kurmay Başkanımız ve komutanlarımızda dün Nazillide büyük merasimde bulundular

“O,, nun uğurlu eliyle

Bugün şafakla beraber faaliyet artıyor!

MANEVRA MINTAKASINDA

Bugünün en büyük derdi: Kitap!

Çocuklar kitap bekliyor

Mevlânâ İsmail'in bu kitabı, bu günün en büyük derdi olan çocukların kitap beklemesini göstermektedir. Çocuklar kitap bekliyorlar. İsmail'in bu kitabı, bu günün en büyük derdi olan çocukların kitap beklemesini göstermektedir. Çocuklar kitap bekliyorlar. İsmail'in bu kitabı, bu günün en büyük derdi olan çocukların kitap beklemesini göstermektedir. Çocuklar kitap bekliyorlar.

Büyük Şefimiz ve Başvekil İsmet İnönü.

Cumhuriyetin kardağı dükkanı ve işlik fabrikalarından bir görünümlü.

Hazin bir yıldönümü

Kral Aleksandır için ihtifaller yapıldı

Paris, Marsilya ve Yugoslavyanın her tarafında kralın adı anıldı

Paris'te Kral Aleksandır için yapılan ihtifallerin bir görünümü.

Buhran ve musazenin vergileri

Lâğvedilmez mi?

İstanbul, 9 (Haber) —

Muhterem Vekâletli Tevâkür

Buhran, kasancın vergisinin muhtelifinde bulunan mevzuatın vergilerinin kaldırılmasını istediğini teklif etmektedir.

Pek yakında

ANADOLU

12 büyük sahife

Okuyucularımızın bu günkü sayısında pek çok değişiklik olacaktır. Bu günkü sayımız 12 büyük sahifeye çıkarılmıştır. Okuyucularımızın bu günkü sayısında pek çok değişiklik olacaktır. Bu günkü sayımız 12 büyük sahifeye çıkarılmıştır.

Çin hükümeti, Şimali Çine 200,000 şilik yeni bir kuvvet gönderiyor

Çin-Japon katali

Japonlar, Çinlilere alev saçıyor!

Çin hükümeti, Şimali Çine 200,000 şilik yeni bir kuvvet gönderiyor

Çin hükümeti, Şimali Çine 200,000 şilik yeni bir kuvvet gönderiyor.

EK 12: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Açılış Günü Basına Yansıyan Haberler (Devamı)

Akşam Gazetesi, 10 Ekim 1937

İtalyanın müsterek İngiliz-Fransız notaları cevabı dün tevdi edildi

AKŞAM

AKŞAM'ın Küçük Bilinmesi Mutlaka Okuyunuz!
KÜÇÜK İLANLARIMIZ
Fiyat: 500 kuruş + Postane ücreti 200 kuruş

№100 20 — 20. EKİM — Ekim Ayı İçinde 3 Sayı

FAKES 24 Eylül 1937

TELEFON: 2400 (2400) — TELEKODU: 2400 — TELEKODU: 2400 (Köprü)

Nazilli basma fabrikası dün Atatürk tarafından altın bir anahtarla açıldı

Büyük Şefi aralarında gören halk misli görülmemiş tezahüratta bulundu

Boşvekâlet vekili B. Celâl Bayar bir nutuk söyleyerek fabrikanın nasıl yapıldığını ve nasıl çalışacağını anlattı

Paris 9 (A.S.) — Milli İhtisat Bakanlığı'nın nazilli basma fabrikasının açılışında Atatürk'ün büyük bir coşkuyla iştirak ettiği görüldü. Atatürk'ün yanında B. Celâl Bayar ve diğer bakanlar bulunmaktaydı. Atatürk fabrikayı dikkatle inceleyerek, çalışanları tebrik etti ve fabrikanın Türkiye için büyük bir öneme sahip olduğunu belirtti. Bayar ise bir konuşma yaparak fabrikanın başarıyla kurulduğunu ve gelecekte daha da geliştirileceğini belirtti.

Kabine B. Rooseveltin riyasetinde fevkalâde bir içtima akdetti

Dokuzlar konferansı Vaşingtonda değil, Londra'da toplanacak

Valetes 9 — Coudreau 9. Roosevelt, Bayar, Polon, Beres, Götter, ve diğer devlet başkanları bir araya gelerek, bir konferansın toplanmasını kararlaştırdılar. Konferansın başkanı Roosevelt olacaktır. Konferansın gündem maddeleri arasında, Avrupa'nın barış ve refahının sağlanması, uluslararası anlaşmaların imzalanması, ve diğer konular yer almaktadır. Konferansın Londra'da toplanacağı bildirildi.

Devlet 8 (İst. Ankara) —

Manevralar süratle inkişaf ediyor

Mavi kuvvetler bu sabaktan itibaren taarruza geçmiş bulunuyorlar

Atatürk ve Vekiller bugün manevra sahâsında hareketi takip edecekler

Paris 9 (A.S.) — İki taraf arasında gündelik savaşlar başlamıştır. İki taraf da birbirini çok güçlü silahlarla donatmıştır. İki taraf da birbirini çok güçlü silahlarla donatmıştır. İki taraf da birbirini çok güçlü silahlarla donatmıştır.

Yunan başvekilinin memleketimizi ziyareti

B. Metakos bu ayın 18'inde İstanbul'a gelecek

Atina 9 (A.S.) — Yunan Başvekilinin memleketimizi ziyareti için İstanbul'a gelecek. Ziyaretin amacı, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesidir.

Kont Ciano, İtalyanın cevabını dün tevdi etti

Faşist hükümeti edemî müdahale meselesinin müzakeresine devam edilmesini istiyor

Fakat Almanyenin işgah etmeyeceği topraklara gelmeyeceğini de bildirdi

Fransa ve İngilterenin alacakları kararları fevkalâde önemiyet atfediliyor

Devlet 8 (İst. Ankara) —

Kont Ciano, İtalyanın cevabını tevdi etti

Roma 9 (A.S.) — Kont Ciano bugün Paris'e gitmek üzere İtalyan hükümetinin cevabını tevdi etti. Ciano, İtalyan hükümetinin, Almanya'nın işgah etmeyeceği topraklara gelmeyeceğini bildirdi. Ciano, Fransa ve İngiltere'nin alacakları kararları önemiyetle karşılayacaklarını belirtti.

Yunan başvekilinin memleketimizi ziyareti

Atina 9 (A.S.) — Yunan Başvekilinin memleketimizi ziyareti için İstanbul'a gelecek. Ziyaretin amacı, Yunanistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesidir.

MUSKONUN ANI KÖZÜ —

EK 12: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Açılış Günü Basına Yansıyan Haberler (Devamı)

Yeni Asır Gazetesi, 9 Ekim 1933

Yeni Asır
Yeni Asır Gazetesi, 9 Ekim 1933
Yeni Asır Gazetesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi

Nazilli Büyük Şenlik İçindedir

Kombina bu sabah açılıyor

Büyük Şefin bizzat kombinayı açmaları muhtemeldir. Törenden sonra manevra sahasına gidilecektir

Nazilli kombinası

Az önce Nazilli'de başlayan büyük şenlik bugün sabah saatlerinde Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır. Törenün başkanı olan Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır. Törenün başkanı olan Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır. Törenün başkanı olan Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır.

Az önce, Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır. Törenün başkanı olan Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır. Törenün başkanı olan Nazilli'de büyük bir törenle başlayacaktır.

Yaş meyvaya ihracatı için Soğuk hava depoları altı ayda yapılacak

Yaş meyvaya ihracatı için Soğuk hava depoları altı ayda yapılacak. Bu depoların yapılması, meyvaya ihracatını kolaylaştırarak, üreticilerin gelirlerini artıracaktır. Depoların inşaatına hızla başlanmıştır.

Manevralar dün başladı

Mavi donanmanın Kuşadası bölgesine çıkardığı kuvvetlerin tutunmağa muvaffak oldukları anlaşılıyor..

Mavi donanmanın Kuşadası bölgesine çıkardığı kuvvetlerin tutunmağa muvaffak oldukları anlaşılıyor..

Tunceli Asileri huzurunda

Tunceli Asileri huzurunda. Bölgedeki asilerin huzurlu olmaları, bölgenin istikrarına katkıda bulunacaktır. Asilerin silah bırakmaları, bölgenin barışına katkıda bulunacaktır.

Cumhuriyet bayramında Ankaraya gelecek yabancı misafirler

Cumhuriyet bayramında Ankaraya gelecek yabancı misafirler. Misafirlerin katılımı, bayramın önemini göstermektedir. Misafirler, Ankara'da yapılacak törenlere katılacaklardır.

Rafayalar İspanyaya yeniden 15 bin asker mi yolladılar

Rafayalar İspanyaya yeniden 15 bin asker mi yolladılar. Bu hareket, İspanya'daki durumu etkileyecektir. Asilerin yollanması, bölgenin istikrarını tehdit edebilir.

İngiliz Maliye Naziri Di Fransız mali çok sağlan

İngiliz Maliye Naziri Di Fransız mali çok sağlan. İngilizlerin Fransız mali durumuna ilişkin yorumları, uluslararası ilişkileri etkileyecektir.

Dokuz devlet konferansı Amerika bu konferansın Avrupada toplanmasını arzu etmektedir..

Tokyoda Amerika hararından doğmuş olan büyük heyecan hiç azalmadan devam etmektedir Amerika kongresi fevkalâde davet edilecek midir?

Tokyoda Amerika hararından doğmuş olan büyük heyecan hiç azalmadan devam etmektedir Amerika kongresi fevkalâde davet edilecek midir?

İki konferans, kendilerini ten-... Amerika hararından doğmuş olan büyük heyecan hiç azalmadan devam etmektedir Amerika kongresi fevkalâde davet edilecek midir? Bu konferanslar, uluslararası ilişkileri şekillendirecektir. Amerika'nın davet edilmesi, büyük önem taşımaktadır.

EK 12: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Açılış Günü Basına Yansıyan Haberler (Devamı)

Ulus Gazetesi, 10 Ekim 1937

ULUS

ADIMIZ, ANDIMIZDIR

HER YERDE 5 KURLUŞ PAZAR 10 Birinci Teğrin 1937

İlk basma fabrikamız

NAZILLI BAYRAM YAPIYOR

Atatürk altın anahtarla fabrikayı bizzat açtılar

Egede büyük bir faaliyet göze çarpıyor

ATATÜRK SÖKEDE Ege manevraları dün başladı

B. CELAL BAYAR GÜZEL BİR NUTUK SÖYLEDDİ

Nazilli, 9 (A.A.) — Nazilli basma fabrikasının açılış töreni bilahere kalın zamanın tesahüratı arasında yapılmıştır. Kaşaba İsmail baba bayrakla, vatanseverliği, bütün nakli vasıtaları pakını vilâyetlerden, basma fabrikası işletilene bugün yapılacak basma fabrikası açılış törenini görmek için gelen halk kitlesini başkandı.

B. Celal Bayar nutuk söylerken

Bu tören millî mahabbetle Başbakanlıkta kaza kaza hazırlanmış profesyonelce bir haber a. bu. halk gurezi arasında her iki istasyon civarında canlı bir sesle icinile bulunktedirler. Kaşaba omuzla bir bayram günü içinde çalkınmaktadır.

Saat 12.30 da Bayar'ın Nutuk B. Celal Bayar ve İsmail baba, Kaşaba bayrak, basma fabrikası, Hıncıca sokağında bulunan Genel bakan bakanı Marşal Çakmak ve Asbaşkanı General Anon, ordu müfettihi Levent Çakır, diğer generaller aynı saatte Nazilli istasyonuna varmışlardır. Saat 14 de Atatürk'ün emri ile basma fabrikası açılış töreni büyük şerefle İsmail baba ve Prof. Dr. Alet refakat ediyordular. İstasyonda bayrak, bayraklı ve...

(Soru 4. Üçüncü sayfa)

Nazilli fabrikasının ilk temel atıldığı gün yapılan tören

Algeriasa asker çıkardılar

Paris, 9 (A.A.) — Cretolomani'ın Havas ajansı bildiriyor. Algeriasa'da yeni kutub karaya ulaşmışlardır. Sepeiden sövkeliler bu kutublar. Franko bayrakları taşıyan iki geminin hücumunda dört vapura bindirilmiş. Halkın kütaneler ıbrak edildiği rühtünde toplanmalar için Algeriasa'da tertibat almıştı.

ANKARA GÜCÜ ŞAMPİYON!

Gençleri birliğini 8-0 gendi

Dün Ankara Gücü Gençler Birliği 8-0 yenerek Ankara şampiyonluğunu kazanmıştır. Yahırdağı mevzisinde dünki maçta beyazın bir ön. çarpışması. Spor maharetinin muca dair yavaş yavaş bu beşinci sayfadadır.

Başbekte

Ruzvelt'in Nutku

Fatih Rıfkı ATAY

Amerika cumhuriyetinin Şikago'da söylediği nutuk her tarafta bir akıldır uyanmıştır. Bu nutuk kendisi başına bir hükümdar ve sosyalizm - sosyalizm ile faşizm arasında Berlin hitablarını gölde bir aklıdır da güphe yoktur. Ruzvelt göre Kellog - Bryan istikrarını doğurduğu büyük umudur, yakın zamanların anahtarı ise de yekolup gitmiştir. Milletleri için işlerine müdahale olunmak, başkalarına aid topraklar işi güzel işgal edilmektedir. Şayetler, harb ile ilan edilmekten, sivili halkı öldürmekte ve e. leri yakmaktadır. Denizaltılar sabiz yere gemileri batırmaktadır. Bazı devletler, kendilerine hiç kötülüğü olmayan diğer memleketleri için barlırlama harışmak. Güttükçe genişleyen bu yol-hareketler içinde, Birleşik Amerika devletlerinin de hücumu duyacağım kim temin edebilir. Bizat medeniyet ve insanlığı için içindedir. Barışçı milletler ve emniyet inanca altı-lacak kanun ve prensipleri de-ettirmişe çalışmalıdır; hedelerin bozulmasına müna-ettirmek lazımdır. Halkın aklını haddis kuvvetini ve-una-şe şudur: "Barış devam için Amerika Birleşik Milletlerinin basit bir barışmazlık basit bir tarafsızlık hali de-". Yani Amerika, bütün ilk-

(Soru 4. Üçüncü sayfa)

Çemberlayın "kuvvete müracaat usulüne isyan etmek lâzımdır!," diyor

Scarborough, 9 (A.A.) — Dün akşam muhafazakar parti kongresinin son toplantısında bir nutuk söyledi Çemberlayın. İngilizlerin iş ve dış siyaseti hakkında izahat vermiş ve pek nazik hakler ve partiler da-irinde çalışan Eden'ten takdir ve atayışla bahsetmiştir.

Bugünkü korkuk meseleler karşısında düşünme vaziyetini tahsil eden Çemberlayın açık bir şekilde harb ilan edilmemiş olmakla beraber iki harb karşısında bulunduklarını kaydetmiştir. Bunlar İspanya ve Çin harbidir. Bu harblerde kullanılan bombardman tazyikleri harbe ıstırah ol-ymenleri de öldürmekte ve sakat-lanmaktadır.

Hatlı, insanlık duygularını isyan ettiren bu gibi hareketlerden mahrum zamanlarımızın kapını açmamızı söylemiştir. Binarasatlı birat mübahde. Herle giripken teahhüdleri rağmen mevcut ihlalin sulh yoluyla halli için müzakereye girişmeden önce kuvvete müracaat etmek usulüne karşı is-yan etmişlerdir.

Hatlı, Ruzvelt'in nutukuna batır-tarak bu nutuk tam vaktinde söylen-miş olduğunu tebarrüt ettirmiş ve söyle-devam etmiştir:

"— Şimdiki kadar Amerikanın açık bir tecrübeni siyaseti nakli edeceğim edilmiştir idi. Hatlıki Ruzvelt, dün-yya ara olan adalesizlik hastalığını yayılmasına müna-ede edildiği takdirde hiç bir milletle tarafsızdan masun kal-

(Soru 3. Üçüncü sayfa)

Nevil Chamberlain

Ispanyada çarpışan gönüllüler mesleci etrafındaki notaya İtalya cevap verdi

İtalya Londra komitesi dışında ve Almanyasız görüşmelere girmiyor

Roma, 9 (A.A.) — Kont Ciano bugün Lord Perth ile Blondel'e İspanya meseleleri hakkındaki fransız - İngiliz notalarını İtalyanın cevabını vermiştir.

İngiliz ve fransız hükümetleri notanın metnine ittifa hasıl etmeder evel İtalyan cevabı hakkında resmi izahat verilmelidir.

Roma, 9 (A.A.) — 2 teğrin et vel 1937 tarihli fransız - İngiliz me-tastina İtalyan hükümetinin cevabı aşağıdadır:

1 — Kraliçe haricinde nazır, Prst büyük elçisinin bu ay tarihli ve numaralı ağıralı notasına atfen şüpheli hususları arzetmekle şerif kesbey 2 — Paşat hükümeti, İspanya a-ki istikbalı hakkında Fransız hükümeti verildiği teminatı memnunlayıcı bir hükümeti, ana vatan, şahsı sınırlarıyla İspanyanı sınırlı-

(Soru 4. Üçüncü sayfa)

29 ilk teşrinde

ULUS

28 büyük sayfa olarak çıkıyor

En doğru haber en güzel yazı en canlı röportajlar

64

YIL : 1 10 İ. Teşrin 1937 — PAZAR SAYI : 63

Aydın

Sayısı : 100 Para PAZARTESİDEN BAŞKA HER GÜN ÇIKAR SIYASI HALK GAZETESİ Sayısı : 100 Para

Büyük Önder Dün Nazilli Kombinasını Açtı

Atatürk; dün Aydınlıların coşkun ve candan sevinç tezahürleri arasında Aydını teşrif ederek Çamlığa geçtiler

Demiryolunun en büyük eserlerinden biri olan Nazilli basma fabrikası Atatürk'ün yüksek huşu ve bu gün açılış ve büyük emniyet önlemleri planının bir sonucu olarak ilahiyatın en büyük temsilcisi Atatürk'ün şahsi olarak ziyaretiyle kaydedilecek en yüksek ve en büyük bir hadise olduğu kadar halkın için de unutulmaz bir hatıradır. Bu itibarla Nazilli birinci ilde iki bayram birden yapılmıştır. Kasabının umumî manzarasında halkın bu bayram rengi vardır. Atatürk'ün yakından görüşmek ve muamele etmek üzere bütün kaza ve ilçelerden gelen heyetlere ilâveten bütün aydınlar Akın halinde koçarak bu halk neşe ve sevinç içinde kışkırlar, meydanları ve fabrika önüne tamamen doldurmuş bulmuşlardır.

Ekim 12; İstasyonda yer alan Aydın ve Nazilli heyetlerinin ve diğer bandosunun serâh havasında Platforma yanışan rayınla genel kurmay başkanımız Mareşal Fevzi Çakmak ile Milli ordu müfettihi Orgeneral İnönü, Çalıış, Genel kurmay başkanımız Anım Gündüz ve onun Jandarma komutanı Korunur Naci geçtiler.

Generalimiz doya doya almışlar fırsatın bulan halk en büyük heyecan tezahürleriyle kuyulmuş misafirlere misafirlendi. Atatürk her şey otobüsü de Trabzon müfettihi General Kâzım İnan'ın nezârî libâsı Fazlı Güncel geçtiler.

Mareşalımız Fevzi Çakmak rehbârlisindeki Generalimiz İnönü, her sevdi ile halkimize teşrif buyurdular.

HEYETLER HEYETİMİZ GELİYOR.

Saat 12/40 da vekiller heyetinden hasıl bulunan hususî tren nazilliyona yanaştı. Bu trende Nazilli Bayrakat vekili ve İktisat Bakanlığı Çalıış Bayar olduğu halde Nazilli Vekili ve C. H. P. genel başkanımız Rükü Kaya, Nafia Vekili Ali Çetinkaya, H. İcra Vekili Doktor Sâdettin Akın, Millî Eğitim Vekili General Kâzım İnan, Maliye Vekili Fuat Arıkan, Sanayi Vekili Saffet Arıkan,

Son telgraf haberleri

Büyük Önder Sökeyi şereflendirdi

Söke 9 (Hırvat mühabirimizden) — Ulu Önder Atatürk refakatinde Aydın'a gelmek üzere Sökeyi ziyaret etti.

İtalyanın cevabı Emniyet verici değildir

Ankara 9 (A. A.) — İtalyanın İngiltere ve Fransız notasına verdiği cevap etrafında neşriyat yapan Fransız gazeteleri; İtalyanın fikrî olarak emniyet vermekte olduğunu iddia etmektedirler.

İngiltere İtalyanın kat'i vaziyette görüşmek istiyor demekte dir.

Gümrük ve İhbarlar Vekili Ali Rıza, Oman umum muhafaza komutanı Gorgeneral Seyfi ve bir çok saygılarımız vardı.

Genel kurmay başkanımız Fevzi Çakmak ve diğer sevdi tarafından istikbal edilen vekil feritmit bir müddet istirahat etmek üzere halkına sevgi ve saygı tezahürleri arasında halkimize teşrif buyurdular.

NİHAYET EN BÜYÜĞÜMÜZ

Halkimizde kısa bir müddet istirahat eden vekillerimiz, en büyük ve en büyük sevinçle bu gün Sökeyi ziyaret ettiler.

Büyük Başbuğ Atatürk tam saat 13.30 da İstasyon civarında dördüncü halkın hiç durmayan nihayetsiz alkış, saygı ve saygı tezahürleri arasında İstasyona indiler.

Büyük Önderin refakatlerinde Bay vekil İsmet İnönü, Profesör Bayan Afet, Ziraat Vekili Şakir K. Sebir, Kültür ve İktisat Vekili Recep Peker bulunuyorlardı.

Vagonlarından inen Büyük Önderimiz Atatürk sıra ile Mareşalımız ve Vekillerimize İltifat buyurduktan sonra yolcu iki vagonuna binen halkimize meydanlığı doldurmuş olan halkın, mektupları ve mülhakkatın gelen heyetlerin sonu suşu taxileri ve saygı Atatürk, iddarı arasında halkimize teşrif buyurdular.

— Devamı 3. sayfa —

Kurtuluşuna kavuşan Aydın

Dün Aydın euzalığı bir sevinç günü daha yaşandı. Yedi yıllık bir hasretten sonra büyük kurtuluşuna pek kısa bir an için de olan tekrar kavuşmak sevindi; Aydın manzarasına beraber hüviyetinde değişim mi âdeti...

Dünyanın eşsiz yetiştirildiği en büyük kumandanın, millet başbuğunun bu gün Aydın şereflendi; direccigal dıyan Aydınlar; geceden beri büyük bir intizar heyecanı ayakta idiler.

Büyük Atasını velev bir saygıya layık olsun görülen ne adeletine etmek için en küçüğünden, en büyüğüne kadar bütün aydınlar; İstasyon civarına daha sebahat ile hâzen doldurmuş bulmuşlardır.

Herkesin yüzünde saadetin izleri, herkesin dudaklarında sevinçin za ulal tebessümü, herkesin (Devamı 3. sayfa)

Bay Adnan Menderes

Türk spor kurumu Genel merkez As başkanı saygılarını Adnan Menderes dün akşam şehrimize geliştirdi.

(O) nu gördük

Aydın, dün en büyük bayramını idrak etti. Halâ ki kâzımın gördü, en büyük günü gördü, Atasını gördü. Senelerden beri ona hasretti. Senelerden beri yolunu beklemişti ve senelerden beri kalbi titreye titreye, heyecan arta arta, onu bagına basmak için hazırlanmıştı. Her İzmire gelişinde, yenden bir heyecan dalgasına sarılırdı. Onu kendi kucağında da görmek için can atardı.

Nihayet. O da nasip oldu. Bu tunç iradeli, çelik azimli, en büyük adam, asırların cilâsi vererek, milyarda bir yarattığı bu fîkhalbeher kudretli dün Aydın manzarasında bir güneş gibi doğdu ve bir (Kavî kuzeh) gidi ışık ve renk saldıktan sonra, biranda

Hayatın esasları

Tayyarelerin taarruz kabiliyetleri

Londra 9 (A. A.) — İngiltere hava kuvvetleri bir raporunda gövdenin hava kuvvetleri taayyareleri her gece her şey ve her yer taarruz edebildiğini göstermekte olduğunu ve aynı zamanda el birliğine ulaşmış olduğunu söylemiştir.

Hayatın esasları

(O) nu gördük

kayboldu.

Ona kavuşan Aydın, büyük ve azametli sevincini, neşesini, şükranını, minnetini; dünya zevklerinden hiç birine benzemeyen samedani ısrarını, doya doya, içine sindire sindire, kalbine doldurup dolurup, doymadan, gelişmeden; saadetten, sevincinden mestolmadan, cinden, birdenbire en büyük tesellii almış çocuklar gibi, boynu bükük ve gözleri yaşlı kıldı.

Fakat en büyük tesellimiz, Atasının bize yakın bir yerde bulunmuş, çok yakın olduğudur. Kim bilir, belki Onu, bu günlerde bir daha görürüz. O günü bekliyoruz ve mütesellî olalım.

GÜNÜCÜ

**EK 13: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan
Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları
(1933-1938)**

Sahife No: 6

**VII - SÜMERBANK TOPLULUĞUNA DAHİL FABRİKALARIN 1933-1938 YILLARI
İSTİHSAL MİKTARLARI**

		1933	1934	1935	1936	1937	1938
Pamuk İpliği	Ton	430	433	987	3.757	4.907	7.135
Pamuklu Dokuma	Metre	2.615.000	4.625.000	4.676.109	23.728.142	27.447.080	36.394.612
Yün İpliği	Ton	1.069	1.270	1.166	1.199	1.332	2.066
Yünlü Dokuma	Metre	1.340.000	1.651.000	1.307.294	1.475.613	1.567.610	1.827.308
Çimento	Ton	-	-	-	-	-	-
Tuğla	Adet	-	-	-	-	-	-
Kiremit	Adet	-	-	-	-	-	-
Ateş Tuğlası ve Haroz	Ton	-	-	-	-	-	-
Küscle-Vaketa	Kgr.	330.000	1.156.000	1.822.000	990.000	1.238.000	1.471.000
Vidalı-Süet	Dm ²	299.000	1.448.000	2.334.000	2.724.000	2.998.000	4.924.000
Kundurcalar	Çift	175.000	497.000	701.000	330.000	490.000	581.650
Reyon	Ton	-	-	-	-	-	135
Viskon	Ton	-	-	-	-	-	-
Selon	Ton	-	-	-	-	-	-
Karbon Sülfür	Ton	-	-	-	-	-	-
Kendir	Ton	-	-	-	-	-	-
Sicim İpliği	Ton	-	-	-	-	-	-
Kanaviçe	Metre	-	-	-	-	-	-

EK 14: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan
Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları
(1939-1944)

Sahife No: 7

		1939	1940	1941	1942	1943	1944
Pamuk İpliği	Ton	8,164	9,578	9,011	8,872	9,067	9,662
Pamuklu Dokuma	Metre	46,973,878	47,006,498	49,570,973	53,675,681	52,409,772	64,768,455
Yün İpliği	Ton	3,312	3,906	3,983	3,806	3,707	3,914
Yünlü Dokuma	Metre	2,316,971	2,593,176	2,678,135	3,028,962	3,383,920	3,848,175
Çimento	Ton	-	-	-	-	26,198	74,731
Tuğla	Adet	356,230	537,600	723,236	743,727	751,925	1,119,620
Kiremit	Adet	961,780	809,940	1,160,228	833,795	896,060	1,495,426
Ateş Tuğlası ve Harcı	Ton	-	-	-	-	-	-
Küselo-Vaketa	Kgr.	1,827,000	2,135,089	1,518,547	1,814,978	1,852,985	1,988,240
Vidalı-Stüç	Dm ²	3,465,000	497,120	1,984,662	2,280,098	4,047,495	5,132,195
Kunduralar	Çift	627,848	902,587	848,152	1,026,994	1,087,236	911,106
Reyon	Ton	234	162	165	160	114	240
Viskon	Ton	-	-	-	-	-	-
Selon	Ton	-	-	-	-	-	-
Karbon Sülfür	Ton	-	-	-	-	-	-
Kendir	Ton	-	-	-	-	-	-
Sicim İpliği	Ton	-	-	-	-	-	-
Kanevige	Metre	-	-	-	-	-	-

**EK 15: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan
Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları
(1945-1950)**

hife No: 8

		1945	1946	1947	1948	1949	1950
Pamuk İpliği	Ton	10,065	14,858	14,824	14,239	15,186	16,708
Pamuklu Dokuma	Metre	68,016,620	80,653,352	91,259,751	96,067,059	91,286,335	100,554,407
Yün İpliği	Ton	3,759	3,807	3,945	4,176	4,512	4,538
Yünlü Dokuma	Metre	4,729,698	5,040,174	5,274,563	5,218,150	5,058,397	4,445,371
Çimento	Ton	62,607	74,428	102,383	92,204	100,043	86,172
Tuğla	Adet	2,397,524	2,659,361	2,756,863	3,041,101	3,024,149	2,948,600
Kiremit	Adet	1,325,717	2,368,391	2,937,139	3,749,150	3,579,846	3,141,774
Ateş Tuğlası ve Harcı	Ton	-	-	-	-	3,088	7,279
Kösle-Vaketa	Kg.	2,042,643	1,402,310	1,801,872	1,842,256	1,660,400	1,631,600
Vidala-Süet	Dm ²	3,847,000	5,154,204	3,037,709	8,448,273	7,465,742	7,194,984
Kundurcalar	Çift	846,028	674,951	745,122	882,462	798,773	681,547
Reyon	Ton	282	281	302	285	302	322
Viskon	Ton	-	-	-	-	75	290
Selon	Ton	-	-	-	-	-	-
Karbon Sülfür	Ton	-	-	-	-	-	-
Kendir	Ton	-	-	183	218	273	150
Sicim İpliği	Ton	-	-	-	-	-	-
Kanaviçe	Metre	-	-	-	-	-	-

EK 16: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Kurulmadan Önce ve Kurulduktan
Sonra Pamuklu Dokuma Fabrikalarının Senelere Göre Üretim Miktarları
(1951-1956)

Sahife No: 9

		1951	1952	1953	1954	1955	1956
Pamuk İpliği	Ton	17,879	18,678	19,849	23,241	25,813	26,454
Pamuklu Dokuma	Metre	106,595,368	116,094,563	115,800,103	134,972,439	146,095,012	153,193,118
Yün İpliği	Ton	4,384	4,177	4,270	4,867	4,348	3,384
Yünlü Dokuma	Metre	4,219,630	4,139,087	4,381,886	4,091,504	4,524,979	4,080,230
Çimento	Ton	81,500	171,734	178,196	155,874	151,094	189,556
Tuğla	Adet	2,383,230	3,072,400	2,978,982	5,275,685	3,230,030	5,425,096
Kiremit	Adet	3,434,930	4,542,000	4,203,622	4,041,643	4,507,801	4,773,187
Ateş Tuğlası ve Harcı	Ton	7,874	7,827	7,448	10,998	14,428	17,016
Küselo-Vaketa	Kg.	1,502,618	1,527,275	1,823,414	1,816,794	1,846,723	2,000,222
Vidala-Suet	Dm ²	9,533,835	9,179,085	7,419,987	8,970,506	10,394,154	11,973,520
Kumduralar	Çift	820,264	894,133	895,601	891,257	905,943	1,024,787
Reyon	Ton	380	442	443	467	470	452
Viskon	Ton	134	58	45	356	329	465
Selon	Ton	-	63	32	125	179	209
Karbon Sülfür	Ton	-	425	439	444	469	475
Kendir	Ton	94	-	-	-	-	-
Sicim İpliği.	Ton	-	82	221	121	130	133
Kanaviçe	Metre	-	1,852	5,068	428,896	1,729,164	2,554,410

EK 17: Sümerbank'ın 1933'den 1957 Yılına Kadarki Sermaye Durumu

Sahife No: 0

Sümerbank'ın Sermayesinin, 1933 den 1957 tarihine kadarki, durumu şöyledir:

		Nominal Sermaye Milyon TL.
1933	Kuruluş Sermayesi	20,0
1934	Sermayeye ilâve	42,0
1937	" "	3,5
1937	" "	15,0
1939	" "	19,5
1942	" "	50,0
1946	" "	50,0
1955	" "	300,0
Yekûn...		500,0

1957 yılında, 500 milyon lira olan nominal sermayenin 250 milyon lirası ödenmiş olacaktır.

<u>250,0 Milyon Liranın,</u>	
16,9	Milyon lirası aynı olarak ödenmiştir.
46,9	Milyon lirası 1946 yılına kadar Maliyeden tahsilattır.
156,1	Milyon lirası kârlardan ödenmiştir.
30,1	Milyon lirası da 1957 kârından ödeneceği tahmin olunmaktadır
250,0	

Maliyeye Üdenen Vergiler :

II numaralı sayfede müfredatı ve neveleri yazılı vergilerden:

1933 den 1949 kadar ödenen miktar	521.6	Milyon lira
1950 dan 1957 ye ' ' ve ödenecek mik.	<u>787.2</u>	' '
Yekûn..	<u>1.308.8</u>	*****

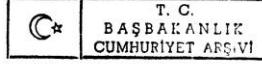
EK 18: Sümerbank'a Bağlı Fabrikaların 1946 Yılı Teftiş Raporu

SÜMERBANK TEFTİŞ VE KONTROL MÜDÜRLÜĞÜNÜN TEFTİŞE TABİ BAŞLIĞA TEŞKİLATI				
T.C. BAĞIMSIZ CUMHURİYETİ				
A- MÜDÜRLÜKLER				
1-	Istanbul Banka Şubesi	:	Daimi teftiş yapılmaktadır.	
2-	" Satınalma Müdürlüğü	:	" " "	
3-	" İzmir "	:	1946 yılında teftiş yapılmıştır.	
4-	" Adana "	:	" " "	
5-	Merkez Muameleat Müdürlüğü	:	Daimi teftiş yapılmaktadır.	
6-	" Genel Saymanlık "	:	" " "	
7-	" Zatîîleri Müdürlüğü	:	" " "	
8-	" Satış alma "	:	1946 yılında teftiş yapılmıştır.	
9-	" Satış "	:	" " "	
10-	" Sosyal İşler "	:	" " "	
11-	" Konjektör ve iştirakler Md:	:	" " "	
B- İŞLETMELER				
Müesseseler	Fabrikalar	Esas İşletmeleri	Tali İşletmeleri	Teftiş görüp görmediği
1- İplik Dokuma Fabrikaları Müessesesi				Daimi Teftiş yapılmaktadır
	1- Bakırköy Bez Fabrikası	1- İplik Fabrikası) 2- Dokuma ") 3- Boya ve apre ")		1946 yılında teftiş gör- müştür.
	2- Ereğli Bez Fab.	4- İplik Fabrikası) 5- Dokuma ") 6- Boya ve apre ")	1- Niğasta Fab.}	1946 yılında teftiş gör- müştür.
	3- Kayseri Bez Fab.	7- İplik Fabrikası) 8- Dokuma ") 9- Boya ve apre ")	2- Telef ipliği) tesisi	1946 yılında teftiş gör- müştür.
	4- Nazilli Basma Fabrikası	10- İplik Fabrikası) 11- Dokuma ") 12- Basma ") 13- Boya ve apre ") 14- Çirçir ")	3- Telef ipliği) tesisi	1946 yılında teftiş gör- müştür.
	5- Isparta İplik Fabrikası	15- İplik Fabrikası) 16- Dokuma ")		
	6- Bünyan Mensucat Fabrikası	17- İplik Fabrikası) 18- Dokuma ") 19- Pamuklu Dokuma)		
	20- Defterdar Mensucat Fabrikası	21- İplik Fabrikası) 22- Dokuma ") 23- Boya ve apre Fab.) 24- Yigayni İplik dokuma Fab.	4- Sabun Konfek- siyonu tesisi.) 5- T.D.T. (Tercübe) İmalatçısı)	1946 yılında tahkikat ya- pılmıştır.
000	0	125	100	5

EK 19: Nazilli Basma Fabrikası'nın İnşaatı Tesisatında Kullanılmak ve İşi Bittikten Sonra Turkstroy Trostuna Gönderilmek Üzere Montaj Aletlerinin Türkiye'ye Sokulmasına İzin Verilmesi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2

Kararname

5895

Nazillide kurulmakta olan basma fabrikasının tesisatında kullanılmak ve işi bittikten sonra "Moskova da Turkstroy Trostun" a geri gönderilmek üzere getirilecek olan ilişik listede yazılı montaj aletlerinin, Gümrük Tarife Kanununun 5 inci maddesinin 17 inci fıkrası hükmüne göre muvakkaten Türkiye'ye sokulmasına izin verilmesi; İktisad Vekilliğinin 24/12/936 tarih ve 14471 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve Gümrük ve İnhisarlar Vekilliğinin 22/1/937 tarih ve 33934/22 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/-1/937 de onanmıştır.

26/1/937

REİSİCUMHUR.

K. Atatürk

Bş. V.

J. İsmail

Ad. V.

S. Sarı

M. M. V.

K. Özalp

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Sarı

Ma. V.

A. Ağış

Mf. V.

T. Arkan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

S. Sarı

S. İ. M. V.

M. R. Haydum

G. İ. V.

Rana Sarı

Zr. V.

M. Y. Yılmaz

030 18 01 02 | 71 | 6 | 2

EK 20: Sovyetler Birliği Tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nde Açılacak Dokuma Fabrikaları'nı İna ve Tesis Etmek Amacıyla Kurulan Turkstroy Ajansı Arması. (www.sumerbank.blogspot.com)

EK 21: Sümerbank'a Ait Reklam Afışı

Kay buluk olmayan Salma
Yakında tamamını kaldıracak
İstediği her şeyi almış kad-
ıncı kızımız

Vilâyet kızı Salma'nın fotoğrafı. Bu fotoğrafın çekildiği gün Salma'nın annesi Hayat Hanım Anı yazmıştı. Salma'nın annesi Hayat Hanım Anı yazmıştı. Salma'nın annesi Hayat Hanım Anı yazmıştı.

MEMLEKET HABERLERİ
Fabrika, Nazillide yeni bir hayat yarattı
Aydın Halkevi kütüphanesine bir yılda 15216 kişi gelmiş..

Aydın Halkevi Kütüphanesinde okuyucular
Aydın, (Havadis) — Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

Büyük spor hareketleri başlıyor..
—Bazı 7 tane sahifeler—

İzmir futbolunun büyük hareketleri başlıyor. Aydın Halkevi kütüphanesinde okuyucuların sayısı 15216'ya ulaşmıştır. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

HİKAYE
Aylık için de merak edilir mi?

Bay Süleyman, 40 lira 30 kuruş tutan maaşını aldı, peşinlikle değil ki, aylık olarak, her hafta bir hafta için, her hafta bir hafta için, her hafta bir hafta için.

Her yerde olduğu gibi
Nazilli'de de çok sayıda okuyucu toplandı. Aydın Halkevi kütüphanesinde okuyucuların sayısı 15216'ya ulaşmıştır.

Aydın Halkevi Kütüphanesinde okuyucular
Aydın, (Havadis) — Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

Büyük spor hareketleri başlıyor..
—Bazı 7 tane sahifeler—

HİKAYE
Aylık için de merak edilir mi?

Her yerde olduğu gibi
Nazilli'de de çok sayıda okuyucu toplandı. Aydın Halkevi kütüphanesinde okuyucuların sayısı 15216'ya ulaşmıştır.

Aydın Halkevi Kütüphanesinde okuyucular
Aydın, (Havadis) — Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

Büyük spor hareketleri başlıyor..
—Bazı 7 tane sahifeler—

HİKAYE
Aylık için de merak edilir mi?

Her yerde olduğu gibi
Nazilli'de de çok sayıda okuyucu toplandı. Aydın Halkevi kütüphanesinde okuyucuların sayısı 15216'ya ulaşmıştır.

Aydın Halkevi Kütüphanesinde okuyucular
Aydın, (Havadis) — Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

Büyük spor hareketleri başlıyor..
—Bazı 7 tane sahifeler—

HİKAYE
Aylık için de merak edilir mi?

Her yerde olduğu gibi
Nazilli'de de çok sayıda okuyucu toplandı. Aydın Halkevi kütüphanesinde okuyucuların sayısı 15216'ya ulaşmıştır.

Aydın Halkevi Kütüphanesinde okuyucular
Aydın, (Havadis) — Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı. Nazilli Şövesi altında 13.500 kişi, bu şehirde yeni bir hayat yarattı.

Büyük spor hareketleri başlıyor..
—Bazı 7 tane sahifeler—

HİKAYE
Aylık için de merak edilir mi?

EK 22: Nazilli Basma Fabrikası'nın İlçede Yarattığı Etki İle İlgili Haberler (Devamı)

Anadolu Gazetesi 12 Temmuz 1937

MEMLEKET HABERLERİ

Nazilli büyük bir inkişaf yoluna girmiştir

Fabrikanın inşaatı bitmek üzeredir. Montaj da üç ay içinde ikmal edilmiş olacaktır
Yeni hükümet binası yapılacak!

Aydın Halkevi temsil kulu Nazillide

Nazilli, (Hususi) — İki, üç aydır görmediğim Nazillide bu defa gene büyük değişiklik ve sırpizlerle karşılaştım. Yalnız Nazilli değil, Ege bölgesi için başlıbaşına bir varlık, bir hareket kaynağı olan Nazilli basma fabrikasının esas fabrika kısmında inşaat bitmek üzeredir. Birfay sonra arkası alınacağına salih yettirlilerden öğrendim. Fabrika binalarında son işler görülürken montaj işi de çok hızlı yürüyor. 3 Ay sonra inşaatın da tamamen bitirileceğini zevince haber aldım.

Şimdi fabrika içinin yolu sı paçke taşlarla döşenmeğe başlanmıştır. Yollar bitince park ve bahçelerin tarh ve tanzimine başlanacaktır.

Esas fabrika binası tamamlanırken karşısında yapılması kararlaştırılan amele apartmanlarının da inşasına başlanmış ve temelleri yükselmeğe başlamıştır.

Kulvar işleri:

Nazilli istasyonundan fabrikaya esay tarafından açılan kulvarın bitirilmiş işleri tamamlanmıştır. Toprak düzeltme işi de bitmiş görünür. Bu yıl yazın ortasında Meclis binasının da inşasına başlanacağına dair haberler aldığımızdan Nazilli istasyonuna bitirilmiş kulvarın başlangıç kısmında inşaatın da bitmiş olduğunu öğrenmiş olduk.

Asayiş işleri:

Nazillide polis teşkilatı kuvvetlendirilmiştir. Asayiş çok düzelmiştir. Bağlılarda zabıta vakıfları his yok denilecek şekilde çalışmaktadır.

lerinin ihtiyacını gözönüne alarak aşığı Nazillideki bamsamı tamir ve ıslah ederek işletmeğe başlamıştır. Aşağı Nazillide başlanan ilkokul binasının tamamlanması için umumî meclis bütçesine 20 bin lira tahsisat konulmuştur. Bu yıl mektep te tamamlanacak fabrika memur ve emelelerinin çocuklarının bu mektepte okumaları temin olacaktır.

Nazilli belediyesi:
Nazilli urayımın geçen yıl 60 bin lira olan bütçesi bu sene 70 bin liraya çıkmıştır. Bunda Nazilli belediye reisi Eminin büyük hizmet ve himmeti vardır.

Cezaevi:

Nazillide yaptırılan cezaevinin inşaatı tamamlanmak üzeredir. Orada burada dağınık bir halde bulunan hükümet dairelerinde iş kovalayan iş sahipleri hakikaten büyük yorgunluk ve sıkıntı içindedirler. Maliye Vekâleti 937 bütçesinden Nazilli hükümet konağı inşası için 30.000 lira ayırmıştır. Bunun 7000 liralık ilk havalesi Nazilli malyesine gönderilmiştir. Merkezden gelen sen memuru hükümet binası yapılacak arsa üzerinde etütlerine başlamıştır.

Asayiş işleri:

Nazillide polis teşkilatı kuvvetlendirilmiştir. Asayiş çok düzelmiştir. Bağlılarda zabıta vakıfları his yok denilecek şekilde çalışmaktadır.

Nazillide verilen temsil

Aydın, 9/7/1937 — Aydın ilhalkevi temsil kulu evvelki gün Nazilliye giderek Sünerbank basma fabrikası sahnesinde (Canavar ve Har bahçe) piyeslerini temsil etmiştir. Piyesi 2000 kişi seyretmiştir.

Gerek fabrika müdürü Fazlı ve gerekse Nazilli Parti ve Halkevi başkanının nezaket ve misafirperverlikleri temalî kolunca şükranla karşlanmıştır.

Düzeltilme

Şark sanayi fabrikasında yeni bazı tezisat dolayısıyla işlerin on beş gün tatil edildiğini yazmıştık. Bunda yanlışlık olmuştur. Muvakkat tatil Halkapınar fabrikasındadır, düzeltilir.

Menemende kanal temizleme

Kanal faaliyetinden bir intiba

Menemen, (Hususi) — Türkeli ovasındaki 30 bin dönüm taraziye ekilecek bir hale fgetiren 3700 metre uzunluğunda ve 933 seneinde açılan kanal 335 amele ile 200 metre daha uzatılarak 3900 metreye ıblâğ ettirilmiş ve tamamen temizlettirilmiştir.

Buruncuköy ösündeki 500 dönüm büyüklüğündeki gölün Gedize iletilmesi için 933 seneinde açılan 1000 metre uzunlukta 1110 metreye ıblâğ edilmiştir.

Menemen şehri cənubundan geçen 3088 metre uzunluğundaki kanal tamamen dolarak halkın sıhhatini tehdit edecek bir metrisk kısmı temizletilmiştir.

İZABİLİ

Nar çolması
Karıyıkada Bostanlıda İdris karısı Ayşe evinin bahçesinde nar ağacının 10 yaşında Mehmet oğlu Remayî düşmüştür.

Esrar tasıgırması
Hasan oğlu Cemal adında biri, Uşakp otelinde odacı Mehmede bir paket bırakmış. Bunun içinde 25 gram amur bulmuşlardır.

Gelinin düşmüştür
Karıyıkada Ordu sokagında oturan İhsanım karısı Entire ile kız Hatice, gelinleri Haticeyi bir yemek masasından düşmüşlerdir.

Yaralanmış
Behrabadı Sahilpark garinonunda bir kadını mesleklerinden Mehmed oğlu Cevadî yaralıyan Mehmed oğlu Süleyman yakalanmıştır.

Döğmüs
Uzunyolda Mustafa kız Hanife; bir çocuk kavgasına karışan 60 yaşında Esmayı döğmüştür.

Kadını yaralanmış
Sürmeli sokakta Fatmanın genel evinde bulunan Raziyeyi kağasından çalı ile yaralıyan Yusuf oğlu Hamdi tutulmuştur.

Diğ Tabibi
Cevad Dağlı
İkinci Beyler sokak No. 65
Her gün sabahın akşama kadar hastalarını kabul eder. Tele. 3055

EK 22: Nazilli Basma Fabrikası'nın İlçede Yarattığı Etki İle İlgili Haberler (Devamı)

Anadolu Gazetesi 22 Temmuz 1939

(ANADOLU)

MEMLEKETTE

NAZILLI ELEKTRİKİ

Cereyan fabrikadan alınacak ve ucuza mal edilecektir

Belediye bütçesi, dört sene zarfında 45 bin liradan 122 bin liraya çıkmıştır. Birçok işler yapılacaktır

Nazilli, (Hususi) — Nazilli Basma fabrikasının temeli atılmadan önce, 934 yılında 45 bin lira olan Nazilli Belediye bütçesi, her yıl tahakkuk ve tabii miktardan tahmine nazaran müteberran bir yükselmeye arz ederek 939 Mali yılında 122 bin liraya yükselmiştir.

Yakında vilâyetimizle mevcut olan iki Belediye içinde geliri en yüksek belediye olacaktır.

Nazilli Belediyesinin elektrik projesini Vekâlet tasdik etmiş, münakaşaya çıkarmıştır.

Basma fabrikası Nazilli için nasıl piyanonun fevkalâde ikramiyeti oldu ise, elektrik işi de büyük ikramiyesi olacaktır. Çünkü cereyan, kıyafatı beş kuruş gibi ucuz bir para ile fabrikadan temin olunacağından, Belediye yalnız direkleri dikip hatları çektiğince, Bunun için de bura sirmenden proje mübaccine sarfiyatı beş 40 bin liraya kendi bütçesinden temin edecektir.

Belediye fabrikadan beş kurşun temin ettiği cereyanı halka on kurşun vermek kararında ki, Nazillililer her çok şehirlerden yan-

Nazilliye cereyan verecek olan yarıya, bazı şehirlerden de üçte iki aşığı bir para ile elektrik istilâk edecekler. Sonra Belediye 'elektrik' günden temin edeceği kârı şehrin üstünlerini başarak Nazilli halkını, fazla belediye mükellefiyetinden kurtaracaktır.

Yalnız Belediye ilk plânda yukarı Nazillinin tesisatını yapıyor. Eskiden tesisat şimdiki aşığı Nazilliyeye kaldirılarak, münakaşaya konulan aşığı Nazilli kadastrası kılal ve imar projesi de yapıldıktan sonra oraya de esaslı tesisat kurulacaktır.

Nazillinin en mühim ve en büyük derdi olan su işi de ele alınmış, proje Vekâletçe tasdik edilerek, tabiki için lüzum olan 175 bin liranın da Belediyeler bankasından temin edilmiştir.

Nazilli Belediyesi 30 bin lira sarfiyatla şik bir sebze hali yapıyor. Ufak terak noksanları kâhul, önlü müdeki aylarda kasap, sebze ve meyvecileri içine toplamış olacaktır.

Hal işini bitiren Nazilli belediyesi, şimdi pazar kurulan yere yağ ve yoğurt pazarı yaptırmağı düşünüyor.

Belediye şimdiki halde faaliyetini tekisif ediyor. Fakat artık yüzünü aşığı Nazilliyeye çevirmiştir. Bu yıl bütçesinden aşığı Nazilli kadastrası için 3000 lira ayırdığı gibi, seil ve zaruri istinâklar için de 7000 lira tahsisat konulmuştur.

Kadastrası yapılarak imar plânı:

İktisadî deniz ablohası

— Baştarafı 6 inci sahifede —

—dormak lüzum geliyor ki, bu miktarda memleketin bir senelik ihtiyacı

Nazilliye cereyan verecek olan fabrikanın umumi görünüşü

Salih'de Bir Halkevi inşa edilecek

Salih'de hava kurumu azırtıyor

Salihli, (Hususi) — Salihli Hava kurumu üye kaydına başlamıştır. Bütün hemşehirlere birer tekerle yazılmakta ve mahsulât arzıe ianesinin kaldırılması dolayısıyla milli yardımın geniş mükayata yazılmaması için tedbirler alınmaktadır. Mektubu yazdığım güne kadar her müsaat edilen yurduda memnuniyetle kabul etmiş ve şube yüzlerce saza kayd yaptırmıştır.

Cumhuriyet bulvarı

Belediyenin inşa ettirmekte olduğu Cumhuriyet bulvarı kılal edilmiş iktisadî. Yakında kılsad reamı yapılacaktır.

Gene Belediyemizin Ödemişler, alacağı elektrik projeleri yapılmış ve gelinmiştir. Keşif raporları da kılal olunmuş iş kuvveden file çıkması olacaktır. Bundan başka Belediyemizin...

Manisa'da Yaman bir hirsız yakalandı

İstanbulda bir zengin yalısın soymuş

Manisa, (Hususi) — Merkez kasabasında bir hirsızın polis teşkilatından teslim olduğu görülmüştür. Hırsız bir hançerle meydan verilmekte, hançeri vaktus gelen hirsızın failleri bilginimiz tarafından alınan vermeden yakalanarak Cumhuriyet Adliyesine teslim edilmiştir.

Manisadan pazar günü olan dün, İzmirden yalısın bir şahıs geldiğini tesbit eden polis, yalısın varlığını tesdik ederken bu şahıs iki kişiyi yurduğu almak üzere oraya buraya müraacat ettiği görülmüş ve derhal yakalanarak sorguya çekilmiştir.

Manisadan pazar günü olan dün, İzmirden yalısın bir şahıs geldiğini tesbit eden polis, yalısın varlığını tesdik ederken bu şahıs iki kişiyi yurduğu almak üzere oraya buraya müraacat ettiği görülmüş ve derhal yakalanarak sorguya çekilmiştir.

Afyonun Sandıklı kasabasında 319 doğumlu Hüseyin oğlu Halil İbrahim isimindeki şahısın İzmirde bir çift armodu yakıldı büyük ve taş köpeği ile gene keymetli ve taş bir kavat inisi çıkması, bunların kendisine adliyetinden bahsedek n. İstanbul zabıtasında bulunan memurları görünce kalkıştı sırası emtiği. Hirsız, bundan 12 gün evvel Belediye bir yahya yalnız olarak girdiğini, yarıda yalnız keymetli eşyalarını başka on beş altın lira ile bir tabanca aldığı, altınları bozdurduğunu ve tabancayı da sattığını söylemiş buraya bulunarak araştırma yapılmış bir film ve fotoğraflar alınmış çekilmiştir. Henüz bu da aynı yenden çekilmiş sırası emtiği.

Özerinde kırk lira para çıkmıştır. Bu paraların da altın tedbir ile tabanca satıldığını bildirdiğini, burazlığı mütakip vapurla İzmir ve oradan Manisa köylerine saklanmak için buraya geldiğini birer, birer anlatmıştı.

Halil İbrahim aynı zamanda asistmektedir.

Şundan-Bundan

Buzdan tabutta yaşayan kadın

Birbir türlü yenilik göstermekte seher bulmuş olan beyneşinil Newyork sergisi bu kere de hiçbir müraacat edilmemiş olan emsalis bir numarayı göstermektedir.

Mis Anita isiminde bir kadın tam yirmi bir dakika buzdanda bir tabut içinde kalmıştır.

Alın Kanadalı olan Mis Anita esasen soğuk fevkalâde alıç olduğu için herkes hayretlere boğan bu numara kendisine mükâfı gelmemektedir.

Mis Anitanın her akşam numarasını yapması için tam 2500 kilo buz kullanılır. Bu buzlar ile geç kışa güzel bir tabut hazırlanmakta ve bu tabutun içine yaşlan yalnızca iki ince örtü vücutu doğrudan doğruya buz ile temasına mani olmaktadır.

Mis Anita tamamen buzdanda bir tabut içinde yatmakta ve saat de buzdanda kapaklarla kapatılmaktadır.

Son kapak kapanıp Mis Anitanın her tarafı buz ile örtüldükten sonra dakikalar sayılmaya başlanılır.

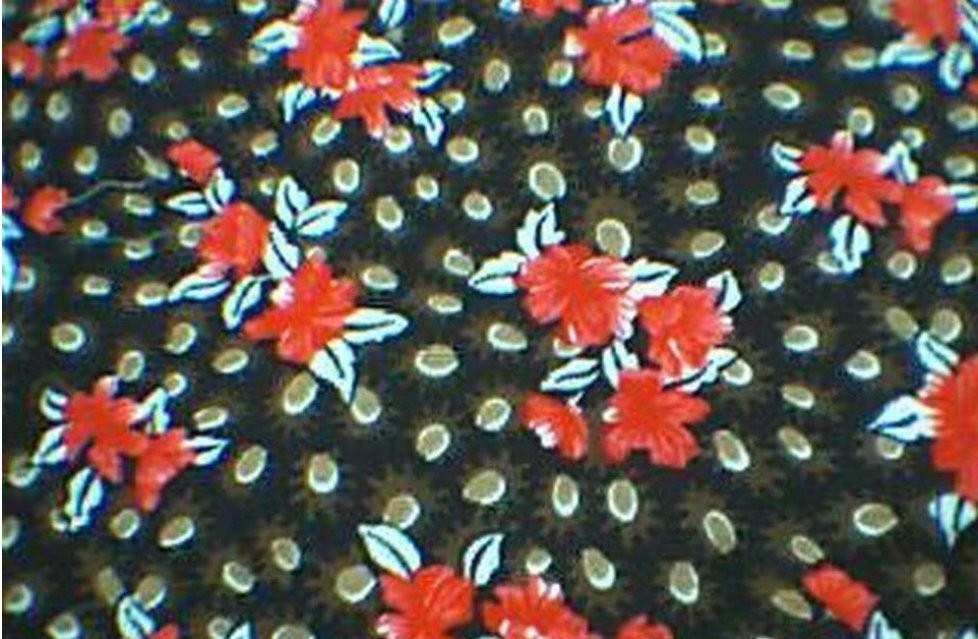
Sergiyi gören halkın herhangi bir şekilde aldatılmakta olmasından kaçınmak için herkesin buzdanda tabutun yanına sokulmasına ve tabutu istediği şekilde muayene etmesine de münaacat edilmiştir. Esasen zaman zaman Mis Anitada ufak darbeler ile haricete çıkarılması bildirilmektedir.

Yirmi bir dakika bittiği zaman buzdanda tabut açılmakta ve Mis Anitanın soğuktan donmuş, kaşak kılınmış vücutu dışarı çıkarılmaktadır.

EK 23: Nazilli Basma Fabrikası'nda Basılan Basma Kumaş Örnekleri

EK 23: Nazilli Basma Fabrikası'nda Basılan Basma Kumaş Örnekleri (Devamı)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Büşra BİGAT
Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul 30.05.1991

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler :
-SCI :
-Diğer :
Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Aydın Final Dershanesi 2013-2014
Kavaklı Dershanesi 2014-2015
Akademi Etüt Merkezi 2015-Halen

İLETİŞİM

E-posta Adresi : busra.bigat@gmail.com
Telefon : 05546933600
Tarih :/..../2017